

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK DÜNYASINDA
IMF POLİTİKALARININ EKONOMİK ANALİZİ:
KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ**

Mustafa ŞAVLUK

Doktora Tezi

Ankara, 2021

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK DÜNYASINDA IMF POLİTİKALARININ
EKONOMİK ANALİZİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ

Mustafa ŞAVLUK

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

Doktora Tezi

Ankara, 2021

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

..... /..... /.....
(İmza)

Mustafa ŞAVLUK

¹Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metodların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve İnternette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması hâlinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir
*Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Evgenia KERMELİ ÜNAL danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

.../.../.....

İmza

Mustafa ŞAVLUK

TEŞEKKÜR

Bir akademik çalışmanın başarıya ulaşması için şüphesiz disiplinli ve istikrarlı bir süreç geçirilmesi gerekmektedir. Ancak, bütün faktörlerde itici güç olan ve çalışmayı anlamlı bir yöne evrilten en önemli unsurun öğrenciyi yönlendiren ve onu eğiten danışman olduğu muhakkaktır. Bu nedenle tez yazım sürecinde bıkmadan ve usanmadan bana yol gösteren, ışık olan kıymetli Hocam Sayın Prof. Dr. Evgenia KERMELİ ÜNAL'a sonsuz derecede müteşekkirim. Yanı sıra Enstitümüzün değerli Müdürü Sayın Prof. Dr. Yunus KOÇ'un motivasyonumda etkisini kelimelere dökmek mümkün değil. Diğer taraftan, tez yazım sürecinde çalışmadaki önemli dokunuşları ve yorumlarıyla jüri üyelerim Sayın Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR, Sayın Prof. Dr. Hasan ÜNAL ve Sayın Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca, uzun yıllardır benden dostluğunu esirgemeyen ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde çok büyük emekleri olan Dr. Mikail CENGİZ'e desteklerinden öte özellikle dostluğu için teşekkür etmek istiyorum.

Son olarak, hayatıma ve yaşamdaki bütün mücadelelerime anlam katan hayat arkadaşım, eşim Tuba'ya sabrı ve fedakarlığı için minnettar olduğumu vurgulayarak teşekkür ediyorum. Oğullarım Mehmet ve Ahmet'in ise onların varlıklarının bu dünyadaki en büyük huzur ve zenginlik kaynağım olduğunu bilmelerini istiyorum.

ÖZET

ŞAVLUK Mustafa, *Küreselleşme Sürecinde Türk Dünyası 'nda IMF Politikalarının Ekonomik Analizi: Kazakistan Örneği*, Doktora Tezi, Ankara, 2021.

Küreselleşen dünya ekonomisinde en önemli rolü oynayan aktörlerin başında şüphesiz IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gelmektedir. Bu kuruluşlardan özellikle IMF, uyguladığı ekonomi politikaları ile Türkiye’de ve Türk dünyası ülkelerinde ekonomik küreselleşmenin hızla yayılmasını sağlamıştır. Kurulduğu 1947 yılından günümüze üye ülkelere çeşitli mekanizmalar ile krediler sağlayan IMF, bu krediler karşılığında yalnızca faiz getirisi elde etmekle yetinmemiş, ülkelerin ekonomi politikalarına da doğrudan ve dolaylı müdahalelerde bulunmuştur. Bu müdahaleler genellikle Ortodoks iktisat politikaları çerçevesinde şekillenen, özelleştirme, döviz kurunun devalüasyonu, para arzının kontrolü, sübvansiyonlar ve sosyal yardımların kaldırılması gibi uygulamalardır. Söz konusu müdahalelerin yalnızca ekonomi üzerinde değil siyaset ve sosyo-kültürel hayat üzerinde de olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur.

Bu çalışmada IMF politikaları ile Türkiye ve Türk dünyası ülkelerinde yayılan ekonomik küreselleşmenin söz konusu ülkelere ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel etkilerinin karşılaştırmalı olarak araştırılması amaçlanmaktadır. Söz konusu etkileri topluca ve karşılaştırmalı olarak ele alan herhangi bir çalışma olmadığından bu çalışma literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde küreselleşme kavramı özellikle ekonomik boyutu ile ele alınmıştır. İkinci bölümde ekonomik küreselleşmenin hızla yayılmasında önemli etkisi olan IMF politikaları ülke örnekleri ile araştırılmıştır. Üçüncü bölümde benzerlikleri nedeniyle seçilen Türkiye ve Kazakistan’da uygulanan IMF politikaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise küreselleşmenin son olarak ulaştığı nokta, post-globalizasyon süreci ve küreselleşmenin ekonomik boyutunda IMF gibi kurumların değişen yapısı ve rolü incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Ekonomik küreselleşme, IMF, IMF politikaları, Türk dünyası ülkeleri, Türkiye, Kazakistan, Kalkınma, Gayrisafi Milli Hasıla, özelleştirme, doğrudan yabancı sermaye akımları

ABSTRACT

ŞAVLUK Mustafa, *Economic Analysis of IMF Policies on Turkic Republics During Globalization: The Kazakhstan Case*. PHD Dissertation, Ankara, 2021.

IMF, World Bank and World Trade Organization are among the leading actors playing the most important role in the globalizing world economy. The economic policies implemented by these organizations, especially by the IMF, in Turkey and the Turkic Republics has led to the rapid spread of economic globalization. Since its establishment in 1947, the IMF, which has provided loans to member countries through various mechanisms, not only earned interest income in return for these loans, but also intervened directly and indirectly in the economic policies of countries. These interventions are generally shaped within the framework of Orthodox economic policies, such as privatization, devaluation of the exchange rate, control of the money supply, subsidies and abolition of social assistance. These interventions had positive and negative effects not only on the economy but also on politics and socio-cultural life.

In this study the political and socio-cultural impact of economic globalization which was spread among Turkey and the Turkic Republics, and the policies of IMF aimed to be researched in a comparative manner. This study will make an important contribution to the literature since there are no studies that deal with these effects collectively and comparatively. In the first part of the study, the concept of globalization is dealt with especially with its economic dimension. In the second chapter, the IMF policies that have an important effect on the rapid spread of economic globalization are investigated with country examples. Selected IMF policies implemented in Turkey and Kazakhstan because of the similarities are examined comparatively in the third chapter. In the fourth part, the last point of globalization, the post-globalization process and the changing structure and role of institutions as the IMF in the economic dimension of globalization are examined.

Key Words:

Economic globalization, IMF, IMF policies, Turkic Republics, Turkey, Kazakhstan, development, GDP, comparative politics, privatization, foreign direct investments,

İÇİNDEKİLER

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
TABLOLAR DİZİNİ.....	x
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	6
KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE GEÇİŞ EKONOMİLERİ.....	6
1.1. Küreselleşme Kavramının Ortaya Çıkışı.....	6
1.2. Küreselleşme ile İlgili Yaklaşımlar.....	7
1.2.1. Küresel/Evrensel Kapitalizm Yaklaşımları.....	8
1.2.2. Ağ Toplumu Yaklaşımı.....	9
1.2.3. Uluslararası Ekonomi Yaklaşımı.....	10
1.2.4. Modernite – Post Modernite Yaklaşımları.....	11
1.2.5. Dünya Sistemleri Yaklaşımı.....	11
1.3. Küreselleşmenin Tanımı ve Farklı Boyutları.....	12
1.3.1. Kültürel Boyut.....	14
1.3.2. Siyasal Boyut.....	17
1.3.3. Ekonomik Boyut.....	20
1.4. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu (Imf, Db, Dtö).....	29
1.4.1. Bretton Woods Sistemi Dönemi (1947-1972).....	31
1.4.2. Washington Uzlaşısı Dönemi (1972 Sonrası).....	34
1.4.3. Post-Washington Uzlaşısı Dönemi.....	35
1.4.4. IMF ve DB.....	39
1.5. Genel Değerlendirme.....	44
1.6. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi ve Orta Asya'nın Oluşumunda Küreselleşmenin Etkisi.....	47

2. BÖLÜM	56
KÜRESELLEŞMENİN FİNANSMANI SÜRECİNDE IMF	56
2.1. IMF Mekanizmalarının İşleyişi	56
2.1.1. Kredi Türleri	58
2.1.2. 2008 Ekonomik Krizi Sonrasında IMF.....	62
2.2. IMF Politikalarına Detaylı Bakış.....	64
2.2.1. Özelleştirmeler.....	64
2.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	68
2.2.3. Döviz Kuru Politikası.....	69
2.2.4. Enflasyon Hedeflemesi	70
2.2.5. Daraltıcı Maliye Politikası	72
2.3. IMF Programlarının Ülkelerdeki Başarısı	73
2.3.1. Güneydoğu Asya Ekonomik Krizi.....	75
2.3.2. Arjantin Uygulamaları ve Sonuçları.....	79
2.3.3. Rusya ve IMF Geçmişi	82
2.4. Türkiye ve Türk Dünyası Ülkelerinin IMF ile İlişkileri.....	84
2.4.1. Türkiye'nin IMF ile İlişkileri	84
2.4.2. Azerbaycan ve IMF ile İlişkileri	99
2.4.3. Kırgızistan ve IMF ile İlişkileri.....	101
2.4.4. Özbekistan ve IMF ile İlişkileri	103
2.4.5. Tacikistan ve IMF ile İlişkileri.....	105
2.4.6. Türkmenistan ve IMF ile İlişkileri.....	107
2.5. IMF Programlarının Genel Değerlendirmesi	109
3. BÖLÜM	116
GEÇİŞ DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN VE KAZAKİSTAN'IN IMF İLE İLİŞKİLERİ	
.....	116
3.1. Kazakistan Hakkında Genel Bilgiler	116
3.2. Kazakistan'ın IMF ile İlişkileri	128
3.3. Kazakistan'ın Yakın Geçmişi ve Yakın Geleceği	136
4. BÖLÜM	140
KÜRESELLEŞMENİN SONU (MU)?.....	140
4.1. Küreselleşmenin Sonu-Post Globalizasyon.....	140

4.2. Trump Faktörü	152
4.3. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutunda IMF Gibi Kurumların Değişen Rolü ve Yapısı	159
4.4. Post Globalizasyon Sürecinde Türkiye, Kazakistan ve Türk Dünyası İlişkileri .	164
SONUÇ	169
KAYNAKÇA	179
EK 1. ETİK MUAFİYET FORMU	204
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU	205
EK 3. TURNİTİN BENZERLİK İNDEKSİ	206

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.k. : Adı geçen kitap

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.r. : Adı geçen rapor

a.g.s. : Adı geçen İnternet sayfası

a.g.t. : Adı geçen tez

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BDG : Dünya Bankası Bağımsız Değerlendirme Grubu

Bkz. : Bakınız

DEF : Dünya Ekonomik Forumu

DPT : T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı

DSF : Dünya Sosyal Forumu

DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü

DYY : Doğrudan Yabancı Yatırımlar

GATT : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GOÜ : Gelişmekte Olan Ülkeler

GÜ : Gelişmiş Ülkeler

İMKB : İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü

MÜSİAD : Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

SPK : Sermaye Piyasası Kurulu

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TÜİK : T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

UÇÖ : Uluslararası Çalışma Örgütü

UNCTAD : United Nations Conference on Trade and Development

UPF : Uluslararası Para Fonu

UTO : Uluslararası Ticaret Odası

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: ÇUŞ'lar ve Ulus Devlet Arasındaki Güç İlişkisi Hakkındaki Görüşler.....	24
Tablo 2: Yabancı Yatırım ile Büyüme Arasındaki İlişkiyi Gösteren Araştırmalar	27
Tablo 3: Geçiş Ülkelerinin Büyüme Oranı 1995-1997	51
Tablo 4: Ekonomik Serbestlik Göstergeleri	53
Tablo 5: IMF'nin Fonlama Araçları	62
Tablo 6: Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Türkiye'de Uygulanan IMF Politikaları.	74
Tablo 7: Güneydoğu Asya Ülkeleri'nde Bankaların Özel Sektöre Açtığı Krediler	77
Tablo 8: 1998 Krizi Sürecindeki Rusya Verileri.....	83
Tablo 9: Türkiye'nin 1950'li Yıllardaki Temel Ekonomik Göstergeleri	86
Tablo 10: Türkiye'nin 1960'lı Yıllardaki Temel Ekonomik Göstergeleri	87
Tablo 11: Türkiye'nin 1970'li Yıllardaki Temel Ekonomik Göstergeleri.....	89
Tablo 12: Türkiye'nin 1980'li Yıllardaki Temel Ekonomik Göstergeleri.....	91
Tablo 13: Türkiye'nin 1990'lı Yıllardaki Temel Ekonomik Göstergeleri	94
Tablo 14: Azerbaycan'ın IMF'den Kullandığı Krediler	99
Tablo 15: Azerbaycan'ın Ekonomik Göstergelerinin Değişimi	101
Tablo 16: Kırgızistan'ın IMF'den Kullandığı Krediler.....	102
Tablo 17: Kırgızistan'ın Ekonomik Göstergelerinin Değişimi.....	103
Tablo 18: Özbekistan'ın IMF'den Kullandığı Krediler	104
Tablo 19: Özbekistan'ın Ekonomik Göstergelerinin Değişimi.....	105
Tablo 20: Tacikistan'ın IMF'den Kullandığı Krediler	106
Tablo 21: Tacikistan'ın Ekonomik Göstergelerinin Gelişimi.....	107
Tablo 22: Türkmenistan'ın Ekonomik Göstergelerinin Gelişimi	108
Tablo 23: Kazakistan'ın Maden Kapasitesi	124
Tablo 24: Kazakistan ve Geçiş Ülkelerinin Büyüme Gelişimi	129
Tablo 25: Kazakistan Ekonomik Göstergeleri 1990-1994.....	130

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Doğrudan Yabancı Sermaye Akımları	22
Grafik 2: Dünya'daki Mal ve Hizmet İhracatı	28
Grafik 3: Güneydoğu Asya Döviz Kuru Gelişimi	76
Grafik 4: Arjantin'in Doğrudan Yabancı Yatırım ve Dış Borç Verileri	79
Grafik 5: Arjantin'de TÜFE ve Büyümenin Gelişimi	80
Grafik 6: Arjantin'in İhracat ve Vergi Gelirlerinin Gelişimi	81
Grafik 7: Türkiye'nin 2000'li Yıllardaki Büyüme Verisi	96
Grafik 8: Türkiye'de Enflasyon Oranının Gelişimi	97
Grafik 9: Türkiye İşsizlik Oranının Gelişimi	98
Grafik 10: Türkiye'de Kamu Harcamalarının GSMH'ye Oranının Gelişimi	99
Grafik 11: Kazakistan'ın İşsizlik Oranının Gelişimi	119
Grafik 12: Kazakistan İşgücüne Katılım Oranının Değişimi	120
Grafik 13: Kazakistan'da İşgücüne Katılım	120
Grafik 14: Kazakistan ve Türkiye Enflasyon Oranlarındaki Değişimin Karşılaştırması	121
Grafik 15: Kazakistan ve Türkiye'nin Faiz Oranlarının Karşılaştırması	122
Grafik 16: Kazakistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırım Tutarı Gelişimi	123
Grafik 17: Kazakistan'ın Yıllara Göre Enerji Kaynaklarının Değişimi	125
Grafik 18: Araştırma-Geliştirme Harcamasının Toplam Milli Hasılaya Oranı-Kazakistan ve Dünya Karşılaştırması	126
Grafik 19: Kazakistan'ın Gayri Safi Milli Hasılasının Yıllara Göre Gelişimi	135

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleştirilen Bretton Woods toplantıları sonucunda alınan kararlarla, dünyada yeni bir ekonomik yapılanmanın temelleri atılmış, ABD'nin ekonomik liderliğinin etkileri tüm dünyada hissedilmeye başlanmıştı. Bu kararlar neticesinde kurulan IMF, Dünya Bankası, GATT gibi kuruluşların temel amacı; dünyada serbest piyasa ekonomik yapısının kusursuz işleyebilmesi için, gerekli önlemlerin alınması olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte 1970'lerden sonra ABD ve dünyada hâkim olan Washington uzlaşısı modeli, neoliberal yaklaşımla birlikte IMF gibi kurumların çalışma yapısını ve politikalarını ciddi olarak değiştirmiştir.

Türkiye ve Kazakistan başta olmak üzere Türkmenistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan; geçmişte bu kurumlarla çalışmayı tercih etmek durumunda kalmışlar, temin edilecek krediler için belirlenen ön koşulları karşılayabilmek için siyasi ve ekonomik yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirmişlerdir. Türkiye; başarısız IMF programları sebebiyle 1980 ve 2000'li yıllar arasında sürekli ekonomik kriz, enflasyon ve işsizlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmış, özelleştirmeler dâhil pek çok IMF talebini reform olarak benimsemesine karşın ekonomik yapısında istikrarı yakalayamamıştır. IMF ve Dünya Bankası'na (DB) uygulanan ve başarısızlıkla sonuçlanan müdahalelerin diğer örneklerine dağılan SSCB sonrası Türk dünyası ülkelerinde rastlanmıştır. Bu süreçte; söz konusu ülkelerde işsizlik oranları rekor denebilecek seviyelere yükselmiş, yoksulluk oranı 10 kata yakın artış göstermiştir.

Söz konusu uygulamalar hem kurumlar hem de ülkeler bakımından geçmişte kalmış olmakla birlikte, ülkelerin küresel dünyayla ve uluslararası kuruluşlarla ilişkileri bağımlılık düzeyinde olmasa da devam etmektedir. Ayrıca, anılan ülkelerin bu kurumlara tekrar müracaat edip etmeyeceği hususu belirsizliğini korumaktadır. 2008 ekonomik krizi sonrasında ülkeler tarafından uluslararası kuruluşların varlık amaçları sorgulanmaya başlamıştır. Bu kuruluşların varlık amaç ve nedenleri sorgulanmakla birlikte, ülkelerin de gelecekte özellikle ekonomik politika stratejilerini yeniden şekillendirmeleri gerekliliği bulunmaktadır. Gelecek planında ülkelerin ve kurumların ne şekilde konumlandırılacağını tespit edebilmek için ise geçmişte kaydedilen neoliberal küreselleşme etkilerinin detaylıca değerlendirilmesi, sosyo-ekonomik yapının ve

Ülkelerin kendisine has özelliklerinin dikkate alınması önem arz etmektedir. IMF ve neoliberal politikalarını tam anlamıyla kavrayabilmek, iŖleyiŖindeki mantığa detaylı bir Ŗekilde hâkim olabilmek, kreselleŖme sonrasındaki dönemde Türkiye ve Türk dünyası ülkelerinin geleceğini Ŗekillendirebilmek için bir n koŖul niteliğindedir.

alıŖmada ile ulaŖılmak istenen temel amaç, dünyada gerekleŖen dnŖm ve deęiŖimin baŖta Türkiye ve Türk dünyası ülkeleri olmak üzere bütün ülkelerdeki etkisini analiz edebilmektir. Bu amaca yönelik olarak alıŖmada, tarihsel bir ekonomik analiz metodolojisi tercih edilmiŖtir. Kapitalizmin doęuŖu, evrimi ve günümüzde dnŖtę format, salt bir zaman Ŗeridi baz alınarak deęerlendirilmemiŖ, nedenler ve sonuçlar etkin bir illiyet analiziyle ele alınmıŖtır. Kapitalizm varlığını sürdürürken belli baŖlı kurumlardan destek almıŖtır. Bu kurumlar zaman içinde kapitalizmin döngüsüne uygun olarak ŖekillenmiŖ, hatta kreselleŖme sürecinde ciddi bir deęiŖime uęramıŖtır. 1980 sonrasındaki dönemde neoliberalizm ve küresel kapitalizm nedeniyle ortaya çıkan ekonomik krizler anılan kurumların ülkeler üzerindeki etkinliğinin artmasına neden olmuŖtur.

Bu nedenle alıŖmada, yaŖanan ekonomik krizlerin detaylıca ele alınması gerekliliği ortaya ıkmıŖtır. Her bir ekonomik krizin mutlaka kendine özgü yanları bulunmaktadır. Ancak, ABD liderliğindeki küresel yapıda kapitalizmin ve uluslararası kurumların politikalarının neden olduğu ekonomik krizler benzerlikleri yönüyle sürekli karŖımıza çıkmaktadır. alıŖmada, kriz gerçeğini varsayımlardan kurtarmak için muhtelif ampirik araŖtırmalardan, makro ekonomik veri setlerinden azami düzeyde faydalanılmıŖtır. Elbette Türkiye ve Türk dünyası ülkelerindeki ekonomik krizlerin neden ve sonuçları alıŖmanın kapsamını aŖmaktadır. Ancak, IMF uygulamaları sonucunda ortaya çıkan ekonomik krizlerin analizi ve detaylı incelenmesi, anlamlı değerlendirmeler yapılabilmesi bakımından önem taŖımaktadır.

alıŖmanın temel çatısını oluŖturan literatür dört farklı alanda toplanmıŖtır. Bunların ilki ve alıŖmanın esas konusu, Türkiye ve Türk dünyası ülkelerinin ekonomik yapısı ve ekonomik krizler üzerine yapılan araŖtırmalardır. Din'in belirttiği üzere SSCB sonrası ekonomik ve siyasi açıdan hazırlıksız bir görünüm çizen yalnızca Türk dünyası ülkeleri olmamıŖ, bu ülkeler üzerinde nüfuz politikası gütme amacı duyan Türkiye de baŖarısız olmuŖtur (Din, 2013, s. 112). Maruz kalınan ekonomik krizler bu baŖarısızlıęın hem

sebebi hem de sonucu olarak ülkelerin ortak kaderini teşkil etmiştir. Kazakistan'ın karşı karşıya kaldığı ekonomik kriz sonrasında uygulanan IMF politikalarının yol açtığı sorunlar, IMF uygulamaları sonrasında Türkiye'nin yaşadığı sorunlara benzemektedir. Bu yönüyle ülkeler arasındaki benzer sonuçlar, literatürde dikkat çekici bulunmuş ve araştırmanın şekillenmesinde yardımcı olmuştur (Hoffman ve diğerleri, 2012, s. 80).

Çalışmada kapsamlı bir şekilde ele alınan ikinci konu ise küreselleşme kavramıdır. Küreselleşmenin doğuşu ve günümüzde hangi yöne evrildiği hususu kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve söz konusu ülkeler üzerindeki sonuçlarına dikkat çekilmiştir. Bingöl'ün (2011, s. 82) belirttiği üzere; küreselleşme ve neoliberal politikalar, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına kalıcı çözümler sunamamış, bazı hallerde sorunların daha da büyümesine sebep olmuştur. Rodrik'in küreselleşmenin yarattığı paradokslar üzerindeki kritik değerlendirmeleri, yarını anlayabilme konusunda ışık tuttuğu gibi, çalışmanın biçimlenmesine de katkıda bulunmuştur (Rodrik, 2011, s. 50).

Çalışmada literatür bakımından odaklanılan üçüncü temel husus; IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların politikaları ve sonuçlarına yönelik çalışmalarıdır. Saygın (2009), Sancar (2010), Truman (2009) IMF ve DB'nin krize maruz kalan ülkelere uyguladığı neoliberal reçetelerin başarısızlığını ve bunun kaynaklarını detaylıca izah etmiştir. Anılan yaklaşımlar, araştırmada kritik bir yer edinmiştir. Literatür bakımından son olarak; 2008 ekonomik krizinden sonra gelişen yeni siyasi akımların dünyayı nasıl şekillendirdiği veya şekillendireceği yönündeki çalışmalar taranmış, detaylı analize konu edilmiştir. 2008 ekonomik krizi sonrası ortaya çıkan Trumpizm ve yükselişte olan benzer popülist hareketler bir yandan neoliberal politikaların bazı özelliklerini taşımaktadır.

Söz konusu popülist yaklaşımlar; serbestliği savunmalarına karşın korumacı dış ticareti benimsemişler, diğer taraftan dünya görüşleri bakımından tezat teşkil eden katı göçmen politikalarını uygulamayı tercih etmişlerdir. Yakın zamanda yaygınlaşan bu tablo, literatürde genişçe tartışılmaya başlanmıştır (Stiglitz, 2018, s. 518). Arora (2017, s. 1). Bazı popülist görüşlere karşı muhalif kalan araştırmacıların yaşanan finansal krizlerin; yalnızca finansal sonuçları olmadığı, siyasi konjonktürü değiştirdiği yönündeki çözümlenmeleri de çalışmada kullanılan unsurlar olmuştur (Chacko ve Jayasuriya, 2017, s. 126).

Türk dünyası ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etme tarihlerinin görece olarak yeni olması, Türkiye'nin anılan ülkelerle ekonomik ilişkisi bakımından ciddi bir geçmişinin oluşmasını ve dolayısıyla literatürün olgunlaşmasını nispeten engellemiştir. Ancak, farklı coğrafyalarda olmalarına rağmen ortak kültüre sahip bu ülkelerin, aynı küresel ekonomik düzenin aynı parametrelerinden etkilenmediği varsayılmaz. Bu nedenle gerek neoliberalizm ile belirginleşen küresel kapitalizm, gerek SSCB sonrası ekonomik düzen, gerekse 2008 ekonomik krizi sonrası oluşan küresel yapı tüm bu ülkelerin kaderini doğrudan etkilemiştir. Çalışma da bu ekseninde şekillenmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleşen dünya küresel yapısının Türkiye ve Türk dünyası ülkelerine etkisi, 2008 ekonomik krizinden sonra daha belirgin şekilde ortaya çıkan yeni popülist yaklaşımlar baz alınarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ABD Başkanı Donald Trump ve sonrasındaki dönemde iyice belirginleşen popülist ideolojilerin küresel ekonomik mimariyi nasıl şekillendirdiği ve bunun etrafında yer alan kurumların bu ideolojiye ayak uydurup uyduramadığı araştırılmıştır. Ancak çalışmada esasen, aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır.

1. Türkiye ve Türk dünyası ülkelerinin dünya yeni ekonomik yapısında konumları nedir? Oluşan kutuplaşma ekseninde tek bir kutupta yer almak mı, yoksa diplomasi güdülerek optimum bir politika hedeflemek mi faydalıdır?
2. IMF ekseni politikaların sonuçları dikkate alındığında geçmişteki hatalardan ders çıkarılmış mıdır? Yeni dünya yapısında köktenci ve popülist politikalar neoliberalizmin yarattığı sosyal denge tahribatına ve gelir adaletsizliğine etkin bir çözüm önerisi sunabilmekte midir?
3. Devletin ülke ekonomisindeki etkinlik alanının genişlemesi hangi sonuçlara neden olabilir? Devletçi kapitalizmin nüfuzu altında şekillenen yeni ekonomik yapıda uluslararası ekonomik kuruluşların küresel düzene etkisi geçmişte olduğu gibi devam edebilecek midir?
4. Türkiye ve Türk dünyası ülkelerinin IMF gibi kurumlarla yeniden çalışma yapılıp yapılmaması gerekliliği nedir? Yeni dönemde kurgulanması gereken strateji nasıl şekillendirilmelidir? Bu stratejiye bölgesel iş birlikleri ne düzeyde etki sağlayabilir?

Küreselleşme kavramı detaylı olarak tanımlanarak, gelişen teoriler literatür ekseninde

anlatılmıştır. Sonrasında, küreselleşmenin ekonomik boyutu detaylandırılarak, bu çerçevede altın standardından günümüze tarihsel bir perspektifle gelişmeler izah edilmiştir. Tarihsel gelişmelerin ve küreselleşmenin oluşturduğu kurumlar; organizasyonel yapıları, görevleri ve misyonları çerçevesinde ele alınmıştır.

Üçüncü bölüme küreselleşmenin en önemli kurumu sayılabilecek olan IMF'nin temel politikaları ve araçları anlatılarak başlanmıştır. Bu politika ve araçlar eleştirel bir yaklaşıma tabi tutulduktan sonra, birebir kriz tecrübeleriyle eklemlenerek politikaların etkinliği analiz edilmiştir. Bu kapsamda; Rusya, Güneydoğu Asya ve Arjantin vakalarından sonra Türkiye ve Türk dünyası ülkelerinin IMF ile ilişkilerine detaylı değinilmiştir. Bu bölüm salt politikaların başarılı olup olmadığı çerçevesinde ele alınmadan, politikaların detaylı yapısına olabildiğince temas edilmeye çalışılmıştır. Sosyal adaletsizlik, gelir adaletsizliği gibi küresel kapitalizmin temel tahribat noktaları detaylandırılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, 2008 ekonomik krizi ile başlayan yapısal değişiklik küreselleşmenin sonunun gelip gelmediği sorusuna cevap aranarak incelenmiştir. Bu çerçevede, post küreselleşme sürecinin “yeni” aktörleri Trump, popülist sağ, devletçi kapitalizm, yeni bölgesel iş birlikleri detaylandırılmıştır. Söz konusu bölümde küresel kapitalizmin ilgili kurumları ve geçirdikleri dönüşüm detaylı olarak analiz edilirken, geçmişte uyguladıkları reçeteleriyle bu kurumların dünya ekonomisine nasıl bir etkide buldukları somut bir şekilde ortaya konmuştur. Keza, küreselleşme sonrası hâkim olan görüşlerin Türkiye ve Türk dünyası ülkelerine olan etkisi anlatılmıştır. Bu minvalde; popülizm, yeni sağ, devletçi kapitalizm gibi akımların kaynağı sorgulanmıştır. Sonuç olarak, yakın gelecekte Türkiye ve Türk dünyası ülkelerinin daha iyi imkanlar için ne yapması gerektiği hususları politika önerileri olarak sunulmuştur.

1. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE GEÇİŞ EKONOMİLERİ

1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Küreselleşme kavramı bugün özellikle teknolojiadaki hızlı gelişimin yardımıyla neredeyse bütün sosyal olgu ve olayları dolaylı ya da dolaysız etkileyebilen, bireysel, örgütsel ve toplumsal hayatın tüm alanlarında bir şekilde karşımıza çıkan kaçınılmaz bir olgu hâline gelmiştir.

Küreselleşmenin başlangıcı konusunda bugüne kadar her biri mantıklı argümanlar içeren birçok teori ileri sürülmüştür. Örneğin Manfred B. Steger, küreselleşmenin insanlığın “avcı ve toplayıcı topluluklar hâlinde Afrika’dan dünyaya yayılmasıyla” başlayan bir süreç olduğunu iddia etmektedir (Steger, 2017, s. 30). Bu görüşlerin temelinde küreselleşmenin sosyal ve siyasal boyutunu ele alarak ileri sürüldüğü ve ölçütünün insanoğlunun kalabalık bir biçimde uzak mesafelere ulaşması ve bu yolculuk boyunca farklı topluluklar ve kültürler ile etkileşime geçmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Küreselleşmeye daha çok ekonomik açıdan yaklaşan ve küresel ticareti kıstas alan bir görüşe göre küreselleşme Kolomb’un 1492 yılında Amerika’yı keşfetmesi ve Vasco da Gama’nın 1498 yılındaki Afrika seyahati ile başlar. Bazı tarihçilere göre; Adam Smith’in de tarihteki en önemli olaylar olarak gördüğü bu iki olay sonrasında 1500’lü yıllarda küresel bir ekonomiden söz edilebilir hâle gelmişti, yalnızca iş gücü bölünmüş haldeydi ve küresel ticaret Avrasya ve Afrika’nın bir bölümüne tamamıyla yayılmıştı (Bentley, 2005, s. 60). Öte yandan, ekonomik anlamda küreselleşmenin başlangıcını tespit etmek için ölçüt olarak; ticaret hacmi değil, fiyat yakınlaşması kullanılmalıdır. Bu açıdan ele alındığında küreselleşme 19. yüzyılın başlarında, takriben 1820’lerde başlamıştır (O’Rourke ve Williamson 2002, ss. 25-26).

Benzer şekilde Thomas Friedman da küreselleşmenin başlangıcını Kolomb’un Amerika’yı keşfine dayandırır (Friedman, 2000, s. 30). Ona göre üç aşamalı olan küreselleşmenin ilk aşaması 1492’den 1800’lere kadar geçen süreçtir. Kolomb’un Amerika’yı keşfi ve denizcilikteki gelişmeler ile başlayan bu dönemde kıtalararası ticari

ilişkiler hızla gelişmiş, bazı ülkeler emperyal güce kavuşmuştur (Friedman, 2000, s. 30). Buhar makinesi ve demiryollarındaki gelişmeler ile 1800'lü yıllarda başlayan ikinci küreselleşme, I. ve II. Dünya Savaşlarında biraz hız kesmiş olsa da 2000 yılına kadar sürmüştür. Bu sürecin ikinci yarısında telgraf, telefon, bilgisayarlar, uydular, fiber optik kablolar ve İnternetin yaygınlaşması ile bu dönemin temel aktörü olan çok uluslu şirketler tüm dünyaya yayılmışlar ve dünya artık küçülmüştür.

Küreselleşmenin üçüncü aşamasında ise hepimizi komşu hâline getiren internet ve her türden bilgisayar yazılımlarını kullanan “birey” itici güçtür. 2000 yılında başlayan bu aşamanın bir diğer farkı “Batılı ve beyaz” dediğimiz birey tipinin haricinde, giderek daha çok çeşitlilik içeren bireylerce sürdürülüyor olmasıdır. Küreselleşmenin bu aşamasının başka bir özelliği bireylerin haricinde şirketlerin de gücünü artırmasıdır. Bu dönemde dünya artık çok daha küçüktür, hatta düz hâle gelmiştir (Aimaiti, 2007, s. 7).

Küreselleşme kavramı üzerine ilk çalışma George Modelski tarafından yapılmıştır. Aralık 1968'de Modelski'nin “Communism and Globalization of Politics” adlı makalesi yayımlanmıştır (Modelski, 1968). Bir başka görüşe göre ise, Robertson tarafından 1972'de yayımlanan *Globalization: Social Theory and Global Culture* isimli kitap küreselleşme başlıklı ilk çalışmadır (Elçin, 2012, s. 2).

Küreselleşme kavramının 1980'lerde popülerleşmesini sağlayan kişi ise 1983 yılında Harvard Business Review isimli dergide yayımlanan “Globalization of Markets” adlı makalesi ile Theodore Levitt olmuştur (Elçin, 2012, s. 2). Küreselleşme ile ilgili çalışmaların 1980'li yıllarda yoğun bir şekilde arttığı, genel kabul görmüş bir husustur.

Ortaya çıkışı ve gelişim süreçleri konusunda fikir birliğine varılamamış olan küreselleşme olgusunun tanımı konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Küreselleşmenin tüm boyutlarını kavrayıcı nesnel tek bir tanım yerine farklı boyutlarını ayrı ayrı ele alan birden çok tanım yapmak daha çok tercih edilen bir yoldur.

1.2. KÜRESELLEŞME İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Küreselleşme üzerine oldukça geniş yaklaşım yelpazesi ve farklı teoriler bulunmaktadır. Küreselleşme teorileri ile ilgili en kapsamlı sınıflandırmaları Robinson (2007, s. 127) ve Sklair (1999, s. 143) yapmıştır. Küreselleşme bağlamında ortaya atılan tüm teorilere bu

çalışmada yer vermek mümkün olmadığından en çok bilinen ve tartışılan yaklaşımlara aşağıda kısaca yer verilmiştir.

1.2.1. Küresel/Evrensel Kapitalizm Yaklaşımları

Küresel veya evrensel kapitalizm yaklaşımına sahip düşünürler genel olarak küreselleşmenin kapitalizmin kendisi, bir parçası veya devamı olduğuna inanırlar. Okulun temsilcilerinden Robinson (2007, s. 127), küreselleşmeyi dünya kapitalist sisteminin yeni bir çağı olarak adlandırır. Bu çerçevede Robinson, kapitalist gelişmeyi aşamalara ayırmış ve küreselleşmeyi, kapitalizm tarihinin dördüncü aşaması olarak nitelmiştir (2007, s. 127).

Robinson'a göre kapitalizm tarihi 4 aşamadan oluşur. İlk aşama Kolomb'un Amerika'yı keşfi ile başlayan coğrafi keşifler ve fetihler çağıdır. Bu döneme Merkantilizm de denmektedir. İkinci aşamada Sanayi Devrimi, burjuvazinin ve ulus devletin yükselişi ve Fransız Devrimi'ni kapsayan klasik kapitalizm olarak adlandırılmaktadır. Sonraki dönemde tekelci kapitalizm yükselmiş ve kapitalizmin ulus devlet sistemiyle birlikte anıldığı aşama ortaya çıkmıştır. Son aşama ise küreselleşme dönemidir (Robinson, 2007, ss. 127-143).

Robinson, küresel kapitalizme ilişkin teorisini üç dayanak noktası üzerine yerleştirmektedir. Bu noktalar, ulus-ötesi üretim (transnational production), ulus-ötesi kapitalistler (transnational capitalists) ve ulus-ötesi devlet (transnational state) olarak belirlemektedir (Robinson 2007, s. 131). Küreselleşme aşamasında diğer aşamalardan farklı olarak birikimin ulusal boyutta olduğu, uluslararası bir piyasa görünümündeki dünya ekonomisinden, birikimin ve üretimin küreselleştiği ulus-ötesi ekonomiye geçiş yaşanmıştır. Bu aşamada ayrıca ulus-ötesi sermayenin yükselişi ve her ülkenin küresel üretimle ve küresel sistemle bütünleşmesi" göze çarpmaktadır (Robinson, 2007, s. 132). Tüm bunların neticesinde küresel birikim çerçevesinde oluşan bir ulus-ötesi kapitalist sınıf meydana gelmiştir. Bu yeni küresel kapitalist sınıf ise ulus-üstü politik ve ekonomik kuruluşların da yardımı ile ulus devleti dönüştürmüş, ulus-ötesi hâle getirmiştir. Sonuç olarak ise küresel sistemde birçok yeni eşitsizlikler ortaya çıkmıştır (Robinson, 2010, s. 289). Robinson'un tarihsel çözümlemesi oldukça yerinde olup günümüzdeki eşitsizliklerin anlaşılmasına ışık tutmaktadır.

Benzer şekilde Wood da (2012, s. 333), II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreci yeni emperyalizm olarak nitelemektedir. Bu nedenle küreselleşmenin en temel özelliği, piyasa şartlarının küresel çapta bütünleştirilmesidir. Bunun anlamı ekonomileri belli toplumsal araçlar kullanarak kapitalist piyasa egemenliği altına sokmaktır. Bahsi geçen araçlara Wood, IMF'nin yapısal uyum programlarını örnek olarak verir. Bu programlar piyasa şartlarını dayatmanın yeni biçimidir. Ayrıca küreselleşme bütünleşmiş bir dünya ekonomisi anlamına da gelmez. Buna kanıt olarak; bütün dünyada ücretlerin, fiyatlar ile çalışma koşullarının ülkelere ve bölgelere göre farklılık göstermesi sunulmaktadır (Wood, 2012, s. 333). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde anlatıldığı üzere; küreselleşme iş gücü ve emek mobilitesi konusundaki ön yargıları kaldırma konusunda başarısız olmuş, farklılıkları giderememiştir.

1.2.2. Ağ Toplumu Yaklaşımı

Bir çalışmada, bilgi çağı ve enformasyon toplumu üzerinden küreselleşmeye açıklık getirilmektedir. Buna göre modern toplum, kapitalist üretim tarzının genelleştirilmiş meta üretimine, emek istihdamına ve sermaye birikimine bağlı olması; kökenini kapitalist yeniden inşa ve teknolojik değişimde bulan enformasyona dayalı kalkınma tarzının büyümesi şeklindeki, iki tanımlayıcı karakteristik özellik üzerine kurulmuştur (Castells, 1997, s. 105).

Modern toplum için yeni olan bu ikinci özellik sosyal pratiklerin zaman-mekân içinde yeniden organize olmasına temel sağlamakta olup, “Enformasyonel ağlar, elektronik medyaya -özellikle internet ve bilgi teknolojileri- dayalı bir sanal kültüre öncülük etmektedir.” (Castells, 2005, s. 112) Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan bu yeni ekonomik yapının; enformasyonel, küresel ve ağ örgütlenmesine dayalı olduğu savunulmaktadır. Küreselleşmenin en önemli göstergesi, gelişmiş bilgisayar ve telekomünikasyon sistemleri ile dünyanın finans merkezlerinin tamamının birbirine bağlanması olmuştur (Castells, 2005, s. 124).

Ağ toplumu yaklaşımına göre küreselleşme ve liberalizasyon ulus devleti elemine etmez, ancak, onun rolünü ve etkilerini yeniden tanımlar. Bu yeni devlet ağ devleti olarak tanımlanmaktadır. Ağ devleti, ulus-üstü kurumlar, ulus devletler, yerel-bölgesel yönetimler ve devlet dışı organizasyonlardan oluşan, bu kurumların sürekli olarak

etkileşim ve bağlantı içinde olduğu ve ortak kararlar aldığı, enformasyon çağının politik formudur (Castells, 2005, s. 125).

1.2.3. Uluslararası Ekonomi Yaklaşımı

Küreselleşme yaklaşımlarında kuşkucu kanadı temsil eden bazı çalışmalarda, küreselleşme savunucuları tarafından tasarlanan hâliyle küreselleşmenin bir mit olduğu ifade edilmekte ve küreselleşmenin savunucularının iddiaları sığ ve temelsiz bulunmaktadır. Bu teoriye göre bugünün büyük ölçüde uluslararasılaşmış ekonomisi geçmişte de var olup, mevcut ekonomi bazı yönleriyle, 1870-1914 yılları arasındaki süreçten daha az bütünleşmiştir. Ayrıca iddia edilenin aksine pek çok şirketin ulusal temelleri vardır ve ulusal üretimlerinin kapasitesine ve satış gücüne istinaden çok uluslu ticaret gerçekleştirilmektedir (Çetin, 2016, ss. 41-42).

Küresel piyasalar küreselleşmecilerin iddia ettiği gibi kontrol edilemez ve düzenlenemez bir sistem değildir. Büyük ekonomik güçlerin finansal piyasalar üzerine baskı kurma güçleri vardır. Sonuç olarak, dünya ekonomisinin küresel olduğundan bahsedilemez. Yatırım, ticaret ve finans faaliyetleri genellikle Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika üçgeninde yoğunlaşmıştır (Hirst ve Thompson, 2007, s. 32).

Bu iddialar çerçevesinde, küreselleşmeyi anlamak adına iki temel karşıt ideal uluslararası ekonomi modeli geliştirilmiştir.

1. Küresel Ekonomi; tamamen küreselleşmiş ekonomidir. Ulusal ekonomiler küresel ekonomik sistemden etkilenir ve dönüşür. Küresel ekonomiyi yönetmek zordur, bunun için etkili ve bütünleşmiş bir uluslararası sistem ve politika modeli gereklidir ki, AB’de bile bu tam olarak başırlanamamıştır.
2. Uluslararası Ekonomi; temelde hâlâ ayrı ulusal ekonomiler arasındaki ilişkiler ile yürüyen ekonomidir. Adından da anlaşılacağı üzere, uluslararası ekonomide temel aktör ulusal ekonomilerdir. Ulusal ekonomiler, ticaret ve yatırım aracılığı ile artan bir karşılıklı bağlantı içine girerler. Uluslararası ekonomide, ulusal ekonomilerin yarattığı süreç temeldir ve uluslararası ekonomi ulusal ekonomilerin bir nevi toplamıdır. Bu bağlamda, küreselleşme abartılı bir kavram olarak nitelenmekte, aslında var olan uluslararası bir ekonomidir (Hirst ve Thompson, 2007, s. 35).

1.2.4. Modernite – Post Modernite Yaklaşımları

Robertson, Giddens, ve Meyer gibiler küreselleşmeyi bir bütün olarak üretim-satış sürecinin evrensel hâle gelmesinden ziyade genel olarak küreselleşmenin modernizm kültürüne dayandığını ileri sürmektedirler. Küreselleşmenin; ulus devlet, küreselleşme ve eğitim sistemi gibi modernizm temellerinin ve organizmalarının tüm evrene yayıldığı iddia edilmektedir. Hatta bir kesim, modern toplumun post-modern topluma evrilmesinin küreselleşmenin yan özelliklerinden biri olduğu savını desteklemektedir (Robinson, 2010, s. 290).

1.2.5. Dünya Sistemleri Yaklaşımı

Küreselleşmeyi daha çok ekonomik açıdan değerlendiren Wallerstein, yaşadığımız dünya ekonomisinin kökenlerini 16. yüzyıla dayandırır. Bu sistem önce Avrupa’da gelişmiş, zamanla da tüm küreye yayılmıştır (Wallerstein, 2000, s. 252). Kısaca, küreselleşme diye gösterilen süreç aslında dünya kapitalizminin 500 yıllık işleyişinden başka bir şey değildir. Wallerstein’e göre, küreselleşme yakın dönemde (1980’lerde) tanımlanmış olsa da gerçekte kapitalizmin 500 yıllık tarihi boyunca, çevrimsel olarak ortaya çıkan bir gelişimdir (Wallerstein, 2000, s. 252).

Wallerstein, geliştirdiği Modern Dünya Sistemi Teorisi’nde küresel ekonomik yapıyı merkez, çevre ve yarı çevre kavramlarıyla açıklamaktadır. Merkez ve çevre ilişkisini kapitalizmin doğası gereği, sermayenin kendini büyütmesi yani kârlılığın derecesi belirler. Buna göre; merkeze özgü süreçleri, çevre ile ilgili süreçlerden ayırt eden özellik kârlılık ve tekelleşmedir. Wallerstein, merkez ve çevre ilişkisinin coğrafi bir sonucunun güçlü devletlerin tekelleşmesi olduğunu ileri sürmektedir. Merkeze özgü süreçler, üretimlerinin büyük kısmını birkaç devlette birden gerçekleştirme eğilimindedir (Wallerstein, 2011, s. 55).

Çevreye özgü süreçler ise, üretimi çok sayıda ülkeye dağıtma eğilimindedir. Yarı çevre ülkeler merkez ülkeler tarafından baskıya alınan, ancak çevre ülkelere baskı uygulama kabiliyeti bulunan ülkelerdir. Wallerstein, ortaya koyduğu Modern Dünya Sistemi Teorisi’ne sonradan yarı çevre kavramını entegre ederek kendi teorisine katkı yapmıştır. Ona göre yarı çevre olarak tanımlanan ülkeler; önceki süreçlerde merkez ülke konumunda

olup gerileyen ya da çevre ülke konumunda olup gelişmeye başlayan ülkeleri kapsamaktadır. Amaçları da elbette merkez ülke olma yolunda ilerlemektir. Bu da yarı çevre olarak tabir edilen ülkelerin yoğun korumacı politikalar uygulamalarına neden olmaktadır (Wallerstein, 2011, ss. 59-60).

1.3. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI VE FARKLI BOYUTLARI

Sosyolojik olguların birçoğunda olduğu gibi küreselleşme kavramının tanımlanması da oldukça zor ve tartışmalara açık bir husustur. Nitekim kavramın ilk ortaya atıldığı 1960’lardan günümüze kadar akademisyenlerden araştırmacılara kadar birçokları tarafından farklı tanımlamalar yapılmış, değişik yorumlamalarda bulunulmuştur. Küreselleşmenin sosyolojik bir olgu olup olmadığı, fiili bir durumu mu yoksa ideolojik – toplumsal bir kuramı mı ifade etmekte olduğu bile tartışılmaktayken, yapılan tanımlama çabaları körlerin fiili tarif etmesi hikâyesine benzemektedir¹ (Atasoy, 2003, s. 82).

Gerçekten de küreselleşme olgusunun; ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal ve teknolojik gibi farklı boyutları ele alındığında tanımların çeşitlenmesi ve birbirinden farklılaşması, kaçınılmaz ve aynı zamanda gereklidir. Küreselleşme tanımlarının farklılaşmasına ve ortak bir tanım yapmanın zorluklarına dair aşağıdaki açıklamalar yeterli olacaktır:

Küreselleşme kavramına, zaman açısından yaklaştığımızda (geçmişi/bugünü/geleceği) konunun farklı bir boyutunu ele alırken, ideolojik yaklaşımda (tarafı veya karşıtı olma) farklı bir boyutu, mekânsal düzeylerdeki etkilerini incelerken (yerel/ulusal/bölgesel) daha farklı bir boyutunu ele almaktayız. Tüm bu farklılıklar da doğal olarak, yapılacak tanımların da aynı oranda farklılaşmasına/çeşitlenmesine yol açmaktadır. Küreselleşme kavramının üzerinde anlaşılacak ortak bir tanımın olmayışında; içeriğinin sürekli ve hızlı bir biçimde değişim/dönüşüm yaşıyor olmasının ve kavramın birçok yönünün bulunmasının etkisi vardır. Bu durum, “ortak bir tanıma ulaşabilmeyi” çok daha zorlaştırmakta/karmaşıktırmakta hatta olanaksızlaştırmaktadır. Bunun olanaksızlığını, küreselleşme üzerine yapılan tanım sayısının neredeyse küreselleşme üzerine yazılan çalışma sayısı kadar olmasından da anlayabiliriz. Bu alanda yazılan hemen her çalışmada,

---

¹ Söz konusu benzetme küreselleşme bağlamında ilk olarak Steger tarafından kullanılmıştır.

diğer çalışmalarda yapılan küreselleşme tanımlarına yapılan atıfların yanında yeni bir küreselleşme tanımına rastlamak sıradandır (Kunduracı, 2008, s. 81).

Küreselleşme kavramı ile ilgili olarak bugüne kadar yapılan tanımlardan en genel olanlara bakıldığında; kapsayıcı bir çerçeve çizilmeye çalışıldığı, birbirine yakın kavramlar ve ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Kelime anlamı olarak küresel hâle gelme ya da bir şeyin dünya çapında yaygınlaşması olarak ifade edebileceğimiz küreselleşmeyi, en genel ve bilinen tanımlarından yola çıkarak; şahısların, grupların, örgütlerin, hükümetlerin, ürünlerin, fikirlerin ve kültürlerin dünya çapında etkileşim ve iletişiminin arttığı, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, teknolojik ve coğrafi boyutları olan uluslararası bir bütünleşme süreci olarak tanımlamak mümkündür.

Steger'e göre; küreselleşmenin ekonomik, politik, kültürel, ekolojik boyutları ve bunların hepsi ile teması olan ideolojik boyutu vardır. Ayrıca, her bir boyutun küreselleşme tanımı birbirinden farklıdır. Genel olarak ise küreselleşme; dünya çapında insanların karşılıklı bağımlılıklarını ve mübadelelerini ifade eden, bunların nasıl çoğaldığını, yaygınlaştığını ve yoğunlaştığını bir süreç olarak anlatan düzen olarak ifade edilebilir (Steger, 2017, s. 42).

Küreselleşme bir yaklaşıma göre; “yerel oluşumları kilometrelerce ötedeki olaylarla biçimlendiren ya da bunun tam tersi söz konusu olan, çeşitli yollarla uzak yerleşimleri birbirlerine bağlayan, dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması”dır (Giddens, 1991, s. 61). Bir başka tanımda, küreselleşme dünyanın giderek küçülmesi – daralması ve dünya çapındaki küresel bilincin giderek artması olarak ifade edilmektedir (Robertson, 1992, s. 8).

Küreselleşmenin farklı tanımları ile ilgili dikkat çeken bir çalışmada küreselleşmenin nesnel tanımını yapmanın zorlukları ve konunun sürekli kendini besleyen bir tartışma niteliğinde olduğu açıklandıktan sonra, 1989-2006 yılları arasında farklı yazar ve düşünürler tarafından yapılmış 114 farklı küreselleşme tanımı tablo hâlinde sunulmuştur (Al-Rodhan ve diğerleri, 2006, ss. 1-21).

Türkiye’de yapılan bir çalışmada öncelikle küreselleşme kavramının ortaya çıkışı ve küreselleşme kavramının batıdaki teorik temelleri ele alınmış, ardından küreselleşmenin; ekonomik, kültürel ve siyasi boyutları irdelenerek, Türkiye’deki temel düşünce

geleneklerinin küreselleşmeye bakış açıları ve bu tartışmaların sonuçları ele alınarak literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır (Şen, 2008, s. 30).

Küreselleşmenin tüm boyutlarını kapsayacak biçimde nesnel bir tanımını yapmak hayli zor olduğundan, bugüne kadar çok sayıda farklı tanım yapılmıştır. Bu nedenle nesnel bir tanım oluşturmak yerine farklı boyutları özelinde öznel tanımlar yaparak irdelemek daha çok tercih edilen bir yöntem olmuştur. Bugüne kadar küreselleşmeyi farklı boyutları ile ele alan diğer bir ifade ile kategorilere ayırarak inceleyen bazı düşünürler olmuştur. Bunlara göre küreselleşmenin ekonomik, politik, kültürel, ekolojik ve ideolojik boyutları vardır (Steger, 2017, s. 42). Yine, küreselleşme için ekolojik boyut dışında aynı sınıflandırmaya gitmek mümkündür. Ayrıca politik küreselleşme içerisinde askeri küreselleşmenin de ele alınması gerekmektedir (Held, 2004, s. 102). İnceleme konusuyla daha ilgili olması nedeniyle çalışmada ekonomik küreselleşme kısmına daha fazla ağırlık verilmiştir.

1.3.1. Kültürel Boyut

Küreselleşmenin kültürel boyutu veya kültürel küreselleşme, dünyanın neresinde olursa olsun yaşayan insanların -teknolojik yeniliklerin de büyük yardımıyla- karşılıklı etkileşiminin artması, dünyanın bir bölgesinde meydana gelen sosyal, kültürel veya ekonomik olayların dünyanın farklı bölgelerindeki birey ve toplulukları etkilemesi olarak tanımlanabilir (Yüksel, 2014, s. 131). Dünyanın giderek küçülmesi, zaman ve mekânın daralması ile küresel köy gibi kavramlar genellikle küreselleşmenin kültürel boyutu için kullanılan kavramlar olmuştur.

Küreselleşmenin kültürel boyutu konusunda ilk yaklaşımlar; “ağırlıklı olarak, küreselleşmenin kültürel homojenleşmeye ya da bir örnek kültürleşmeye (standardizasyona) yol açtığı konusuna daha fazla ağırlık” vermektedir. Bu yaklaşımlarda “benzer kültürel etki ve ürünlerin benzer imaj, beğeni, estetik, davranış, kalıplarına yol açacağı; mekânsal, tarihsel, dinsel vb. farklılıkların önemini yitirmeye başlamasıyla birlikte dünya üzerinde kültürler arasındaki mesafenin giderek kapanıp aynılaştığı/benzer kültürlerin oluşması yönünde eğilimler ortaya çıkaracağı” kabul edilir (Şen, 2008, s. 89).

Küresel köy, dünyanın küçülmesi, Mcdonaldslaşma, Amerikanlaşma gibi kavramlar genel olarak kültürel homojenleşme yaklaşımlarının ürettiği terimlerdir. Kültürel homojenleşmenin en önemli kaynağı hiç şüphesiz teknolojinin sunduğu imkânlar ile genişleyen medya, internet ve bilgi çağıdır.

Küreselleşmenin kültürel boyutunda üzerinde durulması gereken belki de en önemli husus; küresel çapta yayılan bir veya birkaç kültürün diğer kültürler üzerinde baskın hâle gelmesi, bir nevi kendi kültürünü bilinçli veya bilinçsiz, zorla veya rıza ile diğer kültürlere kabul ettirmesidir. “Kültürel hegemonya”, “kültürel emperyalizm” veya “küresel kültür” gibi kavramlar ile ifade edilen bu husus; “kültürün emperyalist siyasetin doğasından ayrı düşünülememesi, emperyal güce sahip olmanın kültüre de yansıyan hiyerarşik-bağımlı bir ilişkiyi zorunlu kılması, kısaca kültür alanındaki ilişkilerde de emperyalist bir yanın olması”ndan kaynaklanmaktadır (Şen, 2008, s. 92).

Bunların yanı sıra kültürel hegemonya veya kültürel emperyalizm yerine, doğrudan batı kültürü baskınlığı veya Amerikan kültürünün yayılması olarak da ifade etmek mümkündür. Anılan hususun başat nedeni ise bu kültürde hâkim dil olan İngilizcenin dünyaya diğer tüm dillerden fazla yayılması, farklı dilleri konuşan dünya vatandaşlarının iletişimde anahtar dil fonksiyonunu üstlenmesi olarak görülmektedir (Şen, 2008, s. 94). Dilin küreselleşme üzerindeki benzer etkisini Fransızca için söylemek mümkündür. Sömürgecilik faaliyetleri neticesinde 17. yüzyıldan itibaren Avrupa, Afrika ve Kuzey Amerika’da yayılan Fransızca, Fransız İhtilali sonrasında liberalizm akımını tüm dünyaya taşıyan, bu sayede kendi kullanım alanını da genişleten bir dil olmuştur (Şen, 2008, s. 96). 20. yüzyıla kadar özellikle bilim, sanat ve ticarete en çok kullanılan dil olan Fransızca, 20. yüzyıldan itibaren yerini hâkim kültürün dili olan İngilizceye bırakmıştır.

ABD’nin kültürel egemenliğini artıran bir diğer husus ise popüler kültür olmuştur. Egemen konumdaki kültür bilinçli olarak veya kendiliğinden yaymak istediği kültürel değerlerini, varlıklarını, kavram ve olgularını öncelikle popüler hâle getirmektedir. Bunların bir araya gelmesiyle de popüler kültür adını verdiğimiz olgu ortaya çıkmaktadır (Şen, 2008, s. 94). Bir veya birkaç merkezden çıkıp popüler hâle gelen bu kültürel öğeler kısa süre içinde tüm dünyada yayılıp yerel kültürlerde var olan benzer nitelikteki kültürel varlıkları saf dışı etmektedir. Mackey’e göre; “Avrupa’da ulusal filmlerin getirisi 1985’te 177 milyon ABD doları düzeyindeyken, 1994’te 89 milyon ABD dolarına gerilemiş, aynı

dönemde Amerikan filmlerinin piyasa payı %56 seviyesinden %76'ya yükselmiştir.” (Şen, 2008, s. 94)

Kültürel küreselleşme açısından, Francis Fukuyama (2006) iki kutuplu dünya düzeninde Doğu Blokunun dağılmasıyla ortadan kalkan sosyalizm yerine, uygulanabilir tek bir dünya sisteminin liberal kapitalizm olduğu fikrini savunmuştur. Fukuyama tarafından, gelinen noktanın insanoğlunun ideolojik evriminin son noktası olduğu iddiasıyla, liberal kapitalizmin dünya için tarihin sonu olduğu tezi ileri sürülmüştür. Tarihin sonu ile ilgili benzer fikirler 19. yüzyılda önce Hegel sonra Marks tarafından ortaya atılmıştır. Bu düşünürler, liberal kapitalizmin yerine komünist toplumdaki işçi sınıfı egemenliğinin ideolojik evrimin son noktası olduğunu iddia etmişlerdir. Fukuyama'ya (2006, s. 23) göre ise Doğu Blokunun yıkılması bu fikirleri boşa çıkarmıştır. Zaferini ilan eden demokrasi, liberal kapitalizm ve serbest piyasa ekonomisi ileride egemen güç olacaktır. Alternatifsiz kalan liberal kapitalizm, tüm dünyayı kültürel, siyasi ve ekonomik anlamda homojenleştirecektir.

Kültürel küreselleşme konusunda değinilmesi gereken bir diğer görüş ise Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezidir. Huntington'un 2003'te ortaya attığı görüşleri birçok yönüyle Fukuyama'dan farklılık göstermektedir. Sovyet Blokunun yıkılmasıyla liberal demokrasi yayılmaya devam etmiştir. Ancak, dünyada köklü ve derin farklılıklara sahip topluluklar bulunmaktadır ve bunlar varlıklarını birbiriyle çatışma pahasına sürdürmeye devam edeceklerdir. Sovyetlerin dağılması Batı'nın güçlü rakibini ortadan kaldırarak ABD öncülüğündeki Batı Blokunu yeni uluslararası güç hâline getirmiştir (Huntington, 1997, s. 80). Ancak bu uzun süreç, Batı'yı yorgun düşürerek; bütçe açıkları, durgunluk, işsizlik ve suç oranlarının artması gibi olumsuzluklarla baş başa kalınmasına neden olmuştur. Diğer yanda Asya, askerî açıdan güç kazanma fırsatı elde etmiş, Japonya ekonomik açıdan yüksek bir ivme yakalamıştır.

Bu ortamda, gelecekte ortaya çıkması muhtemel çatışma/çatışmalar din eksenli olacaktır (Huntington, 1997, s. 80). “Asya'nın askerî gücü ve iktisadi kalkınmasıyla birleşen konfüçyanizm Batı'ya karşı duruşta iki önemli silah olurken, İslam dünyasının gücü de tüm dünyadaki hareketliliği, hızlı nüfus artışı ve İslami değerlere dönüş eğiliminden gelecektir.” Hintlilerin, Hristiyan Ortodoksların, Afrika bölgesi toplumlarının ve Latin Amerika'daki kesimin nispeten pasifize edileceği söz konusu yeni dönemde; dünyada

ekonomik, askeri ve teknik rekabetlerin şekillendirdiği bir mücadele/savaş ortamının değil, medeniyetlerin çatışarak bir sonuca ulaşılacağı dönem kaçınılmazdır (Huntington, 1997, ss. 81-82).

1.3.2. Siyasal Boyut

Küreselleşmenin siyasal boyutu ile ilgili olarak ilk planda ele alınması gereken konu; ulus devlet ve bunun, tarihsel süreç içerisinde değişen rolü ve yapısıdır. Küreselleşmeyle; demokrasinin gelişimi, insan hakları ihlallerin en aza indirilmesi, özgürlük alanının genişletilmesi ve çevrenin korunması hususları evrensel bir öneme kavuşmaktadır. Ancak, her yönetim sisteminde olduğu gibi ulus devlet modelinde de küreselleşme; demokratik, yerel, şeffaf, katılımcı ve esnek eğilimlerin baskısına maruz kalarak değişim geçirmektedir. Kimilerine göre; “küreselleşme sürecinde ulus devletin hâkimiyeti sarsılmış, devletin etkin ve sınırlı bir yapıya kavuşturulması gereği yoğun bir şekilde tartışılmaya” başlanmıştır (Selen, 2002, s. 16).

Ulus devletin² hâkimiyet gücünün azalmasında en önemli faktör uluslararası kuruluşlar ve devletlerarası ikili anlaşmalardır. Çoğunlukla ekonomik alanda etkin faaliyet gösteren ülkeler bir takım ulus-üstü örgütlere üyelikle veya sözleşmelerine taraf olarak bir nevi kendi egemenliklerinden fedakârlıkta bulunmaktadırlar. Zira bu anlaşmalar, ilgili ülkenin teamüllerine ve alışıla gelmiş kurallarına uygun olmayan bazı düzenleme değişikliklerinin kabulünü gerektirdiği gibi, bu ülkelerin uluslararası arenadaki hareket kabiliyetini de kısıtlayabilmektedir. Üye ülkelerin kendi rızasıyla kabul ettikleri bazı zorlayıcı mekanizmalara sahip olan bu kuruluşlar ulus devletin kendi sınırları içerisinde dahi olsa hâkimiyet gücünü hukuki anlamda sınırlamaktadır. Benzer şekilde genellikle ticari ve savunma/güvenlik alanlarında olmak üzere, devletlerin taraf olduğu ikili anlaşmalar da birtakım haklardan feragat etme ve/veya kendisini birtakım yükümlülöklere sokma konusunda ulus devletleri zorlayıcı hukuki imkanlara sahiptir.

---

² Devletlerin egemenliğı ve siyasal self determinasyon, devletler arası eşitlik, iç işlerine başka bir devletin karışmaması gibi prensipleri ilk defa getiren 1648 Westfalia Anlaşmaları, uluslararası ilişkiler kuramında genellikle ulus devletin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Küreselleşme ile ulus devletin hem hukuki hem de fiili anlamda alanı daraltılmaktadır. Başta çok uluslu şirketler olmak üzere; sivil toplum kuruluşları, yatırım fonları ve hatta bireyler küreselleşmenin sağladığı -en azından elde edilmesini kolaylaştırdığı- zenginlik, politik ve toplumsal baskı gücü sayesinde ulus devlet karşısında sınırlayıcı güç unsurları olarak pozisyonlarını geliştirmişlerdir.

Ulus devletin egemenliğini zayıflatan ve küreselleşmeye siyasal anlamda hız kazandıran önemli faktörlerden bir diğeri bölgesel entegrasyon hareketleridir. Ekonomik alandaki ticari anlaşmalar ve uluslararası kuruluşların faaliyetleri dışında; aynı coğrafi bölgede bulunan ulus devletlerin politik, askeri ve ekonomik nedenlerle yönetsel anlamda bütünleşme çabalarına şahit olunmaktadır. Bu çabaların en bilinen ve başarılı olanı kuşkusuz Avrupa Birliği'dir (AB). Siyasal anlamda en etkin bölgesel entegrasyonun Avrupa Konseyi'nin (AK) ve AB'nin çatısı altında gerçekleştirildiği söylenebilir. Ortak para biriminden, eğitim, savunma ve tarım gibi bütün devlet politikalarına etki eden ve devletler üstü ortak politikalar belirlenen AB'de üye ülkeler açısından diğer ulus devletlerden daha fazla hâkimiyet ve güç kaybı yaşandığı söylenebilir. Zira, artık bu ülkelerin; bağımsız birer para politikası bulduğundan, kendilerine has savunma stratejilerinin olduğundan, hatta ticari ürünlerin üretim ve satışı konusunda özerk olduklarından bahsetmek mümkün görünmemektedir.

Küreselleşme süreciyle ulus devletin içyapısında da önemli değişimler gözlemlenmiştir. Özellikle 1980'li yıllarda ortaya konan deregülasyon ve liberalleşme politikalarının etkisiyle birçok ulus devlette, devlet kurumlarının yapısında değişimler yaşanmıştır. Bunlardan en bilinenleri; klasik bakanlık yapılanmasından bağımsız idari otoriteler ve üst kurulların oluşturulması, özelleştirmelerin artırılması, sivil toplum kuruluşlarına olan devlet desteğinin ve teşviklerinin artırılması, yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması, devletin hesap verebilirliğini artırma adına şeffaflaşma yoluna gidilmesi olarak sıralanabilir. Benzer uygulamalar anılan dönemde Türkiye'de de devreye sokulmuştur.

Diğer yandan, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küreselleşmenin etkisiyle uluslararası ilişkiler ve diplomasi alanında önemli değişimlerin yaşandığı görülmüştür. Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan ulus devletin yanına; çok uluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar, sınır ötesi sivil toplum örgütleri ve hatta tek başına bireyler de aktör olarak eklenmiştir.

Diplomaside klasik “ulus devlet – ulus devlet” eşleştirmesi yerini; “ulus devlet – uluslararası kuruluş”, “ulus devlet – çok uluslu şirket” gibi eşleştirmelere bırakmıştır. Günümüzde bireyler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Uluslararası Af Örgütü (UAÖ), Birleşmiş Milletler Adalet Divanı (BMAD) gibi uluslararası kuruluşlar nezdinde hak arayışına gidebilmekte, kendi ülkeleri ile eşit statüde karşılıklı hak arayışında bulunabilmektedirler. Benzer şekilde bazı sivil toplum kuruluşları tıpkı devletler gibi Birleşmiş Milletler’de (BM) temsil edilebilmektedir³.

Küreselleşme; artan ulaşım, iletişim ve teknoloji imkânları sayesinde bilgi, emek, sermaye ve bunlara sahip olan gerçek ve tüzel kişilerin, bir devletten diğerine çok daha kolay hareket edebilmesini, serbestleşen insan hareketliliğiyle devlet sınırlarının kolaylıkla aşılabilmesini mümkün hâle getirmiştir. Bilgi, emek ve sermaye arasında şüphesiz hareketliliği en çok tercih edilen ve etkin olan unsur sermaye olarak göze çarpmaktadır. Kârlılığın azaldığı ya da sermaye güvenliğinin tehlikeye düştüğü bir piyasadan paranın daha güvenli olduğu düşünülen başka bir piyasaya transferi günümüz teknolojisiyle dakikalar hatta saniyeler içerisinde gerçekleştirilebilmektedir. Benzer şekilde beyin göçü diye tanımlanan “bilginin şahıslar ve şirketler aracılığıyla başka ülkelere taşınması” hususu da artık herhangi bir ciddi bariyerle karşılaşmamaktadır.

Emeğin mobilizasyonu ise; genellikle alt seviye meslek gruplarında çalışan geniş kitlelerin, işsizliğin fazla olduğu az gelişmiş ülkelere daha kolay iş bulabilecekleri zengin ve iş gücü ihtiyacı olan ülkelere kalıcı veya geçici göç etmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Özellikle 1960’lı yıllarda Türkiye’den Almanya’ya gerçekleşen işçi göçleri ile günümüzde Güneydoğu Asya ülkelerinden Arap ülkelerine yaşanan işçi göçleri emek mobilizasyonunun popüler örnekleri olarak gösterilmektedir. Küresel sermaye tarafından ihtiyaç duyulan düşük ücretli emek için gerekli serbest dolaşım sağlanmaktadır. Ancak, bunun tüm emek unsurlarına ya da tüm hane halklarına yayıldığını iddia etmek bir hayli güçtür. Güney’i işçi sınıfı, Kuzey’i kapitalist işveren sınıfı olarak niteleyen Ness tarafından, küresel sermaye “serbestlik-mobilite” fırsatını yalnızca ucuz iş gücüne sunmakla eleştirilmiştir (Ness, 2016, ss. 77-85)

---

³ Bazı sivil toplum kuruluşları 1945’ten bu yana gözlemci sıfatıyla BM toplantılarına katılabilmektedir. BM’de temsil edilen sivil toplum kuruluşlarının listesine <https://esango.un.org/civilsociety/displayConsultativeStatusSearch.do?method=search&sessionCheck=false> genel ağ sayfasından erişmek mümkündür.

Küreselleşmenin etkisiyle artan bilgi, emek ve sermaye mobilizasyonu, ulus devletler üzerinde özellikle uzun vadede kalkınmayı engelleyici nitelikte etkiler bırakmıştır. İktisadi kalkınma teorilerinde de yer bulan görüşlere göre teknolojik gelişmeler, kalkınmanın temel şartlarındandır. Bilgi, emek ve sermayenin bir ülkeyi terk etmesi, kuşkusuz teknolojik gelişmenin de teminini güçleştirecektir. Dolayısıyla, ülke kalkınması bu durumdan olumsuz etkilenmekte, uzun vadede ülkelerin az gelişmişlik veya fakirlik gibi bir kısır döngüye girmesine neden olan bir süreç yaşanmaktadır.

1.3.3. Ekonomik Boyut

1990'lı yıllardan günümüze verdikleri krediler ve kabul ettirdikleri iktisadi kurallar yolu ile Türkiye başta olmak üzere birçok ülkenin ekonomi politikalarını etkileyen IMF, DB, DTÖ gibi kuruluşlar birçoklarına göre küreselleşmenin ekonomik boyutunun baş aktörlerindedir. Bu nedenle ekonomik boyutu veya “ekonomik küreselleşme” küreselleşmenin diğer boyutlarına nazaran çalışma konumuz ile daha fazla ilgilidir.

Küreselleşmeyi ekonomik bir olgu olarak ele alan teorisyenler, süreci genellikle kapitalizm ile paralel ele alarak, küreselleşmenin başlangıcını 16. yüzyıla kadar götürmektedirler. Bu eğilime sahip yazarların çoğu, ekonomik küreselleşmeyi geriye doğru neoliberal politikalara, neoliberal politikaları kapitalizme, kapitalizmi Sanayi Devrimi'ne, Sanayi Devrimi'ni de 16. yüzyılda başlayıp hızla yayılan merkantilizme bağlamaktadırlar. İngiltere'de egemen olan feodalite ve manoryal sistemden sonra merkantilizm sürecinde temin edilen sermayenin sanayileşmeye, dolayısıyla sanayi kapitalizminin ilerlemesine katkısı olmuştur. Gelişen sanayi, ekonominin ülke sınırları dışına taşmasına imkân sağlamış, böylece liberal ekonomik sistemin egemenliğinin temel faktörü olmuştur. Bu bağlamda liberal ideolojinin egemenliğinin başlangıcı, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganının sahibi olan Fizyokrat yaklaşıma kadar uzanmaktadır.

Sanayi Devrimi sayesinde İngiltere'de liberal iktisadi görüşler hâkimiyet kazanmış olup, merkantilist dönemde uygulanan bazı korumacı politikalar esnetilerek örneğin gümrük tarifeleri düşürülmeye başlanmıştır. 19. yüzyıl; liberal kapitalist ekonomik sistemlerin dünyada hâkim olduğu bir dönem olmuştur. 20. yüzyılda ise; 1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra 1930 -1950 arası dönemde popülerlik kazanan Keynesyen iktisat

anlayışı; II. Dünya Savaşı ile yerini küresel iktisadi kuruluşlara, 1980’lerden sonra ise neo liberal ekonomik modele bırakmıştır (Küçükkalay, 2014, ss. 15-16).

Küreselleşmenin yaygın olarak ekonomik manada algılandığı bir süreçte ekonomik tanımlar da önem kazanmaktadır. Küreselleşmenin; “temel olarak uluslararası ekonominin entegre olması, özellikle dış ticarete ve yatırıma açık olmak anlamına” geldiğini belirten Bardhan küreselleşme tanımında; özellikle yabancı sermaye akımına vurgu yapmakta, bunu kavramın kilit unsuru hâline getirmektedir. Bu noktadan hareketle küreselleşmeyi, “temel olarak uluslararası ekonominin entegre olması, ülke ekonomisinin özellikle dış ticarete ve yatırıma açık olması” olarak tanımlamaktadır (Bardhan, 2001, s. 471).

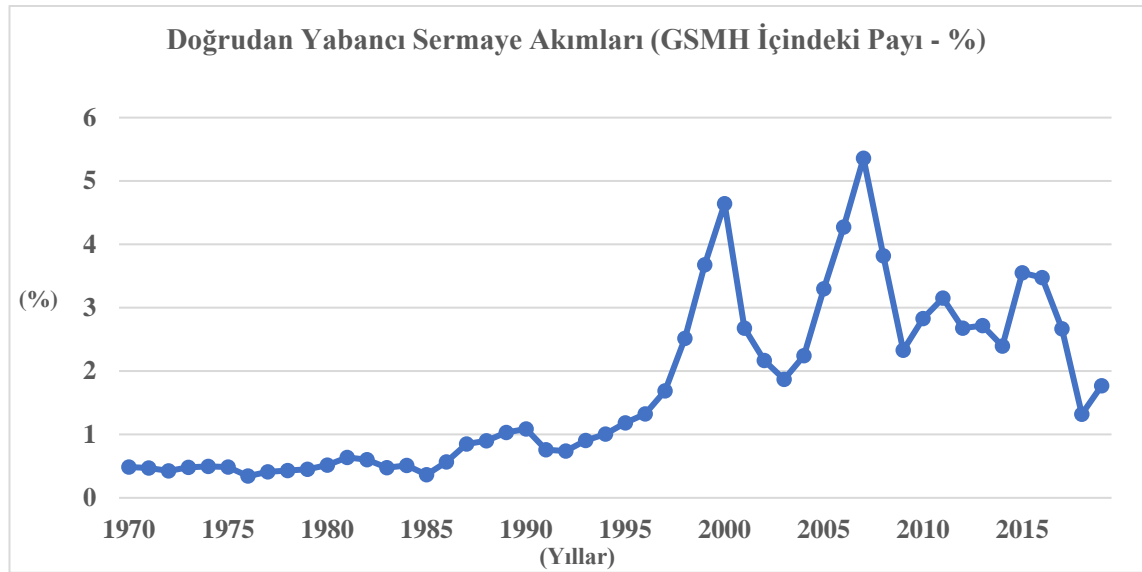
O’Rourke da (2002, ss. 56-67) benzer şekilde küreselleşmeyi, “ticari engellerin giderek azaldığı, göçlerin önündeki engellerin ortadan kalktığı, sermaye akışının hızlandığı, doğrudan yabancı yatırımın serbest kaldığı ve teknoloji transferlerinin hızlandığı bir ortam” olarak tanımlamaktadır. Küreselleşmenin ekonomik boyutunun günümüzde geldiği noktayı ortaya koymak adına düşünürler tarafından en çok tercih edilen argümanlar; “Emtia, iş gücü ve finans piyasasında yaşanan bütünleşmeler, sermayenin, iş gücünün, bilginin ve şahısların uluslararasılaşması, çok uluslu şirketler, giderek artan dış ticaret ve uluslararası ekonomik kuruluşlar” olarak sıralanmıştır (O’Rourke, 2002, ss. 56-67).

Küreselleşme; genel tanımlarında yer alan bütünleşme kavramından yola çıkarak üç temel piyasanın -emtia, emek, finans- tarihsel süreç içinde bütünleşmesi ile de açıklanmaktadır (O’Rourke ve Williamson, 2002, s. 21). Bu görüşe göre ekonomik küreselleşme emtia piyasalarındaki bütünleşme ile başlamaktadır. Emtia piyasasındaki bütünleşme ilk kez coğrafi keşifler ile başlamış, bu sayede dış ticarete hızlı bir artış yaşanmış, ardından Sanayi Devrimi ile ulaşımın daha da kolay ve ucuz hâle gelmesiyle dünya çapında emtia ticareti hızla yükselmiştir. GATT, DTÖ gibi uluslararası kuruluşların hayata geçmesi ile gümrük tarifeleri azalmış liberal politikalar hız kazanmıştır. Bu sayede emtia piyasalarındaki bütünleşme artarak devam etmiştir.

Finans piyasalarındaki bütünleşme ekonomik küreselleşmenin son halkasını oluşturmaktadır. Bu bütünleşme ilk olarak 1870 yılında kurulan altın standardı sistemi ile başlayarak I. Dünya Savaşı’na kadar sürmüştür. Savaş sonrası artan ekonomik bunalımın

yanında kriz döneminde sisteme olan güven azalınca II. Dünya Savaşı sonunda kurulan Bretton Woods sistemi ile sabit kur ve dolara endeksli sistem hayata geçirilmiştir. Bu sistemin 1973 Petrol Krizi ile son bulması ile serbest kur rejimi, sermaye ve dış ticaret kontrollerinin ortadan kaldırılması gibi sonradan neoliberal olarak adlandırılacak politikaların uygulanması hız kazanmıştır (Gök, 2006, s. 139). Neoliberal politikalar ile sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması, 1980’li yıllardan itibaren finans piyasalarındaki bütünleşmeyi hızlandırmıştır.

Finansal piyasalardaki bütünleşmeyi ölçebileceğimiz en uygun verilerden biri doğrudan yabancı sermaye akımlarının hareket döngüsüdür. Aşağıda yer alan grafikte dünyadaki ülkelere gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye akımlarının bu ülkelerin GSMH’sine oranının gelişimi verilmiştir.

Grafik 1: Doğrudan Yabancı Sermaye Akımları (GSMH İçindeki Yüzde Payı) (<https://data.worldbank.org>)

Yukarıda verilen Grafik 1 incelendiğinde; neoliberal politikaların uygulanmaya başlandığı 1980’li yıllardan itibaren sermaye hareketliliğinin hızlandığı, Asya ekonomik krizi ve 2008 ekonomik krizinin ardından sermaye hareketliliğinde keskin düşüşler yaşandığı görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye akımlarının normal dönemlerde artış kaydetmesi kadar, ekonomik kriz zamanlarında azalış göstermesi ekonomik küreselleşmenin doğal bir parçası veya sonucudur.

Ekonomik küreselleşmeyi hızlandıran en önemli aktörlerden biri, sınır ötesi ya da çok uluslu şirketlerdir (ÇUŞ). Fortune Dergisi'ne göre; 2015 yılında dünyanın en büyük 500 şirketi, yaklaşık 27,6 trilyon ABD doları düzeyinde gelir ve 1,5 trilyon ABD doları tutarında kâr elde etmiştir (Fortune, 2016). Dünyanın 33 ülkesinde birimi bulunan bu şirketler yaklaşık 67 milyon iş gücü istihdam etmektedir. 2015 itibariyle yaklaşık 74 trilyon ABD doları olan dünya gayri safi hasılasının yaklaşık %37'si 500 büyük ÇUŞ tarafından sağlanmaktadır. 2015 yılında küresel çapta en büyük 500 şirketin toplam geliri, dünyanın en büyük ekonomisi konumundaki ABD'nin yaklaşık 18 trilyon ABD doları düzeyinde gerçekleşen toplam gelirinin 1,5 katına ulaşmıştır. Tüm bu istatistikler ÇUŞ'ların küreselleşmeyi ekonomik anlamda nasıl etkilediğini ve hızlandırdığını göstermektedir.

ÇUŞ'ların küreselleşmeye etkileri araştırılırken devletlere ve şahıslara olan siyasi, ekonomik ve kültürel etkilerin baz alınması gerektiği düşünülmüş ve çalışma bu yönde ilerlemiştir. Kategorize etmek adına, ÇUŞ'ların devletlere ekonomik ve siyasi alanlarda, şahıslara ve gruplara ise kültürel alanda etki edebildiklerini söylemek mümkündür. Küreselleşme sürecinde ÇUŞ'ların en önemli siyasi etkisi ulus devletin egemenlik alanını zayıflatması şeklinde, en önemli ekonomik etkisi ise doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomiye negatif ya da pozitif etkide bulunması şeklinde gerçekleşmektedir (Kılıçarslan, 2011, s. 55). Her iki etki ile ilgili pozitif ve negatif görüşler bulunmaktadır. Literatürde ÇUŞ'ların ulus devletin gücünü zayıflattığı yönündeki görüşler tersini iddia eden görüşlerden daha ağır basmaktadır. Bu görüşlere ilişkin matris izleyen tabloda yer verilmektedir.

Görüşler	Yazarlar
Çok Uluslu Şirketler Ulus Devletin Gücünü Azalttı.	Charles Tilly, Susan Strange, Kenichi Ohmae, Thomas Friedman, John Ruggie, Stephen Kobrin, Barnet ve Müller, Peter Taylor, George Ball, Stephen Hymer, Medard Gabel ve Henry Bruner, Daniel Yergin ve Joseph Stanislaw, Charles Kindleberger, Cihan Dura
Çok Uluslu Şirketler Ulus Devletin Gücünü Azaltmadı.	Neomerkantilistler, Henry Wai Chung Yeung, Fred Bergsten, Alfred Stephan, Panicth, Eric Helleiner, Stephen Krasner

Tablo 1: ÇUŞ'lar ve Ulus Devlet Arasındaki Güç İlişkisi Hakkındaki Görüşler (Dura ve Kılıçarslan, 2011, s. 87)

ÇUŞ'ların ulus devletlerin iktisadi güçlerini azalttığı iddiasında olan kimseler; söz konusu şirketleri hem ulus devletin üzerinde nüfuzu olan, hem de tüm uluslararası düzen üzerinde nüfuzu olan aktörler olarak kabul etmektedirler. Bu görüşe göre; “uluslararası ekonomik sistemde ulus devletler esas birimken, dünya ticaret ve yatırımında faaliyette bulunan şirketlerin büyüklük ve sayılarının artmasıyla sistemdeki esas birimler ÇUŞ'lar olmaya başlamıştır. ÇUŞ'ların sahip olduğu yabancı şubeler ev sahibi ülkenin gücünün ve özerkliğinin azalmasına yol açabilir. Bir ÇUŞ -özellikle menşe ülkesi gelişmiş bir ülke ise- ev sahibi ülkenin içsel dinamikleri üzerindeki kontrolünü artırmak için ev sahibi ülkenin kendi ekonomisini kontrol etme yeteneğini azaltabilir.” Ekonomik bağlantılar dolaylı olarak bir kontrol kaybına neden olmaktadır. Zira, politik ve sosyal çevredeki gelişimde ekonominin etkisi kaçınılmazdır (Kılıçarslan, 2011, s. 69).

Diğer yandan; ÇUŞ'lar, DB ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar kanalıyla gelişmekte olan ülkelere bazı ödevlerin yerine getirilmesi konusunda ısrarcı olmakta, dünyanın sadece kâr maksimizasyonunu gerçekleştirme ortamından ibaret bir makineye dönüşmesinde etkili olmaktadır (Özdemir, 2002, s. 244).

ÇUŞ'ların devletlerin ekonomilerine olan etkisi, en verimli şekilde doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla tespit edilebilmektedir. Bu yatırımlar bugüne kadar yurt içi

ve yurt dışı iktisat araştırmaları içerisinde en fazla incelenen konulardan birisidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istatistiksel anlamda ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşan çalışma sayısı, tersini iddia edenlere nispeten daha fazladır. Ancak olumsuz ya da belirsiz etkisi olduğu sonucuna ulaşan çalışmaların da sayısının çokluğu dikkat çekicidir. Kılıçarslan tarafından anılan husus ile ilgili olarak izleyen tablo hazırlanmıştır.

Kılıçarslan'ın tablosunda yer alan 32 çalışmanın 28'inde pozitif ya da negatif etkisine bakılmaksızın ÇUŞ'lar vasıtasıyla gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının; ülke büyümesini anlamlı biçimde etkilediği tespit edilmiş, dolayısıyla ÇUŞ'ların ekonomik küreselleşmeye katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır (Kılıçarslan, 2011, s. 114). Yalnızca 4 çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

	Yapılan Çalışmalar	Kullanılan Yöntemler	Dönem	Ülkeler
Olumlu Etki	V.N. Balasubramanyam, M. Salisu ve David Sapsford	Yatay kesit	1970-1985	Gelişmekte olan 46 ülke
	Karin Olofsdotter	Yatay kesit	1980-1990	Gelişmiş ve gelişmekte olan 50 ülke
	Eduardo Borensztein	Yatay kesit	1970-1989	Gelişmekte olan 69 ülke
	Barry Bosworth ve Susan M. Collins	Panel Veri – En Küçük Kareler	1978-1995	Gelişmekte olan 58 ülke
	Abdel-Hameed M. Bashir	Panel Veri	1975-1990	MENA Ülkeleri (Cezayir, Mısır, Ürdün, Fas, Türkiye)
	Ray Barrel ve Nigel Pain	Panel Veri	1972-1994	İngiltere, Batı Almanya, Fransa ve Hollanda
	Usha Nair-Reichert ve Diana Weinhold	Panel Veri-Nedensellik	1971-1995	Gelişmekte olan 24 ülke
	Kevin Honglin Zhang (2001)	Birim Kök, Eşbütünleşme-Nedensellik Testleri	1957-1997	11 Doğu Asya ve Latin Amerika Ülkesi
	Nagesh Kumar ve Jaya Prakash Pradhan	En küçük kareler yöntemi- Panel veri analizi	1980-1999	Gelişmekte olan 107 ülke (Modeller 65 ülke ve 98 ülke için oluşturulmuş)
	Nauro F. Campos ve Yuko Kinoshita	Panel veri	1990-1998	25 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi ile Eski Sovyet Geçiş Ekonomileri
	Marta Bengoa ve Blanca Sanchez-Robles	Panel veri	1970-1999	18 Latin Amerika ülkesi
	Aysu İnsel ve Nesrin Sungur	En küçük kareler-Maksimum olabilirlik	1989-1999	Türkiye
	Henrik Hansen ve John Rand	Panel veri-Granger nedensellik testi	1970-2000	Gelişmekte olan 31 ülke
	Ashoka Mody ve Antu Panini Murshid	Nedensellik-Panel veri	1979-1999	Gelişmekte olan 60 ülke
	Anita Ghatak ve Ferda Halıcıoğlu	En küçük kareler yöntemi	1991-2001	140 ülke
	M. Kemal Değer ve Ö. Selçuk Emsen	Panel veri	1990-2002	Merkezi Doğu Avrupa ve Merkezi Batı Asya ülkeleri
	Atrayee Ghosh Roy ve Hendrik F. Van den Berg	Zaman Serisi-Eş zamanlı eşitlik modeli	1970-2001	ABD
	Kevin Honglin Zhang (2006)	Panel veri	1992-2004	Çin
	Mevlüdiye Şimşek ve Sema Behdioğlu	Korelasyon analizi	1980-2005	Türkiye
	Faik Bilgili vd.	Zaman serisi analizi, VAR analizi, Etki-tepki fonksiyonları, Varyans ayrıştırması	1992-2004	Türkiye
Ali Şen ve Ozan Saray	Panel veri	1990-2005	Türkiye, Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Polonya ve Romanya	

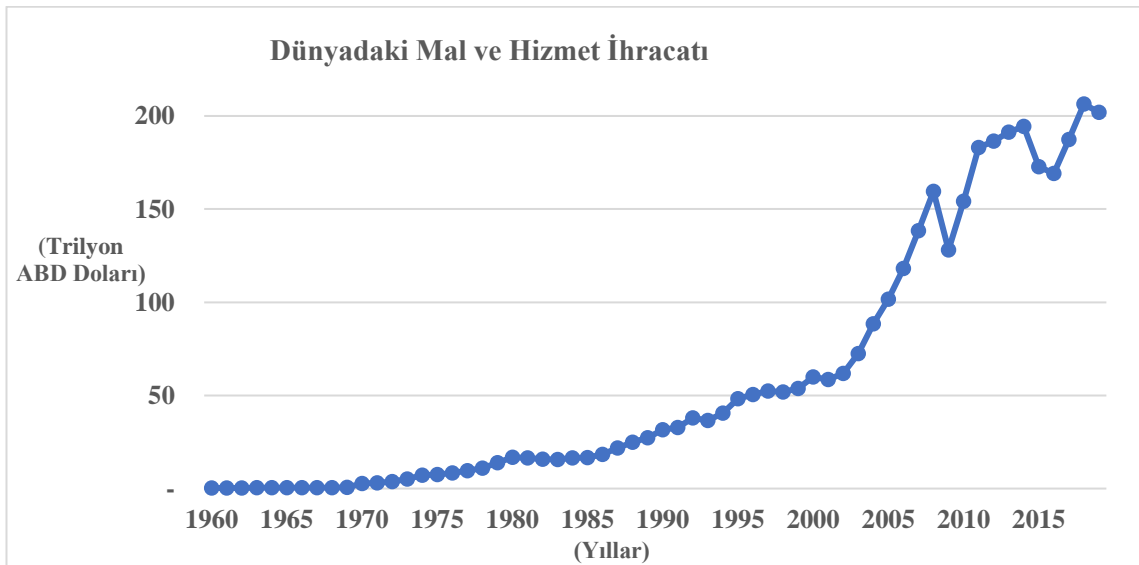
	Yapılan Çalışmalar	Kullanılan Yöntemler	Dönem	Ülkeler
Olumsuz Etki	H. W. Singer, R. Prebisch	...	...	...
	Hendricus C. Bos, Martin Sanders ve Carlo Secchi	...	1965-1969	ABD
	S. Saltz	Yatay kesit	1970-1980	Gelişmekte olan 75 ülke
	Brian J. Aitken ve Ann E. Harrison	Panel veri	1976-1989 (1980 hariç)	Venezuela
	Ali T. Sadık ve Ali A. Bolbol	En küçük kareler	1978-1998	Mısır, Ürdün, Fas, Umman, Suudi Arabistan ve Tunus
	Laura Alfaro vd.	En küçük kareler	1975-1995	<i>Birinci Grup:</i> 20 OECD ülkesi ve OECD dışı 51 ülke <i>İkinci Grup:</i> 20 OECD ülkesi ve OECD dışı 29 ülke
	Jo'ze Mencinger	Panel veri	1994-2001	Avrupa Birliği aday 8 ülke
Belirsiz Etki	Maria Carkovic ve Ross Levine	Panel veri- En küçük kareler	1960-1975	72 ülke
	A. Enisan Akinlo	Augmented Dickey – Fuller testi	1970-2001	Nijerya
	Lyrودي Katerina vd.	Panel veri Bayesian Regresyon analizi	1995-1998	17 Geçiş Ekonomisi
	Mine Yilmazer	Granger nedensellik analizi	1991-2007	Türkiye

Tablo 2: Yabancı Yatırım ile Büyüme Arasındaki İlişkiyi Gösteren Araştırmalar (Öztürk ve Bayraktar, 2010 ss. 114-115)

İstatistiksel sonuçlar dışında, uygulamadan yola çıkarak ÇUŞ'ların hem küresel ekonomiye hem de ülke ekonomilerine olumsuz etkileri olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır. Aktan ve Savaş'a (2011) göre ÇUŞ'lar gün geçtikçe artan satın almalar ile küresel ekonomiye hâkim olmuşlardır. Anılan husus nedeniyle, küreselleşmenin yararlarının ancak ÇUŞ'ların merkezlerinin bulunduğu gelişmiş ülkeler lehine orantısız biçimde dağıtılmasına yol açıldığından bahsedilebilecektir.

Ayrıca küreselleşme neticesinde ÇUŞ'lar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yer alan ucuz ham madde ve iş gücüne erişimde zorluklarla karşılaşmamaktadır. Bahse konu kaynaklara kolay erişim imkânı ülkelerin emek ve kaynaklarının “sömürüldüğü” şeklindeki eleştirilere maruz kalmış, ayrıca az gelişmiş ülkelerde çevre kirliliğine neden olduğu ileri sürülmüştür. II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomik düzenin temel kurumları olan IMF, DB ve DTÖ'nün düzenleyici ve belirleyici konumları ÇUŞ'ların

küresel ortamdaki etkinliklerine hukuki zemin oluşturmuştur. Bu kuruluşların “uluslararası ticaret, yatırım ve finans alanlarındaki etkinlikleri, küresel ölçekte kurumsallaşmaya çalışan kapitalizme yeni bir ivme” kazandırmıştır (Varlık, 2009, s. 38). Küreselleşme, dış ticarete yaşanan gelişmeler ve büyümenin katkısıyla etkinliğini artırmıştır. "Ticaretin küreselleşme sürecine üretimde en önemli katkısı, coğrafi açıdan uzak olan üreticiler arasında bağ kurması ve bu çerçevede karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkmasına” yol açmasıdır (Ekren, 2008, s. 26). Tarihte yazı, din, para, alfabe gibi birçok medeniyet köşe taşları ticaret için başlatılan ilişkiler yoluyla yayılmıştır. Buna benzer şekilde ticaretin artması doğrudan -ekonomik açıdan- küreselleşmeyi artırdığı gibi farklı kültürlerin ticaret vasıtasıyla tanınması ve taşınması, ticari bağımlılıkların zamanla politik bağımlılıklara yol açabilmesi şeklinde dolaylı yollarla da küreselleşme sürecine katkı sağlamaktadır (Dunkley, 2000, s. 110). 1960 – 2015 yılları arasındaki dönemde tüm dünyada gerçekleşen mal ve hizmet ihracatı tutarının değişim ve gelişim seyrini gösteren izleyen grafik ile, dış ticaretin ekonomik küreselleşme sürecine katkısı yıllar itibariyle göz önüne serilmektedir.

Grafik 2: Dünya'daki Mal ve Hizmet İhracatı (Trilyon ABD doları) (<http://data.worldbank.org>)

Yukarıdaki grafikten de görüleceği üzere; dünyadaki mal ve hizmet ihracatı 1960'ta 303 milyar ABD doları seviyesinde iken, 55 yılda 570 kat artış göstererek 2015'te 172,76 trilyon ABD doları seviyesine çıkmıştır. Bu dönemde dünya ticaretinin üçte ikisi gelişmiş ülkeler arasında yapılmakta iken, kalan üçte birlik kısmı alt ve orta düzey gelire sahip ülkeler arasında yapılmıştır. 2015 itibariyle üst gelir seviyesine sahip ülkeler arasındaki

ihracat 115,17 trilyon ABD doları tutarında iken, orta ve alt gelir seviyesine sahip ülkeler arasındaki ihracat rakamı 57,59 trilyon ABD doları düzeyinde kalmıştır. Bu durum küreselleşmenin; üretim ve ticarete aynı zamanda gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler gibi bir gruplaşmaya yol açtığını da göstermektedir. Bu sonucun birincil nedeni; gelişmiş ülkelerin sanayileşme sürecini diğerlerinden çok önce tamamlamaları ve katma değeri yüksek ürünler üretebilmeleri, diğer ülkelerin ise sanayileşme sürecini görece geç ve yakın dönemde tamamlamaları veya tamamlama sürecinde olmaları nedeniyle ancak tarım ürünleri gibi katma değeri düşük ürünleri ihraç etmeleridir.

DB, IMF ve DTÖ gibi uluslararası ekonomik kuruluşlar ekonomik küreselleşmenin yayılması ve yerleşmesinde en önemli rolü oynayan aktörlerdendir. Bu kurumların uzun yıllardır uyguladığı ve küreselleşmenin ekonomik anlamda hız kazanmasında büyük etkisi olan neoliberal politikalara giriş mahiyetinde kısaca değinmek faydalı olacaktır. İnsel'e göre küreselleşmenin ideolojik temeli Neoliberalizm'dir. Neoliberalizm; ileri sanayileşmiş ülkeler açısından, 1970 ve sonrasında sermaye birikimine ilişkin dönemde maruz kalınan bunalımın önlenmesi için ortaya konulan sosyo-ekonomik, siyasal ve idari önlemlerin kapsadığı ideoloji şeklinde ifade edilebilir. Neoliberal küreselleşme; "kapitalist sermaye birikimi dinamiğinin neredeyse 500 yıllık geçmişi olan bütün dünyayı kapsayan yayılmacılığının hem hız kazanması hem de teknolojik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak derinleşmesi" anlamını taşımaktadır (İnsel, 2013, s. 20).

1.4. KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BOYUTU (IMF, DB, DTÖ)

Küreselleşmenin ekonomik ve finansal boyutunu anlamak küreselleşmenin kurumlarını anlamakla mümkündür. Bu kurumlar IMF, DB ve DTÖ; Bretton Woods konferansıyla, yani II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmışlardır. Elbette küreselleşmenin ekonomik boyutunun ortaya çıkış dönemi olarak II. Dünya Savaşı'nı işaret etmek hatalı olacaktır. Ancak, temel karakteristik özelliğini teşhis edebilmek için savaşlar sonrasındaki dönemi irdelemek gerekmektedir. Savaş öncesindeki dönem ise; uzun bir dönemi işaret eden altın standardı dönemi ve savaş ekonomisinin tesirli olduğu I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönem olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Altın standardı; her ülkenin ulusal parasını belirli bir miktar altın ile tanımladığı ve bunların birbirine oranının, ülkelerin paralarının birbirine karşı değerini –döviz kurunu–

belirlediği bir uluslararası para sistemidir. Sistemde ülkelerin para birimlerinin belli bir miktar altın ile ifade edilmesi, bu sistemin sabit döviz kuru sistemi olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Klasik liberalizm felsefesine dayanan bu sistemde; sisteme dâhil her ülkenin para biriminin sabit bir miktar altın ile tanımlanması, merkez bankalarının altını, belirlenen fiyattan satın almak ve satmak zorunluluğunun olması ve altın ithalatı ve ihracının serbestliğinin yanı sıra diğer sermaye hareketliliğinin serbest olması şeklinde üç temel ilke benimsenmiştir (Çiçek, 2009, s. 7).

Altın standardının sonlarına kadar sistem başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Ancak I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde devletler ve merkez bankaları bu kurallardan sapma göstermeye başlamışlardır. Altın arzı elastikiyetinin düşüklüğü ve ülkeler arasında mevcut olan taahhütlere olan güvensizlik sebebiyle uluslararası parasal yükümlülükler, altın rezervleri yerine ulusal paralar ile karşılanmaya başlanmıştır. Merkez bankalarının bu tutumu kâğıt para-altın konvertibilitesinin zayıflamasına, I. Dünya Savaşı başından itibaren de tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bir diğer ifadeyle merkez bankaları fiyat-altın mekanizmasının otomatik denge işlevini devre dışı bırakmışlardır. Bu nedenle sistem 1914 yılında, savaşın başlamasıyla sona ermiştir (Çiçek, 2009, s. 8).

I. Dünya Savaşı ve sonrasında 1914–1925 yılları arasındaki dönemde, merkez bankacılığı daha çok savaşın ve kamu harcamalarının finansman kaynağı olarak kullanılmıştır. Merkez bankalarının bu dönemde savaşın ve hükümet harcamalarının kaynağı olarak kullanılmaya başlanması sebebiyle dünyada yeni merkez bankaları kurulmaya başlanmıştır (Çiçek, 2009, s. 8). Altın standardının sona ermesinin ardından ortaya çıkan fiyat artışları ve dünya ticaret hacminin daralması gibi temel ekonomik problemleri ortadan kaldırma arayışlarının bir sonucu olarak öne sürülen yeni mekanizma, Altın Değişim Standardı olmuştur.

Birçok ülke savaş öncesindeki altın paritesi ile, bazı ülkeler ise parasının değerini düşürerek oluşturdukları yeni parite ile Altın standardına geri dönmüşlerdir. 1925–1931 yılları arasındaki dönemde bu yeni sistemin uygulama alanı ortaya çıkmıştır. Ancak bu yeni sistemde ülkeler; altın girişleri karşısında, oluşabilecek fiyat artışlarının önüne geçmek için sterilizasyon politikası izlemeyi tercih etmişlerdir. Bu politikanın farklı unsurlarla birlikte aynı dönemde uygulanması sonucu sistemin kurallarının yeknesak bir şekilde işletilememesi, Altın Değişim Standardının 1931 yılında sona ermesine neden

olmuştur. Bu nedenle, II. Dünya Savaşı'nın sonunda kurulacak olan Bretton Woods Sistemi faaliyete geçene kadar uluslararası ticarete belirli bir dönem büyük kesinti yaşanmıştır (Çiçek, 2009, s. 10).

1.4.1. Bretton Woods Sistemi Dönemi (1947-1972)

Altın standardı sisteminin çöküşünden sonra uluslararası ekonomik ilişkilerde istikrarı yeniden sağlamaya dönük arayışlar ortaya çıkmıştır. Bu arayışlar ışığında 1944 yılında Bretton Woods Sistemi oluşturulmuştur. Bretton Woods Sistemi'nde uluslararası para konularını düzenleme görevi, IMF'ye verilmiştir.

IMF tarafından yönetilen Bretton Woods Sistemi bir "Ayarlanabilir Kur Sistemi"dir. Buna göre ABD hariç tüm IMF ülkelerinin paralarının değerleri resmi kurdan ABD dolarına, ABD'nin kendi parası ise 1 Ons = 35 ABD doları baz alınarak altına sabitlenmiştir. ABD, yabancı merkez bankalarına ellerinde biriken dolar stokunu Federal Rezerv Bankası'na (FED) arz etmeleri karşılığında sabit resmi fiyattan altın satmayı taahhüt etmiştir. Bu sayede ülkelerin ulusal parası dolaylı olarak altına sabitlenmiş olmaktadır.

Sistemde ulusal paraların dalgalanma marjı $\pm$ %1 olarak belirlenmiştir. Herhangi bir nedenle ulusal paraların dolar bazındaki değerlerinin bu sınırın dışına çıkması durumunda, ulusal merkez bankaları döviz piyasasına müdahale ederek paritenin belirlenen sınırlar içinde kalmasını sağlayacaklardır. Merkez bankalarına dövizin fiyatına müdahale yetkisi verilmesi, merkez bankalarının rezerv olarak döviz bulundurma zorunluluğunu doğurmuştur. Sistemin altın-dolar konvertibilitesine dayanması sebebiyle dönemin rezerv ve müdahale parası ABD doları olmuştur.

Sistemde bir ülkenin ödemeler bilançosunda dengesizlik olması durumunda kullanılacak temel araç döviz kuru ayarlamalarıdır. Kur ayarlaması modelinde döviz açığı bulunan ülkenin devalüasyona başvurması, döviz fazlası bulunan ülkenin ise revalüasyon yapması gerekmektedir. Ancak sistemin sabit kur sistemine dayanması, merkez bankalarının çok sık kur ayarlamasına yönelmeleri dolaylı olarak engellenmiştir. Bu nedenle kur ayarlamalarına müracaat edilmeksizin örneğin döviz açığı bulunan ülkenin öncelikle sahip olduğu döviz rezervlerini kullanması, sonrasında ihtiyaç

duyulması halinde bu ülkeye IMF'den kısa vadeli yabancı kaynak kullandırılması öngörülmüştür (Mikesell, 2000, ss. 405-406).

Sistemde devalüasyon yapma hakkının IMF denetiminde mümkün olması sebebiyle IMF, ülke ekonomilerini denetleme hakkına sahip olmuştur. IMF'nin elinde bulundurduğu bu hak, hükümetlerden daraltıcı maliye ve para politikalarının uygulanmalarını istemesine olanak sağlamıştır. Zamanla, IMF tarafından dış dengesizliği gidermek için daraltıcı politikaların uygulamaya alınarak toplam harcamaların kompozisyonunun değiştirilmesi yöntemlerinin devreye alındığı da görülmüştür. Döviz fazlası bulunan ülkeler açısından ise ödemeler bilançosundaki dengesizlik nispeten daha önemsiz bir problem olarak görülmüştür.

Bretton Woods Sistemi'nin oluşturulmasının temel amacı, durma noktasına gelen uluslararası parasal ilişkilerin tekrar canlanmasını ve uluslararası ekonomik ilişkilerin görece istikrarını sağlamaktır. Bu dönemde dünyadaki para birimlerinin birçoğunun istikrarsız olması, dünyadaki altın rezervinin büyük bir bölümünün ABD'nin elinde bulunması ve piyasada ABD doları temininde sorunlar yaşanması gibi sorunlar baş göstermiştir. Bu sorunları aşmak amacıyla yönelik olarak örneğin, sistem yürürlüğe girdikten hemen sonra ortaya çıkan ABD doları yetersizliğine çözüm olarak Marshall Planı yürürlüğe konmuştur.

1948–1952 yılları arasında ABD tarafından Marshall Planı çerçevesinde Batı Avrupa'ya yaklaşık olarak 12,73 milyar ABD doları (2019 yılı karşılığı yaklaşık 130 milyar ABD doları) tutarında yardım yapılmıştır. Başlarda ödemeler bilançosu fazlası bulunan ABD'nin dış ticareti 1950'lerden –özellikle 1958'den– itibaren tersine dönmüş ve ilerleyen dönemlerde ABD ekonomisi devasa cari açık rakamlarıyla karşı karşıya kalmıştır (Mikesell, 2000, s. 407). Bir diğer deyişle savaş sonrası dönemde ABD merkez bankası, savaş ve depresyon sonrasındaki uluslararası ekonomik durgunluğu finanse eden bir politika aracına dönüşmüştür. Ancak zaman içerisinde dış açıkların kronik hale gelmesi, ABD'deki altın rezervlerinin ve altın rezerv oranının düşmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, anılan gelişmeler ülkelerin ABD'nin doları altına dönüştürme taahhüdüne olan güvenini önemli derecede zedelemiştir.

Bretton Woods Sistemi, 15 Ağustos 1971 tarihinde sona ermiş ve yerini dalgalı döviz kuru sistemine bırakmıştır (Mikesell, 2000, s. 408). Sistemin ortadan kalkmasının temel

sebebi başlangıçta fiyat istikrarı ve parasal disiplin yanlısı olan ABD'nin, sistemin kurallarını hiçe sayarak genişlemeci para ve maliye politikaları izlemesi ve fiyat istikrarını göz ardı eden uygulamaları sürdürmesidir.

ABD'nin dolar-altın konvertibilitesini kaldırdığını açıklamasıyla birlikte ulusal para birimleri arasında sert dalgalanmalar meydana gelmiştir. Ayrıca, uluslararası ekonomide büyük daralma ve parasal sistemde kesinti ortaya çıkmıştır. Sisteme geri dönüş için yapılan çalışmalar, ABD'nin cari açık seviyelerinde bir iyileşme gerçekleşmemesi sebebiyle başarısızlığa uğramıştır. 1973 yılının şubat ayında ABD dolarının piyasalarda spekülâtif hareketlere maruz kalması nedeniyle Mart 1973'ten itibaren döviz kurlarında yeniden dalgalı rejime geçilmiştir (Mikesell, 2000, s. 408).

Esnek kur sistemine geçilmesine ek olarak 1973 ve 1978 yıllarında yaşanan petrol krizleri sonucunda dünyada fiyatlar genel düzeyi yukarı yönlü hareketini sürdürmüş, sonucunda hızla yükselen enflasyon sorunu tüm dünyayı sarmıştır. Sanayileşmekte olan ülkelerde 1969 yılında %4,6 seviyesinde gerçekleşen enflasyon oranı; 1974'te %23,3'e, 1980'de ise %28,1 seviyesine yükselmiştir (Bleaney ve Fielding, 2002, s. 237).

Petrol fiyatlarındaki artış sonucunda sanayileşmekte olan ülkelerin yaşadığı borç krizi sonrasında bu ülkelerin enflasyon oranları daha da artmış, 1985'te %46,2, 1990'a gelindiğinde ise %85 düzeyindeki bir enflasyon oranına ulaşılmıştır. Diğer taraftan, üretim maliyetlerindeki sert artış sebebiyle dünya genel üretim miktarında önemli derecede bir düşüş gerçekleşmiştir. 1973'te ortaya çıkan petrol krizinin sonrasındaki süreçte sanayi üretiminin büyüme hızı iki yıl üst üste azalış göstererek, sanayide negatif büyüme oranlarının gözlenmesi söz konusu olmuştur. Benzer durumla 1978 yılında yaşanan petrol krizi sonrasında da karşılaşmıştır.

1970'li yıllarda ekonomilerde hem enflasyon oranının yüksek seyretmesi hem de üretimde azalış meydana gelmesi, iktisat literatürüne stagflasyon kavramını kazandırmıştır. Stagflasyon durgunluk ve enflasyonun bir arada görülmesi anlamına gelmektedir. 1970'li yıllara kadar enflasyon ile işsizlik oranı ve durgunluk arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu kabulünde bulunan Keynesyen yaklaşım, stagflasyonun ortaya çıkmasıyla oldukça fazla düzeyde eleştiriye maruz kalmıştır. Bunun sonucunda 1970'lerden itibaren mevcut ekonomik yapıyı anlamak ve iktisadi bunalımı aşmak için politik felsefe değişikliğine gidilmiş, ekonomide yeni teoriler ortaya konulmaya

başlanmıştır. Bu teorilerin ortak özellikleri; işsizlik probleminin, serbest piyasa modelinin işlerliğinin sağlanmasıyla ve merkez bankalarının sadece fiyatlar genel düzeyinde istikrarı sağlamakla görevlendirilmesiyle çözülebileceğini savunmalarıdır.

Keynesyen teorinin 1949-1972 arasındaki dönemde etkin olmasına karşın Keynes'in önerdiği uluslararası para birliği planı uygulamaya konulmamıştır. Bunun yerine, Dexter White'in Bretton Woods konferansında sunduğu planın uygulanmasına karar verilmiştir. Keynes tarafından, ülkelerin sermaye dengesizliklerini kapatmak için önerilen takas kurulunun sağlayacağı kredilerde kullandırım için ülkelere herhangi bir önkoşulun yerine getirilmesi talebi öngörülmemiştir. Ancak, Washington uzlaşısı olarak adlandırılan dönemde değişik önkoşulların çokça uygulama alanı buldukları görülecektir (Hibben, 2016, s. 12).

1.4.2. Washington Uzlaşısı Dönemi (1972 Sonrası)

1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon, petrol krizi, dış borçların ve faiz oranlarının eş zamanlı olarak artışı, dış borcun çevrilememesi nedeniyle oluşan durgunluk ve ABD'nin Vietnam Savaşı nedeniyle yaşadığı kayıplar başta olmak üzere; küresel ekonomide yaşanan olumsuzlukların, Keynesyen politikaların sonunu getirdiği söylenebilir. Yeni düzen liberal bir ekonomi anlayışıyla şekillense de Keynesyen yaklaşım sonrası dönemde şekillenen yeni dünya ekonomik modeli John Williamson tarafından Washington uzlaşısı olarak adlandırılmış ve bu isimle bilinir olmuştur (Williamson, 2000: s. 251).

Williamson'un çalışması, DB'nin başta olmak üzere uluslararası mekanizmaların ideal politikalarını anlatmakta ve bunları; "Mali disiplin, kamu harcamalarının yüksek ekonomik getirilere sahip ve temel eğitim, sağlık ve altyapı gibi gelir dağılımını iyileştirme potansiyeli olan alanlara yönlendirilmesi, vergi reformu (daha düşük marjinal oranlar ve daha geniş vergi tabanı anlamında), faiz oranının serbestleştirilmesi (piyasada belirlenmesi), rekabetçi bir döviz kuru, ticaretin serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırım girişinin serbestleştirilmesi, özelleştirme, deregülasyon (mal ve faktör giriş ve çıkışlarının önündeki engellerin kaldırılması), mülkiyet haklarının güvence altına alınması" şeklinde on ana başlıkta toplamaktadır (Williamson, 2000: s. 251).

Washington uzlaşısıyla benimsenen politikalar, ilk olarak Latin Amerika ülkelerinde yaşanan ekonomik krize çözüm olarak sunulan şartlar için kullanılmıştır. Bir çeşit marka hâline gelen Washington uzlaşısı gerek kalkınmada gerekse ulusal ve uluslararası ekonominin işleyişinde devletin yerine serbest piyasanın hâkim konuma gelmesinde önemli rol üstlenmiştir. Rasyonel tüketiciler, işçiler, işverenler ve yatırımcılar arasındaki rekabet; piyasaların deregüle edilmesi çabalarının arkasında, teorik anlamda önemli bir motivasyon unsuru olarak kabul edilmektedir (Morgan, 2003, ss. 13-14).

24 Ocak 1980 tarihinde ekonomi yönetimince uygulamaya konulan kararlar ve bu dönemde ülkede oluşan siyasi belirsizlik neticesinde, istikrar sağlanması ve ekonomik sorunların giderilmesi amacıyla yönelik olarak Türkiye'nin neoliberal politikalara eklenmesi süreci başlamıştır. Yapısal reformlar neticesinde kamunun devlet içindeki payının azaltılması hedeflenmiştir. Piyasa odaklı ekonomiye geçişte zaman zaman aksaklıklarla karşılaşmış olsa da IMF tarafından hazırlanan programlarla Türkiye'de Washington uzlaşısının öngördüğü politikaların kademeli olarak hayata geçirildiğini söylemek mümkündür.

1990'lı yılların başında SSCB'nin dağılmasıyla kazanılan bağımsızlık sonrası Kazakistan'da tasarlanan ekonomi politikasının, liberal ve özelleştirme yönlü olması açısından neoliberal iktisada tam uyumlu olduğu söylenebilir. Ancak; stabil olmayan, sürekli krizlere yatkın yapısı nedeniyle ekonomideki kırılgan unsurlar, ülkenin sürdürülebilir kalkınmasının önünde birer potansiyel engel olarak kalmaya devam etmiştir (Larsson, 2010, ss. 40-42).

1.4.3. Post-Washington Uzlaşısı Dönemi

IMF ve DB'nin Washington uzlaşısı etrafında şekillenen katı ekonomi politikalarının Güneydoğu Asya (1997), Meksika (1994), Rusya (1998), Arjantin (2001) ve Türkiye (1994, 2000 ve 2001) krizlerindeki başarısızlığına karşın, IMF programlarını uygulamayan Çin ve Hindistan gibi ülkelerin yüksek büyüme oranlarını yakalaması nedeniyle, IMF gibi kurumlar önemli eleştirilerin hedefi haline gelmiş ve ciddi itibar kaybına uğramışlardır. Kaybolan itibarın yeniden tesisine yönelik çalışmalar ve yeni model arayışları Post-Washington uzlaşısının devreye alınmasının nedenini oluşturmuştur.

Stiglitz'in öncülü olduğu ve DB'nin politika metinleriyle şekillenen yeni yaklaşım, özünde neoliberal yaklaşımın temel motivasyonlarını benimsemektedir. Ancak; hızlı büyümeye öncelik verme yerine yoksullukla mücadeleyi ve insani kalkınmayı da dikkate alan bir kalkınma yaklaşımını içermesi, büyüme ve kalkınmanın yalnızca neoliberal politikaların öngördüğü piyasacı yaklaşımla sağlanmasının mümkün olmadığı, hukukun üstünlüğü, şeffaf yönetim ve bürokrasinin geliştirilmesi gibi olgulara atıflar yapılması gibi hususlar Post-Washington uzlaşısının ana unsurları olarak göze çarpmaktadır (Güven, 2013, s. 5). Post-Washington uzlaşısı sektörel düzeyde reformlara önem vermekte; yargı, eğitim, bütçe reformları ve sosyal güvenlik sistemini içeren sosyal devlet anlayışının karşısında durmayan öğeler barındırmaktadır (Pena ve diğerleri, 2003, s. 4).

Post-Washington uzlaşısı serbest piyasayı savunmakla birlikte, piyasada aksaklık olabileceğini kabul etmekte, bunların aşılması amacıyla devletin müdahalesini kaçınılmaz bulmaktadır (Tekgül ve Cin, 2015, s. 250). Bu müdahalenin şiddeti ve şekli Post-Washington uzlaşısının neoliberal eksenden uzaklaşmasının önünde bir engel olarak durmuştur. Devlet piyasayı tamamlayan bir unsur olup, bunlar birbirinin ikamesi değil, tamamlayıcısı konumundadır. Ayrıca, devlet düzenlemeleriyle oluşacak eksiklikleri tedavi ederek bilgi asimetrisinin ve işlem maliyetlerinden kaynaklanan sorunların önüne geçmelidir (Stiglitz, 2007, s. 4).

Post-Washington uzlaşısına getirilen eleştiriler aşağıda başlıklar hâlinde özetlenmektedir. Diğer taraftan bahse konu hususlardaki politika önerileri bakımından her iki uzlaşının açısından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

1.4.3.1. Mali Disiplin

Bütçe açığının azaltılması, kamu borcunun düşük seviyelerde kalması neoliberal ekonominin temel argümanlarıdır. Piyasanın başıboşluğu, agresifliği ve bireylerin hırsları sebebiyle ortaya çıkan ekonomik krizler sonucunda sıkı tasarruf tedbirlerini içeren politikalarının geliştirilmesi, bunun sonucunda krizlerin ortaya çıkışında neredeyse hiç dahli olmayan hane halkının hayat şartlarının zorlaşmasına neden olunması eleştirilmektedir. Ekonomide sıkı tasarruf tedbirlerini içeren politikaların başarısızlığı, pek çok farklı vaka ve araştırmayla ispatlanmıştır (Blyth, 2013, ss. 40-41).

Ayrıca, kamu harcamaları sebebiyle özel sektör yatırımlarının dışlanacağı iddiası da çürütülmüş, aksine kamu harcamalarının özel kesim yatırımlarını tamamlayıcı bir işlev görebileceği sonucuna ulaşılmıştır (Marangos, 2012, ss. 583-610). Keza; eğitim, iş gücünün vasıflandırılması ve özellikle önleyici sağlık alanındaki kamu harcamalarındaki artışın toplumun refahını artırıcı etkisinin yanında, neoliberal politikanın amaçladığı verimliliğe katkı sağlama fonksiyonunu icra ettiği hususları da öğretide ulaşılan bulgular arasındadır (Blyth, 2013, s. 44).

1.4.3.2. Vergi Reformu

Reform kelimesi teoride kimseyi rahatsız etmeyecektir. Ancak, reformun hangi koşullarda yapıldığı önem taşımaktadır. Doğrudan vergi oranlarını azaltan ve dolaylı vergi oranlarını artıran uygulamalar vergide adaleti bozduğu gibi gelirin adil dağılımını da engellemektedir (Blyth, 2013, s. 14). Ancak neoliberal iktisat yaklaşımının diğer modellerden ayrılan asıl yönü, vergi ve gelirden adaletin sağlanması meselesi değildir. En önemli ayrışma konusu, ücret ve kârlardan alınacak verginin düzeyidir. Monopol ve oligopol kuruluşların egemenlik alanını genişleten, vergi tabanını ücretli emek kesiminin üzerine yıkan vergi politikaları, sosyal refahın tesisinde ve Post-Washington uzlaşısının öngördüğü kalkınmanın sağlanmasında bir araç olamayacaktır.

1.4.3.3. Finansal Serbestleşme

Post-Washington uzlaşısı temel olarak finansal serbestleşmeyi savunmaktadır. Uzlaşuya göre, piyasaya müdahale ancak bir piyasa aksaklığının ortaya çıkması hâlinde makuldür (Rodan, 2006, s. 199). Merkez bankalarının bağımsızlığı ile sermaye akımları, faizler ve kredilerin piyasa mekanizmasınca belirlenmesi gerektiğini savunan yaklaşım konusunda bazı soru işaretleri bulunmaktadır (Aybar ve Lapavitsas, 2001, s. 29). Örneğin, asimetrik bilgi olarak tanımlanan bir piyasa aksaklığında; kredi verenlerin veya yatırımcıların borçlu tarafın riskini belirlemede yetersiz kalması durumunda, ahlaki riziko ortaya çıkacak, alınacak kararlarda “ters seçim” olarak adlandırılan hatalı karar verme süreciyle kaynakların yanlış kullanımı söz konusu olacaktır (Aybar ve Lapavitsas, 2001, s. 29). Keza, piyasaların belirsizlik içinde faaliyet göstermesi bir “normal”i ifade etmekte olup,

bu belirsizliklerin en aza indirilmesi ancak ve ancak regülasyon ile sağlanabilir. Serbestleşme; finansal baskıları, finansal kırılmalıkları ve krizleri artırıcı etkiye sahip olmakla birlikte, kamu otoritesinin müdahale kapasitesi bu unsurları bertaraf edecek donanıma sahiptir (Tekgül ve Cin, 2015, s. 254).

1.4.3.4. Döviz Kuru

Döviz kuru serbestliğini neoliberal politikalarının bir enstrümanı olarak nitelemek tam olarak uygun olmasa da neoliberal ekonomi politikaları üzerine inşa edilecek ekonomik modellerin döviz kurunun serbest olmasını gerekli kıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Gelişmekte olan ülkeler ile büyüme ve ekonomik istikrarı sağlama konusunda yabancı sermayeye bağımlı olan ülkelerde döviz kurunun devlet tarafından belirlenmesi veya kuru belirli bir bant içinde hareket etmesine izin verildiği politikalarda ilgili ülkelerin merkez bankalarının döviz rezervinde önemli azalışlar gözlemlenebilir (Gök, 2006, s. 136). Merkez bankalarının bu gibi durumlarda rezervinde yetersizlik söz konusu olduğunda, döviz kurunun sabit bir seviyede tutulması imkânsız hale geleceği gibi, manipülasyona açık bir döviz rejimi ortaya çıkacaktır.

Döviz kurunun tam veya ayarlanabilir şekilde dalgalanmasını savunan Post-Washington uzlaşısının yarattığı riskler ekonomiyi krize açık hale getirmekte, ülkelerin döviz ihtiyacını yoğun düzeye çıkarmaktadır. Türkiye ve Türk dünyası ülkeleri bunları bizzat tecrübe etmek durumunda kalmıştır. Bu nedenle, Post-Washington uzlaşısının savunduğu tezlerin karşısında olacak şekilde, sermaye kontrollerinin uygulanması gerekliliği son zamanlarda yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır (Siddiqui ve Armstrong, 2018, s. 720).

1.4.3.5. Serbest Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Washington uzlaşılarında, ülkelere ticaretin herhangi bir engelle tabi olmaksızın, serbestleştirilmesinin sağlanması yönünde gerekli önlemleri almaları beklenmektedir. Küreselleşme karşıtı kesimler buna karşı çıkarken, uzlaşmacı bir tavrın önemini vurgulayarak, stratejik sektörlerin devlet korumasını hak ettiği görüşünü savunmaktadırlar. Korunma kapsamına alınacak stratejik sektörlerin nasıl belirleneceği

konusunda tartışmalar sürmektedir. Kapitalist ülkelerin arz fazlalarını diğer gelişmekte olan ülkelere ihraç edebilmesinde serbest ticaretin araç olarak kullanıldığı ileri sürülmekte, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere temin ettiği ucuz ham madde ve iş gücü sonucunda ortaya çıkan ürünleri bu ülkelere çok yüksek kârlılıkla geri sunduğu noktasında eleştiriler yöneltilmektedir (Albritton ve diğerleri, 2010, s. 59). Yeni gelişen ekonomilerde bireylerin sosyal refahının artışı ile verimlilik artışı ve kalkınmanın temini için; başlangıçta bu ülkelerde korumacı bir ekonomik modelin benimsenmesi, izleyen dönemde yeterli sermaye ve altyapıyı elde ettikten sonra dışa açılma yönündeki hamlelere girişmelerinin doğru bir tercih olacağına şüphe yoktur (Marangos, 2012, s. 599).

1.4.3.6. Özelleştirme

Kamu kaynaklarının etkin kullanılmaması nedeniyle başvurulan özelleştirme yöntemi, bazen kamu otoritesinin kaynak arayışının günah keçisi olabilmektedir. Klasik anlamda, özel sektörün işletmecilik ve ticaret konularında kamudan daha verimli çalıştığı iddia edilebilir. Ancak, özelleştirmenin toplumsal dışsallıklarının sağlıklı olarak ölçülebildiği durumda farklı sonuçlar ortaya çıkabilecektir. Örneğin, Türkiye’de Telekom özelleştirmeleri başarısız bulunurken, Tekel özelleştirmesi başarılı görülerek Washington uzlaşılarının etkinliğine örnek olarak gösterilmektedir.

1.4.4. IMF ve DB

Bu bölümde IMF, Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO-DTÖ) üzerinde durulacaktır.

1.4.4.1. IMF

II. Dünya Savaşı sonrası yeniden şekillenen dünya ekonomisinin en önemli kurumları şüphesiz IMF ve DB olarak gösterilmektedir. Dünya ekonomisinin kaderini belirleyen Bretton Woods konferansında bu kurumların temeli atıldığı için bunlara Bretton Woods kuruluşları da denmektedir. IMF ve DB’nin kuruluşunun kabaca ilk on yıllık döneminde; savaştan yeni çıkan Avrupa’yı şekillendirme arzusu nedeniyle, ABD’nin gölgesinde

kaldığı iddia edilmektedir. Bu dönemde devreye alınan Marshall Planı ve sonrasında şekillenen süreç bu kurumların bugünkü konumuna ve gücüne ulaşma sürecini uzatmıştır.

1960'lı yıllarda az gelişmiş ülkelere IMF ve DB tarafından sağlanan krediler yoluyla önemli bir misyon yerine getirilmiştir. 1980'ler ise neoliberal iktisadi yaklaşımın yaygınlaştığı bir dönem olmakla birlikte, borç krizlerinin de dünyayı sardığı yıllar olarak tarihe geçmiştir. DB'nin bir kalkınma örgütü fonksiyonuyla donatıldığı hususu, krizde olan veya büyüme sorunu yaşayan ülkeler nezdindeki uygulamalarla bu dönemde bilinirliğe ulaşmıştır. 1970'li yıllar ise, yaşanan petrol krizi sonrasında uluslararası ticaretin canlanması için etkin ödemeler dengesi sisteminin oluşturulmasına çaba gösteren IMF'nin görev tanımının anlaşılması bakımından önemli bir dönem olmuştur (Güven, 2013, s. 65).

IMF'nin bu dönemdeki görevi sabit kur sistemiyle döviz kurlarının sabit bir seviyede tutulması için gereken adımları atmaktan ibaretti. Ancak, 1970-1980 yılları arasındaki dönemde ABD'nin altın standardını terk ederek ABD dolarını hâkim kılmasıyla IMF'nin sabit kur sistemindeki görevi pasifleşerek gözetimden ibaret hale geldi. Gelişmekte olan ülkelerin ağırlıklı olarak borç temin eden ülke konumunda kalmasına neden olan Washington uzlaşısının politika unsurları ile gelişmiş ekonomiye sahip devletlerin tercihleri IMF'yi bugünkü konumuna yükselten önemli bir unsur olmuştur (Albritton ve diğerleri, 2010, s. 147).

Bretton Woods döneminin edilgen oyuncuları 1980'lerle birlikte farklı bir role bürünmüştür. 1970'lerin önemli sorunu olan enflasyonla başa çıkmak isteyen dönemin ABD Başkanı Reagan ve İngiltere Başbakanı Thatcher tarafından yükseltelen faiz oranları, bu ülkelerin para birimleriyle yapılan borçlanmaya muhtaç ülkeler açısından ödemeler dengesi krizlerine ve bütçesel darboğazlara sebep olmuştu. Bunun çözümü içinse IMF kaynaklarına müracaat edilmek durumunda kalınmıştır. Ancak, elbette bu kaynaklara ulaşmanın maliyeti yalnızca belirli bir faiz oranına katlanmak değildi.

Kredi kullanan ülkeler, Washington uzlaşısında belirtilen şartlara uyum sağlamakla mükellef tutulmuştur. Bu durum; II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde planlı ekonomi konusunda rol alan, kaynaklarını bu yönde sarf ederek ekonomik alt yapısını devletin müdahalesi yörüngesine oturtan ülkeler açısından, ithalata dayalı üretim politikalarının tercih edilerek, devlet eliyle sanayileşmenin terki, kamu iktisadi teşekküllerinin devre dışı

bırakılması veya özelleştirilmesi anlamına geliyordu. Bu uygulamalar IMF'den sağlanan kredilerin önkoşulu mahiyeti taşımıştır.

IMF'nin organları ve işleyişi, IMF Kuruluş Anlaşması ile belirlenmiştir. Buna göre; IMF'nin genel kurul, yönetim kurulu ve başkanlık olmak üzere üç ana organı bulunmaktadır. En yetkili organ olan genel kurul; üye ülkelerin maliye bakanı veya merkez bankası başkanlarından oluşmakta, toplantılarını yılda bir olmak üzere icra etmektedir. Genel kurul, icra faaliyetlerine ilişkin yetkilerini yönetim kuruluna devretmiştir. Buna karşın, yeni bir ülkenin üyeliğe kabulü ve temettü dağıtımını gibi konularda yetki devri mümkün değildir. Genel kurulun yetkisini devrettiği 24 üyenin 5'i daimî olup, 19'u seçimle belirlenmektedir. IMF başkanı yönetim kurulu tarafından 5 yıl için seçilmektedir. Başkan, yönetim kurulu kararlarını uygulamakla görevlidir (IMF, 2009).

IMF'nin resmi olarak ilan edilen görevleri;

1. Geçici olarak dış ödemeler açığı bulunan ve ekonomik istikrarsızlık içinde olan devletlere kısa vadeli kredi vermek,
2. Mali kriz içerisinde olan ülkelere finansal destek sağlamak,
3. Üye ülkelerin ödeyemedikleri birtakım borçlarının ödenmesi konusunda aracılık yapmak, yeni ödeme planları ve borç erteleme anlaşması yapılmasına yardımcı olmak,
4. Üye ülkelerin makro ekonomik ve yapısal uyum politikalarına Dünya Bankası ile birlikte mali destekte bulunmak,
5. Dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin liberalize edilmesinde, üye ülkeleri teşvik etmek ve bu konuda onlara teknik destek sağlamak,
6. Üye ülkelerin izledikleri kur politikalarını denetleyerek uluslararası mali sistemin düzenli bir şekilde işleyişini sağlamak

şeklinde sıralanmaktadır (Karluk, 2014, s. 124).

IMF, ödemeler dengesinde zorluk yaşayan ülkelerin başvurularının sonuçlandırılmasında aktif bir rol üstlenmiştir. Bunun nedeni, ekonomik krizde olan ülkelerin dış borçlarının acilen ödenebilmesinin sağlanmasıdır. Bilinenin aksine, IMF esas olarak az gelişmiş

ülkelere kalkınmalarını sağlamak için kredi vermemektedir⁴. Az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yönelik projelerin finansmanı, DB tarafından karşılanmaktadır. IMF ile anlaşma yapmayan, IMF'nin öngördüğü koşulları karşılamayan ülkeler DB'ye müracaat edememektedir (Karluk, 2014, s. 128). Yapısal uyum kriterlerine uyum olarak tanımlanan bu süreçler ülkelerin IMF ile etkileşimin diğer bir sebebini oluşturmaktadır.

IMF ve DB'nin üyeleri finansal veya finansal olmayan şirketler değil devletlerdir. IMF bir anonim şirket gibi çalışmamaktadır. Üye ülkelerin herhangi biri ekonomik zorluk yaşadığında, IMF tarafından sadece finans kapitalin gerekleri doğrultusunda hareket edilir. Gerekli koşulları sağlamayan ülkeler ise üye olsalar dahi IMF imkânlarından yararlandırılmamaktadır (Boratav, 2016, s. 33).

IMF, kuruluşunda teorik anlamda dünya ekonomisinin dizaynında oldukça önemli amaçlarla donatılmıştır. Ancak, zaman içinde neoliberal iktisadi yaklaşımın politika önerilerini kayıtsız şartsız bir şekilde benimsemesi, uygulamada belli başlı defoların ortaya çıkmasına neden olmuştur. IMF genel kurulundaki oy dağılımı adaletsizliği de yıllardır eleştirilmektedir. IMF kararları asgari %85 düzeyindeki oy çokluğu ile alınabilmektedir. ABD'nin tek başına elinde tuttuğu oy hakkı %16,4 seviyesinde olduğu için, alınacak kararlarda ABD'nin onayının alınması örtülü bir gereklilik olduğu gibi, ABD'nin desteklemediği bir konuda karar alınması da mümkün değildir. Bu düzeydeki bir oy hakkı, Keynes'in IMF'nin kuruluş yapısına olan itirazını haklı çıkarmaktadır (Eğilmez, 2012, s. 1.).

Diğer yandan, ampirik bir çalışmada ispatlanmıştır ki; ABD'ye politik olarak yakın olan ülkeler, diğer ülkelere nazaran IMF kredilerine daha kolay ulaşabilmekte, dahası IMF'den daha yüksek miktarlarda kredi temin edebilmektedirler (Thacker, 1999, s. 38). Keza, ABD'nin geçmişte mali yardımda bulunduğu veya kredi verdiği kuruluşlara IMF'nin daha fazla kredi vermesi de ABD egemenliğinin yalnızca veto hakkıyla sınırlı kalmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Oatley ve Yackee, 2004, s. 420).

---

⁴ Buna karşın 2009 yılında yeniden yapılanan IMF, yoksul ülkeleri hedef alan imtiyazlı krediler konusunda daha fazla tahsiste bulunmaya başlamıştır.

1.4.4.2. Dünya Bankası (DB)

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan DB'nin da hem karar hem de yönetim organları IMF gibi üçlü bir yapı teşkil etmektedir (Genel kurul, yönetim kurulu ve başkanlık organı). Avrupa'yı savaş sonrası yeniden düzenlemek için kurulan DB aktif olarak az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarına yardım etmek amacıyla faaliyet göstermiştir. Özellikle yoksulluğun azaltılması ve büyümeye kaynak sağlanması ana görevleri olan DB tarafından sağlanan kredilerin hangi şartlarda verildiği hususu öteden beri tartışılma gelmiştir.

Kredi uygulamalarında; özellikle yerel halka negatif etkisi olan, gelir dağılımını bozucu şartlar dikkat çekmiştir. Keza, IMF'nin kredi vermediği ve/veya kaynak sağlamadığı ülkelere DB tarafından da yardım edilmemesi bir başka eleştiri konusu olmuştur (Danaher, 2005, ss. 95-96). IMF gibi DB'deki yüksek oy oranından kaynaklı olarak ABD'nin elinde bulundurduğu veto imkânı ülkeler bakımından negatif bir unsur özelliği taşımaktadır. Öğretide; Güney Afrika, Kolombiya, Şili, Yugoslavya, Türkiye, Endonezya, Filipinler, Peru, Seylan, Mısır gibi ülke vakaları detaylı analiz edilerek DB'nin etkinlik sorunu çarpıcı bir şekilde ortaya konulmuştur (Woods, 2014, ss. 36-41).

1.4.4.3. Dünya Ticaret Örgütü (WTO-DTÖ)

Uluslararası ticareti düzenleme, anlaşmazlıkları barışçıl yollarla ve uzlaşmayla giderme, her şeyden önemlisi ticaretin serbestleşmesi amacıyla II. Dünya Savaşı sonrasında Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması (GATT) oluşturulmuş, bu kuruluş 1994 yılında Marakeş Anlaşması ile Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) dönüşmüştür (Hasgüler ve Uludağ, 2007, s. 69).

GATT geçici olarak kurulmuş iken DTÖ'nün sürekli bir yapı arz etmesi, GATT'nin tek fonksiyonunun sadece mal ticareti olmasına karşın DTÖ'nün hizmet ticaretinin düzenlenmesi ve fikri mülkiyetin korunmasını da amaçlaması, DTÖ'nün ek anlaşmalarla esnek bir yapıya sahip olması bir başka ifade ile üye ülkelerin tüm anlaşmaları kabul etme zorunluluğunun bulunmaması DTÖ ve GATT'nin temel farklılıkları olarak sıralanabilir.

DTÖ'nün temel amaçları, sözleşmede; mal ve hizmet alanında üretimi ve ticareti geliştirmek, tam istihdamı, istikrarlı büyümeyi ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, bütün tarafların yararı esasına dayalı olarak gümrük tarifelerinde ve tarife dışı engellerde indirimler sağlamak ve uluslararası ticareti artırmak, hayat standartlarında artış sağlamak, ticaret anlaşmalarını yürütmek ve anlaşmazlık çıkması hâlinde çözüme kavuşturmak, ticaret politikalarını gözden geçirmek ve ülkeler arasında iş birliği sağlamak, gelişmekte olan ülkelere ticaret politikalarını düzenlemede yardımda bulunmak şeklinde belirtilmiştir (Hasgüler ve Uludağ, 2007, s. 70).

DTÖ'de kararlar esas olarak oy birliği ile alınmaktadır. Ancak bu pratikte mümkün olmadığı için özel oylamayla karar alınmaya çalışılmaktadır. Üyelerinin dünya ticaretinin %90'dan fazlasını gerçekleştirdiği DTÖ'nün en üst karar organı Bakanlar Konferansı'dır. Konferans iki yılda bir toplanmakta olup, bir nevi genel kurul görevi görmektedir (Karaca, 2003, s. 84).

Bakanlar Konferansı'ndan sonraki en yetkili organ Genel Konsey'dir. Bu organ, Bakanlar Konferansı'nın toplantıları arasındaki dönemde görevde bulunmaktadır. Genel Konsey'in alt birimleri ise; Mal Ticareti Konseyi, Hizmet Ticareti Konseyi ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Konseyi'dir (Karaca, 2003, s. 85). Bu konseylere üyelik, tüm üyelerin temsilcilerine açıktır ve gerek görüldüğünde toplanarak, Genel Konsey'de verilen görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Genel Konsey'e bağlı olarak Uyuşmazlıkları Çözüm Komitesi ve Ticaret Politikası Komitesi oluşturulmuştur.

DTÖ'nün diğer bir önemli organı ise Sekretarya'dır. Sekretarya'nın yönetimi Genel Sekreter tarafından yerine getirilmektedir. Merkezi İsviçre'nin Cenevre kentindedir (Karaca, 2003, s. 85). Son yıllarda ABD'nin DTÖ kararlarına aykırı korumacı politikaları ve aksiyonlarına karşı; Çin başta olmak üzere, farklı ülkelerin korumacılık içeren cevapları tartışmaları beraberinde getirmiştir (Özlük, 2018, s. 376).

1.5. GENEL DEĞERLENDİRME

Genel olarak baktığımızda; dünyada son yarım yüzyıl boyunca etkin olan neoliberalizm, liberal piyasa yapısı ile temsili demokrasinin birleşiminden ibarettir. Sermaye ile emek arasında bir uzlaşma olduğundan bahsedilebilir. Bu uzlaşma deregülasyon, özelleştirme,

piyasa düzenlemesi, kamu tarafından doğrudan verilen yardımlar gibi transfer harcamalarının azaltılması gibi konularda görülmektedir (Albritton ve diğerleri, 2010, s. 61). Kriz ekonomisini tecrübe etmek zorunda kalan ülkeler kapitalist kurumlara başvurmakta ve bunun akabinde bu ülkelerde neoliberal bir ekonomik yapılanma süreci ve rejim değişikliği yaşanmaktadır. Neoliberalizm sadece bir dizi ekonomik ve sosyal paket değildir. Neoliberalizm; bazı yaklaşımlara göre ideolojik bir müdahale, yapısal reform şeklindeki uygulamalarla sermayenin egemenliğini toplumsal yaşamın her alanında yeniden tesis etmeye yönelik bir egemenlik projesidir (Albritton ve diğerleri, 2010, s. 62).

Neoliberalizmin uygulama alanı bulabilmesi için devlet gücünün sistematik bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. İngiltere ve ABD’de 1970’lerin ikinci yarısı ve 1980’lerde yaşanan muhafazakâr siyasi güç sonucunda, medya ve pazarlama unsurları kullanılmak suretiyle toplumların ikna edilmesiyle veya cebirle çevre ülkelere bazı politikaların dayatıldığını söylemek mümkündür (Albritton ve diğerleri, 2010, ss. 67-69). BM, IMF ve GATT gibi kurumlar neoliberal politikaların yaygınlaştırılmasında gelişmiş ülkelerin yetersiz kaldığı durumlarda önemli birer araç olmuşlardır.

Söz konusu kurumların politikalarının önemli bir belirleyicisi olan neoliberalizmin 3 ayağı vardır. Buna göre;

- 1- Mikro ekonomik düzeyde piyasanın etkili, devletin ise etkisiz olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla fiyat, kaynak erişilebilirliği ve tüketici tercihi tarafından belirlenmelidir. İstihdam, kalkınma, uluslararası rekabet gücü gibi sorunlarla piyasa ilgilenmelidir. Esasen Neoliberalizme göre devlet; piyasalarının gelişimi için hukuki ve ekonomik altyapıyı sağlamalı, piyasa ilişkilerini geliştirmek için toplumsal gruplar arasında arabuluculuk yapmalı ve ülkeyi dış saldırılara karşı korumalıdır. Deregülasyon, yani özelleştirme ve devlet planlamasına son verilmesi, maliye ve para politikası disiplini, vergi reformu, harcama tasarrufu, devlet yatırımının temel hizmetlere yönlendirilmesi, finansal liberalleştirme ve emek piyasasının esnekleştirilmesi bu ayağın temel süreçleri olarak karşımıza çıkmaktadır.
- 2- Dünya ekonomisi sermaye hareketliliği ve amansız bir küreselleşmenin ilerleyişini kolaylaştıracak şekilde tasarlanmalıdır. Bir başka deyişle sıcak veya

soğuk sermayenin, dış ticaretin, ödemeler dengesinin liberalleştirilmesi sağlanmalıdır.

- 3- Neoliberalizm, finansal piyasanın gereklerinin ve makro ekonomik politika yapımının kilit noktaları üzerinde yoğunlaşır. Liberal ekonominin tesisi, optimum faiz oranı politikası, ödemeler dengesi istikrarı ve düşük enflasyon ile sürdürülebilir yatırım ve tüketimin uzun vadede yüksek büyüme oranı getireceği varsayımı etkindir (Albritton ve diğerleri, 2010, s. 67-69).

Aslında neoliberal politikaların temel amacı yüksek büyüme oranı sağlamak, enflasyonu düşürmek değildir. Birincil amaç; yurtiçi birikimlerin uluslararası düzeye açılmasını sağlamak, sermayeler ve firmalar arasındaki bütünleşmeyi finans politik aracılığıyla teşvik etmek ve devletin harcamalarının finansmanında finans sistemine bağlılığının kapsamını geliştirmektir (Albritton ve diğerleri, 2010, ss. 75-76). Birikim sisteminde, istikrarlı sermaye akışları hem ödemeler dengesi açığını kapatmak hem de ülke içindeki özel sektör faaliyetleriyle birlikte kamu sektörünü finanse etmek için yüksek önem taşımaktadır. Bu akışların istikrar sağlamanın temel koşulu, ilgili ülkelerin neoliberal reçetelere uyum göstermesine bağlıdır. Küreselleşmiş finans ve IMF, üretim ve finansın ayrılmaz biçimde birbirine bağlandığı bu birikim transferi projesinin hayata geçirilmesinde ana araç görevini yerine getirmektedirler (Mcnally, 2007, s. 133.)

Neoliberal yaklaşımda ekonomi otoritelerinin; birikimi istikrara kavuşturma, sermayenin rekabet hâlindeki fraksiyonları arasında hakemlik etme gibi misyonları geri plandadır. Bu otoritelerin öncelikli hedefleri finans piyasalarının sinyallerinin, devlet kurumları ve yerli/uluslararası sermaye tarafından düzgün okunmasını güvence altına almaktır (Mcnally, 2007, ss. 133-134). Tüm bunlara karşı son dönemde ABD Başkanı Donald Trump'un başını çektiği "popülist sağcı" politikalar ise neoliberalizmin birer sapması veya "gürültüsü" olarak algılanmaktadır. Bu algının nedeni ise, teknik olarak ekonomik serbestiyeti savunan bir ideolojinin bazı konularda korumacı bir tutum sergilemesidir. Ancak, bu "gürültü"nü tüm düzeni alt üst etme potansiyeli de taşıdığı hususu gözlerden kaçmamalıdır. IMF gibi organların bu nüfuz savaşında planladığı yapısal değişimler ve ideolojilerin küresel inisiyatifleri çalışmanın izleyen kısımlarında tartışılacaktır.

1.6. SOĞUK SAVAŞ'IN SONA ERMESİ VE ORTA ASYA'NIN OLUŞUMUNDA KÜRESELLEŞMENİN ETKİSİ

SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi; yalnızca Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi ülkelerin bağımsızlığını ilan etmesine sebep olmamış, aynı zamanda stratejik konumlarından ötürü güçlü devletlerin bu ülkelerde politikalarını uygulama alanı oluşturma çabalarını ortaya çıkarmıştır. Yeni kurulan bu genç devletler, önceki yapıda birer kumanda ekonomisiyken yeni dönemde kendi bağımsız ekonomik düzenlerini kurma yönünde adımlar atmaya başlamışlardır. Ancak, bu yöndeki çalışmaları sürecinde kendilerinden daha gelişmiş konumda bulunan güçlü devletlerin egemenlik mücadelelerinin de konusu olmuşlardır. Bu nedenle piyasa ekonomisine geçme ve küreselleşmenin gerektirdiği ön şartları yerine getirme yönündeki çabaların bu devletlerin kendi tercihleri olduğunu iddia etmek haksızlık olabilir.

Karşılaşılan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıktan kurtulmak için tek alternatif politika tercihinin bu yöndeki çalışmaları hayata geçirmek olarak addedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Türk dünyası ülkelerinin kuruluşu döneminde Orta Asya yeniden şekillenirken genel olarak karşılaşılan; yönetimde beliren hantallaşmış derin bürokrasi, üreticilerin ürettikleri mallara tamamen sahip olamamaları, maddi ve teknik imkânların yetersizliği, milli ve manevi değerlerin yitirilmesi gibi sorunlar ülkelerin tercih ettiği politikaların şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır (Kazibekova, 2013, s. 1).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki yeni sistem arayışlarını anlayabilmek için öncelikle Sovyet dönemini iyi idrak edebilmek gerekmektedir. Güngör Turan bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Çarlık Rusyası'nın yıkılmasıyla birlikte, 1920'lerde kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bölge ülkelerini de içine almıştır. Yerel etnik nüfusların meydana getirdiği bu sosyalist cumhuriyetler bugünkü Orta Asya ülkelerinin sınırlarını oluşturmuş ve 1991 Aralık ayındaki dağılmaya kadar varlıklarını sürdürmüştür. Her bir ülke bağımsız olmasına rağmen, paylaştıkları ortak Sovyet mirası onları diğer güney ve batı Asya devletlerinden ayırmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldığında, Sovyet sisteminin meydana getirdiği birçok ekonomik ve politik problem beş Orta Asya ülkesini de trajik biçimde etkisi altına almıştır. Yeni sınırlar ve kumanda ekonomisinin çöküşü Sovyet ticareti, ulaştırma ve finans akışını ortadan kaldırmıştır. Kalifiye Rus ve diğer etnik azınlıklara mensup iş gücü bölgeden göç etmiştir. Özellikle su ve enerji gibi temel sektörlerdeki yatırımlar ve geleneksel cumhuriyetler arası iş birliği ortadan kalkmıştır. Uluslararası piyasalardan oldukça uzak kara parçasına sahip yeni devletler dünya

ekonomisine entegre olma yolunda çok ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır (Turan, 2006, s. 12).

Sovyet dönemi sonrasında ortaya çıkan ekonomik buhran, düşük büyüme oranı, yüksek enflasyon ve dış ekonomik zorluklar, 1991'den itibaren ekonomilerde baskın kötü rolü oynamıştır. Türk dünyası ülkeleri bu döneme kadar yalnızca Moskova merkezli bir siyasi ve ekonomik yapıya bağlıydı. Bu ülkeler, ekonomik ihtiyaçlarını belirleme konusunda merkezden bağımsız bir iradeye sahip değillerdi. Bağımsız ayrı birer devlet olmaları sonrasında, kendi ekonomik yapılarını oluşturmaları sürecinde belirtilen “baskın kötü rolü” oynayan olumsuzluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Önceki ekonomik yapılarında örneğin; Özbekistan'da üretilen pamuk, üretim yeri olan Özbekistan yerine Orta Asya'ya çok uzak olan SSCB'ye bağlı Beyaz Rusya veya Ukrayna gibi bölgelerde tekstil ürününe dönüştürülmekteydi. Diğer yandan, Sibiryaya veya Doğu Avrupa'da ara mala dönüştürülen başka bir ham madde de bu bölgeler yerine Özbekistan'daki uçak sanayinde kullanılmaktaydı (Aksel, 2018, s. 3).

SSCB'nin dağılması ülkelerin mevcut üretim imkân ve kabiliyetlerini yok etmiş, gelişmiş pazarlama politikalarına sahip olmadıkları için ne ham madde üretimi ne de ara ürün ve teknoloji transferi konusunda etkinlik sağlayamamışlardır (Derman, 2016, s. 288). Ayrıca emek, sermaye ve doğal kaynakların optimum bileşimi konusunda bir tecrübe edinme imkânları olmamıştır. Bu ülkeler, ekonomik modelin ani yok oluşu nedeniyle örneğin petrol üretimi dahil ham madde üretimi konusunda, ara ürün ve teknoloji transferi ihtiyacı nedeniyle büyük bir boşluğa düşmüşlerdir. Ayrıca; emek, sermaye ve teknoloji gibi ortalama bir ülkenin üretim süreci için gerekli hususlar yeterince mevcut olmadığı için küresel kurum ve yapılardan yardım istemeleri kaçınılmaz hâle gelmiştir (Saralioğlu, 2017, ss. 11-12).

Söz konusu yeni devletlerin sorunlarını, ekonomik belirsizlik ve tecrübesizliğe indirgemek de eksik değerlendirmeye neden olacaktır. Demokrasi ve çok partili siyasal hayat tecrübesinin bulunmaması, komşu devletlerle yaşanan sınır problemleri, bölgesel ve küresel aktörlerin bu devletler üzerinde nüfuz oluşturma gayretleri de dikkate alınmalıdır. Örneğin; Özbekistan'ın Afganistan ve Tacikistan'da 1990'larda yaşanan iç siyasal çatışmalardan kaynaklanan güvenlik endişeleri, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlamaya yönelik olarak Ermenistan'la giriştiği Karabağ Savaşı, dünyanın dokuzuncu büyük coğrafyasına sahip Kazakistan'ın sınır güvenliği ve sınırların tespiti

sorunları, Kırgızistan’da bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarına eşlik eden etnik ve siyasal çatışma iklimi gibi hususlar ekonomiye doğrudan tesir eden olumsuzluklar olmuştur (Sarıalioğlu, 2017, s. 20).

Neticede Soğuk Savaş sonrası pek çok Orta Asya ülkesi, Doğu Avrupa ülkeleri gibi ekonomik, siyasal ve sosyal yönden radikal değişimlere maruz kalmış ve bu değişimler sebebiyle Geçiş Ekonomileri sıfatına layık görülmüştür. Geçiş ekonomisi terimi, “merkezi planlamayı terk ederek piyasa ekonomisi sistemini kabul eden eski sosyalist ülkeler için” kullanılmaktadır (Tandırcıoğlu, 2003, s. 112). Buna göre ekonomik faaliyetlerin, fiyatların ve piyasaların serbest hâle getirilmesi, piyasa etkinliğinin sağlanabilmesi için enstrümanların iyileştirilmesi, özelleştirme yoluyla verimliliğin sağlanabilmesi, sıkı maliye politikalarının uygulanabilmesi gibi standart neoliberal politika araçları geçiş ekonomilerinin kaderleri hâline gelmiştir (İzoltadayev, 2006, s. 42).

Yukarıda belirtildiği üzere doğrudan veya dolaylı sermaye ihtiyacını, girişimcilerin ülkeye rahatlıkla gelebilmesini ve teknoloji transferini sağlayabilmek için neoliberal politikalara uyum sağlamak bir zorunluluk hâline gelmiştir (İzoltadayev, 2006, s. 42). Bu nedenle 1990’lar bu ortamı oluşturma çabaları manasında bir geçiş ekonomisi olarak nitelendirilmektedir. Bu geçiş ekonomisinin teorik karşılığı ise küreselleşmedir. Geçiş ekonomisinin ana niteliği serbestleşme olup, 1990’lar sonrası bu ülkeler serbest piyasa ekonomilerine uyum konusunda önemli adımlar atmıştır. IMF ve neoliberal yazın tarafından reform olarak görülen bu değişim gerekliliği alınacak maddi desteğin ön şartı olmuştur. IMF bu değişimi 4 ana başlıkta nitelendirmektedir.

- Liberalizasyon: Tüm fiyatların serbest bir şekilde belirlenmesine müsaade edilmeli ve dünyadaki piyasa ekonomisi ile bağlantıyı kesen ticaret engelleri azaltılmalıdır.
- Makro Ekonomi Stabilizasyon: Enflasyon kontrol altına alınmalı ve uzun dönemde düşürülmelidir. (Bu itibarla kamu kesimi harcama bakımından önemli tasarruflara konu olmuş ve kemer sıkma adı verilen politikalar güdülmüştür.)
- Yeniden Yapılandırma ve Özelleştirme: Türk dünyası ülkelerinde faaliyet göstermek isteyen yabancı kurum ve kuruluşların piyasalarda ürünlerini ve hizmetlerini rahatlıkla satabilecekleri, faaliyetleri esnasında doğrudan veya

dolaylı herhangi bir engelle karşılaşmayacakları bir mekanizma kurulmalıdır. Bu reform, kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi sürecini kapsamaktadır.

- Yasal ve Kurumsal Reformlar: Devlet; ekonomik regülasyon anlamında, yasal kural koyma ve rekabet politikaları oluşturma dışındaki diğer tüm rollerini terk etmelidir (IMF, 2012).

Soğuk Savaş sonrasında geçiş ekonomisinde bulunan ülkelerde, devletin ekonomideki payının azalmasına karşın, borçlanma ve işsizlik gibi makro ekonomik sorunlar boy göstermiştir. Tekelci ekonominin terk edilmesinin sağladığı verimliliğe karşın kapitalist ekonomilerin vazgeçilmezi olan krizler engellenememiştir (Zortuk ve Beşer, 2014, s. 347). Zira serbest piyasa ve dışa açık olma aynı zamanda durgunluğa ve krizlere karşı savunmasız olmak anlamına da gelebilmektedir. Bir ülke, katma değerli ürünler üretmediğinde; cari açığını kapatabilmek için üretime dayalı bir ekonomi modeli yerine, dolaylı sermaye hareketlerine bağımlı olan bir ödemeler dengesi politikası tercih etmek durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla, o ülkenin her zaman ekonomik krizlerle karşı karşıya kalması söz konusu olacaktır.

Bununla birlikte, geçiş sürecindeki olumsuzlukların yalnızca sermaye hareketlerindeki serbestiyetin getirdiği başıboşluğa bağlanmaması gerekmektedir. Zira, geçiş süreci nedeniyle üretim ve yatırımlarda büyük düşüş yaşanmıştır. Bu nedenle, bazı istisnalar dışında sağlıklı bir büyüme ivmesinin kaydedildiği duruma rastlanmamıştır. Neoliberal geçişi savunan iktisatçılar tarafından da söz konusu gelişme kaçınılmaz bulunmuştur (Goncharuk, 2006, ss. 140-141). Çünkü, sosyalizm sonrasında devletin elini ekonomiden ve piyasadan aniden çekmesi ve yeni bir yapının kurulmasının zaman gerektirmesi nedeniyle ekonomik sorunlarla karşılaşılması doğal karşılanmalıdır. Neoliberal yaklaşımın çelişkilerini gösterir nitelikte verilerin bulunduğu aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere; geçiş ekonomilerinde neoliberal politikaların uygulanmaya başladığında tahmin edilen büyüme oranları, politikaların yürürlüğü sonrası açık bir şekilde sapma göstermiş, tahmin edilen büyüme oranlarının oldukça altında oranlar kaydedilmiştir.

Sıra No	Ülkeler	Tahmini Büyüme	Gerçekleşen Büyüme(%)
1	Bulgaristan	4,70	-5,20
2	Çekya	5,60	3,80
3	Macaristan	5,80	2,50
4	Polonya	4,20	6,70
5	Romanya	3,80	1,40
6	Slovakya	5,00	6,70
7	Slovenya	5,60	3,70
8	Estonya	6,80	6,60
9	Letonya	5,40	3,40
10	Litvanya	4,30	4,70
11	Ermenistan	8,20	5,30
12	Azerbaycan	4,70	-1,60
13	Beyaz Rusya	1,70	1,30
14	Gürcistan	5,30	8,00
15	Kazakistan	6,50	-2,00
16	Kırgızistan	3,50	3,90
17	Moldova	3,80	-2,60
18	Rusya	3,50	-2,30
19	Tacikistan	2,70	-5,10
20	Türkmenistan	4,50	-13,90
21	Ukrayna	1,50	-8,40
22	Özbekistan	2,20	1,00

Tablo 3: Geçiş Ülkelerinin Büyüme Oranı 1995-1997 (OECD, 1999)

Geçiş ekonomilerinin çoğunda ilk dönemlerde, oldukça düşük düzeylerde büyüme oranları elde edilmiştir. Belirli mal ve hizmetlerin temininde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bağlı olan bu ülkeler, geçiş sürecinde ihtiyaç duydukları ancak iç piyasalarında üretemedikleri mal ve hizmetleri IMF'den temin ettikleri kaynaklarla dışarıdan satın almak durumunda kalmışlardır. Tablo 3'te de görüleceği üzere Avrupa'ya yakın olan ülkeler Avrupa pazarının etkisiyle daha makul büyüme oranlarını yakalayabilmişken; Gürcistan gibi istisna niteliğindeki ülkeler haricindeki doğu ülkeleri, yeterli büyüme oranını yakalayamamışlar, hatta bu ülkelerin ekonomilerinde küçülme yaşanmıştır.

Geçiş ekonomisi niteliğindeki ülkeler IMF'nin şok ekonomik programlarını uygulamaya koymak durumunda kalmışlardır. Kademeli bir politika ile sosyalist sistemden kapitalist bir ekonomik modele geçişi tercih eden bir ülkenin geri dönme seçeneği her zaman mevcutken, şok politikalarla bunu hayata geçirmeye çalışıldığında ise geri dönüş imkânı ortadan kalkmaktadır (Jantsan, 2013, s. 159). Buna karşın, çalışmada detaylı olarak anlatıldığı üzere; şok politikanın geçiş ekonomilerinde ne kadar başarısız olduğu, ayrıca

bunların Washington uzlaşısının sonunu getiren etmenlerin başında geldiği hususu doktrinde tartışılmıştır. Geçiş ekonomilerinde uygulanacak reformların başarılı olabilmesi için devletin fonksiyonunun önemli olduğu anlaşılmıştır. Bu önem; sonraki dönemde ortaya çıkan Kurumsal İktisat ve Heterodoks İktisat gibi iktisat akımlarında kendisine daha fazla yer bulmuştur.

Diğer taraftan, yapılacak özelleştirmelerin sayısının fazlalığının bir ekonomiye katkısının o derece yüksek olacağı yönündeki varsayım da bu dönemde işlerlik alanı bulamamıştır. Öncelikle, şeffaf ve adil olmayan yöntemlerle yapılan hızlı özelleştirmeler gelir dağılımındaki adaletsizliği artırmıştır. Ayrıca, yolsuzluğun artışı gibi pek çok yapısal sorun da ortaya çıkmıştır (Jantsan, 2013, s. 162).

Merkezi planlamaya dayalı bir ekonominin piyasa ekonomisine geçebilmesi için teorik olarak; o ekonominin parasal sistemi ile fiyatlar genel düzeyinin istikrara kavuşması, dış ticaretin serbestleşmesi ve özelleştirmelerin yapılabilmesi gerekmektedir. Bu radikal değişikliklere, önceden sistematik olarak hazırlık yapılmaksızın başlanmasının sonuçları önceki tablodan da görüleceği üzere, en temelde kötü büyüme verileri olarak ortaya çıkmıştır. Teorik olarak; ithalatın önündeki engellerin kaldırılması, ihracat artışı için teşviklerin sağlanması, döviz piyasasının serbest bırakılması ve kurun makul bir seviyede tutulması yoluyla iktisadi serbestliğe ulaşılmasının yanında politik istikrarın sağlanması, kurumsal yapının inşası ile daha fazla demokrasi yoluyla azınlık haklarının korunması, mülkiyet ve sözleşme serbestiyetinin sağlanması halinde geçiş ekonomilerinde uygun ekonomik ortam tesis edilmiş olacaktır.

Geçiş ekonomilerinde yukarıda anlatılan değişiklikleri toplu olarak ifade eden veri seti ABD menşeli Heritage Enstitüsü tarafından oluşturulmuştur. Bu çerçevede, Ekonomik Serbestleşme Göstergelerini gösteren açıklamalar izleyen tabloda sunulmuştur.

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ	Fikri Mülkiyet Hakkı	Mülkiyet ve servet birikimi sağlama yeteneği bir piyasa ekonomisindeki işçiler ve yatırımcılar için önemli bir motivasyon gücü olarak değerlendirilmektedir. Özel mülkiyet haklarının tanınması ve bu hakların hukukun etkin rol üstlenmesi yoluyla güvence altına alınması, tam olarak işleyen bir piyasa mekanizmasının hayati önem arz eden özellikleridir.
	Yolsuzluğun Olmaması	Hükümetin ekonomik ya da politik gücünün konsantrasyonunun doğrudan bir sonucu olarak yolsuzluk; rüşvet, adam kayırma, patronaj, zimmete para geçirme ve gasp gibi çeşitli biçimlerde kendini gösterir.
KAMU BÜYÜKLÜĞÜ	Mali Serbestiye	Mali serbestlik, bireyler ve işletmelerin, gelirlerini ve servetlerini kendi yararları için kullanma ve kontrol etme konularında hükümetin ne kadar serbestlik tanıdığını ölçer. Hükümetler özellikle vergileme yoluyla kendileri için gelir yaratarak ekonomik faaliyetler üzerine mali yükümlülükler getirebilir.
	Kamu Harcamaları	Hükümetin getirmiş olduğu aşırı yükümlülükler hem kamu harcamaları hem de kamu gelirleri yaratılması açısından önemli bir husustur. Aşırı kamu harcaması özel ekonomik faaliyetler üzerinde dışlama etkisine neden olabilir. Bir ekonomi kamu harcaması yoluyla daha hızlı büyüse de bu ekonomik genişleme, kaynakların piyasada etkin dağılımı ve özel yatırım girişimlerinin bozulması nedeniyle yavaşlama eğilimindedir.
DÜZENLEMELERİN ETKİNLİĞİ	İş Yapma Serbestliği	İş yapma serbestliği, bir bireyin, hükümetin müdahalesi olmaksızın bir iş kurma ve yürütme hakkının olması ile ilgilidir. Hükümet tarafından yapılan düzenlemeler üretim maliyetlerini artırmak suretiyle girişimcilerin piyasada başarılı olmalarını engeller.
	İşgücü Serbestliği	Bireylerin istedikleri yerde ve istedikleri gibi çalışmalarının yanı sıra çalışma kabiliyetleri de ekonomik özgürlüğün anahtar bileşenlerinden biridir. Aynı şekilde, işletmelerin işçiler ile özgürce sözleşme yapma ve ihtiyaçları olmadığında bazı işçileri işten çıkarma yetenekleri, verimliliğin artırılması ve ekonomik büyümenin sağlanması konularında hayati öneme sahiptir.
	Parasal Serbestlik	Girişimci ya da tüketici gibi hareket etmeksizin özgür bireyler değer saklama ve mübadele aracı olarak istikrarlı ve güvenilir bir ulusal paraya ihtiyaç duyarlar. Parasal serbestliği olmadan uzun dönemde değer oluşturmak zordur. Bir ülkenin parası büyük ölçüde hükümetin para politikasına bağlıdır.
AÇIK PIYASALAR	Ticaret Serbestliği	Ticaret serbestliği, bir ülkenin diğer ülkelerden serbestçe mal ve hizmet ithal etme ve yurt içindeki vatandaşların uluslararası piyasalarda herhangi bir kısıtlama olmadan, serbestçe alıcı ve satıcı olarak faaliyette bulunma yeteneğine sahip olmasını ifade eder.
	Finansal Serbestlik	Açık bir bankacılık ortamı, finansman fırsatlarını genişleterek ve girişimciliği teşvik ederek, yatırımcılar ve girişimcilerin yanı sıra firmalar ve hane halkları arasında en verimli finansal aracılığın oluşmasını sağlar.
	Yatırım Serbestliği	Özgür ve açık bir yatırım ortamı; ekonomik faaliyetin genişletilmesi ve daha fazla verimlilik ve istihdamın sağlanması için maksimum girişimcilik fırsatlarını ve teşviklerini sağlar.

Tablo 4: Ekonomik Serbestlik Göstergeleri (Heritage Foundation, 2018)

Orta Asya'nın küreselleşme çabalarını ABD'nin dış politikasından ayrı değerlendirmek hatalı olabilecektir. Soğuş Savaş döneminde ABD dış politikası için önemli bir yer olarak kabul edilmeyen bu bölge; SSCB'nin dağılması sonrasında stratejik önemi haiz bir bölge olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Spykman, 2017, ss. 174-176). SSCB sonrasındaki dönemde bu bölge geride kalan nükleer kapasite, Hazar Havzası'ndaki petrol ve doğalgaz rezervleri ile zengin maden yatakları sebebiyle ABD tarafından önemli görülmüştür.

Yıllardır demokrasi ve insan haklarına ilişkin ihlallerin bulunduğu yönünde yapılan eleştiriler ise ABD tarafından ancak, bu ekonomik gelişmelerle birlikte dikkate alınmaya başlanmıştır. 1990-2000 yılları arasındaki dönemde; ABD tarafından geçiş ekonomisindeki ülkelere ısrarla talep edilen devlet altyapısının güçlendirilmesi ve demokratik kurumların oluşturulması yönündeki reformların yanı sıra, 1992 yılında Bush döneminde ABD Kongresi tarafından çıkarılan Özgürlüğü Destekleme Yasası ile bu ülkelere sağlanan ekonomik yardım, salt demokrasi ve insan haklarının gelişiminin sağlanması idealine indirgenemeyecek kadar ciddi meselelerdir (Pirinççi, 2008, s. 209).

Sonrasında Bill Clinton'un başkanlığı döneminde de ABD'de farklı ideolojik görüşler Orta Asya stratejisine etki etmeye çalışmıştır. Ancak tüm bunların nihai amacının: "Rusya'nın eskisi gibi küresel bir aktör olup olmadığına göre politikayı değiştirme iradesi ortaya koymak" olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Resmi yaklaşımda ifade edilen amaç; "...demokratikleşme, piyasa merkezli reformlar, Batı siyasi ve askeri kurumlarıyla daha fazla ilişki ve kitle imha silahlarının yayılmasını, terörizmi ve uyuşturucu ticaretini önlemeye yönelik güvenlik politikaları geliştirmek..." olarak ABD otoritelerince tanımlanmış ve esas olarak "petrol jeopolitik" ABD'nin Orta Asya politikasını şekillendirmiştir (Pirinççi, 2008, s. 210).

Keza 1999'daki İpek Yolu Strateji Yasası'nda ABD'nin Orta Asya politikası; "Bağımsızlığın, egemenliğin, demokratik yönetimin ve insan haklarına saygının geliştirilmesi, bölgesel sorunların çözümüne aktif olarak yardımcı olmak ve sınır ticaretinin önündeki engellerin kaldırılmasını sağlamak, piyasa merkezli ilkelerin ve uygulamaların gelişmesine yardımcı olmak, iletişim, ulaşım, eğitim, sağlık ve enerjiye ilişkin gerekli altyapının geliştirilmesine ve Orta Asya ülkeleriyle Avrupa-Atlantik Topluluğu'nun istikrarlı, demokratik ve piyasa merkezli ülkeleri arasında güçlü uluslararası ilişkilerin kurulması için Doğu-Batı ekseninde ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmak, bölgedeki Amerikan ticari çıkarlarını ve yatırımlarını desteklemek" şeklinde belirginleşmiştir (US House of Representatives, 1999).

Dolayısıyla, ABD'nin ekonomik ve ticari çıkarları esas alınarak bir dış politika geliştirildiğinden bahsedilebilecektir. Bu politika demokratikleşmenin, insan haklarının desteklenmesi ekseni üzerine oturtulmuştur (US House of Representatives, 1999). Geçiş sürecinde, gerek Washington uzlaşısının takipçisi olan uluslararası kuruluşlar tarafından,

gerekse ABD tarafından; yukarıda detayıyla anlatılan iktisadi serbestleşme şeklinde belirlenen politikalar, Türk dünyası ülkelerinde uygulanmaya başlamıştır. Geçiş sürecindeki pek çok ülke, Washington uzlaşısında yer alan şartları zorunlu olarak benimseyerek ekonomik durgunluğu aşmaya çalışmıştır. Bunların başarılı olup olmadığı veya uzun vadede sağlanan büyümeye rağmen, nelerden fedakârlık edildiği hususları bu çalışmada tartışılmıştır.

Diğer yandan; elde edilen ekonomik büyüme oranlarını salt yapısal reformlara dayandırmak, ekonometrik olarak rahatlıkla çürütülebilecek bir olgudur. Yapılan bir araştırmada, geçiş ekonomisindeki ülkelerin ekonomik büyümelerinin farklı değişkenlerden kaynaklanabileceği ortaya konulmuştur (Bal ve diğerleri, 2013, s. 1). Buna göre; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da yapısal reformlar ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki ortaya çıkmış olup, Türkmenistan ve Tacikistan'da ise bunlara zıt olarak pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın, okullaşma oranının artışı ve azaltılan siyasi yasakların bu ülkelerin tamamında ekonomik gelişmeye pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Bal ve diğerleri, 2013, s. 1).

2. BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN FİNANSMANI SÜRECİNDE IMF

Önceki bölümde küreselleşmenin ekonomik ve finansal boyutu tarihsel bir perspektifle ele alınmıştı. Küresel dünyanın en önemli ekonomik kurumu olan IMF'nin iç işleyişi, politikaları ve faaliyetlerinin çıktıları bu bölümde değerlendirilecektir.

2.1. IMF MEKANİZMALARININ İŞLEYİŞİ

Genel olarak IMF mekanizmalarının işleyişini; “Fon Toplama” ve “Fon (Kredi) Kullandırma” şeklinde iki ana kısımda ele almak yerinde olacaktır. Fon toplama; IMF bakımından asli bir görev olmayıp, yalnızca kredi kullandırabilmek için gereken kaynağın temini için bir ön koşul mahiyetindedir. Bu bakımdan fon toplamanın, IMF'nin fonksiyonunu yerine getirebilmesi için zorunlu bir süreç olduğunu söyleyebiliriz. IMF'nin kota ve borçlanma olmak üzere iki tür kaynağı bulunmaktadır. Esasen şirketler bakımından bankalardan temin edilen krediler ve bilançolarındaki öz kaynak mekanizması, IMF için de kotalar ve borçlanmalar için geçerlidir. Kota, her ülkenin üyeliğe başvuru esnasında ödemesi gereken tutardan oluşmaktadır. Bununla birlikte kotalar belirli dönemlerde güncellenebilmektedir (Karluk, 2014, s. 321).

IMF'ye üye olan ülkeler Özel Çekme Hakkı (SDR) adı verilen hak kadar kotaya sahip olabilir. Kotalar kural olarak; üye ülkelerin gayrisafi yurt içi hasılası, merkez bankası rezervleri, cari dış ödemelerinin ortalamaları gibi muhtelif göstergelere göre belirlenmektedir (Karluk, 2014, s. 321). Buna karşın ABD'nin temsil gücü ve etkisi, söz konusu göstergelerle doğrudan bir orantı olmasını engellemektedir. Kotaların elbette bir karşılığı bulunmaktadır ancak bunlar, özellikle IMF'de elde edilecek oy statüsünde önem arz etmektedir. IMF'de alınan kararlarda ülkelerin, elde ettikleri kota derecesi kadar söz hakkı bulunmaktadır (Karluk, 2014, s. 295).

Diğer yandan; bir ülkenin IMF nezdinde sahip olduğu kota miktarı, aynı zamanda o ülkenin IMF'den temin edebileceği kredi tutarında belirleyici rol oynamaktadır. Daha önce belirtildiği üzere; IMF'de kritik kararlar asgari %85'lik oy çoğunluğu

gerektirmektedir. ABD'nin IMF nezdinde tek başına elinde tuttuğu kotası %16,5 düzeyinde olduğu için, alınacak kararlarda ABD'nin desteğinin elde edilmesi diğer üye ülkeler açısından zorunlu bir unsur olarak göze çarpmaktadır (Karluk, 2014, s. 295). ABD ekonomisinin dünya ekonomik büyüklüğündeki payı son 20 yılda azalış göstermesine karşın, IMF nezdindeki kotasında değişiklik olmamıştır. Bu nedenle ABD'nin IMF'de alınacak kararlar üzerindeki blokaj hakkı ve statüsünde değişiklik olmamıştır. Dolayısıyla IMF politikalarını ABD politikalarından bağımsız olarak ele almak hata olacaktır.

IMF'nin diğer fon kaynağı borçlanmadır. Kredi kullandırma faaliyetleri için yeterli fon oluşturamadığı durumlarda IMF, geçici olarak borçlanma yoluna gidebilmektedir (Karluk, 2014, s. 325). Bu borçlanma faaliyeti, bir nevi sermaye artırımını denilebilecek şekilde, kotaların güncellenmesiyle son bulmaktadır. Ayrıca ödemeler dengesinde sorun yaşayan ülkeler, yapılacak özel swap anlaşmalarıyla IMF'den yerli para birimleri karşılığında yabancı para cinsinde borçlanma yapabilmektedirler (Karluk, 2014, s. 324). Söz konusu husus, IMF açısından ilgili ülkenin yerel para biriminde borçlanma anlamına gelmektedir.

IMF'nin asli fonksiyonu borç alma veya fon toplamaktan ziyade, kredi kullandırmaktır. IMF, 1952'den bu yana üye ülkelerin kredi alma koşullarını içeren “şartlılık” prensibi karşılığında kredi vermektedir (Dreher ve Vaubel, 2004, s. 26). Bu prensip neticesinde şekillenen fonlama kavramı stand-by ve niyet mektupları ana başlığı altında, zaman içinde çeşitli kredi türlerini doğurmuştur.

IMF'nin devletlere temin ettiği kredi süreci, bir ticari bankadan temin edilen kredi sürecine benzememektedir. IMF kredileri, belirlenen politikaların yerel düzenlemeler şeklinde benimsenmesi ön koşuluyla sağlandığı için, üye ülke bu doğrultuda bir politika ve önlem paketini uygulamaya koymayı kabul etmektedir. Bu önlem paketi bir ekonomik program ile birlikte ortaya konulmaktadır. Kredi kullanacak ülkenin ekonomik programı, ülke otoritelerince imzalanan niyet mektubuyla birlikte IMF'nin İcra Kurulu'na sunulur ve anılan Kurul onayladıktan sonra kredi kullandırma hakkı kesinleşir. Tahsis edilen kredinin taksit vadelerinde dilimlerin serbest bırakılması ilgili ülkenin taahhüt edilen şartları yerine getirmesine bağlıdır (IMF, 2018).

2.1.1. Kredi Türleri

2.1.1.1. İmtiyazsız Krediler

İmtiyazsız krediler, ülkelerin fonlama gereksinimlerini karşılamak için tahsis edilen kredilerdir. Temel olarak, kısa vadeli ihtiyaçlara yönelik Stand-by Düzenlemeleri (SBA), Esnek Kredi Hattı (FCL), İhtiyati Likidite Hattı'nın yanı sıra (PLL); orta ve uzun vadeli kredi harcamalarını karşılamak için Uzatılmış Kredi Kolaylığı (EFF) olmak üzere, dört çeşit kredi ürünü mevcuttur (IMF, 2018). Bununla birlikte acil ödemeler dengesi açığını karşılamak için tahsis edilen Hızlı Finansman Aracı (RFI) da imtiyazsız bir fonlama türüdür (IMF, 2018). Kredi limiti temel olarak kredi talebinde bulunan ülkenin IMF kotasına göre belirlenmektedir. Stand-by Düzenlemeleri, Esnek Kredi Hattı ve Uzatılmış Kredi Kolaylığı için önceden belirlenmiş bir tavan bulunmamakta, kredi limitleri istisnai durumlarda rahatlıkla aşılabilmektedir.

2.1.1.1.1. Stand-By (SBA)

IMF'nin imtiyazsız yardımlarının önemli bir kısmı SBA düzenlemeleri yardımıyla kullanılmaktadır. Bu program ülkelerin kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla verilen kredilerin, belirli koşullar altında tahsil edilmesini amaçlamaktadır. Normal koşullarda kredi vadesi ortalama 12-24 ay arası bir dönem olmakla birlikte, ödemesiz sürelerle birlikte 3 ila 5 yıl arasına sirayet eden bir toplam vadeye ulaşabilmektedir (IMF, 2018). SBA'lar bazı durumlarda yalnızca limit olarak tahsis edilebilmektedir. Bu, ihtiyaç olduğunda kullanılmak üzere bir tutarın bekletilmesi anlamını taşımaktadır.

2.1.1.1.2. Esnek Kredi Hattı (FCL)

FCL IMF'nin idealize ettiği politika kurallarını uygulamakta başarılı olan ve sağlam makro ekonomik temelleri olan ülkeler içindir. Bu itibarla bir kriz çözüm aracı değildir. Ön ödemeli bir kredi ürünü olup, taksitli değildir. Kredi vadesi 1-2 yıllık bir aralığı içermektedir (IMF, 2018). FCL, esasen daha gelişmiş diyebileceğimiz, sağlam ekonomik

programlara sahip, daha sistematik politikalara ve olumlu geçmiş performansa sahip ülkeler için tahsis edilen bir kredi türüdür (IMF, 2018).

2.1.1.1.3. İhtiyati Likidite Hattı (PLL)

PLL güçlü makro ekonomik temelleri olan ve IMF ile uyumlu politikaları başarıyla uygulayan ülkelere kullandırılan bir kredi türüdür. PLL; küresel ve bölgesel krizlerden etkilenme ihtimaline sahip olup, güçlü temelleri ve politikaları olan ve böylesi politikaları uygulamakta iyi performans göstermiş ülkeler içindir (IMF, 2018). SBA'lar için öngörülen koşullar, büyük ölçüde bu krediyi kullanacak ülkeler için de şart olarak koşulmaktadır. Tahsis edilen kredinin vadesi 6 ay ila 2 yıl arasında değişmektedir (IMF, 2018).

2.1.1.1.4. Uzatılmış Fon Kolaylığı (EFF)

Kolaylık olarak ifade edilmiş bu fonlama türü 1974 yılında IMF sözleşmelerine girmiş ve ciddi ekonomik reform ihtiyacı olan, orta ve uzun vadeli ödemeler dengesi sorunları bulunan ülkeler için tahsis edilir olmuştur. Kriz dönemlerinde sıkça kullanılan bir kredi türüdür. Orta vadede yapısal reformların hayata geçirilmesini gerektirmesi sebebiyle kullanım ve geri ödeme süresi diğer fon imkânlarına kıyasla daha uzundur. Kredi tahsisinde vade 4 yıl olup, geri ödeme süresi 4,25 ila 10 yıllık bir dönemi kapsayabilmektedir (Seyidoğlu, 2003, s. 46).

2.1.1.1.5. Hızlı Finansman Aracı (RFI)

RFI, daha önceki acil durum yardım politikalarının kapsamını genişletmek ve bunların yerine geçmek için tasarlanmıştır (IMF, 2018). Emtia fiyat dalgalanmaları, doğal felaketler gibi dış şoklar veya savaş gibi olağan dışı durumlar sonrasında kırılğan ekonomileriyle problemleri gideremeyen ülkelerin acil ihtiyaçlarını karşılamak için devreye alınmıştır. Bu nedenle, acil ödeme dengesi ihtiyacını gideremediği takdirde daha ciddi sorunlarla karşılaşabilecek ve bunu kısa sürede yapısal bir reforma ihtiyaç duymaksızın giderebilecek ülkelere kullandırılmaktadır. Acil durum kredileri olan FCL,

PLL ve SBA ile aynı şartları taşımaktadır. Geri ödeme vadeleri ise 3 ila 5 yıllık dönemleri kapsamaktadır (IMF, 2018).

2.1.1.2. İmtiyazlı Krediler

2008 ekonomik krizinin IMF politikaları bakımından ortaya çıkardığı en büyük eleştiri konusu, yoksul ülkelerin finansman ihtiyaçlarını karşılamadaki duyarlılığının düşük olmasıdır. IMF'nin anılan konuda daha duyarlı olması beklenmiştir. 2009 yılında İngiltere'nin başkenti Londra'da gerçekleştirilen G-20 Zirvesi'nde ülke liderleri;

- Düşük gelirli ülkelere kullanılmak amacıyla IMF'nin imtiyazlı kredi kapasitesinin iki katına çıkarılması,
- Söz konusu düşük gelirli ülkelerin imtiyazlı krediye erişim limitlerinin iki katına çıkarılması,
- Yeni gelir modeliyle tutarlı olacak şekilde, IMF altınlarının satışından elde edilecek gelirin; yeni gelir modeli kapsamında hesaplanan tutarı aşan kısmı ile bu kısmın yatırımından elde edilecek gelirin, düşük gelirli ülkelere izleyen 2-3 yıllık dönemde kullanılacak yaklaşık 6 milyar ABD doları tutarındaki imtiyazlı kredinin finansmanı için kullanılması

hususlarının desteklenmesi konusunda mutabık kalmışlardır (Griesgraber, 2009, s. 180).

Bu kapsamda; düşük gelirli ülkelere yönelik yeni imtiyazlı kolaylıklar, 2010 yılının ocak ayında kurulan Yoksulluğun Azaltılması ve Büyüme Fonu (PRGT) gözetiminde fiilen 2013 yılında uygulanmaya başlamıştır. Daha kolay mali şartlar ihtiva eden ve daha düşük faiz oranlarında kullanılan bu kredilerin temel amacının, “güçlü büyümeyi sağlama ve yoksulluğun daimî olarak azaltılması hedefleri ile uyumlu sürdürülebilir bir makro ekonomik pozisyona ulaşmak” olduğu söylenebilir (IMF, 2018)

2.1.1.2.1. Uzatılmış Kredi Kolaylığı (ECF)

Uzatılmış Kredi Kolaylığı (ECF), Yoksulluğun Azaltılması ve Büyüme Kolaylığı'nın (PRGF)⁵ yerine geçmiştir. Ayrıca ECF, uzayan ödemeler dengesi zorlukları yaşayan düşük gelirli ülkelere orta vadeli destek sağlamanın başlıca aracı olarak kullanılmıştır (IMF, 2018). ECF ile ülkelere halihazırda sıfır faiz oranı ile geri ödemesiz dönemli 5 ila 10 yıl arası bir vadede finansman sağlanması söz konusudur.

2.1.1.2.2. Stand-by Kredi Kolaylığı (SCF)

SCF ile kısa vadeli ödemeler dengesi gereksinimleri olan düşük gelirli ülkelere mali yardım sağlanmaktadır. SCF, "Dışsal Krizlere Karşı Kolaylık (ESF) adı altındaki Yüksek Erişimli Bileşen'in yerine geçmiştir ve aralarında ihtiyati esasların da bulunduğu çok geniş yelpazede yer alan durumlar" için kullanılabilir (IMF, 2018). SCF finansmanında sıfır faiz oranının yanı sıra, geri ödemesiz dönem ve 4 ila 8 yıllık vade imkânı bulunmaktadır (IMF, 2018).

2.1.1.2.3. Hızlı Kredi Kolaylığı (RCF)

RCF ile sınırlı şartlar öne sürerek acil ödemeler dengesi güçlüğü çeken düşük gelirli ülkelere hızlı mali yardım imkânı sağlanmaktadır. RCF, "IMF'nin düşük gelirli ülkelere yönelik acil yardımını düzenlemekle birlikte, pek çok durumda esnek şekilde" kullanılabilir (IMF, 2018). RCF halihazırda sıfır faiz oranlı, ödemesiz dönemli 5 ila 10 yıl vadeli finansman imkânı sunmaktadır.

---

⁵ PRGF ile PRGT karıştırılmamalıdır. PRGF bir alt fon olup yürürlükten kaldırılmıştır. PRGT ise bir programdır, üst başlıktır.

IMF'nin Kredi Araçları	Yürürlük Tarihi
Stand By Düzenlemeleri	1952
Genişletilmiş Fon Kolaylığı (EFF)	1974
Esnek Kredi Hattı (FCL)	2009
Düşük Gelirli Üye Ülkeler İçin Kredi Araçları (Genişletilmiş Kredi Kolaylığı-ECF, Stand By Kredi Kolaylığı-SCF, Hızlı Kredi İmkani)	2010
Hızlı Finansman Aracı (RFI)	2011
İhtiyati Likidite Hattı (PLL)	2011

Tablo 5: IMF'nin Fonlama Araçları (<http://www.imf.org>)

Tablo 5'ten görüleceği üzere IMF'nin klasik fonlama araçları SBA düzenlemeleri ve EFF'dir. Bununla birlikte, 2008 ekonomik krizinden sonra IMF'nin yeniden yapılandırılması sürecinde alternatif finansman araçları oluşturulmuştur.

2.1.2. 2008 Ekonomik Krizi Sonrasında IMF

2008 Ekonomik Krizi nedeniyle kaybettiği itibarı yeniden elde edebilmesi amacına yönelik olarak IMF'ye G-20 tarafından bir fırsat sunulmuş, IMF'nin finansal sistem içindeki rolü yeniden belirlenmiştir. Bu doğrultuda IMF, yaşanan finansal krizin üstesinden gelmek için çabalarını; “üye ülkelerin gereksinimlerine karşılık verecek şekilde politika tavsiyelerinde bulunmak ve finansal destek sunmak, finansal sistemi daha ileri bir seviyede ortaya çıkacak yeni krizlere karşı korumak için sorunların nasıl ortaya çıktığı konusunda analizler yapmak, yeni uluslararası finansal sistem için gerekli altyapıyı oluşturmak” şeklinde üç ana alanda yoğunlaştırmıştır (IMF, 2009/b).

Bu çabaların yanı sıra IMF tarafından, 2008 ekonomik krizi sonrasında reform olarak; “gözetim önceliklerinin daha ileri bir düzeye çıkarılması, IMF kredi çerçevesinin yenilenmesi, düşük gelirli ülkelerin desteklenmesi, IMF'nin kapasite oluşturma alanındaki faaliyetlerinin artırılması, kurumsal yönetimin reforme edilmesi ve kaynakların geliştirilmesi, Kurum içinde hesap verme zorunluluğunun tesisi ve saydamlığın artırılması, IMF'nin finansal durumunun ve faaliyetlerinin güvence altına alınması” hususlarının yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır (IMF, 2009b).

Sonuç olarak 2008 ekonomik krizi sonrası ortaya çıkan IMF reformları; IMF'nin uluslararası finansal sistem üzerindeki gözetim politikalarına ilişkin düzenleme

yapılması, üye ülkelerin değişen ekonomi dinamikleri çerçevesinde kotalarının yeniden düzenlenmesi ve IMF'nin kriz dönemlerindeki etkinliğinin artırılması için ülkelere yönelik kredi kapasitesinin yükseltilmesi olarak özetlenebilir (Keleş, 2012, s. 162).

IMF'nin fonlama araçlarının tarihçesine bakıldığında 2008 ekonomik krizinin etkisi dikkat çekmektedir. Oldukça yüksek düzeyde eleştirilen bir kurum olan IMF'nin, kriz sonrası süreçte atılan adımlarla itibarını yeniden kazandığının ispatının, 2009 yılında yapılan G-20 ülkeleri toplantısı sonucunda alınan kararlar sonucunda konulan aksiyonlar olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır. Londra Zirvesi olarak da adlandırılan bu toplantıda alınan kararlar, kaynakları o zamanki mevcudunun 3 katına çıkarılarak IMF'nin; 1,1 trilyon ABD doları seviyesindeki bir rakama hükmetmesine, sermaye bakımından güçlü bir yapıya kavuşmasına imkân sağlanmıştır.

2008 ekonomik krizi sonrasında IMF'nin; daha sosyal politikalara ve yukarıda bahsedilen kredi türlerinden imtiyazlı anlaşmalara yöneldiği savunulmaktadır. Ancak, “az gelişmiş ülkelerle kriz sonrasında yapılan 30 civarındaki kredi anlaşmasının çoğunluğunun içerdiği koşulların; ulaşılmak istendiği iddia edilen amacın tersine”, IMF politikalarının bahse konu yeni dönemde önemli bir değişiklik içermediği yorumuna neden olduğu görülmektedir (Kentikelenis ve diğerleri, 2016, s. 546).

IMF ağırlıklı olarak, fonlama kaynaklarını, serbest piyasa ekonomik sistemine ilişkin yeterince tecrübesi olmayan ülkelere tahsis etmekle eleştirilmekteydi. Diğer yandan; ekonomik büyümeyi sağlamak adına, neoliberal politikaların şok etkisi yaratacak şekilde kademesiz bir geçiş süreci yerine aniden uygulanmasını önermesi de bir diğer eleştiri hususu olarak göze çarpmaktadır (Beeson ve Broome, 2008, s. 399). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler 1980'lerde borç krizine girerek; gıda, ham madde ve sermaye malı ithalatı yapamaz duruma düşmüş, finansman ihtiyaçlarını gidermek için çoğunlukla IMF olmak üzere, uluslararası finansal kurumlarla anlaşma yapmak zorunda kalmışlardır. Bu anlaşmalar sonucunda elde edilen kredilerin anapara ve faiz ödemeleriyle bu ülkelerin büyümesi yavaşlama periyoduna girmiştir. Ortaya çıkan düşük büyüme ve finansman eksikliği, bu ülkelerde gelir dağılımındaki adaletsizliği tetikleyerek sosyal barışı zedelemiştir.

2.2. IMF POLİTİKALARINA DETAYLI BAKIŞ

2.2.1. Özelleştirmeler

IMF'nin gelişmekte olan ülkelerle az gelişmiş ülkelerde önerdiği programların başında özelleştirme gelmektedir. Kriz dönemlerinde, kamu kesiminin borçluluğundaki ve bütçe açığındaki artışa çözüm olarak özelleştirmelerin yapılması gerekliliği IMF tarafından önemli bir politika olarak” benimsenmiştir (Kentikelenis ve diğerleri, 2016, ss. 551-552). Bahse konu politikanın uygulamaya alınma nedeninin teknik gerekçelerden ziyade ideolojik yaklaşımlar olduğu düşünülmektedir. Zira, IMF tarafından benimsenen neoliberal ekonomi modelinin savunduğu en önemli argüman, kamunun piyasa dışına çıkarılması gerekliliğidir.

Kriz dönemlerinde ülke ekonomilerinde savunulan özelleştirme aksiyonları “Chicago Boys” efsanesinin doğmasına sebep olmuştur (Cohn, 2009, s. 25). Friedman'ın fikirleri çerçevesinde bazı standart reçeteler finansal krizden çıkış yolu olarak benimsenmiştir. Buna göre; ülkelere özgü durumlar, onların sosyo-ekonomik sorunları dikkate alınmadan tek tip programlar uygulamaya konulmuştur. Ancak, bu programların kamunun piyasadan tasfiyesi dışında bir sonuca etkisi olmadığı gibi, kamunun piyasadan çekilmesi bu ülkelerde başka sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Özelleştirmeler yoluyla; içme suyu dağıtımı, sağlık hizmetleri sunumu ve elektrik iletim ve dağıtımı gibi birçok temel ihtiyacı karşılayan kurumların, önceliği kâr maksimizasyonu olan özel şirketlere satılması, sosyal faydanın önceliklenmesi gerekliliğinin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Özelleştirmeler neticesinde; özellikle Güney Amerika ülkelerinde işsizlik ve sağlık sorunları artış göstermiş, toplumsal refah bozulmuştur. Afrika ülkelerinde ise özelleştirmeler sonrasında insan hayatına etki edecek derecede tehlikeli sonuçlar meydana gelmiştir (Alsancak ve diğerleri, 2010, s. 5). Afrika'da temel içme suyunu temin eden ve dağıtan şirketin özelleştirilmesi sonrasında; yeni işletmecinin suyu kontörle satmaya başlaması, yalnızca zenginlerin bu suya ulaşmasına neden olmuş, alt gelir grubundaki kesimin temiz suya ulaşım problemi salgın hastalıkları artırarak önemli can kayıplarının yaşanmasına neden olmuştur (Alsancak ve diğerleri, 2010, s. 6).

Özelleştirmenin teoride en temel amacı; verimsiz ve zarar eden işletmelerin elden çıkarılması, bu yöntemle kamu gelirlerinin artırılarak ekonomik verimliliğin sağlanmasıdır. Ancak, sermayenin tabana yayılması amacı gözetilmeksizin; özelleştirmelerin blok hâlinde yapılarak kurumların sadece belli başlı sermaye sahiplerine devredilmesiyle, devlet eliyle oluşturulan tekel ortamının da özel sektöre devri gerçekleşmiştir. Dolayısıyla özelleştirmeler yoluyla, orta ve düşük gelirli vatandaşın aynı ürün ve hizmetlere daha yüksek fiyatlarda ulaşmasına neden olunmuştur (Alsancak ve diğerleri, 2010, s. 5). Gana, Tanzanya, Güney Afrika gibi ülkeler bu durumun çarpıcı örnekleridir (Grusky, 2001, ss. 15-16).

Özelleştirmeler sonucunda, gelir dağılımı adaletsizliği giderek artmış olup, özelleştirilen kurumların yeni sahiplerinin aşırı kar elde etme hırsı yüzünden devredilen kurumlardaki işçi sayısında tenkisata gidilmesi işsizlik sorununun artmasına neden olmuştur (Alsancak ve diğerleri, 2010, s. 5). İşsizlik oranında özelleştirmeler sonucunda meydana gelen artışa ilişkin belli başlı örnek olarak; Uganda, Zimbabwe, Kenya, Hindistan, Kolombiya, Arjantin, Gine gibi ülkeler verilebilir (Bayliss, 2002, ss. 605). Bu ülkelerde özelleştirme kaynaklı olarak işsizlik oranında kaydedilen artış; eğitim ve diğer sosyo-kültürel olanaklara adil şartlarda ulaşımı engelleyerek negatif dışsallığa yol açmış olup, anılan ülkelerdeki suç oranının yükselmesinde de başat sebep olarak ortaya çıkmıştır (Alsancak ve diğerleri, 2010, s. 5).

IMF tarafından kamu iktisadi teşebbüslerinin verimsizliği özelleştirmelerin temel gerekçelerinin başında sunulmuştur. Bu yaklaşımın haklı yanları bulunmakla birlikte, IMF'nin verimsizliği ölçmek için kullandığı değerlendirme ölçütünde ciddi problemler bulunmaktadır. Zira; yalnızca net kâr, nakit akışı ve gelir oluşturma yeteneği gibi veriler esas alınarak bir kamu şirketinin etkinliğini ölçmeye çalışmak sağlıklı bir yaklaşım değildir. Değerlendirme yapılırken, kamu iktisadi teşebbüslerinin sunduğu mal ve hizmetlerin kalitesinin yanı sıra; sunulan hizmetin ülkenin sosyal devlet fonksiyonunu yerine getirmedeki gerekliliği, bu nedenle sağlanacak pozitif dışsallık gibi hususlar mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Diğer yandan; kamu iktisadi teşebbüslerinin yöneten bürokratların ve siyasilerin toplumun menfaati yerine, kendi menfaatlerini öncelemesi yalnızca devlet kurumlarına özgü bir sorun değildir. Nepotizm ve kronizm adı verilen kayırmacılık türleri zaman ve

koşuldan bağımsız olarak herhangi bir şekilde tezahür edebilmektedir. Ayrıca, ister kamu kesimi olsun isterse özel teşebbüslerde herhangi bir kaynaktan gücü eline alan ve bunu toplum ve kitle menfaati dışında kullanmaya meyleden kimseler gündelik veya sosyal hayatta karşımıza sürekli çıkmaktadır. Ancak kamuoyunun dikkatini en fazla kamudaki yolsuzluk ve rüşvet gibi eylemler çekmektedir (Yıldırım, 2013, s. 355).

Yolsuzluk ve rüşvet gibi olgular yönetim biçimine ve rejimine bakılmaksızın her ülkenin sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Yozlaşma, yolsuzluk ve diğer suiistimalleri önlemenin yolu; özelleştirmeler yoluyla kurumların kamunun elinden çıkarılmasından ziyade, “asıl vekil sorunu teorisi”nde de belirtildiği gibi gerekli ve yeterli kontrol müesseselerinin oluşturulmasıdır (Parker ve Saal, 2003, s. 25). Ayrıca kamunun verdiği tekel yetkisi olmadan bu işletmelerin verimli yönetilip yönetilemeyeceği hususu öğretilmektedir. Örneğin, IMF’nin talebiyle Türkiye’de 2001 yılında yürürlüğe giren ekonomik programla özelleştirme kapsamına alınan Türk Telekom isimli firmanın, yapılan özelleştirme sonrasında sahibi olduğu yabancı şirket tarafından verimli işletilememesi ve borçlarını ödeyememesi nedeniyle, yıllar sonra sahipliğinin kredi veren bankalara devredilmesi özelleştirme uygulamalarının verimsizliğine örnek olarak gösterilmektedir (Diken, 2018).

Toplumsal refahın sağlanması ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin önlenmesi bakımından kamu işletmelerinin önemi büyüktür. Türkiye’de Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda, yoksul kesimin giyim ihtiyacını karşılaması amacıyla Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Sümerbank’ın üstlendiği fonksiyonun çıktısının salt maddi bakımdan değerlendirilmesi, o dönemdeki ülke ekonomik koşulları göz önünde bulundurulduğunda yanlış olacaktır. Bu bakımdan, özelleştirmeye sadece “dönem kârı” bakış açısıyla yaklaşılmalıdır. Devletin sosyal refahı sağlama rolünün yanı sıra, reddedilemeyecek bir görevi de insanların sağlıklı yaşamasını garanti altına almaya yönelik gerekli önlemleri almasıdır.

Örneğin, Türkiye’de 1982 yılında yürürlüğe giren Anayasa’nın 45’inci maddesinde yer alan; “Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun bitkisel ve hayvansal üretimi arttırmak maksadıyla tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır. Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin

değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gerekli tedbirleri alır.” hükmü gereğince, Türk hükümetlerine verimli bir tarım politikası benimseyerek uygulamaya koymaları görevi verilmiştir. Ancak, bu hükümde yer alan hedeflerin yerine getirilememesinden kaynaklı olarak Türkiye’de tarımda dışa bağımlılık zaman içinde artmıştır. İç tüketim için arz edilen tarım ve hayvancılık ürünlerinin yetersizliği, gıda ürünlerinde yüksek bir enflasyona neden olmuştur. Oluşan yüksek enflasyonun sebebi olarak görülen Et Balık Kurumu, SEK, Yemsan, Tügsaş ve İgsaş gibi bazı kamu işletmelerinin özelleştirmeleri hususu ülke yönetimince tartışmaya açılmıştır.

Yapılan özelleştirmeler neticesinde, 1960’larda tarımda ihracatçı olan Türkiye’nin benimsediği serbest dış ticaret rejimi ve özelleştirme politikalarıyla ithalata bağımlı hâle geldiğini söylemek mümkündür (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008, s. 60). Piyasa ekonomisinin yaratılması ve kamunun özel sektör teşebbüslerini haksız bir şekilde piyasadan dışlamasının önüne geçilmesi için önerilen özelleştirme uygulamalarının, piyasa aksaklıklarının ortaya çıktığı durumlarda, sosyal refahı artırmaya yönelik olarak ortaya konulması gereken kamu müdahalesini engellediği ortaya konulmuştur (Cook ve Patrick, 2003, s. 209). Çünkü kamu işletmeleri; bazen gelir dağılımındaki adaletsizliğe, bazen işsizliğe, bazen hızlandırılmış teknoloji transferi ihtiyacına, bazen de bölgesel veya sektörel ekonomik sorunlara karşı ideal bir çözüm olarak kullanılabilir. Ayrıca, IMF’nin verdiği kredileri geri tahsil edebilmek için özelleştirmeleri bir teminat aracı olarak öngördüğü iddiası da reddedilemeyecek bir husustur (Kentikelenis ve diğerleri, 2016, s. 555).

Özelleştirmelerin ülke ekonomilerine olan etkisine yönelik binlerce araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalar çalışmamızın konusu dışındadır. Ancak hem çalışmamızla ilgili olması bakımından, hem de Türk dünyası ülkeleriyle ilgisi bakımından; ülkenin büyümesine, vergi gelirlerine, elektrik, su tahsilatı gibi hasıllara, sorunlu kredilere ve bulunduğu piyasadaki diğer küçük ve orta ölçekli şirketleri dışlamasına olan etkisi üzerine yapılan çalışmada, salt özelleştirmenin bahse konu hususlarda herhangi bir olumlu veya olumsuz etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmış olup, bu çalışma IMF’de yayımlanmıştır (Zinnes ve diğerleri, 2001, s. 147).

2.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Tasarruf sorunu yaşayan ülkeler, büyüme ve işsizlik sorununu giderebilmek için doğrudan yabancı sermayeye muhtaçtır. Doğrudan yabancı yatırımların bir ülkenin büyümesine pozitif yönde etki ettiğine yönelik olarak önemli çalışmalar bulunmaktadır (Chowdhury ve Mavrotas, 2005; Li ve Liu, 2005; Roy ve Von den Berg, 2006; Bilgili vd. 2012). Bununla birlikte, doğrudan yabancı sermayenin bir ülkeye hangi koşullarda gelmesi gerektiği hususu çoğu zaman ikincil önemde bir mesele olarak kabul edilmektedir. Sermaye ihraç eden ülkeler cephesinden bakıldığında ise, sermayenin bir şekilde fazlalaşması ve yeterince kâr elde edebileceği mekânlara aktarılması ihtiyacı sermaye ihracını gündeme getirmektedir. Bu çerçevede, düşük riskle yüksek kâr elde edilebilecek, ham madde ve iş gücü maliyetlerinin ucuz olduğu veya ürünlerini satabilecekleri yeni pazarlarda arayış içinde olan kapitalist sermaye için SSCB'nin dağılması ve Türkiye'deki 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin önemli birer fırsat olduğu düşünülmektedir.

Sermaye birikimi yetersiz olan ülkelere doğrudan yabancı sermayenin girişinin temini için; güvenli bir hukuk rejiminin tesisi, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve vergisel teşvik düzenlemelerinin yapılması büyük önem arz etmektedir. Nitekim, gelişmekte olan ekonomilerde artan güven ortamı, doğrudan yabancı yatırımlar için aranan bir husus olmuştur (Yaşar, 2011, s. 8). Bir ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımın; o ülkenin yalnızca doğal kaynaklarını ve ucuz iş gücünü kullanma amaçlı gelip gelmediği, teknoloji ve know-how transferi ile araştırma-geliştirme çalışmalarına katkı sağlayıp sağlamayacağı hususları hep tartışılmalıdır. Bu konudaki teorik tartışma, yaklaşık 100 yıl önce Mustafa Kemal Atatürk tarafından ifade edilen aşağıdaki vecizle tamamlanabilir:

İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin, fakat eskisi gibi değil! (Karluk, 2001, s. 100).

2.2.3. Döviz Kuru Politikası

Döviz kuru rejimi, Bretton Woods'dan bu yana uluslararası ekonomik düzenin meşgul olduğu en temel konulardan biri olmuştur. Hatta kur politikaları, günümüzde olası bir dünya savaşının sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir (Rickard, 2015, s. 45). Bu açıdan IMF'ye başvuran ya da başvurmayı düşünen bir ülkenin kur rejimiyle herhangi bir sorunu olmadığı düşünülemez. Ancak, gelinen aşamada IMF'nin geçmişteki kur politikalarının genel olarak başarısızlıkla sonuçlandığı söylenebilir. Serbest kur rejimi, uygulandığı ülkelerde ani sermaye giriş ve çıkışına neden olabilecektir. Ani sermaye hareketlerinin ise ülke ekonomilerini olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır. Bu bakımdan, ülkeler açısından uygulayacakları kur rejimi büyük önem taşımaktadır.

Sabit ve dalgalı kur rejimi veya çıpalanmış, müdahaleli dalgalı gibi bunların arasında sıralanmış farklı kur rejimleri, adı ve yöntemi ne olursa olsun herhangi bir kur politikasının, tüm ülkeler için iyi bir veri olarak kabul edilmesi sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır (Willett, 2007, s. 710). Sabit döviz kuruyla yönetilen ülkelerde ödemeler dengesi açığı oluşmaktadır. Zaman içinde ülkenin rezervleri bu açığı yönetmekte yeterli olmadığı için ekonomik krizler olağan hale gelmektedir. Dalgalı döviz kuru rejiminin uygulandığı ekonomilerde ise kurun aşırı hareketlerine -genellikle değerlenmesine- karşı tepki verilemediğinden krizler ortaya çıkabilmektedir. IMF'nin temel hedeflerinden birisi döviz kuru istikrarını sağlamanın yanında küresel ticareti engelleyen döviz sınırlamalarının ortadan kaldırılmasıdır (Çomu, 2009, s. 125). Bu hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının fotoğrafını çekmek açısından IMF tarafından ekonomik kriz yaşayan bazı ülkelerde uygulanmasını istediği politika çıktılarına bakmak yararlı olacaktır:

- Meksika'da 1980'lerin ikinci yarısında ve 1990'larda yaşanan ekonomik bunalıma karşın IMF tarafından nominal döviz kuru çıpasını temel alan, kısıtlayıcı maliye ve para politikası önerilmiştir. IMF tarafından ülkedeki para ve maliye otoritesinin bu kur rejimini yönetecek kabiliyete ve döviz kapasitesine sahip olup olmadığına dikkat edilmemiştir. Bahse konu politika büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Joyce, 2012, ss. 96-100).
- 1998 Rusya Ekonomik Krizi'nde IMF tarafından Meksika'dakinin aksine döviz kurunun serbestleşmesini de içeren şok (Heteredoks) bir politika uygulanmış, ancak dövizin %40'tan fazla bir oranda artışına neden olunmuştur. IMF

politikalarına bağılı olarak ülkeden hızlı döviz çıkışı yaşanmış, çıkan dövizin yerine konulamamasından ötürü Rus ekonomisinde kriz kaçınılmaz olmuştur (Babayev, 2010, s. 61).

- Türkiye'deki 1999 yılında yaşanan ekonomik kriz sebebiyle başvuru olan IMF'nin döviz kuru konusundaki önerisi, sürünen parite rejimi olarak adlandırılan sabit döviz kuruna yakın bir politikaydı. Ancak bu rejimin, spekülörlere kur kârı sağlaması dışında bir faydası olmamıştır.

İlgili bölümde anlatıldığı üzere, IMF'nin ABD dolarını Peso'ya eşitleme önerisi üzerine uygulanan kur politikası 2001 Arjantin ekonomik krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Görünen o ki, yaşanan ekonomik krizlerde sorunun kaynağı; uygulanan döviz kuru rejimi değil, IMF tarafından ülkenin koşulları ve ekonomik durumu dikkate alınmadan önerilen ve yanlış reçeteye dönüşen standart politikalarlardır.

2.2.4. Enflasyon Hedeflemesi

Enflasyon hedeflemesi; "enflasyon hedefinin açıklanarak, fiyat istikrarının uzun vadede para politikasının temel aracı olarak kamuoyuna duyurulduğu" bir politika türüdür (Mishkin 2000, s. 106). Para arzının artışı, döviz kuru belirlenmesi gibi diğer hedefleri göz ardı eden ve topluma şeffaf bir şekilde bilgi paylaşımına imkân tanıyan bu yöntem, yarattığı güvenilirlikle enflasyonu kontrol etmeyi hedeflemektedir (Kara ve Orak, 2008, s. 90). Enflasyon hedeflemesi özellikle Post-Washington uzlaşısıyla, IMF tarafından pek çok ülkeye tavsiye edilen para politikası aracı olmuştur. IMF'nin enflasyon hedeflemesini tavsiye etmesinin arka planında; daha önceki politikalarda kaydedilen başarısızlıklar ile, nominal döviz kuru ve cari açık seviyesi belirlenmesi gibi çıpların başarısızlığının yattığı düşünülmektedir.

Enflasyon hedeflemesinin temel eksikliği, büyüme ve istihdamı göz ardı etmesidir. İlk bakışta bunun bir politika tercihi olduğu düşünülebilir ancak, enflasyon hedeflemesinin dışsal şoklara ve arz sorunlarına açık ülkeler için başarısız olma ihtimali yüksektir. Ülke merkez bankaları; petrol fiyatları arttığında, kuraklık olduğunda veya ülkede herhangi bir doğal afet yaşanması durumunda, enflasyonu kontrol etmek için kısa vadeli politika faizlerinde artışı tercih etmektedirler. Ancak, para politikası açısından tercih edilen bu

yöntem sonucunda işsizlik rakamlarında artış kaydedilmekte, dolayısıyla ülkenin ekonomik büyümesi olumsuz etkilenmektedir.

Türkiye ve Kazakistan gibi ülkeler açısından bakıldığında, ekonomiye sıcak para girişi söz konusu olduğunda ekonomi ısınmakta, bu nedenle enflasyon artmakta, sıcak paranın çıkışı esnasında ise döviz talebindeki artıştan kaynaklı olarak kur arttığı için enflasyon yine bir artış sürecine girmektedir. Tüm bu konjonktürel süreçte, ülkeler açısından feda edilen en önemli unsur büyüme rakamları olmaktadır. Düşük faizli kredi kanallarının açılması, kalkınma projelerine destek olunması ve KOBİ'lerin kredi yoluyla desteklenmesi gibi büyüme odaklı politikalar yerine, sıkı enflasyon hedeflemesi IMF'nin ısrarla hata yaptığı politika önerilerine dönüşmüştür (Mangır ve Ertem, 2016, s. 181). Bu itibarla nominal gayrisafi milli hasılayı da dikkate alan, esnek enflasyon hedeflemeleri benzer sorunların önüne geçebilecektir.

Yüksek enflasyonlu ülkeler tarafından genellikle enflasyon hedeflemesi politika olarak benimsenmektedir. Araştırmalar, enflasyon hedeflemesi ve merkez bankası bağımsızlığının ekonomik performans üzerinde çok az etkisi olduğunu göstermiştir. Neoliberalerler olarak adlandırabileceğimiz ana akım iktisatçılar bu ikiliye çok değer atfetmektedirler. Bu ikiliye “yeni para politikası konsensüsü” adı verilmektedir. Yeni para politikası konsensüsünün olumsuz çıktıları söz konusudur. Açıktır ki, faiz oranı manipülasyonu uzun vadede düşük enflasyona güveni azaltmaktadır. Bu güvensizlik üretim ve tüketim maliyetlerinin artmasına neden olduğu gibi, kamu harcaması kesintilerini de tetiklemektedir.

Diğer taraftan; yüksek maliyet ve baskılanmış talep, yüksek kaldıraç oranlarına (borç/öz kaynak) sahip firmaları iflasa sürükleyebilmekte, aşırı hırslı enflasyon hedeflemesi ve yüksek enflasyon oranları ekonomiyi yüksek reel faiz oranlarına ulaştırabilmektedir. Bu bir nevi düşük büyüme-yüksek işsizlik ve yoksulluk-eşitsizlik dengesini işaret eden istikrar tuzağı anlamına gelmektedir. Keza, enflasyon hedeflemesini gerçekleştirebilmek için oluşan faiz oranları, ödemeler dengesinin sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır (Woodford, 2012, s. 4). Zira, reel faizden dolayı istikrar bozucu yabancı sermaye girişleri sterilize edilmek istendiğinde; faizler aşırı derecede düşecek ve tüketim talebi sürdürülemez boyutlarda yükselecek, finansal balon oluşumu tetiklenebilecektir. 2008 küresel ekonomik krizinden sonra dünyada, enflasyon hedeflemesinden ziyade finansal

sistemin istikrarının daha önemli olduğu kanısına ulaşılmıştır (Woodford, 2012, s. 2). Bu kanı bütün ekonomiler için olmasa bile, gelişmiş ülkeler açısından oluşmuştur.

Bir kamu organı olan merkez bankalarının bu denli aktif olması, serbestlik yanlısı ve kamu karşıtı olan neoliberal politikaların bir çelişkisidir. Merkez bankalarının faiz oranlarını belirlerken ve politika araçlarını kullanırken yalnızca finans piyasalarına danışması da bir diğer çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.5. Daraltıcı Maliye Politikası

Kamu borç yükünden ve mali dengesizlikten kaynaklanan ekonomik krizler dünyanın pek çok ülkesinde ortaya çıkmaktadır. Arjantin’de 2001, Brezilya’da 1998-1999, Rusya’da 1997-1998 ve Türkiye’de 2000-2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler bunun görece eski örnekleriyken yakın zamandan önemli bir örnek olarak Yunanistan verilebilir. (Argyrou ve Tsoukalas, 2011, s. 173). Neoliberal ekonomistlere göre neredeyse ekonomik krizlerin tamamına yakınının nedeni devletin harcamalarındaki artıştır. Bu bakımdan neoliberal iktisatçılara göre, ekonomik krizlerin çözümü için daraltıcı maliye politikaları uygulanmalıdır (Kotz, 2009, s. 310). Ancak, ekonomik krize düşen bir ülkede krizin tek nedeninin yüksek kamu borçları olduğunu söylemek hatalı olacaktır. Aksi düşünöldüğünde; özellikle İskandinav ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde, hatta ABD’de kamu harcamalarının yüksek düzeyde seyretmesi nedeniyle, bu ülke ekonomilerinin iyi durumda olmadığı çıkarımının yapılması gerekecektir. Dolayısıyla, tek başına kamu borçluluk oranı bir ülke ekonomisi hakkında değerlendirme yapmak için kullanılmamalıdır.

Kamu harcamalarının verimlilik çerçevesinde yapılması, yolsuzluğa konu edilmemesi, maliye politikasının etkin işletilmesi, sosyal devlet ilkesi doğrultusunda yapılan harcamalarda; işsizliğin azaltılması ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi hedeflerinin gözetilmesi elbette sadece IMF’nin değil, her kurum veya vatandaşın tercih edeceği eylemlerdir (Arslan, 2012, s. 10). Ancak IMF’nin, özel sektöre ve yabancı yatırımcıya alan açmak için uyguladığı politikalarda ülke gerçeklerini dikkate almadığı gibi hususlar pek çok durumda gözlemlenmiştir (MAI ve Küresel Çalışma Grubu, 2002).

Örneğin; 1992 yılında IMF programlarına başlayan Rusya’da, ilk olarak halk yoksullukla tanışmış (2 milyon kişi olan yoksul sayısı kısa sürede 60 milyona yükselmiştir.), 1998 sonrası yapılan özelleştirmeler sonucunda özelleştirme baronları türemiş ve tekeli bir piyasa oluşmuştur. Rusya örneği dışında; Mozambik, Zaire, Çad, Benin gibi ülkelerde devletin belirli sektörleri desteklemesinin önüne geçilince zaten dar olan üretim ve istihdam kapasitesi yerini ithalata bırakmıştır. Bolivya’da ise IMF tavsiyeleri doğrultusunda devletin tarıma desteği kesilmiş, tarımda sendikalaşma yasaklanmış, bunun sonucunda tarım ürünlerinin patentleri yabancılara geçmiştir. Kısa sürede verimli topraklar az sayıda yabancı tarafından oligopol işletmelere dönüştürülmüştür. Bunların yanı sıra Meksika, Güney Kore, Endonezya gibi ülkelerde devlet, fakirlere verdiği desteği göreceli olarak azalttığı için bu ülkelerde gelir dağılımındaki adaletsizlik büyümüştür (MAI ve Küresel Çalışma Grubu, 2002).

2.3. IMF PROGRAMLARININ ÜLKELERDEKİ BAŞARISI

IMF’nin muhtelif taahhütler karşılığında kredi sağladığı ve ekonomi politikalarına yön verdiği onlarca ülke bulunmaktadır. İzleyen tablo göreceli olarak büyük ekonomiye sahip ülkeler açısından bu politikaların başarılı olup olmamasına göre bir özet sunmaktadır. Bu özet tablo oluşturulurken; IMF politikası sonrasında döviz kurunun istikrarı, büyüme oranları, gösterge faiz oranları, enflasyon oranı gibi kriterler dikkate alınmıştır. Her bir krizin nedeni farklı olduğu için; IMF politikasının başarılı olup olmadığının değerlendirmesinde dikkate alınan temel ölçüt, krizin kaynaklarının sonlandırılıp sonlandırılmadığı hususu olmuştur.

Ülkeler	IMF Planı	Kriz Yılı	Kriz Nedenleri	IMF Politikalarının Sonucu
Arjantin	Austral Planı	1985	Kısa Vadeli Dış Borçlardaki Artış, Hiperenflasyon	Başarısız
Arjantin	Konvertilibte Planı	1991	Para ve Banka Krizleri, Hiperenflasyon	Başarılı
Brezilya	Brezilya Planı	1981-1984	Hiperenflasyon, Dış Ticaret Açığı	Başarısız
Brezilya	Cruzado Planı	1986	Finansal Kriz, Hiperenflasyon	Başarısız
Brezilya	Collor 1 Planı	1990	Hiperenflasyon, Banka Krizleri	Başarısız
Brezilya	Collor 2 Planı	1991	Hiperenflasyon, Politik İstikrarsızlık	Başarısız
Brezilya	Real Planı	1994	Hiperenflasyon	Başarısız
Brezilya	Brezilya Planı	1995	Dış Ticaret Açığı, 1994 Meksika Krizi	Başarısız
Bolivya	Bolivya Planı	1985	Hiperenflasyon	Başarılı
Şili		1982	Dış Ticaret Açığı	Başarılı
Meksika		1982	Finansal Kriz	Başarısız
Meksika		1988	Kronik Enflasyon	Başarısız
Meksika		1994	Ağır Borç Yükü, Reel Kur Sorunu, Finansal Sistemdeki Problemler	Başarılı
Tayland, Endonezya, Güney Kore		1997	Kısa vadeli borçların artması, Spekülatif amaçlı sermaye akımı, Dış dengenin bozulması, Finansal sistemdeki kırılganlıklar	Başarılı
Türkiye	24 Ocak 1980 Program	1980	Hiperenflasyon, Kısa vadeli dış borç yükümlülükleri, Dış ticaret dengesinde bozulma, Devletin uyguladığı finansal baskı politikaları	Başarısız
Türkiye	5 Nisan 1994 Programı	1994	Dış ticaret dengesinin bozulması, Bütçe açıkları, Dış borç yükünde artış, Parasal genişleme	Başarısız
Türkiye	1999 Enflasyonu Düşürme Programı	1999	1997 Güney Doğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, Hiperenflasyon	Başarısız
Türkiye	2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	2000-2001	Siyasi istikrarsızlık, Dış ticaret dengesinin bozulması, Döviz fiyatlarında yükseliş, Kısa vadeli dış borç yükünün artışı	Başarılı

Tablo 6: Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Türkiye'de Uygulanan IMF Politikaları (Sancar, 2010, s. 7)

Güneydoğu Asya, Latin Amerika ve Türkiye’de yaşanan krizlerle IMF arasında doğrudan bir ilişki kurulup kurulamayacağı öğretide oldukça tartışılmıştır. Bununla birlikte Tablo

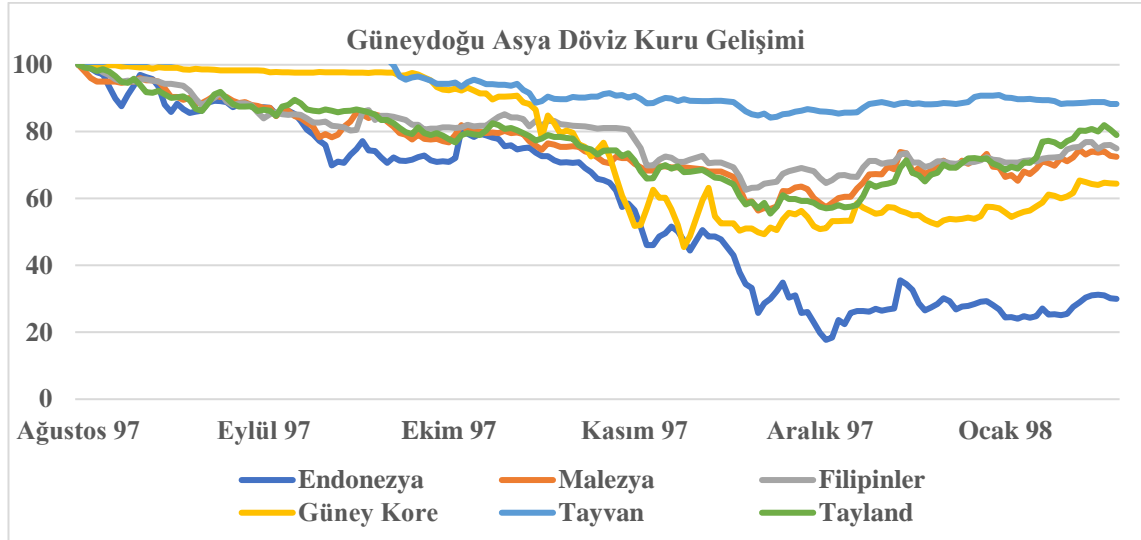

6'da verilen araştırma sonuçlarından; aynı ülkede uygulanan bazı programların başarılı olduğu, bazılarının ise başarısız olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye açısından 2001 ekonomik krizine kadar uygulanan programlar başarısız addedilirken, anılan kriz sonrasındaki süreç başarılı kabul edilebilecektir. Keza, Güneydoğu Asya krizinden sonra uygulanan programlar başarıya ulaşmıştır. Latin Amerika ülkelerinde ise IMF programlarının istikrarlı bir başarı sağladığını söylemek güçtür. Tüm ekonomik krizler sonrasında IMF ile yapılan anlaşmaların, niteliği ve yeterliliği konusunda programın kapasitesi dışında pek çok parametre bulunmakta olup, bu parametrelerin ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Çalışma kapsamında seçilmiş bazı ekonomik krizler ve IMF politikaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kazakistan ayrı bir başlığa konu edilmiştir.

2.3.1. Güneydoğu Asya Ekonomik Krizi

Güneydoğu Asya ekonomik krizi, sermaye hareketlerinin bir bölge için ne kadar ciddi tehlike oluşturabildiğinin önemli bir ispatıdır. Tayland'da başlayan, Endonezya ve Güney Kore'ye sirayet eden bu krizin sonunda alınan aksiyonlar, IMF kararlarına dayandığı gibi, krizin başlıca nedeni de öncesinde uygulanan IMF politikalarıdır. 1980'li yıllarda IMF programları gereği özelleştirmelere başlayan, en temel ihtiyaç mallarını üreten tesisleri dâhi özelleştiren Tayland, Filipinler, Endonezya gibi ülkeler aynı zamanda sermaye piyasalarına giriş-çıkıştaki tüm engelleri kaldırmıştır (Floro ve Dymski, 2000, s. 1270). Bu hamleler sonucunda; işsizliğin düşürülmesi için emek piyasasında ödenen ücretlerin düşük tutulması sağlanmış, düşük ücret seviyesi ise artan hane halkı borçluluğuna neden olmuştur.

Ülkenin artan büyümesinin ihtiyaç duyduğu finansman, ülke dışından temin edilen kısa vadeli sermaye akımlarıyla sağlanıyordu. Bu nedenle, Asya Kaplanları (Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore) son derece kırılgan hâle gelmişti. Finansal serbestleşme nedeniyle, ticaretteki serbestleşmeden sağlanan ekonomik faydadan çok daha büyük bir zararla karşı karşıya kalındı (Öğüt, 2014, s. 19). Zira, ev hanımından devletin önemli kademelerinde görev alan çalışan kesime kadar ülke halkının büyük bir kesimi çok yüksek bir borçlanma seviyesine ulaşmıştı. (Öğüt, 2014, s. 19). Spekülatörlerin can attığı olumsuz haberler de piyasayı sarınca, Tayland'da başlayan ve Güneydoğu Asya'yı saran büyük bir ekonomik kriz ortaya çıkmıştır (Öğüt, 2014, s. 20).

Grafik 3: Güneydoğu Asya Döviz Kuru Gelişimi (<http://data.worldbank.org>)

Grafik 3'ten de görüleceği üzere; ülkelerin yerel para birimleri krizden etkilenmekle birlikte, etkilenme düzeyi farklı olmuştur. Endonezya, Tayland ve Güney Kore krizden en çok etkilenen ülkeler olup, Endonezya'nın para birimi ABD dolarına karşı yaklaşık %80 oranında değer kaybına uğramıştır. Buna karşın Tayvan ve Singapur gibi göreceli olarak küçük olan ülkelerin yerel para birimleri yalnızca %20 civarında değer kaybetmiştir.

Krizin temel nedenleri olarak; kredi piyasalarının reel sektörü gereğinden fazla miktarda fonlaması, fiktif raporlamaların da yapıldığı şeffaf olmayan bir ekonomik yapının oluşması, kısa vadeli sermaye hareketlerine ve dış borçlanmaya aşırı bağımlılık ile artan cari açığın sağlıksız finansmanı hususları sıralanabilir. Böyle bir yapıda, ülkeler 1997'den itibaren IMF ile çalışmak zorunda kalmıştır. Söz konusu ülkelerde uygulanan ve yanlış olarak nitelendirilecek politikaların klasik neoliberal politikalar olması önemli bir tezat teşkil etmektedir.

IMF tarafından krizden çıkış için yapılan öneriler kapsamında; Güney Kore'den kur rejimini tamamen serbest hâle getirmesi talep edilmiş olup, üç ülkedeki (Tayland, Endonezya ve Güney Kore) bazı bankaların kapatılması istenmiştir. Kapatılan bankalar ekonomik krizin derinleşmesine neden olmuştur (Çatalbaş ve diğerleri, 2010). Mali yapısı sorunlu görülen bankaların bu ülkelerde faaliyetten men edilmesi istenmişken, 2008 küresel ekonomik krizi döneminde AB ve ABD'nin bunun tam aksine pek çok bankaya

kamu kaynağı aktararak bunların batmasına izin vermemesi, hatta bir kısmını kamulaştırması, politika bakımından büyük bir çelişkiyi ifade etmektedir.

Sermaye hareketlerindeki aşırı serbestliğin neden olduğu sorunlar denilince akla ilk olarak Güneydoğu Asya ekonomik krizi gelmektedir. Bir ülkenin reel ekonomisinin taşıyamayacağı boyutta sağlanan fon/kredi o ülke için her daim risk teşkil edecektir. Stiglitz, yüksek tasarruf yapabilen milletlere standart reçete olarak kredi imkânlarını genişletmeyi ciddi bir şekilde eleştirmiştir (Stiglitz, 2002, s. 45).

Ülkeler	Yıllık Artış (%) (Milli Gelirin Yüzdesi Olarak)		
	1981-1989	1990-1997	1997
Endonezya	22	18	57
Tayland	15	18	105
Güney Kore	13	12	64
Malezya	-11	16	95
Filipinler	5	18	52
Singapur	10	12	97
Hong Kong	13	81	57
Tayvan	15	131	38

Tablo 7: Güneydoğu Asya Ülkeleri'nde Bankaların Özel Sektöre Açtığı Krediler (Demirgil, 2005, s. 110)

Tablo 7 kredilerdeki yoğun artışın resmini ortaya koymaktadır. Tayvan ve Hong Kong dışındaki ülkelerin 1981 ile 1997 yılı arasındaki dönemde ortalama %20 düzeyinin altında bir kredi büyüme oranına sahip olduğu görülmekteyken, Tayvan dışındaki ülkelerin 1997 yılındaki ortalama kredi artışının %50 oranının üstünde gerçekleşmesi dikkat çekici bulunmuştur. İlginçtir ki; 1997 yılındaki kredi artış hızı, önceki yıllardaki seviyenin altına inen ve tablodaki ülkeler içinde en düşük düzeyde gerçekleşen Tayvan, bu krizden en az etkilenen ülkelerden biri olmuştur.

IMF politikalarının en çok eleştirildiği yerlerden birisi Güneydoğu Asya'dır. IMF'nin daraltıcı yaklaşımı sebebiyle banka borçlarının garantisi olan hisse senetlerinin değerinin düştüğü ABD, gerek 1987'de gerekse 2008'de maliyetini geri planda bırakarak her türlü hamleyi gerçekleştirmekten çekinmemiştir. Ancak, IMF tarafından Asya'da aksine; likiditeyi daraltmak için her türlü uygulama yürürlüğe konulmuştur. Bu politika ciddi anlamda çelişkiler barındırmaktadır (Wade ve Veneroso, 1998, s. 20).

ABD yetkililerince, 2008 ekonomik krizi döneminde piyasayı likit tutmak için oluşacak defolar ve finansal riskler göz ardı edilerek genel pratiklerin dışına çıkılmakta tereddüt edilmemiştir. Buna karşın, Asya'da IMF'nin likiditeyi daraltıcı yönde adımlar atması elbette IMF'nin işler durumda tek politikasının olmasından kaynaklanmamaktadır. Literatürde; bu uygulamaların Asya'daki bunalımın bitirilmesinden ziyade, kriz nedeniyle batan mevcut bankaların alacaklısı olacak yabancı bankaların çıkarlarının önceliklenmesinden kaynaklandığı iddiaları tartışılmıştır (Carroll, 2010, s. 186).

Hızlı büyüyen ve büyümenin finansmanını yabancı sermaye temin ederek sağlayan bir ülkeye, sermaye girişleri kesildiğinde; uluslararası bir otorite tarafından bunun nedeni olarak o ülkedeki yapısal sorunlar gösterilirse genel tablonun anlaşamadığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Tam liberalleşmenin sağladığı faydalar sebebiyle söz konusu ülkelere yatırım yapan yabancı yatırımcıyı korumak amacıyla tedbirler alan IMF'nin bu açıdan objektif davranıp davranmadığı hususu da tartışmaya açılacaktır. Nitekim, IMF'nin esas amacının; yatırımcıyı korumaktan ziyade, ülkelerin finansal istikrarını sağlarken sürdürülebilir bir büyüme imkânı yaratmak olduğu açıktır.

IMF'nin sermayenin serbestleştirilmesi ve kur rejiminin değiştirilmesi haricinde Güneydoğu Asya'da verdiği diğer reçeteler incelendiğinde, uygulamaya konulan; şirketlerdeki yönetimlerin revizyonu, şirketlere yapılan sübvansiyon imkanlarının kaldırılması yönündeki politikaların ülkelerin yerel sanayilerine ciddi boyutta zararlar verdiği görülmektedir (Joyce 2012, ss. 115-118). Diğer yandan, bütçe açıklarının kapatılması için sert bir şekilde kamu harcamalarının ve yatırımların azaltılması durgunluğa sebep olmuştur. Sermaye politikaları konusunda serbestliğe izin vermeyen ve banka batırmaya direnerek ahlaki rizikoya engel olan Malezya, IMF yardımlarına ihtiyaç duymadan krizi atlattığı başarımıştır (Meesook ve diğerleri, 2001, s. 56).

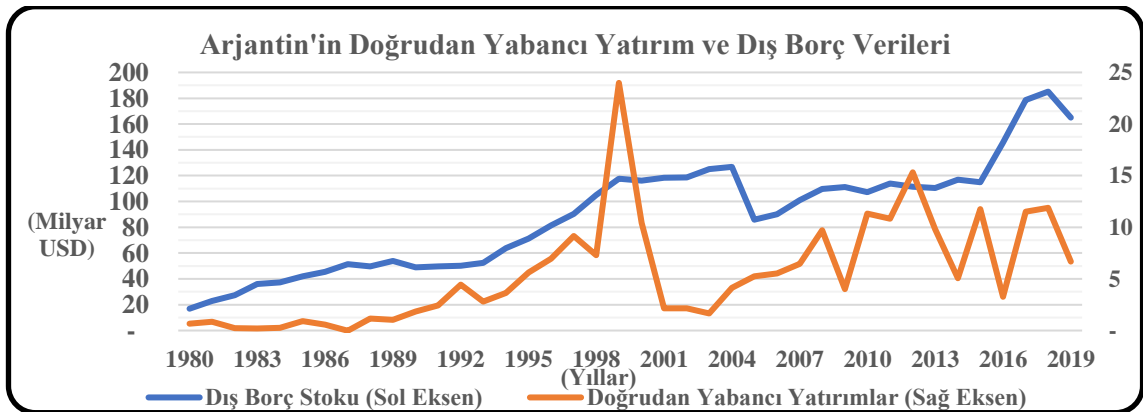
Zaten zorda olan ve güven ihtiyacı duyan bir ülkenin insanlarını daha da zora sokacak şekilde özel sektör teşebbüslerinin iflasına izin verildiği, bankaların tasfiye edileceği, dolayısıyla halk nezdinde bireysel mevduatın plasmanında güvenli kurumların bulunmadığı endişesinin ortaya çıkmasına neden olunan bir ortamda tek fayda sağlayan kesimin, tasarruf sahibi büyük yabancı yatırımcıların olması, IMF politikalarının objektifliği konusunda soru işaretleri yaratmaktadır.

2.3.2. Arjantin Uygulamaları ve Sonuçları

Genel olarak Latin Amerika ülkeleri 1980'li yıllardan sonra piyasa ekonomilerinde istikrara ulaşabilmek için ekonominin serbestleşmesini hedeflemişler, bu nedenle bazen bir zorunluluk olarak bazı dönemlerde de ihtiyaç nedeniyle IMF'yi ülkelerine davet etmişlerdir (Bas ve Stone, 2014, s. 3).

Arjantin 1990 öncesi yıllarda yaşadığı hiperenflasyon sorununu bir IMF çözüm politikası olan döviz kurunu sabitlemekle aşmaya çalışmıştır. Konvertibilite planı olarak bilinen bu uygulamayla ülkenin Para Kurulunca ABD dolarının pesoya eşitlenmesi olarak tanımlayabileceğimiz sabit kur rejimi sistemi devreye alınmış, döviz pesoya sabitlenmiştir. Bu sistemle ulusal paranın istikrarı nispeten sağlanmıştır. Ancak, bu sistemde devletin ekonomiye müdahale etme imkânı oldukça sınırlı hale gelmiştir. Ekonomide harcamaların kısılması ve sonrasında devletin vergi gelirlerinde artış yerine azalış kaydedilmesi sebebiyle, istihdam ve kalkınma konusunda Arjantin uzun vadeli sorunlar yaşamıştır (Joyce, 2012, ss. 127-130).

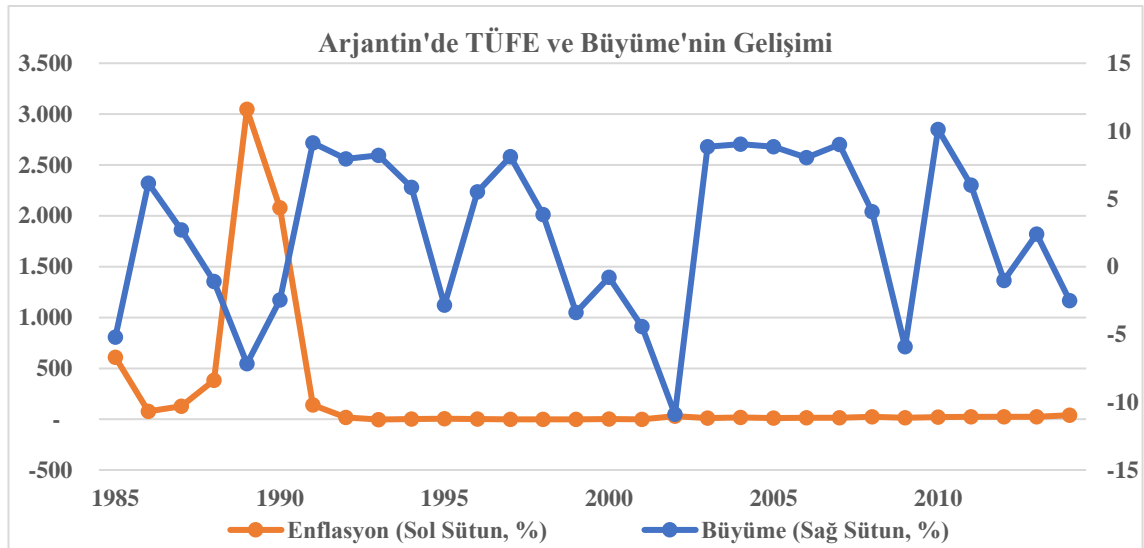
Kısa vadede IMF'nin 1990-1994 yılları arasındaki konvertibilite planı, başta özelleştirme gelirleri olmak üzere sıcak para ve doğrudan yabancı sermayenin artmasıyla olumlu sonuç vermiş gibi gözükmeyle birlikte uzun vadede yapısal olarak Arjantin'e ciddi zararlar vermiştir. Bu zararın öncül sinyalleri aslında Arjantin'in artan borçluluk oranında kendini belli etmekteydi. Zira, IMF uygulamaları Arjantin'i borç bakımından giderek daha fazla dışa bağımlı bir ülke hâline getirmiştir (Uysal, 2016, s. 549).

Grafik 4: Arjantin'in Doğrudan Yabancı Yatırım ve Dış Borç Verileri (<http://data.worldbank.org>)

Grafik 4 incelendiğinde ilk göze çarpan husus, 1990-2000 yılları arasındaki dönemde sermaye hareketlerinin ve borç büyüklüğünün ciddi bir volatiliteye sahip olmasıdır. 1992 yılından itibaren artan doğrudan yabancı yatırımların 1998 itibarıyla ciddi bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Arjantin'in dış borç stoku 1999-2014 yılları arasındaki dönemde önemli düzeyde artış göstermiştir.

IMF'nin Arjantin üzerinde denediği liberalleşme politikalarının makro ekonomik sonuçları 2001 yılı baz alınarak aşağıda gösterilmektedir. Grafik 5'teki veriler incelendiğinde, ekonomik büyümenin 1985-2014 yılları arasındaki dönemde -10 ila $+10$ arasında dalgalandığı ve stabil bir büyümeden söz edilemeyeceği görülmektedir. Ayrıca, 1992 yılına kadar çok yüksek oranlara çıkan enflasyonun daha sonraki yıllarda ortadan kaybolduğu ve daha makul seviyelere ulaştığı anlaşılmaktadır.

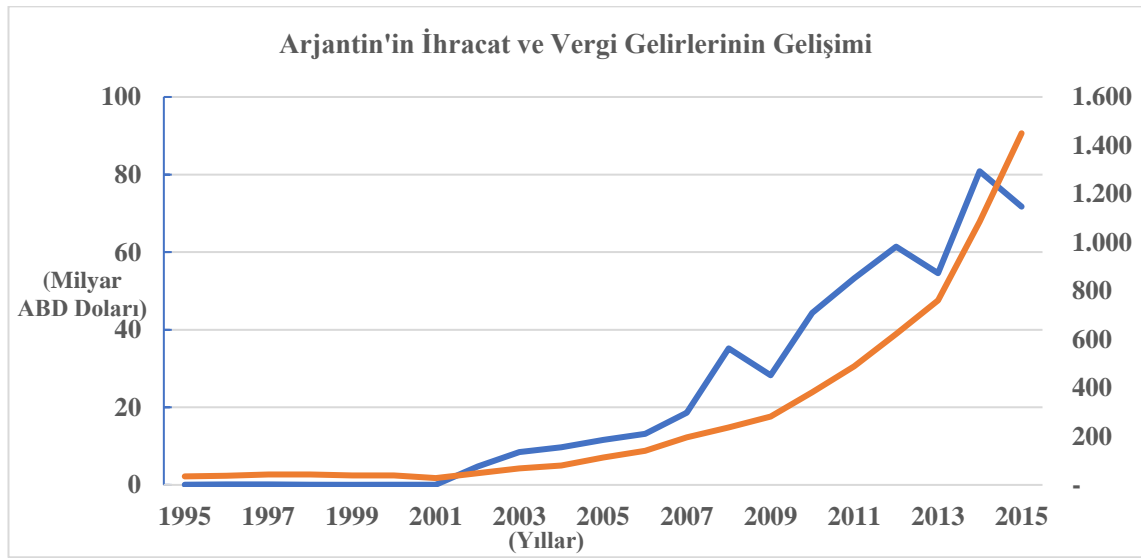
Grafik 5: Arjantin'de TÜFE ve Büyümenin Gelişimi (<http://data.worldbank.org>)

Arjantin'de IMF politikaları, yavaş düşen enflasyona bağlı olarak değerli bir reel döviz kuruna sahip olan, dolayısıyla dış ticaret bakımından rekabet gücü zayıf bir ekonomi yaratmıştı. Bu zayıflık nedeniyle dış ticaret açığı oluşuyor ve oluşan açığın kapatılması için yüksek miktarda yabancı sermaye girişinin sağlanması gerekiyordu. Yüksek sermaye girişleri, cari açığın kapatılması için önemli bir gereklilik olmasına rağmen, bunun sürdürülebilirliği sağlanamamıştır. Bu sonuç IMF'nin finansal serbestleşme planının uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır. Arjantin'in dış kaynağa bağımlılığı sürekli devalüasyon korkusunu beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, yerli ve yabancı yatırımcıya güven

vermek için mevduata, ülke para birimi olan pesonun devalüe edilmeyeceği yönünde garanti vermek zorunda kalınmıştı.

IMF, Arjantin’de enflasyonun düşürülmesi hâlinde reel döviz kurunun değerlenmeyeceği noktasında yanılmış, ABD dolarının diğer para birimleri karşısında sabit kalacağını ve Arjantin’in dış ticarete rekabet gücünü koruyacağını varsaymıştır (Subaşat, 2010, s. 204). 1990’ların sonunda başlayan ekonomik durgunluğa karşı hâlâ bir IMF reçetesi olarak sıkı maliye ve para politikasıyla devam etmeye çalışan Arjantin, aslında vatandaşına eziyet eden bir ekonomiye sahip ülkeye dönüşmüştü.

2001 sonrası ise IMF karşıtı söylemlerin iktidara geldiği Arjantin’de devlet ekonomide merkezi bir rol üstlenmiş, sabit kur sistemi terk edilerek, ihracat ve ihraç edilme potansiyeli olan mallara yönelik teşvik paketleri açıklanmış olup, bu yolla ihracat çeşitlendirilmiştir (Bas ve Stone, 2014, ss. 3-7). Grafik 6’dan da anlaşılacağı üzere, 2001 sonrasında ihracat vergileri ve toplam vergi gelirleri ciddi düzeyde artmıştır.

Grafik 6: Arjantin’in İhracat ve Vergi Gelirlerinin Gelişimi (OECD, 2015)

Bu noktada, ilerleyen süreçte Arjantin’in ihracatını artırması bir nevi IMF ve Washington uzlaşısının öngördüğü dış ticaret rejiminin bir sonucu olduğu yanılığın düşülebilir. Ancak bu başarı; dış ticaretin koşulsuz serbestleşmesini savunan neoliberal politikalara ters bir şekilde, 2001 yılından sonra Arjantin tarafından kendi ülke çıkarları doğrultusunda seçici bir şekilde davranılarak, görece koşullu serbest dış ticaret politikası uygulamasına geçilmesi sayesinde elde edilmiştir. İhraç malları çeşitlendirilerek, verimli mal ve hizmetlerin ihracatına odaklanılmış, döviz kuru rekabetçi bir seviyede

tutulabilmiştir. Arjantin elde edilen bu başarı sonucunda, IMF'ye olan borçlarını 2005 yılında tamamen ödemiştir. Arjantin neoliberal politikaları terk ederek ekonomik krizleri geride bırakmış olsa da günümüzde farklı sebeplerden dolayı tekrar ekonomik sorunlarla mücadele etmektedir.

2.3.3. Rusya ve IMF Geçmişi

SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya; zengin doğal kaynaklı, dünyanın nüfus bakımından beşinci ve kara toprakları bakımından %12'sine sahip bir ülke olarak konumlanmıştır. Ancak tüm bu stratejik güçlere rağmen Rusya'nın geçiş süreci hiç kolay olmamıştır. Boris Yeltsin tarafından IMF'ye niyet mektubu sunulması talep edilen şok terapi programı uygulamaya konulmuştur. Söz konusu hızlandırılmış geçiş programı, “temelde fiyat liberalizasyonu, ekonomik faaliyetler üzerindeki bürokratik kısıtlamaların kaldırılması, kamusal sanayi yatırımlarının özelleştirilmesi amaçlarını” içermiştir (Chossudovsky, 1993, s. 624, Güler 2012, s. 9, Gould-Davies ve Woods, 2002, ss. 4-6).

SSCB dağılmadan önce sosyalizmi sıkı sıkıya benimseyen bir ülkenin neoliberal politikaları uygulama ihtimalinin belirmesi IMF ve DB'nin kredi verme yönündeki istekliliğini artırmış ve kredi paketleri daha kolay şartlarda verilebilir hâle dönüştürülmüştür. Ancak bu fonlar karşısında IMF, Rusya'dan; “talep daralması, yerli paranın devalüe edilmesi ve tek hamlede fiyat liberalizasyonu politikasını içeren” neoliberal ekonominin şok (Heterodoks) isteklerinde bulunmuştur (Gould-Davies ve Woods, 2002, s. 7). Bir geçiş ekonomisi olarak kriz yaşayan diğer ekonomilerden çok farklı bir yapıya sahip olan Rusya'nın, etkin bir fiyat sistemi tesis edilmeden ve ülke para birimini konvertibl hale dönüştürmeden ekonomik yapının reorganizasyonuna girişmesi; Rus ekonomisini dış şoklara açık konuma getirmiş, resesyona neden olmuştur (Güler 2012, s. 9).

IMF'nin radikal liberalleştirme çabası neticesinde ekonominin “U” şeklinde bir üretim artışı yaşayacağını bekleyen neoliberal yaklaşımın destekleyicileri büyük bir “hüsran”la karşılaşmıştır (Mueller, 2007, s. 24). Özetle; adı her ne kadar şok terapi de olsa, piyasada terapizsiz şok olarak adlandırılan ve Polonya'da uygulanan politikadan esinlenerek hayata geçirilen bir ekonomi modeliyle Rusya, “1990'lı yılların sonuna kadar kendini

toparlayamamış, 1998 yılının Ağustos ayında ciddi bir ekonomik krize girmiştir.” (Mueller, 2007, s. 3).

1998 yılına kadar olan dönemde 1992, 1995 ve 1996 yıllarında 3 kez IMF’ye müracaat eden Rusya, stratejik önemi nedeniyle kredi koşullarında önemli kolaylıklar sağlanan istisnai ülkelerden birisi olmuştur. Sağlanan bu kolaylıkların arka planında, Soğuk Savaş döneminde Doğu Blokunun lideri konumunda olan sosyalist bir ülkenin neoliberal sisteme entegre edilme çabalarının olduğu hususu göz ardı edilmemelidir. Ancak IMF’nin tavsiyeleri sonucunda yoğun bir deregülasyon ve özelleştirme süreci geçiren Rusya’nın 1998 yılındaki ekonomik krize yakalanması engellenememiştir (Gould-Davies ve Woods, 2002, s. 8).

Değişkenler	1996	1997	1998
Büyüme Oranı (%)	-3,40	0,90	-4,90
Enflasyon Oranı (%)	21,80	11,80	84,40
İşsizlik Oranı (%)	9,60	10,81	11,89
Cari Açık / GSYH	2,70	0,02	0,08

Tablo 8: 1998 Krizi Sürecindeki Rusya Verileri (<https://www.imf.org/en/Data>)

Rusya’nın 1998 yılındaki ekonomik kriz sürecindeki dönemsel bazı verilerini gösteren Tablo 8 incelendiğinde; Rusya ekonomisinin kriz döneminde küçüldüğü, enflasyonun %84 gibi oldukça yüksek bir seviyeye yükseldiği, ülkenin cari fazla verme kapasitesinin azaldığı görülmektedir. Bu kadar yüksek oranlı enflasyon yaratabilen bir ülke ekonomisinin küçülmesi, doğal olarak stagflasyonla sonuçlanacak bir sürecin de yaşanması anlamına gelmiştir.

Rusya’da kamunun piyasadan çekilmesi, serbest piyasanın gelişmesine ve rekabet ortamının oluşmasına katkı sağlayamadığı gibi ekonomik alanda yapılan özelleştirmelerle “Yeni-Rus” denilen Sovyet oligarklarının türemesine neden olunmuştur (Yıldırım, 2018, s. 124). Rusya 1998 yılından sonra IMF politikalarını terk etmiş, kapitalist devlet modelinden düzenleyici devlet modeline geçiş yapmıştır. Neoliberal politikaların hayata geçirilmesi yönündeki IMF’nin ısrarlı yaklaşımına rağmen geçiş sürecinde Rusya’da hem gelişmiş demokrasinin yerleşmesi hem de ekonomik kalkınmanın sağlanması noktasında başarı elde edilememiştir. Piyasa ekonomisinin özelleştirme, para ve maliye politikasında

sıkılaştırmaya indirgendiği bu ülkede, süreç içinde “mafya kapitalizmi”nin türediği iddia edilmiştir (Güler 2012, s. 116).

2.4. TÜRKİYE VE TÜRK DÜNYASI ÜLKELERİNİN IMF İLE İLİŞKİLERİ

2.4.1. Türkiye’nin IMF ile İlişkileri

Türkiye’nin IMF serüveni II. Dünya Savaşı sonrasında, ödemeler dengesi açığından kaynaklı olarak artan döviz ihtiyacı nedeniyle başlamıştır (Alpago, 2002, s. 80). IMF’ye üyelik için önkoşul olarak sunulmamasına rağmen; Türkiye’nin yerel para biriminin döviz karşısında devalüe edilmesi teşvik edilmiş, TL ilk olarak 7 Eylül 1946’da devalüe edilmiştir (Alpago, 2002, s. 84). Türkiye, Bretton Woods sistemiyle yeni koşullar getirilebileceği endişesiyle IMF’ye üye olma süreci öncesinde, üyelik sonrası yabancı kaynak temininde bazı imkânların ortadan kalkabileceği düşüncesiyle ivedi bir devalüasyon işlemi gerçekleştirmiş, uluslararası ticaretteki bazı engellerin kaldırılması yönünde yasal düzenlemeler yapmıştır (Alpago, 2002, s. 85).

İlk olarak ithalattaki kotalar gevşetilmiş ve altın ticareti serbestleştirilmiştir. Ancak, yapılan bu düzenlemeye karşın ihraç edilen malların talep esnekliği nedeniyle ülkenin ihracatında bir artış kaydedilememiş, bir taraftan da serbestleşmenin etkisiyle doğal olarak ithalat ciddi düzeyde artış göstererek, ödemeler dengesi açığının kapatılması konusunda herhangi bir avantaj sağlanamamıştır (Alpago, 2015, s. 87). 1947 yılında tam üyelik alan Türkiye’nin, IMF nezdindeki kotası/sermayesi zaman içinde artırılmış, sermaye payında son olarak 2011’de artış yapılarak 1,455 milyar SDR düzeyine ulaşılmıştır (Alpago, 2002, s. 90).

1950-1955 yılları arasındaki dönemde Truman Doktrini ve Marshall Yardımları çerçevesinde ülkeye akan döviz ile tarım hasılatındaki artış sayesinde ülkenin büyümesinde olumlu etki sağlansa da 1955 ve sonrasında ülke ekonomisinde yeniden bir bozulma baş göstermiştir. Türkiye’nin dış politikasında ABD eksenine çıkmanın getirdiği politik olumsuzlukların yanı sıra, ihraç ürünlerinin geleneksel tarım ürünleriyle sınırlı kalması karşısında uygulanan; ithal ikameci politikalar ve ithalatı kısıcıcı eylemler

sonuç vermeyince, ortaya çıkan acil döviz ihtiyacını karşılamak için IMF'ye başvurulmuş ve 1958 Programı uygulamaya konulmuştur. Buna göre;

- İstikrar programı çerçevesinde emisyon ve bütçe harcamalarının kısıtlanmasına karar verilmiştir. Para arzını kontrol etmek için Merkez Bankası ve diğer bankaların ilave kredi vermeleri engellenmiştir.
- KİT ürünlerine yüksek zam yapılarak, zarar etmeleri önlenmeye çalışılmıştır.
- İthalat yeniden serbest bırakılmış, ihracat ve ithalat izni ile ilgili işlemlerde kolaylığa gidilmiştir.
- Yurtdışına döviz transferi yasaklanmıştır. TL %322 oranında devalüe edilmiştir (Kazgan, 2015, s. 13).

Yapılan IMF programı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İthal edilen malların fiyatlarındaki artış nedeniyle kamunun ürettiği malların fiyatları da artış göstermiş, TL kısa süre içerisinde yeniden değerli hâle gelmiş, ortaya çıkan yüksek enflasyonun yanı sıra aşırı değerli TL nedeniyle Türkiye ihracat yapamaz konuma gelmiştir. 1958 İstikrar Programı ile; uygulanacak sıkı para ve maliye politikasıyla iç tüketimin kısılarak enflasyonun kontrol altına alınması, yapılan devalüasyon sayesinde ithalatın pahalı ve ihracatın ucuz hâle getirilmesi, bu yolla dış açığın azaltılması hedeflenmiştir (Şenel, 2012, s. 131). IMF, iç fiyatlarla dış fiyatlar arasındaki dengesizliğin giderilmesiyle dış dengenin sağlanacağı şeklindeki yaklaşımı hayata geçirerek, Türkiye'nin dış ekonomide uzun soluklu bir duraklama dönemine girmesine neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye'de sadece ekonomik alanda değil aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da olmak birçok olumsuzlukların yaşandığı hususu tarihsel olarak tecrübe edilmiştir.

Politikanın uygulamaya alındığı ilk zamanlar, kısa dönemli olarak ihracatın ithalatı karşılama oranında bir iyileşme kaydedilmişse de 1959'dan sonra bu oran yine gerileme sürecine girmiştir (Kazgan, 2015, s. 15). İzleyen tabloda, IMF politikaları neticesinde Türkiye'nin dış ticaretinde ortaya çıkan verilere yer verilmektedir. Türkiye IMF programlarının uygulandığı bu dönemde ihracatın ithalatı finanse etmesinde zorluklar yaşamaya başlamış, söz konusu oran %90'lardan %60 seviyelerine gerilemiştir. Dış ticaret hacminin 1950'li yıllarda artış göstermesine karşın, dış ticaret açığında yaşanan artış Türkiye aleyhine bir denge oluşturmuştur. Dış ticaret açığının finansmanının yabancı

sermaye gerektirmesi nedeniyle ülkenin dışa bağımlı bir hâle geldiği kolaylıkla söylenebilir.

Yıllar	USD/TL	İthalat (Bin USD)	İhracat (Bin USD)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon USD)	İthalatın İhracatı Karşılama Oranı (%)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon USD)
1950	2,80	285.664	263.424	-22,20	92,20	549,10
1951	2,80	402.086	314.082	-88,00	78,10	716,20
1952	2,80	555.920	362.914	-193,00	65,30	918,80
1953	2,80	532.533	396.061	-136,50	74,40	928,60
1954	2,80	478.359	334.924	143,40	70,00	813,30
1955	2,80	497.637	313.346	-184,30	63,00	811,00
1956	2,80	407.340	304.990	-102,40	74,90	712,30
1957	2,80	397.125	345.217	-51,90	86,90	742,30
1958	2,80	315.098	247.271	-67,80	78,50	562,40
1959	2,80	469.982	353.799	-116,20	75,30	823,80
1960	4,73	468.186	320.731	-147,50	68,50	788,90

Tablo 9: Türkiye'nin 1950'li Yıllardaki Temel Ekonomik Göstergeleri (<https://www.tuik.gov.tr>)

1960'lı dönemler ise 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren uygulamaya konulan ithal ikameci politikaların etkin olduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde; sabit döviz kuru ve düşük faiz oranının benimsendiği, ithal ikameci sanayilere ve ticaretten sanayiye geçişe yoğun devlet desteğinin sağlandığı bir model hayata geçirilmiştir. Bu modelde; sabit döviz kurunun sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla ihracatın daha az önemsenmesi söz konusu olmuş, artan döviz açıklarının işçi dövizleri ve tarım ürünleri ihracatıyla karşılanamaması üzerine, sürekli dış borca başvurmak zorunda kalınmıştır (Şenel, 2012, s. 139). Türkiye, izleyen yıllarda gerekli ekonomik iyileşmeyi sağlayamadığı için düzenli olarak IMF'ye başvurmak zorunda kalmıştır (Şenel, 2012, s. 140).

1960-1970 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de göreceli olarak bir refah artışı yaşansa da dış kaynak ihtiyacının sürmesi nedeniyle sık sık IMF'ye müracaat edilmiştir. Bu dönemdeki aktif IMF denetimine rağmen, Türkiye tarafından hiçbir zaman kapsamlı taahhütlerde bulunulmamıştır. IMF tarafından Türkiye'ye bu süreçte 2,7 milyar ABD doları düzeyinde kredi sağlanmış, bunun 1,4 milyar ABD doları düzeyindeki kısmı önceki kredilerin geri ödemelerinde kullanılmıştır (Şenel, 2012, ss. 140-142). Türkiye'nin bu süreçte IMF'nin özellikle devalüasyon ve dış ticaretle ilgili taleplerine uyum sağladığından bahsedilemez. Ekonomik anlamda dalgalanmalar yaşansa da 1960'lı yıllar, uygulanan kalkınma planlarının olumlu etkilerinin hissedildiği bir dönem olmuştur.

Yıllar	TÜFE (%)	Ödemeler Dengesi (Milyon USD)	Cari Açık (Milyon USD)	Büyüme (%)
1960	7,40	-10	-139	3,40
1961	1,30	11	-170	2,00
1962	3,80	-43	-242	6,20
1963	6,50	-49	-300	9,70
1964	0,80	18	-109	4,10
1965	6,70	68	-78	3,10
1966	5,50	-14	-164	12,00
1967	6,30	60	-115	4,20
1968	4,10	11	-224	6,70
1969	5,70	37	-220	4,10
1970	11,80	242	-171	3,20

Tablo 10: Türkiye'nin 1960'lı Yıllardaki Temel Ekonomik Göstergeleri (TÜİK, TCMB)

1960'lı yıllardaki ekonomik göstergeleri izah eden yukarıdaki tablodan; Türkiye'de enflasyon oranının dalgalı bir seyir izlediği, enflasyonun 1970 yılına kadar tek haneli rakamlarda seyrettiği anlaşılmaktadır. Bu dönem, cari açık kavramının iyice kanıksandığı ve cari açığa dayalı bir ekonomik büyümenin olağanlaştığı bir dönem olmuştur. Büyüme oranlarının %2 ila %12 arasındaki oranlarda seyir izlemesi ise istikrarlı bir ekonominin mevcut olmadığını ortaya koymaktadır.

1970-1980 arası dönemde Türkiye, hükümet krizleri ve siyasi istikrarsızlıkla boğuşmak durumunda kalmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye, 1973 Petrol Krizi'nden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Bu sebeple 1970'te IMF'ye müracaat edilmiş, sonrasında yeni bir istikrar paketi uygulamaya alınmıştır. Buna göre;

- 12 yıl aradan sonra TL %33 oranında yeniden devalüe edilmiştir. Döviz kurundaki artış nedeniyle ülkeye daha fazla işçi dövizlerinin girişi sağlanmış, bu nedenle ödemeler dengesinde kısmi bir iyileşme kaydedilmiştir.
- İthalat rejiminde bazı kısıtların uygulanmasına yönelik kararlar alınmıştır. İthal malların maliyeti arttığı gibi KİT'lerin mal ve hizmetlerine de %50 civarında zam yapılmıştır.
- İç piyasaya ilişkin bütçe dengesinin sağlanabilmesi için bazı tedbirler alınmıştır. Emlak vergisi, taşıt alım vergisi gibi pek çok vergi uygulamaya konulmuştur.

- Uzun vadeli mevduata verilen ve iç borçlanma işlemlerindeki faiz oranları artırılmıştır. Böylece sıkılaştırıcı bir para politikası uygulandığı söylenebilir (Boratav, 2009, s. 102).

1970 tarihli IMF programının temel amacının; denk bütçe politikası ile enflasyonun kontrol altına alınması, ihracatın hem devalüasyon hem parasal hem de mali araçlarla desteklenmesi, ithalatın ise kısıtlanması olsa da bu dönemde yapısal çözüm sağlanamamıştır. Ekonomideki kriz ortamı devam etmiş, ihracattaki artış ithalattaki artışın altında kalmış ve enflasyon olgusu var olmaya devam etmiştir. Aslına bakılırsa, 1973 petrol krizi öncesindeki dönemde ekonomisinde geçici de olsa bir iyileşme görülen, 1968-1972 yılları arasında ortalama %7,1 oranında büyüme gerçekleştiren Türkiye'yi; 1973 krizi, talihsiz bir şekilde petrol ve petrol fiyatına dayalı ürünlerin ithalatı konusunda ciddi sorunlarla baş başa bırakmıştır (Kazgan, 2005, s. 185).

Ortaya çıkan ekonomik sorunlar iç piyasada uygulanan petrol sübvansiyonu politikasıyla giderilmeye çalışılmış; bunun sonucunda dış ticaret açığı oluşmuş, oluşan açığı kapatmak için yapılan dış borç tedariki ihtiyacı sarmalından çıkılamamıştır (Kazgan, 2005, s. 185). 1978 yılına gelindiğinde Türkiye, dövize çevrilebilir mevduatın yaklaşık 4,84 milyar ABD doları civarındaki anapara ve faizlerini ödeyememiş, toplam 44 milyar ABD doları dolayındaki döviz ihtiyacını karşılayamayacak konuma gelmiştir (Şenel, 2012, s. 96). Üretim ve yatırım için gerekli olan ithalatın zamanında ve yeteri kadar yapılamaması, iş gücü piyasasında ve ekonominin arz cephesinde önemli aksaklıklara neden olmuştur (Şenel, 2012, s. 96).

Türkiye için 1978 yılı; siyasi, idari ve toplumsal kargaşaların yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu dönemdeki ekonomik sıkıntılara koalisyon hükümetlerindeki başarısızlıkların da eklenmesiyle, Türkiye yine IMF'ye yönelmiştir (Şenel, 2012, s. 181). 1978'deki programla IMF, Türkiye'de eski programlardan pek de farklı olmayan yeni bir reçete uygulamaya koymuştur. Buna göre; TL'de ciddi oranda devalüasyona gidilerek USD/TL kuru 30 TL düzeyine çıkarılmış, faizler yükseltilmiş, KİT ürünlerine daha fazla zam yapılmış ve devletin verdiği sübvansiyonlar azaltılmıştır (Şenel, 2012, s. 181). IMF'ye ideolojik olarak karşı durmaya çalışan o dönemdeki iktidar, bu önlemleri uygulamama konusunda bir müddet dirense de 1979'da programın devreye alınmasına karar verilmiştir (Şenel, 2012, s. 182). Bu program sonucunda da başarı elde edilememiştir. Kamunun

ekonomideki etkinliğini küçülterek ihracatçılara verilen desteğin kısılmasına neden olunmuş, ancak bu suretle yaratılan mali kaynak yüksek faizlerle yapılmak zorunda kalınan borçlanmaların faizlerinde kullanılmak durumunda kalmıştır.

Yıllar	TÜFE (%)	Ödemeler Dengesi (Milyon USD)	Cari Açık (Milyon USD)	Büyüme (%)
1970	11,80	242	-171	3,20
1971	21,80	235	-109	5,60
1972	15,30	152	-8	7,40
1973	15,80	917	484	3,30
1974	15,40	-429	-719	5,60
1975	19,00	-677	-1.648	7,20
1976	16,40	197	-2.029	10,50
1977	22,50	-367	-3.140	3,40
1978	53,30	-26	-1.265	1,50
1979	62,00	-112	-1.413	-0,60
1980	101,40	90	-3.408	2,40

Tablo 11: Türkiye'nin 1970'li Yıllardaki Temel Ekonomik Göstergeleri (TÜİK, TCMB)

Türkiye'nin 1970'li yıllardaki ekonomik göstergelerinin yer aldığı yukarıda verilen Tablo-11'den görüleceği üzere, Türkiye'nin ekonomik göstergeleri 1970'li yıllarda gittikçe kötüleşmiştir. Enflasyon oranı tek haneli rakamlardan uzaklaşmış, 1970'li yılların sonlarına doğru ise %50'nin üzerine çıkmıştır. Bu dönemde cari açığın yanı sıra ödemeler bilançosu da artık açık vermeye başlamıştır. Cari açığa ve dış finansmana bağlı bir büyüme politikasına rağmen, ülkenin büyüme oranı istenen seviyelere ulaşamamıştır. 1970'lerdeki IMF programı Türkiye için istenen katkıyı sağlayamamıştır. 1979 yılında 2. Petrol Krizi'nin patlak vermesiyle; ABD dolarının diğer para birimlerine karşı değerlenmesi, uluslararası reel faizlerin yükselmesi ve dış ticaret oranlarının Türkiye gibi ülkeler aleyhine gerçekleşmesi, gelişmiş ülkelerin dünyada yeni bir ekonomik modeli hayata geçirmesine imkân sağlamıştır (Kazgan, 2005, s. 192).

24 Ocak 1980 kararları, Türkiye'nin gelmiş geçmiş en büyük ekonomik dönüşümlerinden biri olmuştur. Ekonominin serbestleşmesini, devletin ekonomiye müdahalesinin engellenmesini ve ülkenin dünya ile entegrasyonunu öngören 24 Ocak kararlarının, ödemeler dengesi açığının düzeltilmesi ve dış borçların ödenmesi gibi konular bakımından önceki kararlardan farklı bir yanının olmadığı söylenebilir. (Kazgan, 2005, s. 196). Türkiye; borçlarını çevirebilmek için ağır denilebilecek taahhütlerde bulunarak

1980 yılında yapılan anlaşma sonucunda uygulamaya alınan programla IMF'ye 4 yıllık bir plan konusunda taahhüt verdi (Kazgan, 2005, s. 196).

IMF'ye gönderilen niyet mektubu doğrultusunda;

- Ekonomi önemli derecede serbestleştirilmiş, ithalat rejimindeki bariyerler kaldırılmıştır.
- Sıkı maliye politikası kapsamında sübvansiyonlar ciddi olarak azaltılmıştır. Tarım alımları, taban fiyat uygulaması terkedilerek tarımın milli gelirdeki payı azaltılmıştır. Birkaç sektör dışında sübvansiyonlar tamamen kaldırılmıştır.
- Devletin faaliyetlerini küçültmek için sigara tekeli kaldırılmış, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilme çalışmalarına başlanmış ve bunların uyguladığı fiyat politikası terkedilerek, fiyatların rahatlıkla yükseltilebilmesine olanak tanınmıştır.
- Döviz ve faiz piyasasındaki kontroller kaldırılmıştır. Türk lirası devalüe edilmiş, faiz oranları yükseltilmiştir (Alpogu, 2002, s. 208).

İhracatta gereken atılımın sağlanamaması nedeniyle giderilemeyen cari açığın oluşturduğu yüksek döviz talebi, Türkiye'nin ağır nitelikte pek çok önlemin yer aldığı bu programı hayata geçirmek zorunda kalmasına neden olmuştur. Diğer yandan, teknik şartlardan ziyade, piyasa ekonomisi için gereken mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemelerin yapılması ve bürokratik işleyişe ilişkin talep edilen reformların yerine getirilmesi sayesinde; Türkiye'nin, IMF'nin genişletilmiş fon sisteminden yararlandırılması ve olağandan daha fazla tutarda kredi temin edebilmesi konusunda önünün açıldığı değerlendirilmektedir.

Türkiye bu dönemde, artan nüfusuyla aynı oranda gerekli büyümeyi gerçekleştirememiş olup, ülkede tarım sektörü reel olarak küçülmüş, işsizlik ve enflasyon yüksek oranlarda seyretmeye devam etmiştir (Boratav, 2009, ss. 208). Faizlerin serbest bırakılmasıyla ortaya çıkan bankerlik faaliyetleri vatandaşlar için ciddi bir finansal tehdide dönüşmüş olup, faktör gelirleri içinde faiz gelirlerinin payı nispi bir artış gösterirken, ücret ve tarım gelirleri azalmıştır. Bütün bunların sonucunda gelir dağılımındaki bozulmada artış yaşanmıştır (Boratav, 2009, ss. 209-211). Maaş ve ücretlere enflasyonun altında zam yapılmıştır. Sanayi ve ihracat gelirlerinde önemli düzeyde artış görülmüş, yurt dışından

temin edilen borçlar ülkenin alt yapısının iyileştirilmesi amacıyla kullanılmış ve bu alanda önemli mesafeler kat edilmiştir (Boratav, 2009, s. 211).

Bu dönem, bireylerin gıda ve temel tüketim malları olmak üzere çeşitli malları temin etmesinin kolaylaştığı, enerji sorununun çözüldüğü bir dönem olmuştur. (Boratav, 2009, s. 212). 1980 sonrasında uygulanan ihracatı özendirici, ithalatı libere eden ve esnek kur sistemini benimseyen neoliberal politikanın ekonomik sonuçlarını özetleyen verilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir. Söz konusu Tablo 12'den de görüleceği üzere; enflasyon bu dönemde tek haneli sayılara indirilememiş, cari açık ise katlanarak artmıştır. Yüksek enflasyon oranı ve artan cari açığa rağmen kaydedilen büyüme oranının istikrarsız bir büyümeye işaret ettiğinden bahsedilebilir. Enflasyon oranları zaman zaman %30'lara gerilemiş, ancak genel olarak %50'nin üzerinde bir ortalama seyretmiştir. Bu veriler ışığında, dışarıdan sağlanan kaynakların etkin olarak kullanılmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Yıllar	TÜFE (%)	Ödemeler Dengesi (Milyon USD)	Cari Açık (Milyon USD)	Büyüme (%)
1980	101,40	90	-3.408	2,40
1981	34,00	-5	-1.936	4,90
1982	28,40	168	-952	3,60
1983	31,40	152	-1.923	5,00
1984	48,40	-66	-1.439	6,70
1985	45,00	124	-1.013	4,20
1986	34,60	790	-1.465	7,00
1987	38,90	969	-806	9,50
1988	73,70	890	1.596	2,10
1989	63,30	2.762	938	0,30
1990	60,30	1.308	-2.625	9,30

Tablo 12: Türkiye'nin 1980'li Yıllardaki Temel Ekonomik Göstergeleri (TCMB, TÜİK)

Türkiye'nin liberal politikalara yaklaştığı bu dönem aynı zamanda, popülizmin her alanda kendini hissettirdiği bir dönem olmuştur. Ayrıca, kapitalizmin doğal özelliği olan krizlere olan duyarlılığın artış göstermesi de şaşırtıcı olmayan bir gelişme olarak kendine yer bulmuştur. 1985-1995 yılları arasındaki dönemde sermaye hareketlerindeki volatilité ve büyümedeki istikrarsızlık birbiriyle oldukça korele hâle gelmiştir. Büyüme ise kısa vadeli sermaye hareketleriyle finanse edilmiştir. Gittikçe ağırlaşan borç yükü Türkiye'yi bu dönemde, IMF ve DB'ye muhtaç hâle getirmiştir. Programlı ve kurumsal olmayan liberalleşme süreci politikalarıyla siyasi iktidara yakın gruplara takdim edilen

özelleştirmeler ve kamu ihaleleri yoluyla ortaya çıkan yolsuzluklarla oluşan rant ekonomisinin temelleri bu dönemde atılmıştır.

1990'lı yılların başında ülkede yapılan erken genel seçim, Ortadoğu'da yaşanan Körfez Savaşı, enflasyon ve büyümede kaydedilen negatif gelişmeler, kamu tarafından kamu iktisadi teşebbüslerine yeterli miktarda yatırım yapılmaması ve bu kurumların zarar etmesi dikkat çekici önemli gelişmeler olarak kayda girmiştir (Kaypak ve Bimay, 2019, s. 24-25) Ekonomideki sorunlar giderek artmış, 1994 yılına gelindiğinde yüksek kamu borcu ve aşırı yüksek faiz oranları nedeniyle döviz kurunun değer kazanması gibi sorunlar baş göstermiştir (Şenel, 2012, s. 176). Hükümetin yükselen faiz oranlarını düşürmek için Hazine ihalelerini iptal etmesi ise piyasalarca olumsuz algılanarak ekonomik kriz tetiklenmiştir. Bu sebeple Türkiye tekrar bir istikrar paketi hazırlayarak IMF'ye başvurmak zorunda kalmıştır (Şenel, 2012, s. 176).

5 Nisan 1994 kararları olarak bilinen bu istikrar paketi klasik olarak; enflasyonun hızla düşürülmesi, dış ticaret açığının azaltılması ve kamu harcamalarına yönelik tedbirler alınmasını içermektedir (Kutlu ve Demirci, 2001, s. 130). Özelleştirme kararlarının alınması, kamu iktisadi teşebbüslerince üretilen ürünlere zam yapılması ve devalüasyon gibi önlemler diğer IMF bazlı paket içerikleriyle örtüşmüştür. Bununla birlikte, 5 Nisan 1994 kararlarıyla; özelleştirme, kamu iktisadi teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması ve piyasa ekonomisi için gerekli düzenlemelerin hayata geçirilmesi gibi yapısal önlemlerin alındığından bahsedilmesi de mümkün değildir. Hukuki altyapıdaki iyileştirme ancak 1998 ve 1999'daki istikrar programlarıyla sağlanabilmiştir.

1999 yılında; Brezilya'da ortaya çıkan ekonomik krizin bulaşıcı etkisi, 17 Ağustos depremi ve siyasi belirsizlikler sebebiyle reel faizlerde ve kamu borç yükünde gerçekleşen artış Türkiye'nin bir kez daha IMF destekli istikrar programına yönelmesine neden olmuştur. IMF'ye sunulan niyet mektubunda; kamu kesimi harcamalarının kısılmasına, yapısal reformların hayata geçirilmesine, tutarlı gelir politikalarının oluşturulmasına ve sıkılaştırılmış döviz kuru sistemine geçişe yönelik taahhütler verilmiştir (Şenel, 2012, s. 178). Türkiye'de 1980 yılında başlayan ve 1990'larda devam eden ekonomik sürecin iki unsuru; emek sermaye dengesinin emek aleyhine gelişmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle ülkenin yüksek faizli iç borçlanma temini sarmalına girmesidir (Boratav, 2009, s. 178).

Bu dönemde, faiz dışı bütçe fazlası kavramına büyük önem atfedilmiştir. Ancak, ödenecek faize kaynak sağlama amacıyla kamu harcamalarında ciddi bir kısıntıya gidilirken, vergi tahsilatında daralmaya neden olunmuş, dolayısıyla adil bir vergi tabanı oluşturulamamıştır. Neoliberal politikalar ülkelerin büyümelerinde olumsuz etkiye neden oldukları gerekçesiyle çokça eleştirilmiştir. Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk döneminden itibaren; iç talepte kaydedilen artış, cari açık ve açığın finansmanı için sağlanan sermaye girişleri sayesinde büyüme göstermiştir. Neoliberalizmle benzer mekanizmayla büyüme sağlanmaya devam edilmiştir (Kazgan, 2005, s. 128). Bu durum, Türkiye'nin büyümede yabancı kaynaklara bağımlı hale gelmesine neden olmuştur.

Diğer yandan, Türkiye'de kapsamlı vergi reformları yapılamamış; aksine çıkarılan vergi istisnası, muafiyeti ve af yasalarıyla ahlaki riziko ortaya çıkmıştır. Döviz kuru politikası olarak ise; enflasyona endeksli sabit kur sistemi benimsenmiş, enflasyondaki artışın döviz kurundaki artışı geçmesi nedeniyle kontrol edilemeyen bir döviz kuruyla karşı karşıya kalınmıştır. Sonuç olarak, yurt içindeki sermaye birikiminin yetersiz olması nedeniyle gereken döviz açığını kapatmak için ihtiyaç duyulan yabancı sermaye ülkeye çekilememiş, bu nedenle 2001 yılında yaşanan büyük ekonomik finansal krizine yolculuk başlamıştır (Sungur, 2015, ss. 250-251).

1990'lı yıllardaki ekonomik gelişmeleri gösteren Tablo 13'ten; enflasyonun kronikleştiği, IMF politikalarının yükselen enflasyona çözüm üretmediği, cari açığın ciddi bir sorun olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. 1990'lı yılların diğer bir sorunu ise negatif büyüme oranlarının yıllar içinde süreklilik arz etmesidir. Bu süreçlerde yapılan devalüasyonlar ve uygulamaya konulan IMF programlarıyla geçici iyileşmeler sağlansa da sürdürülebilir bir iyileşmenin meydana gelmediği görülmektedir.

Yıllar	TÜFE (%)	Ödemeler Dengesi (Milyon USD)	Cari Açık (Milyon USD)	Büyüme (%)
1990	60,30	1.308	-2.625	9,30
1991	65,90	-1.029	250	0,90
1992	70,10	1.484	-974	6,00
1993	66,10	308	-6.433	8,00
1994	106,30	206	2.631	-5,50
1995	88,00	4.658	-2.339	7,20
1996	80,40	4.545	-2.437	7,00
1997	85,70	3.344	-2.638	7,50
1998	84,70	447	1984	3,10
1999	64,90	5.206	-1.360	-3,40
2000	60,30	1.308	-2.625	6,80

Tablo 13: Türkiye'nin 1990'lı Yıllardaki Temel Ekonomik Göstergeleri (TCMB, TÜİK)

Türkiye'nin son istikrar programı, IMF ile 1998'de imzalanan Yakın İzleme Anlaşması'yla yürürlüğe konulmuştur. Enflasyonla mücadele ve kamu borcunun azaltılmasıyla ilgili programı içeren metin, 1999-2002 yılları arasında izlenecek programla ilgili bir niyet mektubu içinde kendine yer buldu (Şenel, 2012, s. 183). Türkiye tarafından IMF'ye mali disiplin, yapısal reformlar ve döviz kuru olmak üzere üç ana başlıkta çok sayıda taahhütte bulunuldu. Taahhütlerde sayısal bakımdan çoğunluk vergi reformu başlığında yer almıştır (Şenel, 2012, ss. 182-183). Programın uygulamaya alındığı ilk yıllarda yapısal reformlar yerine getirilememiş; ancak, reformları içeren yasal düzenlemeler IMF programına bağlı kalmaksızın 2002-2005 yılları arasındaki dönemde hayata geçirilmiştir.

IMF tarafından öngörülen sabit döviz kuru sisteminden kaynaklı olarak 1999-2002 programı başarısızlığa uğramıştır. Ülkeye gelen yabancı sermayenin ani bir şekilde çekilme eğilimine girdiği dönemlerde sabit döviz kuru sistemi genel olarak başarısız olmaktadır. Bu dönemlerde yabancı sermayenin ülke hakkındaki dedikodu ve söylentilere hassasiyetinin yükselmesine rağmen; IMF tarafından bu hususun önemi gözetilmeksizin, Türkiye tarafından taahhüt edilen özelleştirmelerin yapılmadığı ve bu nedenle cari açığın sürdürülebilirliğinin sağlanamayacağı yönünde açıklamalar yapılmıştır. Piyasada paniğe neden olan bu yöndeki açıklamalar sonucunda; yabancı yatırımcının döviz talebi artmış, yürürlüğe konulan sabit kur sistemini yönetmeye çalışan TCMB'nin rezervleri artan döviz talebinin yerine getirilmeye çalışılmasıyla hızla erimiştir (Şenel, 2012, s. 188).

Nihayetinde iç borçlanma faizleri yükselmiş, yabancı yatırımcı portföyünde bulunan devlet tahvillerini satmaya başlamış ve bu nedenle ortaya çıkan likidite sıkışıklığı, 2000

yılıının kasım ayında bankacılık endüstrisi kaynaklı büyük bir ekonomik krizin yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu kriz nedeniyle ortaya çıkan döviz ihtiyacı IMF tarafından sağlanan ek krediyle giderilmiştir. Ancak, yürürlükteki döviz kuru politikası değişmediği için ekonomideki devalüasyon beklentisi devam etmiştir (Güney, 2006, s. 48).

1999 tarihli IMF programına ve ülke ekonomisine olan güvenin kaybolmasına neden olan siyasi sorunların giderilememesi 2001 ekonomik krizinin ortaya çıkmasının da sebebi olmuştur. Bankalar arası faiz oranı %4.000 düzeyini aşmış, TCMB'nin döviz rezervleri ciddi bir şekilde azalmıştır. Azalan döviz rezervleri nedeniyle döviz kurundan dalgalı serbest kur sistemi devreye alınmıştır. Artan faiz ve yükselen döviz kuru nedeniyle kamu iktisadi teşebbüslerinin ürün maliyetlerinde görülen artış bu kurumların görev zararlarının da artması sonucunu doğurmuştur. Açık döviz pozisyonu yüksek olan bankalar kur farkları nedeniyle büyük zararlar yazmış olup, bazı bankalar için iflas süreci başlamıştır.

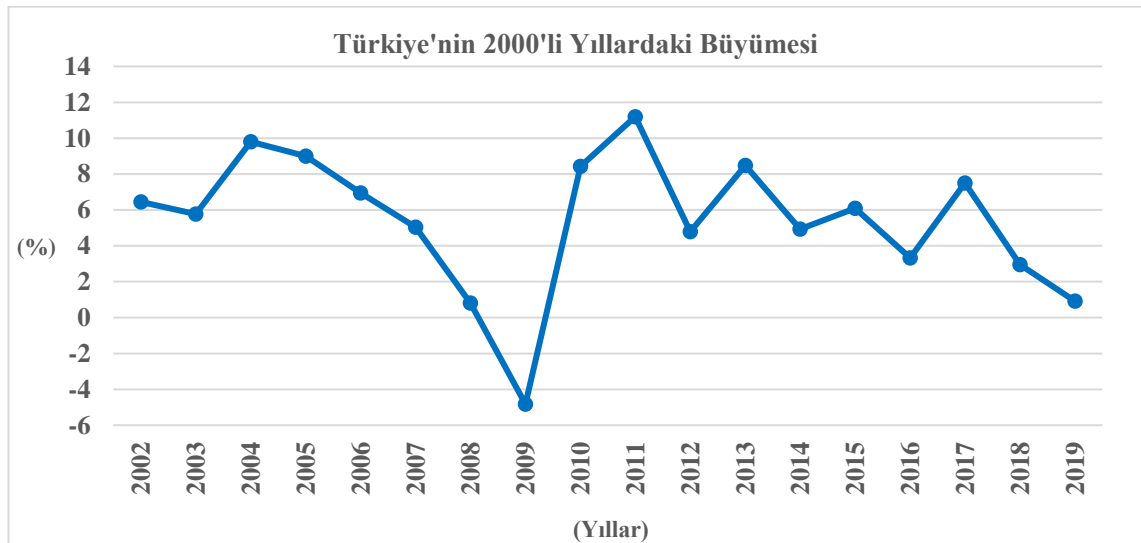
1999'da uygulamaya alınan IMF programı 2001 ekonomik krizi sonrasında yürürlükten kaldırılmıştır. Bu sürecin atlatılabilmesine yönelik olarak 2001 yılının Nisan ayında Türkiye hükümeti tarafından "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" hazırlanmış ve söz konusu program IMF tarafından onaylanmıştır. Bu program uyarınca, Türkiye'nin ekonomik politika uygulayıcıları kadrosunda sadece IMF'nin uygun göreceği kişiler görevlendirilebilmiştir. Program içeriğinde öne çıkan hususlar;

Güçlü ekonomiye geçiş programı ile kur rejiminin terk edilmesi sonucu ortaya çıkan güven bunalımının ve istikrarsızlığın ortadan kaldırılması ve dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı biçimde sürdürmek, kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin önlenmesi, yolsuzlukla mücadele edilmesi, bankacılık sektöründe kamunun ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun (TMSF) bünyesinde bulunan bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırmanın yapılması, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişkinin tesisinin sağlanması, piyasalarda güven ortamının sağlanması, kamu finansman dengesinin bir daha bozulmayacak biçimde güçlendirilmesi

olarak sıralanmıştır (Güney, 2006, s. 22). Programda yer alan bankacılık ve sosyal güvenlik sistemi başta olmak üzere değişik alanlarda taahhüt edilen yasal düzenlemelerin çoğunun hayata geçirilmesi ve ülkedeki siyasi belirsizliğin giderilmesi, 2001 ekonomik krizinin atlatılmasına önemli oranda katkı sağlamıştır. Ayrıca IMF ve yabancı yatırımcıların beklentisi doğrultusunda, TCMB'ye sağlanan araç bağımsızlığı ve

bankanın fiyat istikrarını hedef alan politika tercihi, Türkiye'ye sıcak sermaye girişini artırmıştır. Güçlü ekonomiye geçiş programı sonrasında 2002 yılında IMF ile stand-by anlaşması yapılmış, 6 milyar ABD dolarlık kısmı önceki IMF kredilerinin kapatılmasında kullanılmak üzere Türkiye'ye toplam 16 milyar ABD doları tutarında kredi sağlanmıştır (IMF, 2008).

Enflasyonun düşürüleceği, özelleştirmeler ve mali disiplin yoluyla faiz dışı fazla hedefine ulaşılacağı ve gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağı taahhütleriyle kredi temin edilmiştir. 2002 yılından sonraki dönemde ekonomi daha stabil hale gelmiş, kamu kesiminin borçluluk oranında azalış kaydedilmiş ve sonucunda ülkenin IMF'ye ihtiyacı kalmamıştır. Ancak, bu başarının nedeninin IMF tarafından önerilen ve uygulamaya alınan politikalar olup olmadığı hususu tartışmalıdır. Nitekim, Türkiye'de sağlanan siyasi istikrar nedeniyle yabancı yatırımcıların ülkeye olan güveninin artması ve küresel piyasalarda özellikle ABD politikaları nedeniyle bollaşan sermayenin yönünün bir şekilde gelişmekte olan ülkelere doğru akışı gibi nedenlerle izleyen dönemde Türkiye tarafından IMF'ye başvurulmamıştır.

Grafik 7: Türkiye'nin 2000'li Yıllardaki Büyüme Verisi (<http://data.worldbank.org>)

Yukarıdaki grafikten de görüleceği üzere, Türkiye 2000-2009 yılları arasındaki dönemde istikrarlı bir büyüme oranı kaydetmiştir. Ülkeye giren doğrudan veya dolaylı yabancı sermaye büyümenin finansmanı için kullanılmış, dolayısıyla IMF'ye olan borçların da kapatılmasını sağlayacak bir ekonomik ortam sağlanmıştır. Buna karşın küresel

ekonomik kriz nedeniyle 2008’de ve 2014 sonrasında da küresel ve yerel siyasi koşullardan ötürü büyüme ülke potansiyelinin altında gerçekleşmiştir.

Türkiye’deki enflasyon oranının değişimini gösteren izleyen grafik, 2000’li yılların öncesindeki dönemde kronik hale gelen enflasyonun önemli düzeyde bir gerileme trendine girdiğini göstermektedir. Buna karşın yakın dönem enflasyon oranları tekrar çift haneli rakamlara ulaşmış, bu durum da hane halkının gelir seviyesinde önemli bir tehdit oluşturmaya başlamıştır (Aysan, 2019, s. 23).

Grafik 8: Türkiye'de Enflasyon Oranının Gelişimi (<https://www.tradingeconomics.com>)

Aşağıda verilen Grafik 9’da ise Türkiye’nin işsizlik oranının 1991-2017 arasındaki seyri yer almaktadır. Söz konusu grafik, işsizlik oranı ve büyüme arasında bir korelasyon olmadığını ülkedeki yapısal sorunların mevcudiyetinin sürdüğünü ortaya koymaktadır. Ekonomik krizden âri olarak, bahse konu dönemde işsizlik oranı değişken bir trend izlemiş, son yıllarda ise ciddi düzeyde artış göstermiştir.

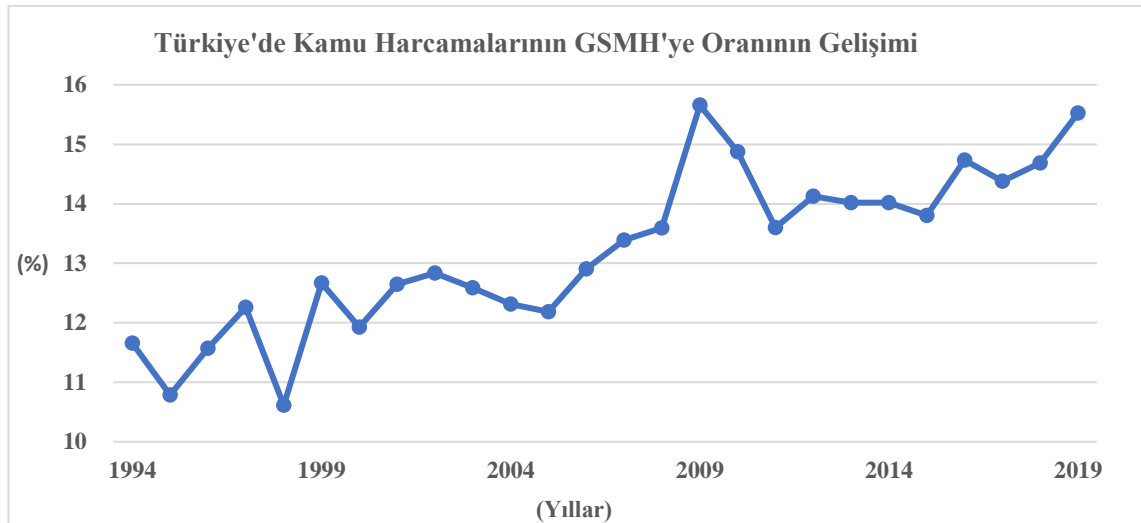

Grafik 9: Türkiye İşsizlik Oranının Gelişimi (<https://www.tradingeconomics.com>)

Kamu harcamalarının yüksekliği her dönemde IMF'nin en önemli eleştirilerinden biri olmuştur. Bu nedenle çalışmanın farklı bölümlerinde de işlendiği üzere; IMF'nin standart politikaları içerisinde kamu harcamalarının kısılması önemli bir başlık olarak yerini almıştır. Buna karşın, aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere; kamu harcamalarıyla büyüme ve ekonomik kriz gibi hususlar arasında bir korelasyon bulunmamaktadır. 2000'li yılların sonrasındaki dönemde Türkiye'nin kamu harcamalarının gayrisafi milli hasılaya oranı artış göstermesine karşın, enflasyonda düşüş ve büyümede artış kaydedilmiştir.

Grafik 10'dan da görüleceği üzere; kamu harcamalarının gayrisafi milli hasıla içerisindeki payının gelişimi, ekonomik istikrarın olmadığı 1990'lı yıllarla, istikrarın yakalandığı 2001-2010 arasındaki dönemde benzer bir seyir izlemiştir. Ancak 2008 küresel ekonomik krizinde meydana gelen ekonomik yavaşlamayı aşmak için gelişmiş ülkelerin yönetimleri piyasaya müdahale etmiş ve bu ülkelerin kamu kesimi harcamalarında artış yaşanmıştır. Anılan husus, sosyal devlet ve piyasa ilişkisi anlamında IMF'nin politikalarının bazı koşullarda esnetilebilmesi gerekliliğine örnek olarak verilmektedir.

Grafik 10: Türkiye'de Kamu Harcamalarının GSMH'ye Oranının Gelişimi
(<https://data.worldbank.org>)

2.4.2. Azerbaycan ve IMF ile İlişkileri

1992 yılında IMF'ye üye olan Azerbaycan, Ermenistan Savaşı sonrasında yaşadığı ekonomik ve siyasal sorunları aşmak için 1995'te IMF'ye müracaat etmiştir. IMF ile imzalanan ilk niyet mektubu; Azerbaycan'ın ulusal para birimi olan Manat'ın istikrara kavuşturulması, bütçe açığının azaltılmasını, mülkiyet haklarının geliştirilmesi ve yapısal reformların uygulanmasını içermektedir (Gurbanov, 2005, s. 72). Kuruluşundan bu yana Azerbaycan'ın IMF ile kredi ilişkileri izleyen tabloda gösterilmektedir.

Azerbaycan'a IMF'den Kullanılan Krediler (Bin SDR)				
Kredi Türü	Anlaşma Tarihi	Kredi Vadesi	Anlaşılan Tutar	Çekilen Tutar
Stand-By	11/1995	04/1996	58,50	58,50
Genişletilmiş Kredi Sistemi	12/1996	03/2000	93,60	81,90
Genişletilmiş Kredi Sistemi	12/1996	03/2000	58,50	53,24
Stand-By	07/2001	05/2005	67,58	54,71
Toplam			278,18	248,35

Tablo 14: Azerbaycan'ın IMF'den Kullandığı Krediler⁶ (<https://www.imf.org>)

Azerbaycan'ın IMF'den kullandığı kredileri gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde Azerbaycan'ın 1995, 1996 ve 2001 yıllarında IMF kaynaklarına başvurduğu

⁶ IMF tarafından yayımlanan söz konusu verilerde yer alan; "Anlaşılan Tutar" ibaresi ile kullandırımları

görülmektedir. Bunun haricinde IMF ile kredi ilişkisine girilmemiştir. İzleyen sayfada yer alan Tablo 15'ten de anlaşılacağı üzere; IMF'den yeni kredi temin edilmeyen 2001 sonrasındaki dönemde, özellikle 2002 yılı sonrasında Azerbaycan ekonomisinde istikrarlı bir seyre ulaşılmıştır. Ülkenin IMF ile kredi ilişkisinin bulunduğu 2001 ve öncesindeki dönemde ise Azerbaycan için bir ekonomik başarısızlıktan söz edilebilir.

IMF'nin Azerbaycan'la ilişkilerinin başlamasıyla, petrol kaynaklarını işleten kurumların özelleştirilmesi sürecinin paralellik göstermesi dikkat çekicidir. IMF, petrol kaynaklarıyla yabancı sermayenin iştahını kabartan böylesi bir petrol ülkesinin daha fazla ekonomik istikrarsızlık içinde bocalamasına seyirci kalamamış ve dış krediye onay vermiştir (Soyak ve Nezirova, 2003, s. 6)

IMF destekli ekonomi politikası 1991-1995 arası dönemde gerçekleşen negatif değerlerin arkasından, 1996'da %1,3, 1998'de %10 ve 2000'de %11,1'lik büyüme oranına ulaşılmasını sağlamıştır. Söz konusu yüksek büyüme oranlarına rağmen, enflasyon oranı da giderek azalmıştır (Soyak ve Nezirova, 2003, s. 6). Keza, ekonomideki dolarizasyonun ve cari açığın artmasının önüne geçilememiştir. IMF destekli sıkı maliye politikaları neticesinde kamu harcamalarında kaydedilen azalışa rağmen, kamu gelirleri de azalmış ve oluşan açığın kapanması için dış kaynak kullanımı artmıştır.

Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasında 2000 yılı sonrasındaki dönemde fiyatları hızla yükselen petrol ve doğalgaz gelirlerinin önemli yeri bulunmaktadır (Gahramanov ve Fan, 2002, s. 15). Petrol ve doğalgaz gelirin dayalı söz konusu büyüme modelinin riski; küresel ekonomiye bağımlılık olup, petrol fiyatlarındaki dramatik düşüşün yaşandığı 2008 yılından sonra ortaya çıkan daralmayla Azerbaycan'da bahse konu riskin gerçekleştiği görülmüştür. Petrol gelirlerindeki dalgalanma kamunun borç ve harcama yönetiminde de sorunlara yol açabilmektedir. Ayrıca petrol gelirleri yerel paranın aşırı değerlenmesine, dolayısıyla önlem alınmazsa enflasyonun artmasına neden olabilmektedir. Azerbaycan'ın ekonomik göstergelerini gösteren Tablo 15 izleyen sayfada verilmektedir.

---

taahhüt edilen bakiye, "Çekilen Tutar" ibaresi ile anlaşma sonrası IMF tarafından ilgili ülkeye fiili aktarımda bulunulan bakiye ifade edilmektedir.

Yıllar	TÜFE (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	Cari İşlemler Açığı /GSMH (%)
1991	83,54	9,13	-0,70	-
1992	-10,63	7,78	-22,60	-
1993	1.128,00	7,79	-23,10	-
1994	1.662,22	8,40	-19,70	-
1995	411,76	8,39	-11,80	-13,13
1996	19,79	11,54	1,30	-29,31
1997	3,67	12,07	5,80	-23,11
1998	-0,77	11,93	10,00	-30,69
1999	-8,53	12,28	7,40	-13,09
2000	1,81	11,80	11,10	-3,18
2001	1,55	10,90	9,90	-0,91
2002	2,77	10,00	10,60	-12,32
2003	2,23	9,25	11,20	-27,77
2004	6,71	8,00	10,20	-29,83
2005	9,68	7,30	26,40	1,26
2006	8,37	6,62	34,50	17,67
2007	16,60	6,54	25,05	27,29
2008	20,79	6,05	10,77	33,68
2009	1,40	5,74	9,41	22,97
2010	5,67	5,63	4,85	28,43
2011	7,85	5,42	0,07	26,00
2012	1,07	5,19	2,20	21,49
2013	2,42	4,97	5,80	16,49
2014	1,39	4,91	2,00	13,57
2015	4,01	4,96	1,10	-0,42
2016	12,45	5,00	-3,10	-3,60
2017	12,90	5,03	0,10	4,13

Tablo 15: Azerbaycan'ın Ekonomik Göstergelerinin Değişimi (<https://data.worldbank.org>)

Azerbaycan'ın IMF'den kullandığı kredileri gösteren Tablo 14 ile yukarıdaki yer verilen Tablo 15 birlikte değerlendirildiğinde, Azerbaycan'ın IMF ile ilişkisinin sona erdiği tarihten belirli bir süre sonra çift rakamlı büyüme oranlarını sürdürdüğü, 2008 ekonomik krizine kadar Azerbaycan ekonomisinin yüksek büyüme ve düşük işsizlik oranıyla iyi bir performans gösterdiği anlaşılmaktadır.

2.4.3. Kırgızistan ve IMF ile İlişkileri

Rubleyi terk eden ve kendi para birimine geçen ilk Türk dünyası ülkesi olan Kırgızistan, bu eyleminden hemen 2 gün sonra IMF ile anlaşma yapacağını ve 38 milyon ABD doları tutarında kredi karşılığında SBA imzalayacağını duyurmuştur (Ramazanoğlu ve Acar, 2006, s. 390). Kırgızistan'ın IMF ile uygulamaya konulan ekonomik programının hem

içerik hem de elde edilen başarı bakımından Kazakistan ile örtüşmesi dikkat çekicidir. Kırgızistan'ın IMF ile kredi ilişkileri izleyen tabloda yer almaktadır.

Kırgızistan'a IMF'den Kullanılan Krediler (Bin SDR)					
Kredi Türü	Anlaşma Tarihi	Kredi Vadesi	Anlaşılan Tutar	Çekilen Tutar	Kalan Tutar
Genişletilmiş Kredi Sistemi	12/05/1993	11/04/1994	27,09	11,61	15,48
Genişletilmiş Kredi Sistemi	20/07/1994	31/03/1998	88,15	88,15	0,00
Genişletilmiş Kredi Sistemi	26/06/1998	25/07/2001	73,38	44,69	28,69
Genişletilmiş Kredi Sistemi	06/12/2001	14/03/2005	73,40	73,40	0,00
Genişletilmiş Kredi Sistemi	15/03/2005	31/05/2008	17,76	17,76	0,00
Dışsal Kriz Kolaylığı	10/12/2008	09/06/2010	66,60	33,30	33,30
Genişletilmiş Kredi Sistemi	20/06/2011	07/07/2014	66,60	66,60	0,00
Genişletilmiş Kredi Sistemi	08/04/2018	07/04/2018	66,60	38,06	28,54
Toplam			479,58	373,57	106,01

Tablo 16: Kırgızistan'ın IMF'den Kullandığı Krediler (<https://www.imf.org>)

Tablo 16'dan görüleceği üzere Kırgızistan, diğer Türk dünyası ülkelerinin aksine IMF kredilerine daha fazla başvurmuştur. Bunun sebebi, doğal kaynaklarının diğer Türk dünyası ülkelere göre, görece olarak yetersizliğidir. Ancak, Kırgızistan'ın genel olarak; ekonomik kalkınma ve ekonomik istikrar bakımından, dışa bağımlı bir yapıya sahip olduğu hususu da bilinmektedir.

Kırgızistan'ın IMF ile yaptığı anlaşmalar sonucunda uygulanan programlar incelendiğinde; enflasyonun düşürülmesi, ödemeler dengesi probleminin çözümü, bütçe açığının belirli seviyelere çekilmesi ve dış ticaret konusunda oldukça yol kat edildiği görülmektedir. Ancak, bu dönemde büyüme kaleminde istenen düzeyde bir artış ve işsizlik oranında düşüş gerçekleşmemiştir (Bolotkonava, 2008, s. 105).

IMF tarafından; diğer ülkelerde uygulanan programlardan farksız olarak Kırgızistan'daki programda da yakından izlenen önemli konu özelleştirme uygulamaları olmuştur. 2006 yılında IMF-DB iş birliğinde yürütülen "Ağır Borçlu Fakir Ülke" üyeliğine dair görüşmelerde çeşitli özelleştirmeler karşılığında 1 milyar ABD doları tutarında kredi temini eden Kırgızistan, uranyum dahil pek çok değerli maden işletmesinin özelleştirmesini programa dâhil etmiştir (Bolotkonava, 2008, s. 106). Kırgızistan, IMF'nin tüm neoliberal uygulamalarına karşın izleyen tablodan da görüleceği üzere istikrarlı bir büyüme oranına ulaşamamıştır. Ayrıca, incelenen yıllarda Kırgızistan'ın diğer temel göstergeler bakımından da dalgalı seyirli bir veri yapısına sahip olduğu görülmektedir.

Yıllar	TÜFE (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	Cari İşlemler Açığı /GSMH (%)
1991	134,75	5,49	-7,85	-
1992	830,16	5,10	-13,89	-
1993	754,43	5,14	-15,46	-4,32
1994	180,87	5,25	-20,09	-5,00
1995	42,03	5,51	-5,42	-14,13
1996	31,95	7,24	7,08	-23,24
1997	23,44	7,40	9,92	-7,84
1998	10,46	7,47	2,12	-22,11
1999	37,03	7,61	3,66	-14,71
2000	18,70	7,50	5,43	-5,55
2001	6,92	7,80	5,32	-1,25
2002	2,13	12,55	-0,02	-1,83
2003	2,97	9,92	7,03	-2,20
2004	4,11	8,53	7,03	1,32
2005	4,34	8,11	-0,18	-1,52
2006	5,55	8,27	3,10	-10,10
2007	10,23	8,15	8,54	-5,99
2008	24,52	8,22	8,40	-13,88
2009	6,84	8,41	2,89	-4,31
2010	7,97	8,64	-0,47	-9,90
2011	16,64	8,53	5,96	-7,70
2012	2,77	8,43	-0,09	-15,53
2013	6,61	8,33	10,92	-13,78
2014	7,53	8,05	4,02	-17,42
2015	6,50	7,56	3,88	-15,76
2016	0,39	7,21	4,34	-11,63
2017	3,18	7,28	4,58	-4,59

Tablo 17: Kırgızistan'ın Ekonomik Göstergelerinin Değişimi (<http://data.worldbank.org>)

Yukarıdaki tablo istikrarsız bir Kırgızistan ekonomisinin varlığını ortaya koymaktadır. 1990'lı yılların ortasına kadar küçülen Kırgızistan, 1995 sonrası kısmi yapısal reformlarla büyüme kaydetse de yüksek düzeyde enflasyona ve cari açığa katlanmak zorunda kalmıştır. 2000'li yıllarda diğer ülkelerdeki gibi küresel ekonominin genişlemesiyle bir takım makro ekonomik parametrelerde iyileşmeler görülse bile bu istikrarsız ekonomik yapıyı engelleyememiştir.

2.4.4. Özbekistan ve IMF ile İlişkileri

Uzun yıllar otoriter bir yönetim tarzıyla idare edilmiş olan Özbekistan, diğer Türk dünyası ülkelerinin aksine ekonomisi en çok dışa kapalı olan ve 2020 yılına kadar IMF'nin yardımına en az başvurmuş olan ülkedir. Dışa kapalılık ülkenin yeterince büyümesine

engel olmuş olsa da, Özbekistan ekonomisi diğer geçiş ülkelerine göre ekonomik kriz ve dalgalanmalardan daha az etkilenmiştir. Söz konusu stabil ekonomik performans geçiş ülkeleri açısından şaşırtıcı olup, bu durumun “Özbek Puzzle” olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur (Ruziyev ve diğerleri, 2007, s. 10).

1990-1996 yılları arasında Özbekistan, “eski Sovyetler Birliği ülkeleri arasında sanayi üretiminde reel artış sağlayan tek ülke” olmakla birlikte, 1996’da ithalata dayalı üretim politikası çerçevesinde ithalat ve döviz kontrolünü benimsemiştir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018). Özbekistan’ın kontrollü ekonomisi, her türlü dalgalanmaya ve ekonomisinin bağımsızlığına zarar verici faktörlere karşı koruyucu bir içeriğe sahiptir. Özbekistan’ın IMF ile olan ilişkileri IMF kaynaklarına 2020’ye gelinceye kadar sadece bir kez başvurduğu için sınırlı düzeyde kalmıştır. Bunun temel sebebi, ekonomisine yapılan müdahale konusundaki muhafazakâr tavrı nedeniyle Özbekistan’ın, IMF’ye olan taahhütlerini yerine getirme konusunda çekimser kalmasıdır.

Özbekistan’a IMF’den Kullanılan Krediler (Bin SDR)					
Kredi Türü	Anlaşma Tarihi	Kredi Vadesi	Anlaşılan Tutar	Çekilen Tutar	Kalan Tutar
Stand-By	18/12/1995	17/03/1997	124,70	65,45	59,25
Hızlı Kredi Aracı	18/05/2020	20/05/2020	92,05	92,05	0,00
Hızlı Kredi Aracı	18/05/2020	20/05/2020	183,55	183,55	0,00
Toplam			400,30	341,05	59,25

Tablo 18: Özbekistan’ın IMF’den Kullandığı Krediler (<https://www.imf.org>)

Tablo 18, Özbekistan’ın IMF’ye bağımlı olmadığını ortaya koymaktadır. Özbekistan, ilk olarak sadece 1995 yılında IMF’ye başvurmuşken, Covid-19 salgını nedeniyle ekonomik krize düşen diğer çoğu ülke gibi 2020 yılında “Hızlı Kredi Aracı”yla kısa vadeli finansman sağlamıştır.

Özbekistan’ın ekonomik performansı incelendiğinde; ülkenin ekonomik yapısının oldukça stabil seyrettiği ve konjonktürel dalgalanmalardan az etkilenen bir yapı sergilediği, ülkenin doğal kaynaklarının getirisini iyi yönetebildiği anlaşılmaktadır. İzleyen tabloda; Özbekistan’ın yaklaşık olarak %8 düzeyinde işsizlik oranına sahip olduğu, çift haneli enflasyon oranlarına rağmen bu oranın istikrarlı bir şekilde %20 civarında seyrettiği, ülkenin büyüme oranının ise %4 ila %8 aralığında gerçekleştiği,

1995'ten sonraki dönemde ekonomide daralma görülmediği, dış ticaret dengesi bakımından cari fazlanın olduğu bir ekonomik tablonun ortaya çıktığı görülmektedir.

Yıllar	TÜFE (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	Cari İşlemler Açığı /GSMH (%)
1991	90,73	6,55	-0,49	-
1992	712,15	6,31	-11,20	-6,6
1993	10.78,88	6,48	-2,30	-8
1994	12.38,60	6,41	-5,20	1,8
1995	370,94	6,52	-0,90	-0,2
1996	81,56	8,32	1,70	-7
1997	66,09	8,27	5,20	-4
1998	39,00	8,27	4,30	-0,7
1999	44,12	8,27	4,30	-1
2000	47,34	8,28	3,80	4
2001	45,19	8,27	4,20	1,6
2002	45,45	8,28	4,00	2,9
2003	26,72	8,29	4,20	6,3
2004	15,72	8,25	7,70	7,2
2005	21,37	8,26	7,00	7,7
2006	23,64	8,26	7,30	9
2007	21,40	8,23	9,92	9,1
2008	26,83	8,23	9,00	8,4
2009	17,21	8,22	8,10	3,3
2010	16,46	8,19	8,50	7
2011	16,57	8,16	8,30	5,7
2012	14,91	8,11	8,20	1,2
2013	14,28	8,06	8,00	2,8
2014	11,95	8,00	7,79	1,7
2015	9,07	7,94	8,00	0,7
2016	7,38	7,51	7,80	0,6
2017	18,97	7,18	5,30	3,5

Tablo 19: Özbekistan'ın Ekonomik Göstergelerinin Değişimi (<http://data.worldbank.org>)

2.4.5. Tacikistan ve IMF ile İlişkileri

Tacikistan, IMF programlarına 1993 yılında dahil olmuştur. Tacikistan programa dahil olurken; enflasyonunun düşürülmesi, cari açığın finanse edilmesi, yeterli döviz rezervi yapısına sahip olunması ve büyümedeki yavaşlama sorununun çözülmesi hedeflerine ulaşmayı amaçlamıştır. IMF'nin Tacikistan'a kullandığı kredilere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Tacikistan'ın yurt dışı rezerv miktarı konusundaki beyanını yanıltıcı bulan IMF bu ülkeye kredi verirken düşük limit uygulama yolunu seçmiştir. Tacikistan'da ortaya çıkan etnik sorunlar ve terör örgütlerinin faaliyetleri ülkenin kalkınmasını olumsuz etkilemiştir. Diğer yandan, ülkenin diğer Türk dünyası

ülkeleri gibi zengin maden veya petrol kaynakları bulunmamakta olup, gelirleri büyük ölçüde yurt dışında yaşayan göçmenlerin ülkeye yaptığı sermaye transferine dayalıdır (Bulut, 2018, s. 5). Görece yoksul bir ülke olmasına rağmen Tacikistan, IMF tarafından yoksul ülkelerin kalkınmaları için sağlanan imtiyazlı kredi programlarından pay alamamıştır.

Tacikistan'a IMF'den Kullandırılan Krediler (Bin SDR)					
Kredi Türü	Anlaşma Tarihi	Kredi Vadesi	Anlaşılan Tutar	Çekilen Tutar	Kalan Tutar
Stand-By	05/1996	12/1996	15,00	15,00	0,00
Genişletilmiş Kredi Sistemi	06/1998	12/2001	100,30	78,28	22,02
Genişletilmiş Kredi Sistemi	12/2002	02/2006	65,00	65,00	0,00
Genişletilmiş Kredi Sistemi	04/2009	04/2012	104,40	65,27	39,13
Toplam			284,70	223,55	61,15

Tablo 20: Tacikistan'ın IMF'den Kullandığı Krediler (<https://www.imf.org>)

Tablo 20'den de anlaşılacağı üzere 2008 ekonomik krizi öncesi dönemde Tacikistan IMF'den oldukça sınırlı düzeyde istifade etmiştir. Buna rağmen, IMF'nin kaynaklarına başvurulduğu dönemlerde Tacikistan ekonomisinde yüksek bir enflasyon oranının gerçekleşmesi ve büyümenin göreceli olarak düşük seyretmesi dikkat çekici bulunmuştur.

Yıllar	TÜFE (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	Cari İşlemler Açığı /GSMH (%)
1991	99,63	7,63	-7,10	-
1992	574,01	6,60	-29,00	-
1993	1.207,21	6,86	-16,40	-
1994	221,05	7,20	-21,30	-
1995	346,00	7,53	-12,40	-
1996	430,55	11,28	-16,70	-
1997	65,23	11,53	1,70	-
1998	87,83	11,22	5,30	-
1999	26,51	11,67	3,70	-
2000	22,67	11,31	8,30	-
2001	38,59	11,07	10,20	-
2002	12,25	11,46	10,80	-1,24
2003	16,30	11,41	11,00	-0,31
2004	7,14	11,37	10,30	-2,75
2005	7,09	11,19	6,70	-0,82
2006	10,01	11,12	7,00	-0,76
2007	13,15	11,21	7,80	-13,31
2008	20,47	11,13	7,90	0,92
2009	6,45	11,50	3,80	-3,62
2010	6,42	11,72	6,50	-9,58
2011	12,43	11,16	7,40	-7,30
2012	5,83	10,75	7,50	-9,15
2013	5,01	10,61	7,40	-7,75
2014	6,10	10,47	6,70	-2,83
2015	5,71	10,36	6,00	-6,01
2016	6,00	10,30	6,90	-5,21
2017	-	10,28	7,10	-0,49

Tablo 21: Tacikistan'ın Ekonomik Göstergelerinin Gelişimi (<http://data.worldbank.org>)

2.4.6. Türkmenistan ve IMF ile İlişkileri

Türkmenistan da SSCB döneminde ham madde üretimine yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla sanayi ve imalat tesisleri konusunda az yatırım yapılan ve geçiş sürecinde ciddi sancı yaşayan bir ülke konumunda kalmıştır. 1993'te yerli para birimine geçen Türkmenistan, 1998 yılına kadar enflasyon sorunu yaşamış, büyümeye ilişkin istikrar ise 2004 yılına kadar sağlanamamıştır (Kovusova, 2018, s. 3). “Bağımsızlıktan hemen sonraki dönemde

Türkmenistan tarafından izlenen ekonomik strateji; büyük ölçüde dış piyasalardan borçlanarak enerji sektörüne yatırım yapılması, mevcut enerji yatırımlarının tesislerin yenilenmesi için kaynak ayrılması, yine borçlanarak elde edilen kaynakların tarımsal sanayi sektörünün geliştirilmesinde kullanılması” şeklinde özetlenebilir (Kovusova, 2018, ss. 5-10).

Ancak, 2000’li yıllar öncesinde tarımsal ürün fiyatlarında yaşanan dalgalanma ülke ekonomisine ciddi zarar vermiştir (Pomfret, 2001, ss. 168-170). Buna karşın, 2000’li yıllarla birlikte nispeten istikrarlı bir büyüme oranı yakalanmıştır. IMF ve DB kaynaklarına gerekli şeffaflığı sağlamadığı gerekçesiyle başvuramayan Türkmenistan, bu kurumlardan yalnızca teknik destek almıştır. Aşağıdaki tabloda Türkmenistan ekonomisinin yıllar içerisinde seyrini gösteren veriler yer almaktadır. Tablodan da görüleceği üzere; 1990’lı yılların sonundan itibaren büyüme oranında önemli bir istikrar yakalanmış, enflasyondaki olumlu seyir korunmuştur.

Türkmenistan	TÜFE	İşsizlik Oranı	Büyüme Oranı	Cari İşlemler Açığı /GSMH Oranı
1991	-	2,81	-4,61	-
1992	-	2,47	-14,97	-
1993	3.102,4	2,50	1,50	-
1994	1.748,3	2,62	-17,30	-
1995	1.005,3	2,75	-7,20	-
1996	992,4	4,04	6,70	0,1
1997	83,7	4,24	-11,40	-21,6
1998	16,8	3,98	7,10	-32,7
1999	23,5	3,98	16,50	-14,8
2000	8,0	3,89	5,47	8,2
2001	11,6	3,82	4,34	1,7
2002	8,8	3,94	0,26	6,7
2003	5,6	3,91	3,27	2,7
2004	5,9	3,92	5,00	0,6
2005	10,7	3,81	13,04	5,1
2006	8,2	3,81	10,97	15,7
2007	6,3	3,83	11,06	15,5
2008	14,5	3,75	14,70	16,5
2009	-2,7	3,94	6,10	-16,6
2010	4,4	4,00	9,20	-12,9
2011	5,3	3,75	14,70	-0,8
2012	5,3	3,67	11,10	-0,9
2013	6,8	3,63	10,20	-7,3
2014	6,0	3,58	10,30	-6,1
2015	7,4	3,58	6,50	-15,6
2016	3,6	3,48	6,20	-19,9
2017	8,0	3,40	6,50	-11,5

Tablo 22: Türkmenistan’ın Ekonomik Göstergelerinin Gelişimi (<http://data.worldbank.org>)

2.5. IMF PROGRAMLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

IMF, bir şekilde bozulan makro ekonomik dengesizlikleri onarmak için ülkelere politika önerileri sunmakta, ülkeler kredi talebiyle kendisine başvurunca bu önerilerin politika olarak uygulanmasını ön şart olarak koşmaktadır. Dolayısıyla IMF tipi istikrar programları, krizdeki ülkeler için öngörülen performans kriterlerinin yerine getirilmesi hâlinde kredi verilmesini sağlayan programlardır (Şenel, 2012, s. 40).

IMF'nin temel hedefi, ödemeler dengesinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra, fiyat istikrarı ve enflasyon oranının düşürülmesi diğer ana amaçlardır. IMF'nin politikaları öncelikle sıkı para politikasının uygulamaya konulmasıyla başlamaktadır. Söz konusu husus, enflasyona maruz kalmış ülkelerde para arzının azaltılması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla süreç, yurtiçindeki kurum ve kuruluşlara verilen kredilerde de bir sıkılaştırma öngörmektedir. Kredi sıkılaştırmasının enflasyonu düşürücü etkisi olmakla birlikte, büyümeyi ve istihdamı olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir.

Dış ödemeler dengesindeki açık sorununu önlemek için ise ilk alternatif ülke para biriminde devalüasyon yapılmasıdır. Sıcak para olarak bilinen yabancı sermayenin ülkeye girişinin sağlanması için faiz oranlarını artırmak da uygulanan yöntemlerden biridir. Sıkılaştırıcı para politikasının bir aracı olan faiz oranlarının artışı esasen; reel faiz oranlarının artışını beraberinde getirmekte, hükümetlerin daha fazla faiz ödemesine neden olmak gibi olumsuz bir sonuç doğurmaktadır.

Ödemeler dengesi açığını gidermek için; sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılmasının yanı sıra, dış ticaret üzerindeki engellerin kaldırılması da bir başka IMF koşuludur (Bessma ve Mark, 2017, s. 37). Bu koşul, Washington uzlaşılarının önemli argümanlarından biridir. Bununla amaçlanan, kamu gelirlerini dış ticaretteki verimsizliği engellemek suretiyle artırmaktır (Demircioğlu ve Karagoz, 2016, s. 399). Doğrudan vergilerin ve gümrük tarifelerinin azaltılması suretiyle elbette ekonomik büyüme sağlanabilir. Ancak anılan yöntemlerin, ülkenin üretim kaynaklarının etkin kullanımı ve ödemeler dengesi probleminin çözümü konusunda ne derece yardımcı dokunacağı belirsizdir.

IMF'ye göre, kamu kesimi açıklarının azaltılması için sıkılaştırıcı maliye politikasının uygulanması gerekmektedir. IMF politikaları, dış dengenin iç dengedeki kredi politikaları

sebebiyle bozulduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Buna göre, kredilerdeki olağan dışı veya kamu harcamalarında potansiyelin üzerindeki artış enflasyon olarak geri dönmektedir. Söz konusu klasik parasalcı yaklaşımın günümüzde geçerliliğini yitirdiği söylenebilir (Akalin ve Uçak, 2007, s. 3).

Örnek olarak, pamuk ihracatı yaparak dış ticaret fazlası vermeye çalışan veya bu açığını azaltan bir Türk dünyası ülkesini ele aldığımızda; eğer bu ülkenin pamuğuna konjonktürel nedenlerle yeterli talep gelmezse beklenen ihracat artışı sağlanamayacak ve bu ülkede cari açık sorunu yaşanacaktır. Bu durumda; parasalcı yaklaşıma göre kamu harcamaları artırılmamalı, aksine yurt içinde pamuk üretimi ve ticaretiyle iştil eden kesime verilen krediler azaltılmalıdır. Hâlbuki pamuk ihracatı yapan firma/kişilere devlet desteğiyle uygulanacak vergi indirimi, sübvansiyonlu kredi temini veya maliyetlerin azaltılmasına yönelik diğer önlemleri içeren geçici teşvik programları ile, kamu harcamalarında kısa vadede artış kaydedilecek olsa bile ülkenin pamuk ihracatında yeniden dengeleme sağlanarak ekonomide yaşanacak krizin önüne geçilebilecektir.

Öğretide bir ülkenin dış açığını kapatmak için kredi genişlemesini önleyici adımlar attığında, işsizlik oranının artacağı ve bunun ülke ekonomisinde daha büyük sorunlara yol açacağı yönünde çalışmalar bulunmaktadır (Krugman ve diğerleri, 2012, s. 38). Başka bir çalışmada da dış ödemeler dengesi sorunu yaşayan ülkelerde IMF tarafından uygulamaya konulan talep kısıtıcı önlemleri içeren sıkı para ve maliye politikalarının, o ülkede işsizliğin artışına ve büyüme oranlarının olumsuz seyretmesine neden olduğu ortaya konmuştur (Besma ve Mark, 2017, s. 50).

Öte yandan, ABD'nin ekonomik kriz dönemlerinde para arzını artırması; kamu harcamalarını artırarak genişletici politikalar uygulamasının yanında, IMF aracılığıyla diğer ülkelere farklı bir politika sepeti önermesi hususu önemli bir çelişki teşkil etmektedir. Bu büyük çelişki, çalışmada ele alınan IMF politikalarının Türk dünyası ülkelerindeki başarı oranının düşük olduğu şeklinde ortaya konan tezi de desteklemektedir. Bu hâliyle IMF'nin uyguladığı politikalarla ülkelerin sürdürülebilir bir büyüme performansına sahip olması mümkün değilken, uygulanan politikaların gelişmiş ülkelerin küreselleşme kavramının arkasına sığınarak arz ettikleri mal ve hizmetler için yeni piyasalar bulma çabasına aracılık ettiği eleştirileri yükselmektedir.

2008 küresel ekonomik krizi sonrasında IMF'nin rolü üzerine tartışmalar sonucunda IMF tarafından bir öz eleştiri yapılmıştır. Yapılan bu öz eleştirinin içeriği aşağıda verilmiştir:

- IMF tarafından, döviz kuruna yönelik politika önerilerinin yapısal ekonomik programlarda önemli bir araç olmadığı fark edilmiştir.
- Mali düzenlemelerin kamu borçlarını azaltmada ve sürdürülebilir bir yeniden yapılanmada önemli olduğu iddia edilmiştir. Buna yönelik olarak, Borç/GSMH oranı yüksek olan Yunanistan, İzlanda, İrlanda, Litvanya ve Romanya gibi ülkelerin yaşadığı krizin temelinde mali düzenlemelerdeki eksiklikler olduğu sonucuna varılmıştır (Besma ve Mark 2017, ss. 28-29). Ancak, Yunanistan haricindeki diğer ülkelerde kamunun harcamalarındaki aşırı artış nedeniyle kriz meydana gelmemiştir. Konut krizi yaşayan Romanya'ya veya ürettiği ürünleri ihraç edemeyen İrlanda'ya mali sıkılaştırma yönünde politika önermenin verimliliği tartışmalıdır (Arora, 2016, s. 1).
- Rekabet gücünün artırılması ve yeterli büyümenin sağlanabilmesi açısından yapısal reformların önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Besma ve Mark, 2017, s. 129). Salt reform paketlerinin ortaya konulmasının yeterli olmadığı, ülkelerin bu reformları uygulama kapasitesinin de dikkate alınması zorunluluğu fark edilmiştir. Nitekim, politika önerisi getirilecek ülkenin sosyo-ekonomik gerçeklerine, kültürel yapısına ve diğer yapısal özelliklerine dikkat etmeksizin uygulamaya konulan standart politika önerilerinin başarısız olma ihtimali oldukça yüksektir. Hakeza bu ihtimal, Türk dünyası ülkelerindeki uygulamalarında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin nevi şahsına münhasır durumlarını göz ardı ederek tabiri caizse ezbere yürütülen IMF uygulamaları, Türk dünyası ülkelerinin ekonomik kalkınmasında beklenen etkiyi gösterememiştir.
- Hane halkının, şirketlerin ve finansal kesimin bilançolarında ortaya çıkan problemlerin krizlerde önemli birer parametre olduğu fark edilmiştir (Besma ve Mark 2017, s. 66). Yalnızca kamu maliyesi ve büyüme arasındaki ilişkiye odaklanmak yerine bu kesimlerin de dikkate alınmasının gerekliliğinin farkına varılmıştır. Nitekim, hane halkı harcamalarının azalmasına neden olacak sıkılaştırma tedbirlerinin onların mali durumlarını nasıl iyileştirebileceği hususu büyük bir soru işaretidir.

- Son olarak; IMF, AB öncülüğünde parasal birlik üyeleriyle sermaye arasındaki ilişkinin nasıl sağlanacağını da önemli olduğu sonucuna varmıştır (Arora, 2016, s. 1).

IMF politikalarının başarılı olup olmadığına yönelik olarak yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde; gelişmekte olan 74 ülke üzerinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra gözlenen makro ekonomik istikrarsızlık ve volatilitenin nedeni üzerine araştırma yapan Santaella (1996, 502), IMF'nin standart yaklaşımını; para ve maliye politikasının ekonomi politikası üzerindeki dominant etkisinden arındırılması olarak ifade etmiş, bunun yanında para ve maliye politikasını kötü yöneten kişilerin elinden kurtarmak için bu politikaların değiştirilmesi yönündeki sonuçları tartışmıştır. Kurumsal ve yönetsel sorunlarla ilgilenmeyen yapısal reform hedefli teknik politikaların yozlaşma ve rüşvet gibi faktörleri göz ardı ederek başarıya ulaşma şansı düşüktür. Gelişmekte olan ülkelerde II. Dünya Savaşı'ndan sonra gözlenen makro ekonomik istikrarsızlık ve değişkenliklerin nedenlerine yönelik standart IMF yaklaşımı; açık veya örtük olarak, makro ekonomik politikaların kötü biçimde idare edilmesinin birinci sorumlusu olarak görülmüştür.

IMF'nin kredi politikalarına yönelik eleştirilerin en önemlilerinden birisi de programların yapısal reformlar yerine ekonomik istikrarı hedef almasıdır (Besma ve Mark, 2017, s. 80). Bu teknik eleştiri literatürde, fiyatlar genel istikrarının makul seviyelere gerilemesi için alınacak ani önlemlerin bir süre sonra başarısızlığa mahkûm olduğu şeklinde yer almıştır (Telatar ve Telatar, 2004, s. 53). Bu minvalde IMF'nin istikrar politikaları Ortodoks ve Heterodoks politikalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Ortodoks istikrar programları, ödemeler dengesi problemini çözmek ve enflasyonu düşürmek için sıkı maliye ve para politikası güden politikalar (Güneş, 2008, s. 92).

Ortodoks politikalar sayesinde talep düşürülmeye ve enflasyon sorunu ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Reel denge ile parasal dengenin, fiyat istikrarının sağlanmasıyla da makro ekonomik istikrarın sağlanması hedeflenmiştir (Güneş, 2008, s. s 102-110). Ancak bir ekonomik kriz ortamında sıkılaştırıcı talep yönlü politikalar yerine, arz yönlü; üretimi ve istihdamı artırıcı politikaların uygulanmaması, bir çelişki kabulüyle yukarıda belirtilen temel eleştirinin odağını oluşturmaktadır. Arz yönlü politikaların kapasite kullanımında, tasarruf ve yatırımlarda artışa olumlu katkısı olduğu bir gerçektir.

Ancak, kalıcı çözüm için daha uzun vadeli yapısal önlemlerin uygulamaya konulması gerekmektedir. IMF tarafından bu yaklaşım kabul görmemiştir (Sancar, 2010, s. 432).

IMF programlarının, ödemeler bilançosu açıklarının iyileştirilmesi ve enflasyonun düşürülmesi gibi iki ana amacı bulunmaktadır. Bu programlar, sıkı maliye ve para politikaları içermektedir (Topallı, 2006, s. 144). Enflasyonun parasal genişlemeden kaynaklandığı hipotezi üzerine sıkı para politikası oluşturulmuştur. Stiglitz ve diğerlerinin (2001) ifade ettiği gibi, krizler kapitalizmin mütemmim cüzüdür. 1720'lerde yaşanan İngiltere Güney Denizi buhranı, 1717'de kurulan Fransız Mississippi şirketinin oluşturduğu balon, 1870 ve 1930'larda endüstrileşmiş devletlerin maruz kaldığı depresyon, Latin Amerika'daki orta gelirli ve Afrika'daki yoksul ülkelerin borç krizleri, gelişmekte olan ülkelerin finansal krizleri ve sosyalist ekonomiden geçiş yapan ülkelerin yaşadığı krizler bu görüşü destekler nitelikteki örnekler olarak göze çarpmaktadır (Easterly ve diğerleri, 2001, s. 194).

Türk dünyası ülkelerinde veya SSCB sonrası kurulan diğer devletlerde görülen dönüşüm sonrası ortaya çıkan ekonomik krizlerin, bunların geçiş ekonomisi olmalarından kaynaklanan birer kriz olup olmadığı hususu da tartışılmalıdır. Zira, söz konusu krizlerin nedenleri; kamu maliyesi, döviz kuru ve bankacılık gibi alanlardaki politika ve gelişmeler olabileceği gibi, uluslararası konjonktürel gelişmeler kaynaklı da olabilecektir. Ayrıca, deprem gibi doğal afetler ve savaş gibi dış etkilerden kaynaklı olarak ekonomik krizler yaşanabileceği gibi, teknolojik değişimlere uyum sağlamada yetersiz kalınması da ülke ekonomisini olumsuz etkileyebilmektedir. Çünkü geçiş ekonomileri statüsündeki Türk dünyası ülkelerinde teknolojik altyapı anlamında rakiplerine göre çok geri kalmış dezavantajlı bir piyasa ortamı söz konusu olmuştur (Mau, 2015, s. 14). Bu bakımdan; krizin kaynağının doğru bir şekilde tespit edilmesi, krizin ortadan kaldırılması için alınacak tedbirlerin başarısı için önemli bir ön koşuldur.

Ortodoks politikalar; ekonomideki ödemeler dengesi problemine çözüm sunabilirken, bu politikaların ücret, fiyat ve döviz kuru arasında denge kuramadığı, bu nedenle enflasyona çözüm üretmediği görülmektedir (Öztürk ve Bayraktar, 2010, s. 42). Kamu harcamalarının azaltılması ve mali dengenin sağlanmasına yönelik politikalar başarısız bulunduğu için Heteredoks politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Heteredoks programlar; kamu harcamalarının daha agresif bir şekilde kısıldığı, ücret ve fiyatlar üzerinde şok

tedavi uygulanmaya çalışıldığı, bunun yanı sıra gelir politikalarının da uygulamaya alındığı programlardır (Şenel, 2012, ss. 85-86). Şok bir tedavi yöntemi olarak ücret ve gelirlerin aniden kısılmasının gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkisi olmuştur.

2008 Ekonomik Krizi'ne kadar ABD'nin liderliğinde oluşturulan ekonomik sistem, üç ana konuya odaklanmıştır. Bunlar; piyasanın serbestleştirilmesi, sermaye hareketlerindeki bariyerlerin kaldırılması ve küresel para sisteminin regüle edilmesidir (Günel, 2001, s. 41). Piyasa regülasyonu önemlidir zira, “finansal krizlerin temelinde başıboş piyasaların yattığı düşüncesi” yaygın olup, “2008 ekonomik krizinin de kapitalizmin finansallaşma sürecinin doğrudan bir sonucunun olduğu, IMF ve politikalarının da doğrudan olmasa bile, dolaylı olarak 2008 ekonomik krizinin sebebi olarak kabul edilebileceği” düşünülmektedir (Chorev ve Babb, 2009, s. 459).

2008 ekonomik krizinden önce küreselleşme süreciyle beraber; “ekonomide istikrarın sağlanması, özelleştirmelerin yapılması, serbestleşme gibi kurallar çerçevesinde uygulanan politikalar, merkezden çevreye tek yönlü olarak iletildiği gerekçesiyle demokratik olmaması yönünden” eleştirilmiştir. Bu sistemde daha çok “II. Dünya Savaşı'nda galip gelen gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda hareket edilmiştir. Finansman biçimi ve bunu yansıtan oy hakları, gelişmiş ülkelerdeki ekonomik dengesizlikler karşısında etkisiz IMF'nin kalmasına” yol açmıştır.

Dünyanın en gelişmiş yedi ülkesini temsil eden G-7'nin, 1980 yılında “dünya üretiminden aldığı pay %76 düzeyinde iken, 2008 yılında bu oranın %68'e gerilemiş olması”, dünya ekonomisinde G-20 ülkelerinin önemini artırmıştır. Bu doğrultuda IMF için oy dağılımının gelişmekte olan ülkeler lehine değiştiği söylenebilir. “Kurumların karar alma süreçleri tam anlamıyla demokratikleşmedikçe ve bu süreçler gelişmiş ülkelerden bağımsız bir yapıya kavuşturulmadıkça” kriz konusunda kökten çözümlerin üretilmesi mümkün olmayacaktır.

1980'lerin başından itibaren yaygınlaşan finansallaşma; beklenen kurtuluşu gerçekleştirmediği gibi, 2007'de ABD'de ortaya çıkan ekonomik çöküşle, bütün dünya ekonomilerini uzun süre sarsacak bir durgunluğa sürükleyeceği görünmektedir. “Kriz sonrası süreçte gerçekleşen sermaye hareketlerinin yönüne ve hacmine bakarak, kapitalist sistemin krizi aşmak için henüz özgün bir yol bulamadığını, aksine daha fazla

finansallaşarak, çevre ülke mülklerine el koyma yoluna devam ettiğini” söyleyebiliriz (Erdem ve Atbaşı, 2011, s. 34).

IMF politikalarının kendisini hissettirmedeği 2008 ekonomik krizi ve sonraki gelişmelere baktığımızda, Türk dünyası ülkeleri açısından bazı önemli sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin; Azerbaycan ekonomisi, petrol fiyatlarındaki ve dış talepteki düşüşten olumsuz etkilenirken, Kazakistan ekonomisi, iç ve dış talepteki düşüş nedeniyle iktisadi daralma yaşamıştır. Kırgızistan ekonomisi ise bir yandan küresel ekonomik kriz diğer yandan ülke içindeki siyasi ve sosyal istikrarsızlığın etkisiyle, kriz ve sonrasındaki yıllarda çeşitli sorunlarla karşılaşmaya devam etmiştir.

Küresel kriz döneminde Özbekistan ekonomisinde küreselleşme karşıtı politikaların etkisiyle diğer ekonomilere nazaran daha az bir daralma görülmüştür. “2008’de %9 olan, ülkenin GSYİH büyümesi 2009 yılında %8,1’e düşmüştür. Krizin etkisini hafifletmek için uygulanan genişletici kamu yatırımlarının etkisiyle, inşaat ve hizmetler sektöründeki iyileşmeye bağlı olarak, önemli bir ekonomik büyüme kaydedilmiştir.” Türkmenistan ekonomisi -özellikle gaz ihracatındaki azalış nedeniyle dış talepte oluşan talep yetersizliğinden ötürü daralmaya girmiştir.

Büyüme oranları incelendiğinde, IMF verilerine göre; “Reel GSYİH 2009 yılında; Azerbaycan ekonomisinde %9,3’e, Kazakistan ekonomisinde %1,2’ye, Kırgızistan ekonomisinde %2,3’e, Türkmenistan ekonomisinde %6,1’e ve Özbekistan ekonomisinde %8,1’e” gerilemiştir. 2009 yılıyla birlikte Azerbaycan ekonomisi hariç, diğer ekonomilerde işsizlik oranında artışlar görülmüştür. İşsizlik oranı, Kazakistan’da %8’e, Kırgızistan’da %5,8’e ve Özbekistan’da ise %8,2’ye yükselmiştir (IMF Veritabanı).

Sonuç olarak, Türk dünyası ülkeleri iç ve dış şoklara karşı yüksek düzeyde kırılganlığa sahiptirler. “Ülke ekonomilerinin bu şoklar karşısında kırılganlığını azaltmak ve ekonomik gücünü artırmak için; orta ve uzun vadede ham madde-ara malı, finansman ve teknoloji açısından dışa bağımlılığı azaltacak”, iç talep açısından pazar hacmini güçlü kılacak, dış talep açısından ise küresel rekabet gücünü, ürünlerin reel katma değerini, ihracatta pazar ve ürün çeşitliliği ile pazar hâkimiyetini yükseltecek, “içsel büyüme modelleriyle temellendirilen ekonomi politikalarının tasarlanması, sonraki olası iç ve dış iktisadi krizlerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini” daha aza indirebilecektir.

3. BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN VE KAZAKİSTAN'IN IMF İLE İLİŞKİLERİ

3.1. KAZAKİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Kazakistan'ın modern tarihini, 1917 tarihinde Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrim ile başlatmak mümkündür. Bolşevik Devrimi'nden sonra kurulan SSCB'nin bir parçası olan Kazakistan; 1936 yılında Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almış ve SSCB'nin dağılmasıyla Kazakistan Cumhuriyeti resmi adıyla bağımsızlığına kavuşmuştur. 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, bu yönüyle bağımsızlığını ilan eden son Sovyet Cumhuriyeti olmuştur.

Kazakistan, Asya'nın ortasında 17,4 milyonluk nüfusa sahip bir ülke olup, yaklaşık 2,7 milyon kilometre karelik yüz ölçümüyle dünyanın en geniş 9. ülkesi konumundadır. Kuzey ve batısında Rusya ile 7.591 kilometre sınırla çevrili olup, bu uzunluk Kazakistan'ı bir ülkyle en uzun sınırı olan ülke yapmaktadır. Keza doğusu 1.783 kilometre ile Çin'le; güneyi ise 1.242 kilometre ile Kırgızistan'la, 2.351 kilometre ile Özbekistan'la ve 426 kilometre ile Türkmenistan'la çevrilidir. Sınırlarında Baykal ve Hazal Gölleri bulunan Kazakistan, okyanuslara doğrudan erişimi olmayan en büyük ülke konumundadır.

Kazakistan nüfusunun yaklaşık %66'sını Kazaklar, %21'ini Ruslar, %3'ünü Özbekler, %2'sini Ukraynalılar ve kalanını diğer milletlerden topluluklar oluşturmaktadır. Dil olarak Türk dil grubunda kabul edilen Kazakça kullanılmakla birlikte, Rusça da oldukça yaygındır (Kaya, 212, s. 357). Para birimi tenge olan ülkenin başkenti 1998 yılından bu yana yeni adı Nursultan olan Astana'dır. BM, Şangay İş birliği Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı, İslam İş birliği Teşkilatı, Kolektif Güvenlik Teşkilatı Örgütü ve Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi olan Kazakistan bağımsızlığından bu yana 30 yıl içinde ciddi krizlere ve ekonomik dalgalanmalara maruz kalmıştır.

1997 Rusya krizi, 1998 Güneydoğu Asya krizi ve 2008 küresel ekonomik kriz ülkeyi olumsuz anlamda etkilemiş olmakla birlikte, enerji ve ham madde fiyatlarındaki dalgalanmalar Kazakistan ekonomisinde her zaman etkileyici önemli unsurlar olmuştur.

Tüm bu sorunlara ve sıkıntılara karşın 2000-2008 yılları arasında yaklaşık %9 oranında büyüme gösteren, günümüzde yaklaşık 13 bin ABD doları düzeyinde kişi başına milli gelire sahip olan Kazakistan, dünyanın önde gelen ekonomilerinin biri hâline gelmiştir (DB Veritabanı).

Kazakistan; tarihi boyunca gerek coğrafi yakınlığı gerekse de 1991 yılına kadar SSCB'nin bir parçası olması nedeniyle Rusya ile yakın ilişkiler yürütmüştür. Soğuk Savaş dönemi boyunca Kazakistan; uranyum, metal, petrol ve gaz gibi pek çok doğal kaynağı Sovyetler Birliği'ne temin ederek Sovyet askeri gücünün talepleri karşısında önemli bir arz kaynağı olmuştur. SSCB döneminde ülkedeki işletmelerin neredeyse %60'ı askeri endüstri için kurulmuş olmakla birlikte, SSCB'deki çözülme neticesinde birlikte askeri endüstri ürünlerindeki arz ciddi bir şekilde azalmıştır (Walker ve Corzine, 1997, s. 1).

Sovyetler Birliği'nden kopuş sonrası süreçte 1991 yılında Kazakistan'daki şirketlerin %40'tan fazlası zarar ettiğini duyurmuş ve çoğu şirket %30 ile %60 arasındaki kapasite oranıyla üretime devam etmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını ilan eden ülkelerde yaşanan ekonomik kriz Kazakistan'ı da etkilemiştir. Kazakistan ticaret hacminin yaklaşık %90'ının eski Sovyet cumhuriyetleriyle yapılan ticari aktiviteden oluşması, SSCB'nin dağılmasıyla Kazakistan'ı ekonomik bunalıma sürükleyen başlıca nedendir (Orynbaev, 2006, s. 394).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının Kazakistan'a etkisi sadece ekonomik alanda görülmemiş, bir dizi siyasi sorunlar da bu süreçte ortaya çıkmıştır. Bağımsızlığın yeni kazanılmasıyla yeni bir devlet kimliğinin ortaya çıkması, Kazakistan açısından etnik dengeyi koruma politikasını zorunlu hale getirmiştir. Bu dönemde Kazakistan'daki Rus azınlıklar politik olarak hassas bir mesele hâline gelmiştir. Çünkü Rus azınlık, Kazakistan'ın eğitilmiş ve teknolojik olarak yetenekli kesimini oluşturuyordu. Bu yönüyle Rus azınlığın yeni cumhuriyete entegre edilememesi sonucu Rusların göç etmesi, ülkedeki eğitilmiş sınıfın yok olma tehlikesini de beraberinde getirebilirdi. Öyle ki yeni cumhuriyetin kalkınmasında eğitilmiş sınıfın rolüne mutlak ihtiyaç duyulacaktı (Sullivan, 2016, s. 27). Kazakistan, iç siyasetinde her ne kadar Rusları ülkede tutma politikası gütsede yadsınamayacak düzeyde göç yaşanmış ve Kazakistan bu nedenle demografik olarak önemli ölçüde zarar görmüştür. (Peyrouse, 2004, s. 350).

Kazakistan doğal kaynakları bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Bununla paralel olarak doğal kaynakların ihracatı Kazakistan ekonomisi açısından yüksek öneme sahiptir. Öyle ki milli gelirinin dörtte biri, bütçe gelirlerinin yaklaşık yarısı ve ihracatın üçte ikisi petrol gelirlerinden oluşmaktadır (Clark ve Monk, 2010, s. 9). Bütçe gelirlerinde; doğal kaynakların ve özellikle de petrolün önemli bir rol oynaması, Kazakistan ekonomisini 1990-1995 yılları arasındaki dönemde petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan dolayı zor durumda bırakmıştır (Sullivan, 2016, s. 11). Keza ülkenin güncel ihtiyaçlarını karşılayamayan eski Sovyet teknolojisi, petrol üretiminin azalmasına ve Kazakistan hükümetinin bütçesini yönetmede zorlanmasına sebep olmuştur.

Kazakistan'ın maruz kaldığı resesyon; yabancı sermayenin ülkeye davet edilmesine ve zengin petrol alanlarında araştırma ve keşif faaliyetleri yaparak yeni rezervlerin bulunması faaliyetlerine başlanmasına neden olmuştur. Nitekim 1990'lı yılların ikinci yarısı yalnızca kritik sektörlerin özelleştirilmesi ve serbestleştirilmesi ile değil, fiyatların ve ticaret hadlerinin serbestleştirilmesi ile de anılmaktadır (Peyrouse, 2004, s. 351). 1995 sonrası dönemde, petrol üretiminin artması bütçe gelirlerinin artmasını sağlayan bir faktör olmuştur. Yabancı yatırımcıların Kazakistan'daki doğal kaynaklara olan ilgisinin Kazakistan'ın kalkınmasında doğrudan etkisi olduğu kabul edilmektedir (Ernst and Young, 2012, s. 2).

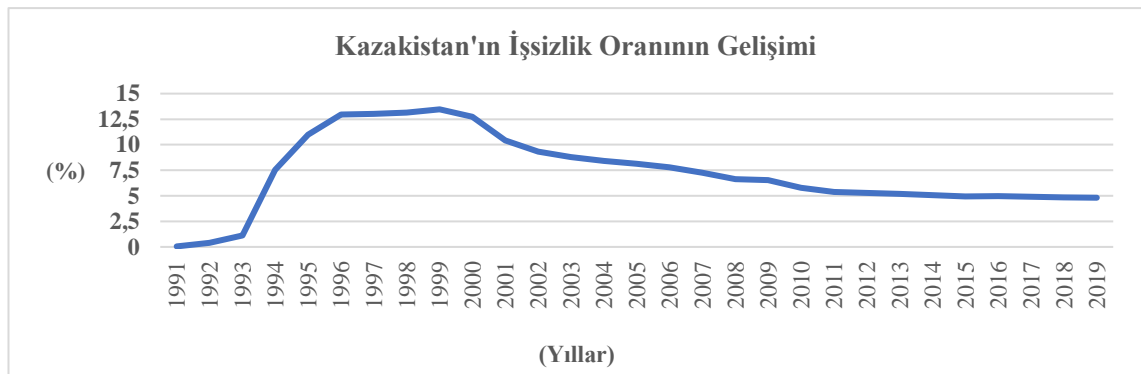
Kazakistan'ın zengin doğal kaynakları diğer Türk dünyası ülkelerine nazaran daha fazla yabancı yatırımcı girişine neden olmuştur. Öyle ki daha bağımsızlığın ilk yıllarında doğrudan yabancı yatırım tutarı 160 milyar ABD doları tutarına ulaşmıştır. Öte yandan, devlet tarafından kamuyu sistemden uzaklaştırıcı yönde yapılan reformlar yabancı yatırımcının özellikle petrol ve doğal gaz endüstrisinde ilgisinin fazla olmasına sebep olmuştur (Valentinova, 2012, s. 1). Belirtilen bu gelişmeler 2000 yılında ülkenin IMF'ye olan 385 milyon ABD doları düzeyindeki borcunun tamamının geri ödemesini yapmasını sağlamıştır.

Kazakistan 2000'li yılların başında IMF ile olan bağımlı koparmasına rağmen ülkede zaman zaman çift haneli rakamlara ulaşan büyüme oranlarına ulaşılmıştır. Büyüme, 2008 ekonomik krizinden sonra kısmi dalgalanmalar kaydetmiştir. Ülke söz konusu krizden sonraki dönemde kısa bir durgunluğa yakalandıktan sonra; %5'in altında bir ortalamaıyla, potansiyelinin altında bir ekonomik büyüme sergilemiştir. Bu göreceli yavaşlamanın en büyük sebebi petrol fiyatlarında görülen düşüş ve dalgalanmadır. Kazakistan açısından

büyük bir nimet olan petrolün meydana getirdiği yoğunlaşma; ülkenin büyümesini dalgalanmaya maruz bırakmaktadır. Bu nedenle, ülkenin gelir kalemlerinin ve ekonomik ürün çeşitliliğinin gerekliliği aşikardır. Nitekim 2015-2016 yıllarında Ukrayna krizi kaynaklı olarak petrol fiyatlarının düşmesi sebebiyle ülkenin büyüme oranlarında görülen gerileme bu gerekliliği doğrular niteliktedir.

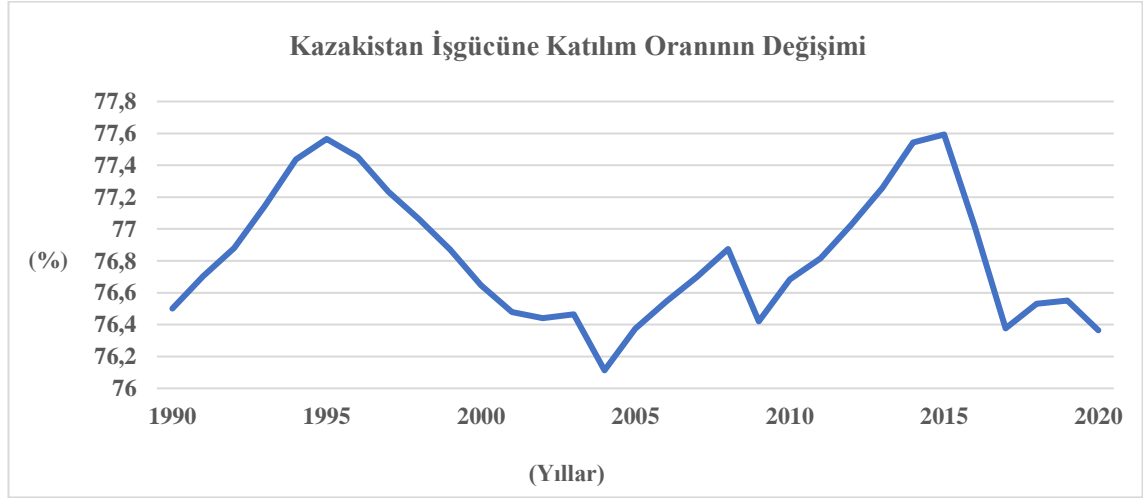
Literatürde, “doğal kaynak zengini ülkelerdeki uzun dönem büyüme oranının, doğal kaynak fakiri ülkelerdeki büyüme oranından daha düşük, makro ekonomik volatilitenin ise daha yüksek olmasına doğal kaynak laneti” adı verilmektedir (Mehlum ve diğerleri, 2006 s. 1; Togay, 2009, s. 233). “Kazakistan ekonomisinin petrole olan bağımlılığının azaltılması için uzun vadeli sanayileşme politikalarının etkin biçimde hayata geçirilmesi” gerekmektedir. Kazakistan açısından büyümenin kaynaklarının araştırıldığı bir çalışmada; ekonomik büyümenin ana kaynağının yurtiçi talep genişlemesi olduğu, bunu ihracat talebinin izlediği, teknolojik değişimin katkısının ise ekonomi genelinde çok düşük bir paya sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuç IMF’nin iç talebi kısıtıcı önlemlerinin bir ülkede nasıl olumsuz bir etkide bulunacağına göstergesidir (Özdil ve Turdalieva, 2015, s. 844).

Kazakistan’daki büyümenin yanı sıra işsizlik oranının da 2000’li yıllardan sonra ideal seviyelere yaklaştığı aşağıdaki grafikten görülmektedir. 2008 küresel ekonomik krizinin ardından Kazakistan’ın işsizlik oranı %6-7 düzeyine gerilemiştir. Anılan oran pek çok Türk dünyası ülkesine göre oldukça iyi bir seviye olup, elde edilen büyüme oranıyla birlikte değerlendirildiğinde Kazakistan açısından makro ekonomik bir başarı elde edildiği sonucuna ulaşılabılır.

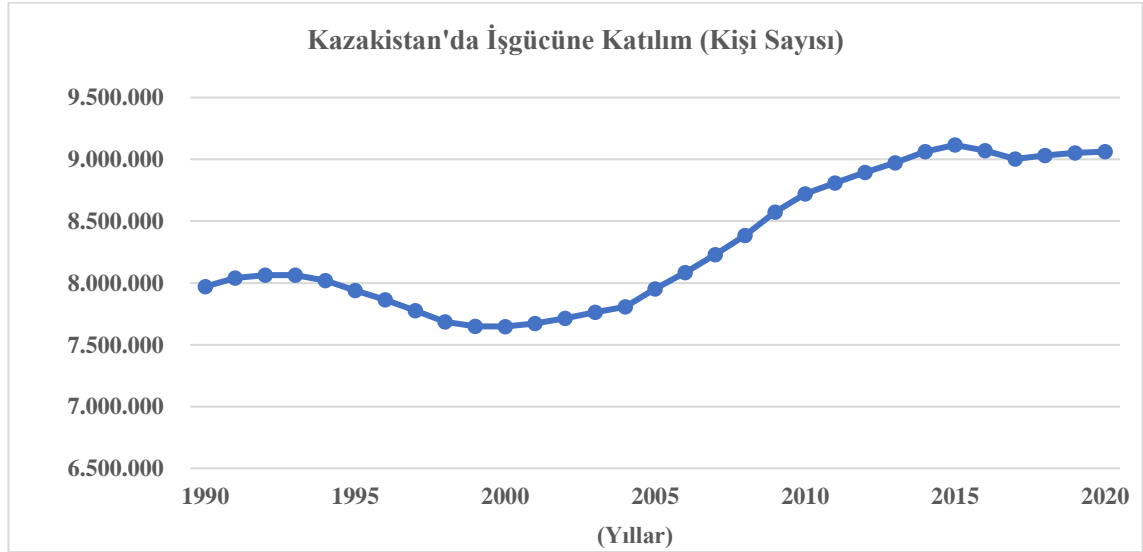

Grafik 11: Kazakistan'ın İşsizlik Oranının Gelişimi (<https://www.tradingeconomics.com>)

Aşağıdaki grafiklerden görüleceği üzere Kazakistan nüfusunda iş gücüne katılım genç nüfusun artışıyla sürekli bir yükseliş göstermekle birlikte, bu sayının toplam nüfusa oranı 1995-2005 yılları arasında bir gerileme dönemine girmiş, 2005 yılından itibaren ise artmaya başlamıştır.

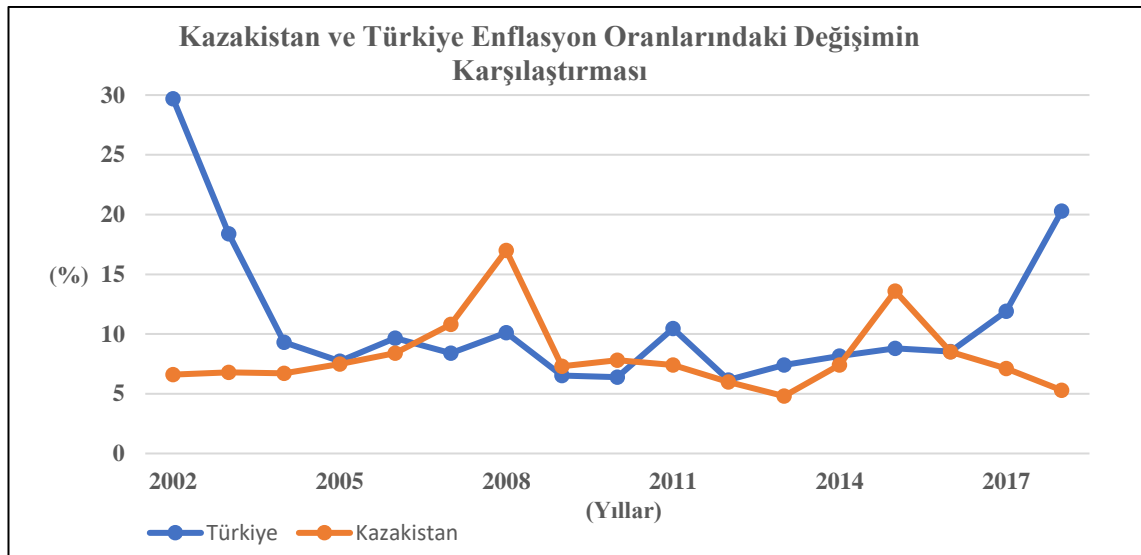
Grafik 12: Kazakistan İşgücüne Katılım Oranının Değişimi (<https://data.worldbank.org>)

Grafik 13: Kazakistan'da İşgücüne Katılım (<https://www.tradingeconomics.com>)

Kazakistan'ın işsizlik oranında 2000'li yıllardan itibaren azalış kaydedilmiş ve son dönemde bu oran %6 seviyesine gerilemiştir. İşsizliğin azalmasında özellikle; ülkenin elde ettiği yüksek oranlı büyüme ve hükümetin reel kesim firmalarına yönelik olarak uyguladığı destekleyici politikalar etkili olmuştur. Diğer yandan; hizmet, inşaat ve eğitim gibi sektörler iş gücü artışına, sanayi ve tarım sektörüne göre daha fazla katkıda bulunmuştur (Nurgozhayeva, 2016, s. 59).

Kazakistan enflasyon sorununu da geride bırakmıştır. İzleyen grafikte Türkiye ile Kazakistan'ın enflasyon oranlarındaki değişim ve gelişime birlikte yer verilmektedir. 1990'lı yılların başlarında üç haneli enflasyonlarla mücadele eden Kazakistan ve Türkiye açısından enflasyon, önemli bir sorun olmasına karşın kontrol edilebilir seviyelere gerilemiştir. Kazakistan'ın bağımsız ekonomi politikası sayesinde 2001 ve 2002 yılında enflasyon, sırasıyla %8,4'e ve %5,8'e gerilemiş; bu dönemden sonraki yüksek ekonomik büyüme, bir miktar enflasyon artışına neden olmuştur. 2003 yılında %6,5'e çıkan enflasyon oranı, 2004'te %6,9, 2005'te %7,6, 2006'da %8,6, 2007'de %10,8 ve 2008 yılında da %18,6 düzeyine yükselmiştir. Diğer taraftan, 2009 yılından sonra Kazakistan yönetimi maliye ve para politikaları ile ekonomiye müdahale etmiş ve fiyat artışlarını kontrol altına almıştır.

Grafik 14: Kazakistan ve Türkiye Enflasyon Oranlarındaki Değişimin Karşılaştırması (<https://www.statbureau.org>)

Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, IMF politikalarıyla özellikle, faizlerin yükseltilmesi ve harcamaların bu yolla kısılması hedeflenmiştir. Reel sektörü dışlayıcı nitelik arz eden, finans piyasa aktörlerinin ülkenin kaynaklarından daha fazla para kazanmasına sebep olan bu sıkılaştırıcı politikanın enflasyona çözüm olup olmadığı hususu her zaman tartışma konusu olmuştur. Bir ülkenin kalkınması düşük ve stabil faiz ortamına bağlıdır. İzleyen grafikte Kazakistan ve Türkiye'nin faiz oranlarının değişimine yer verilmektedir. İki ülke de %100'leri aşan faiz oranlarını tecrübe etmiş, ihtiyaç olan dolaylı sermaye yatırımı için yüksek faiz oranlarına katlanmak zorunda kalmışlardır.

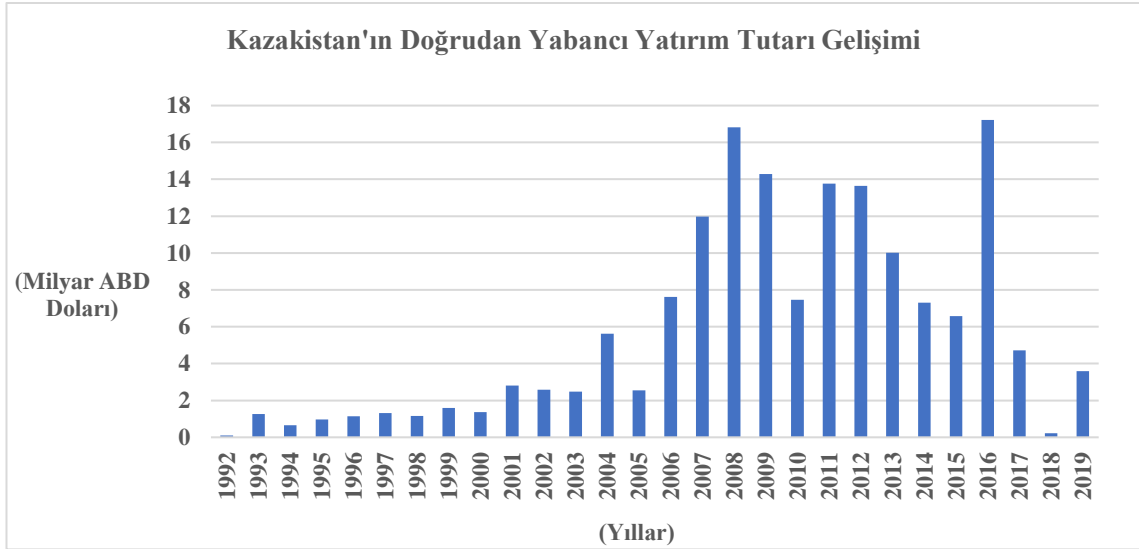
IMF'nin etkin olmadığı veya etkisinin nispeten daha az hissedildiği dönemlerde daha stabil ve makul faiz oranlarının tecrübe edildiği hususu anılan grafikten anlaşılmaktadır.

Grafik 15: Kazakistan ve Türkiye'nin Faiz Oranlarının Karşılaştırması (<https://www.tradingeconomics.com>)

Türk dünyası ülkeleri arasında yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi açısından en başarılı konumdaki ülke Kazakistan olmuştur. Petrol, doğalgaz ve çeşitli maden rezervleri için 2000'li yılların başından itibaren ülkeye yabancı yatırım girişinde bir yoğunluk yaşanmış, son yıllarda ise “imalat sanayi ve tarım sektörlerinde de yabancı yatırımcılar için” uygun koşullar oluşturulmuştur. Aşağıdaki grafiğe göre, DB'nin “İş Yapma Kolaylığı” sıralamasında dünyada 36. sırada bulunan Kazakistan'ın nasıl doğru bir yatırım iklimi oluşturduğu hakkında bir sonuca ulaşılabilmektedir. Doğrudan yabancı sermayenin bir ülkeye akın etmesi için gereken pek çok kriter mevcut olmakla birlikte; genellikle istikrarlı bir ekonomi, gelişmiş bir hukuk düzeni, regüle edilmiş ve serbestleştirilmiş kurumların mevcut olması beklenir. Grafik 16 incelendiğinde, 1995-2008 arasındaki dönemde ülkeye giren net doğrudan yabancı yatırım düzeyinde ciddi bir şekilde artış olduğu, ancak küresel ekonomik krizin etkisiyle 2008 yılından 2015 yılına kadar olan dönemde bu tutarın bir azalış sürecine girdiği görülmektedir.

Grafik 16: Kazakistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırım Tutarı Gelişimi (<http://data.worldbank.org>)

Doğal kaynaklarındaki çeşitlilik Kazakistan'a ekonomik alanda önemli bir avantaj sağlamaktadır. British Petroleum tarafından yayımlanan rapora göre, 2017 yılı itibariyle Kazakistan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 30 milyar varil civarında olup, ülkedeki günlük petrol üretimi 1.672 varil düzeyindedir (British Petroleum, 2017, s. 12) Ülkenin petrol rezervinin 1995'te 5,3 milyar, 2005'te ise 9 milyar varil olduğu hususu dikkate alındığında, yıllar içerisinde rezervlerde önemli bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Kazakistan Jeoloji ve Yeraltı Kaynakları Komitesi tarafından yapılan bir açıklamada da periyodik cetveldeki 105 elementten 99'unun Kazakistan'da rezervinin bulunduğu, 60 adedinin ise ticari üretim süreçlerine konu edildiği ifade edilmiştir. Forbes raporu doğrultusunda bazı değerli maden rezervlerinin miktarına ilişkin bilgileri içeren tablo izleyen sayfada yer almaktadır.

Petrol gelirleri; ülke toplam GSMH'sinin dörtte birini, kamu gelirlerinin yarısını ve ihracat gelirlerinin üçte ikisini oluşturmaktadır. Dolayısıyla petrol piyasasındaki volatilité Kazakistan mali dengesine zarar verebilmekte, düşük petrol fiyatları düşük büyümeye ve kamu dengesinde sorunlara sebep olabilmektedir. 1991-1995 yılları arasında petrol üretiminin günlük 570 varilden 430 varile gerilemesi devlet bütçesinde kötüleşmeye ve Kazakistan ekonomisinin zorlayıcı bir resesyona yüzleşmesine sebep olmuştur. Bu zor dönemlerde Kazakistan geniş petrol yataklarını keşfetmesi için yabancı yatırımcıları ülkesine davet etmiştir (Olcott, 2002 s. 66; Van der Leeuw, 2000 s. 102).

Kazakistan Hükümeti bu davetleri yaparken, yabancı yatırımcıların ülkeye başarılı bir kurumsal yönetim ve hesap verilebilirlik standartlarını da getireceği beklentisiyle hareket etmiştir. Kazakistan'ın bu stratejisi doğrudan yabancı yatırım girişi açısından bir başarı göstermiş ve ülkenin ilk yıllarında 160 milyar dolarlık bir yabancı kaynak girişi sağlanmıştır.

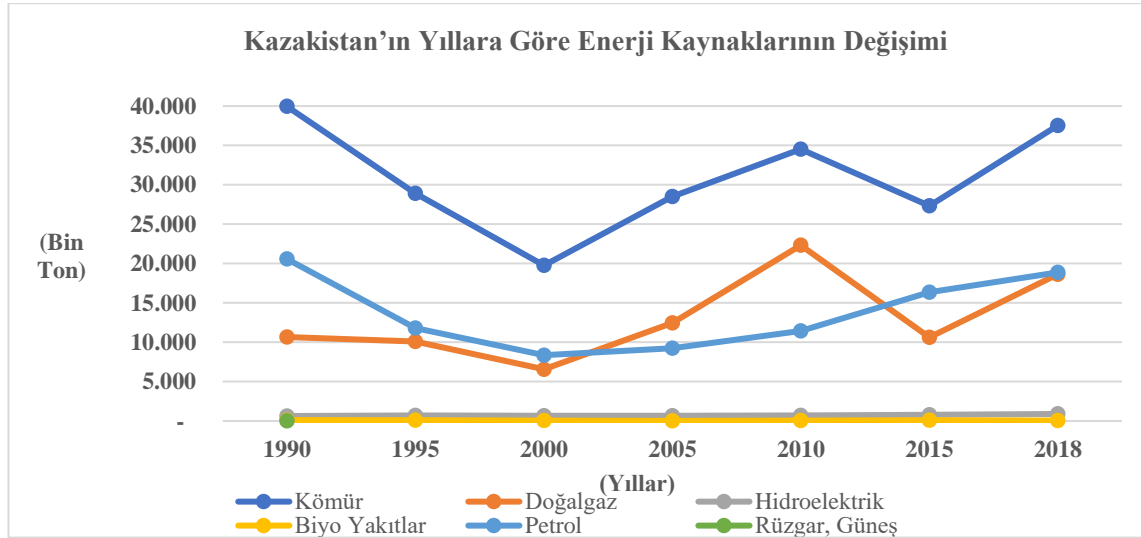
Maden Adı	Kesin Rezerv Miktarı	Tahmini Değeri (milyar ABD doları)	Kalan Tahmini Yıl
Krom	350 milyon ton	972,2	90
Kurşun	14,8 milyon ton	34,9	25
Çinko	34 milyon ton	73,2	25
Uranyum	900 bin ton	143,4	100
Bakır	40 milyon ton	353	30
Petrol	2,7 milyar ton	766,8	90
Altın	902 ton	95	19
Doğal Gaz	1,8 milyar metre küp	274,5	75

Tablo 23: Kazakistan'ın Maden Kapasitesi (Forbes, 2011)

Kazakistan'ın petrol ve gaz başta olmak üzere doğal kaynaklarındaki zenginliği, özellikle son 10 yıllık süreçte ihracatının ve kişi başına düşen milli gelirinin önemli düzeyde artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, Kazakistan politika yapıcıları ülkenin kaynak bağımlılığından doğan risklerin olduğunu her zaman kabul etmiş ve ekonomik çeşitlilik ülke politikasında önemli amaçlardan birisi olmuştur (Nurgozhayeva, 2016, s. 80). Nitekim, Kazakistan ekonomisinde önemli yeri olan petrol ve doğalgaz fiyatlarında son yıllarda yaşanan düşüş, ülkenin kredi notunun azalmasına neden olacak derecede olumsuz bir etkide bulunmuştur.

Düşük petrol fiyatları ülke içinde özellikle küçük ve orta boy işletmelerin ödeme gücünü olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla bu işletmelerin yaşadığı likidite sıkışıklığı sorunundan bankacılık sisteminin de etkilenmesi söz konusu olmaktadır (Nurgozhayeva, 2016, s. 55). Diğer yandan, artan petrol rezervlerine rağmen, Kazakistan enerji arzında kömür hâlâ en önemli yeri tutmaktadır. Aşağıdaki grafik Kazakistan'daki enerji arzının yıllara göre değişimini göstermektedir. Grafikte açık mavi renkle gösterilen kömür

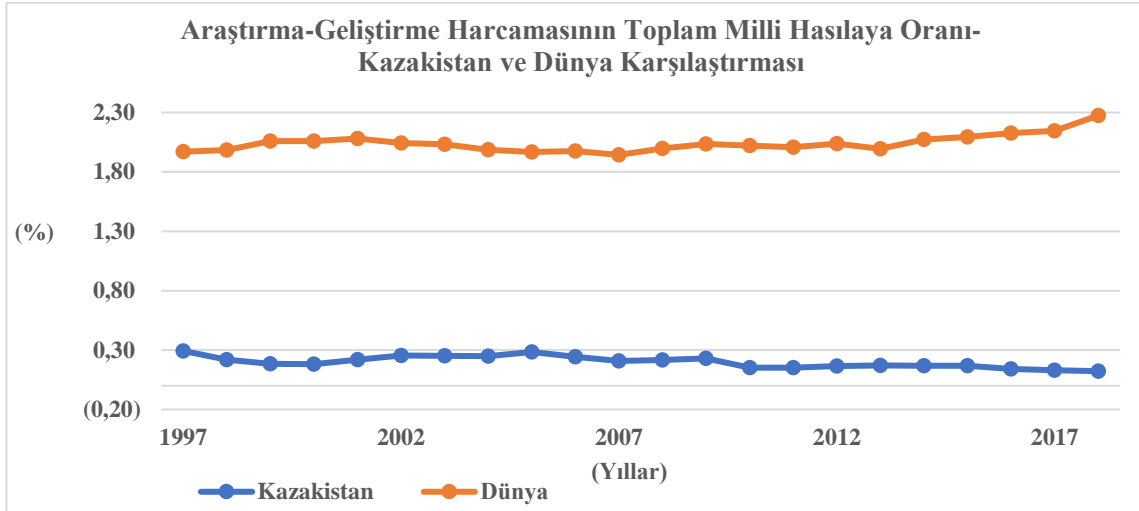
üretiminin 40 bin tondan 25 bin tona gerileyip tekrar aynı seviyelere yükseldiği anlaşılmaktadır.

Grafik 17: Kazakistan'ın Yıllara Göre Enerji Kaynaklarının Değişimi (<https://www.iea.org>)

Doğal kaynakların yanı sıra tarım, Kazakistan ekonomisinde geleneksel olarak önemli bir yer tutmaktadır. Ülke dünyanın önde gelen tahıl ve hububat üreticisi konumundadır. Ülkenin kuzeyinde en çok üretimi yapılan ürünler buğday, arpa ve darı olurken; güneyde pirinç, pamuk ve tütün en çok üretimi yapılan tarım ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağ, bahçe ve karpuz/kavun da Kazakistan tarım kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Tarımın bir alt kolu olarak ise özellikle inek, at ve deve yetiştiriciliği besicilik kapsamındaki faaliyetlerdir (Nogayeva, 2019, s. 350). Bağımsızlıktan bu yana ülkenin endüstriyel ve tarımsal faaliyetler düzenli bir süreci geçirmiş olup, bu süreç finans endüstrisi tarafından da desteklenmiştir.

Kazakistan'da gerçekleşen hızlı ekonomik büyüme ve bunun sayesinde artan döviz girdisi Kazakistan devletinin araştırma ve geliştirme çalışmalarına ayırdığı fonda artışa neden olmuştur. Ancak, aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere son 10 yıllık dönemde önceki yıllara nazaran ülkenin araştırma geliştirme faaliyetlerine ayırdığı kaynakta oransal bir azalışın gerçekleştiği görülmektedir. Dünya ortalamasının %1,5 ila 2,3 civarında seyrettiği hususu göz önünde bulundurulduğunda, anılan faaliyetlere Kazakistan tarafından gayrisafi milli hasıladan ayrılan payın dünya ortalamasının çok altında olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 18: Araştırma-Geliştirme Harcamasının Toplam Milli Hasılaya Oranı-Kazakistan ve Dünya Karşılaştırması (<https://www.indexmundi.com>)

Kazakistan'ın özellikle petrol konusunda yabancı yatırımcılara yönelik kolaylaştırıcı reformlara devam etmesi, toplam yatırımlar içinde yabancı yatırımcı payının %60 düzeyini aşan bir paya ulaşmasında önemli bir etmen olmuştur. Bununla birlikte madencilik ve imalat sektörü de yabancı yatırım çeken önemli ticari faaliyet alanları olmuştur (Coronel, 2011, s. 9).

Doğrudan yabancı yatırımlardaki artış kredi hacminde de bir artışa neden olmuş, 2008 ekonomik krizine kadar olan dönemde ülkede yıllık ortalama %60 oranında kredi genişlemesi yaşanmıştır. Bu kredi büyümesinin kaynağı ise bankalarca toplanan mevduat ve yurt dışından düşük faizle sağlanan döviz kredisi olmuştur (Barisitz ve Lahnsteiner, 2010, s. 68).

2010 yılında Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya Federasyonu ekonomik birlik oluşturma çabalarını nihayete erdirmiş ve serbest ticaretin mümkün olduğu bir yapının temelini oluşturmuşlardır. Mal, hizmet, finans ve iş gücü serbestliğini ilke edinen bu birlik ekonomik entegrasyonun önemli bir adımı olmuştur. Kazakistan hükümeti ticari anlamda ilişkilerin derinleştirilmesi hedefiyle, ülkeler arasında oluşan maliyetlerin azaltılması ve tarife dışı bariyerlerin kaldırılarak özellikle sağlık alanındaki regülasyonların hafifletilmesi gerekliliğini savunmuştur. Bu da özellikle Rusya'ya olan ihracatta önemli bir avantaj teşkil etmiştir.

Kazakistan hükümeti ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla 2050 Stratejisi adlı bir model benimsemiştir. Eski devlet başkanı Nazarbayev tarafından

öne sürülen yaklaşım, ülkenin makro ekonomik ve kurumsal koşulları bakımından etkin bir ekonomik planlama yapmasını öngörmüştür (Aitzhanova, 2014, s. 10). Nazarbayev'in bu planlamacı yaklaşımının neoliberal iktisadi yaklaşımlara bir eleştiri olduğu da iddia edilebilir. Bununla birlikte, Nazarbayev'in Kazakistan'da uygulamaya çalıştığı planlamacı ekonomi; klasik manada güçlü bir devlet otoritesi ve hükümet müdahalesinin mevcut olduğu merkezi planlamayla karıştırılmamalıdır. Bağımsızlık sonrası süreçte ülkede serbest piyasa ekonomisi prensipleri öncelikli hedef olarak benimsenmiştir. Bu kapsamda, belirli endüstrilerdeki devlet rolü kademeli olarak azaltılmıştır.

Serbest piyasa sürecine ani geçiş, söz konusu dönemde; genç ve hırslı iş adamları jenerasyonunun doğuşuna neden olmuştur. Bu kişilerin öncelikli faaliyet alanları ise ticaret, bankacılık ve enerji gibi yüksek kârlı sektörlerde yoğunlaşmıştır. Kimi ülkelerde oligarklaşan bu kitlenin esasen SSCB dönemi sonrasında yeni kurulan ülkelerde hâkim kılınan özelleştirme süreciyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Kazakistan'da Astana Grup adıyla bilinen bu popüler jenerasyon üyeleri politikacıların destek ve güveniyle hareket etmişlerdir. Kazakistan'da kurulan bu girişimlerin bir bölümü büyük oligarklar hâline gelirken, bir bölümü kurumsal zafiyetler sebebiyle başarısız olmuştur. Söz konusu girişimcilerin faaliyetlerini yerine getirmesi için gerekli sermaye 1990'lı yılların başında iç kaynaklarla sağlanamamış, söz konusu sermaye ihtiyacında yetersiz kalan Kazakistan bankaları yabancı yatırımcıdan temin edilen kaynakla bu girişimcileri finanse etmeye çalışmışlardır. Bu noktadaki yetersizlik Kazakistan'ın IMF'ye başvurması veya sıcak para için diğer alternatif kaynaklara yönelmesine neden olmuştur.

Diğer yandan, kuruluş döneminde Kazakistan'da sermaye piyasalarının yeterince gelişmemiş olması ve bu piyasalardaki istikrarsızlık yabancı sermayenin de istikrarlı bir şekilde girişini engelleyerek alternatif kaynaklara erişimin sınırlı düzeyde kalmasına sebep olmuştur. Alternatif finansal kaynakların sınırlı olması ve finans piyasalarındaki dalgalanma, Kazakistan'ın bağımsızlık sonrasındaki süreçte sosyo-ekonomik kalkınma planlarını gerçekleştirmesinde önemli bir engel teşkil etmiştir (Kennedy, 2002 s. 227). 2008 ekonomik krizinde de özel sektörün dış kaynak bağımlılığının ekonomide bozulmaya yol açtığı görülmüştür (Barisitz ve diğerleri, 2010, ss. 49-50). Kazakistan hükümeti 2008 ekonomik krizi sonrasında finansal sektörün kontrolünü eline almıştır.

3.2. KAZAKİSTAN'IN IMF İLE İLİŞKİLERİ

Kazakistan'ın IMF ile ilişkilerini anlayabilmek için öncelikle Kazakistan'ın ekonomik tarihine bakılması gerekmektedir. SSCB döneminde ekonomisi merkezi yönetim kararlarına bağımlı olan Kazakistan, merkezi planlamaya göre SSCB'nin ham madde ve tarım ürünlerini temin ettiği yer konumundaydı (Somuncuoğlu, 2001. s. 5). Kazakistan, ürettiğinin tam olarak karşılığını alamıyordu. Birlik üyesi ülkelerin yalnızca kendi aralarındaki ticaretin serbest olması ve bölgenin dış ticarete kapalı olması nedeniyle ülkede yoksulluk söz konusuydu. SSCB; zengin petrol yatakları ile bakır, volfram, kurşun ve barit gibi bazı maden havzalarına sahip olduğu için Kazakistan bölgesini tarım dışındaki ham madde temininde kullanmıştı (Somuncuoğlu, 2001. s. 6).

SSCB'nin uyguladığı politika nedeniyle; bağımsızlık öncesi dönemde Kazakistan'ın ham madde teminine yönelik sanayisi gelişmiş olmakla birlikte, ham maddenin işlenmesine veya çeşitli mamullerin imalatına yönelik sanayisi gelişmemişti (Karibeyeva, 2006, s. 50). Zira bunlar SSCB'nin diğer birlik ülkelerindeki tesislerde işleniyordu. Kazakistan'ın ham madde temini konusunda uzmanlaşması SSCB'nin savaş ve ordu kapasitesinin artırılmasında kritik rol oynadı (Karibeyeva, 2006, s. 51). Ancak söz konusu uzmanlaşma sistemi nedeniyle pek çok yeterlilikten mahrum kalan Kazakistan için bu ekonomik bağımlılık, bağımsızlık sonrası dönemde ciddi sıkıntılara neden olmuştur. Örneğin, SSCB'nin son yıllarında Kazakistan bölgesi ihtiyacı olan ürünlerin yaklaşık %60'lık kısmını dışarıdan karşılıyordu. Buna karşın diğer birlik üyesi ülkeler toplam verginin yaklaşık sadece %15'ini karşılarken, tek başına Kazakistan'dan toplanan vergiler toplam vergilerin yaklaşık %35'ini oluşturuyordu (Karibeyeva, 2006, s. 53). SSCB politik nedenlerle desteklediği Doğu Avrupa ülkelerine sağladığı kaynakların önemli bir kısmını Kazakistan'dan temin etmiştir.

Bu anlamda Kazakistan'ın SSCB'den olumsuz ve kötü bir miras aldığı söylenebilir. Ayrıca ülke dağılma sürecine hazırlıksız yakalanmış, merkezi bürokrasi sistemi sonrasında alternatif bir bürokrasi sistemi kurmakta zorlanmıştır. Diğer yandan, üretim ekonomisinde ham madde temini dışında sanayileşme konusunda teknik bilgi birikimi ve yetişmiş insan kaynağı eksikliği nedeniyle gerekli hamlenin yapılması zaman almıştır. Kazakistan, bu nedenle önemli bir sosyo-ekonomik travmayla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Akbaş, 2011, ss. 156-161).

Bağımsızlığın ilan edildiği sene Kazakistan'ın GSMH'si yaklaşık %13, tarım faaliyetleri yaklaşık %9, sanayisi ise yaklaşık %11 oranında gerileme kaydetmiştir. Ülkenin dış ticaret açığı artmış ve yapılan yatırım tutarlarında önemli bir azalış görülmüştür (Karibeyeva 2006, s. 40). Ayrıca, yeni Kazakistan devletine oldukça yüksek bir kamu borcu devredilmişti. Merkezi ekonominin getirdiği verimsizlik sebebiyle oluşan bütçe açığı, kamu bankalarından sağlanan kredilerle finanse edilmeye çalışılmıştır (Karibeyeva 2006, s. 40). Bunun sonucunda para arzının arttığı, dolayısıyla enflasyonist bir ortam oluşmuştur.

Kazakistan SSCB'den, aynı zamanda Rusya'ya özgü sosyalist yapıdan kaynaklanan; tekelci siyaset, tekelci üretim, bastırılmış enflasyon ve gevşek bir sosyal güvenlik sistemi de devralmıştı. Ancak geçiş döneminde Kazakistan ekonomisinde görülen başarısızlıkları, devralınan bu köhne yapılara bağlamanın kapitalistlerin sıklıkla başvurduğu bir yöntem olduğunu vurgulamak da yararlı olacaktır (Acartürk ve Arslaner, 2004, s. 2). Kazakistan ve diğer geçiş ekonomisi ülkelerinin bu süreçteki büyüme oranları izleyen tabloda verilmektedir. Söz konusu Tablo 24'ten de görüleceği üzere, geçiş dönemlerinde ülkeler uzunca bir süre negatif büyüme oranlarıyla karşı karşıya kalmıştır:

Ülkeler/Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Doğu Avrupa, Baltık	-4,10	0,70	3,50	5,30	4,20	3,50	3,90
Orta Asya Türk Ülkeleri	-9,60	-9,70	-15,20	-5,90	0,08	-2,60	6,15
Kazakistan	-2,90	-10,40	-17,80	-8,90	1,10	1,80	2,70
Kırgızistan	-19,00	-16,00	-20,00	-5,40	5,60	10,40	5,90
Türkmenistan	-5,30	-10,00	-18,80	-8,20	-8,00	-25,00	12,00
Özbekistan	-11,10	-2,30	-4,20	-0,90	1,60	2,40	2,00

Tablo 24: Kazakistan ve Geçiş Ülkelerinin Büyüme Gelişimi (<http://data.worldbank.org>)

Geçiş sürecinde Kazakistan ekonomisinde yolsuzluk ve kayıt dışı ticaret önemli birer sorun teşkil etmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde “bavul ticareti” olarak adlandırılan kayıt dışı ekonomik aktivite modeli ile, rüşvet ve yolsuzluk gibi bahse konu unsurların SSCB döneminden kalma karakteristik sorunlar olduğu ifade edilebilir (Bal, 2004, s. 72). Bu dönemde ülkedeki regülasyon ve tedbir mekanizmalarının etkin olmamasının bavul ticaretini kolaylaştırdığından, buna ilaveten bu sorunların birbiriyle etkileşimli olduğundan da bahsetmek mümkündür (Bal, 2004, s. 73).

Kazakistan 1990'larda, sosyal devletin belirli bir süre yok olmasıyla birlikte belirli yönetsel sınıflarla egemenliğini paylaşmak durumunda kalmıştır. SSCB'nin miras

bıraktığı bürokratik sistemle serbest piyasa ekonomisine geçiş programları arasında kalmanın ortaya çıkardığı travmayla ani bir şekilde mülksüzleşen ve fakirleşen ülke vatandaşlarının sayısı hızla artmıştır (Dinler, 2003, s. 369).

Kazakistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında ortaya çıkan ekonomik veriler başarısızlığa işaret etmektedir. İzleyen tablo değerlendirildiğinde, bu dönemde Kazakistan'da işsizlik, enflasyon ve cari açığa olağanüstü düzeyde bir artışın gerçekleştiği, kamu harcamalarında ise azalış olduğu anlaşılmaktadır.

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994
TÜFE (%)	4,2	90,9	1.380	1.662	1.880
Nominal Maaş Artış Oranı (%)	13,2	66,4	910	1.346	1, 136
Sektörlerin Toplam Gelirdeki Payı (%)					
Sanayi	-	37,1	46,4	44,3	40,2
Tarım	-	34,1	30,4	31,4	38,8
Dış Ticaret (Milyar ABD doları)					
İhracat	-	10,2	3,6	4,8	3,3
İthalat	-	13,4	4,7	5,2	4,1
Cari Açık (GSMH'ye Oranı)					
Orta Asya Cumhuriyetleri Arası	-	-1,7	0,3	-15,2	-2,8
Orta Asya Cumhuriyeti Dışı	-	-1,9	-2,8	2,2	-4,1
Kamu Harcamaları (GSMH'ye Oranı - %)					
Kamu Harcamaları	31,4	32,9	31,9	23,5	23,5
Bütçe Dengesi	1,4	-7,9	-7,3	-1,2	-6,5
İşsizlik-Nüfus					
İşsizlik Oranı (%)	0,0	0,0	0,5	9,3	11,0
Nüfus (Milyon Kişi)	16,6	16,7	16,9	17,1	17,3

Tablo 25: Kazakistan Ekonomik Göstergeleri 1990-1994 (<https://www.ebrd.com>)

1990 ve 2000 yılları arasındaki dönemde Kazakistan'ın büyüme trendinin istikrarlı bir yapı sergilemediği görülmektedir. 1990-1995 arasındaki dönemde yaşanan temel sorunlar; üretimde hızlı ve keskin düşüş, enflasyonda hızlı artış, kurumsal reformların yapılamaması, dış ticarete durgunluğun aşılabilmesi olarak sıralanabilir (Hoffman ve diğerleri, 2012, s. 42).

Bu dönemde Kazakistan hükümeti; bir yandan bankaları aracılığıyla reel sektörü finanse etmeye çalışırken, diğer yandan da kamusal alandaki görevlerini yerine getirebilmek için

yüksek harcamalar yapmak durumunda kalmıştır (Dinler, 2003, s. 370). Bu sarmal yüksek düzeyde kamu borçlanmalarına sebep olmuştur. Keza serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte bastırılmış enflasyon olgusu da ülkede hâkim olmuştur (Dinler, 2003, s. 372).

SSCB döneminde halkın ihtiyacı olan mal ve hizmetler sübvansiyonlu bir şekilde temin edilmekteydi. Bağımsızlık sonrası sübvansiyonlar kaldırılınca doğal olarak bir enflasyon ortaya çıkmış olup, oluşan enflasyon nedeniyle de işçi ve memurların ücretlerine zam yapılmak zorunda kalınmıştır. Ücretlerdeki yüksek artış tekrar enflasyonu tetikleyici bir unsur olmuş, bu durum fasit bir daireye dönüşerek tekrarlanmıştır (Dinler, 2003, s. 372). 1994 yılında yeni para birimi olan tengeye geçiş “reform” getirmemiş, tengeye geçişin yaklaşık bir sene sonrasında IMF ile 1995 yılında SBA imzalanmıştır. IMF ile yapılan anlaşmanın; enflasyonun düşürülmesi ve yapısal reformların yapılması olmak üzere, iki temel hedefi bulunmaktadır.

Yapılan anlaşma ile yürürlüğe giren programa göre; kamu borçlanma limiti GSMH'nin en fazla %3,5'ine tekabül edecek düzeyde belirlenmiş, cari açığın azaltılmasına yönelik adımlar atılması kararlaştırılmıştır. 1995 yılında yürürlüğe giren söz konusu IMF programı ayrıca, verimlilik artışına bakmaksızın çalışanların maaşlarına yapılacak zamların durdurulmasını ve özelleştirmelerin en kısa sürede tamamlanmasını da öngörmüştür (Broome, 2010, s. 167).

IMF'nin önerdiği daraltıcı para politikası, Kazakistan ekonomisi açısından makro ekonomik gerçeklerle örtüşmediği noktasında eleştiri konusu olmuştur. IMF tarafından uygulanan faiz politikasında reel faiz oranları çok yüksek düzeyde belirlendiği için üretim kesimi; kredi temininde zorlanmış, temin edilen krediler içinse yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalmıştır. Anılan husus büyümede olumsuz etkiye neden olmuştur. Ayrıca, yüksek faiz oranı sonucunda, aşırı değerli bir döviz kuru ortaya çıkmış, kurun değerlenmesi de özellikle maden ihracat rakamlarında ciddi düşüşleri beraberinde getirmiştir (Hoffman ve diğerleri, 2012, s. 42).

Bu süreçteki daralma devletin vergi gelirlerinin azalmasına, dolayısıyla kamu harcamalarının da kısılmasına sebep olmuştur. Genel ekonomik teoriye göre, bu noktada otomatik stabilizatör adı verilen mekanizmalar devreye girememiş, 1995 programı sonrasında enflasyonla mücadele için yapılan fedakârlığın boyutu önemli oranda artmıştır (Hoffmann ve diğerleri 2012, ss. 35-50).

IMF tarafından 1995 programında, para arzını kontrol etmek için; kısaca bir ekonomide dolaşımdaki nakit para, bankalar nezdinde bulunan vadesiz mevduat ve çek toplamına ek olarak, tasarruf edilen para ile kısa vadeli mevduat toplamını gösteren para tabanı olarak ifade edilebilecek M2'nin (Money2) kontrol edilmesinin gerektiğine işaret edilmiştir (Hoffmann ve diğerleri, 2012, ss. 52-58).

Ancak bir geçiş ekonomisinde yüksek volatilityle para tabanını kontrol etmek oldukça zor bir politikadır. IMF; M2'nin yeni gelişen, yüksek volatiliteye açık bir ekonomide ancak ara değişken olabileceğini tespit edememiştir. Söz konusu veriyi izleyebilecek bir altyapısının olmaması sebebiyle Kazakistan, bu öneriyi uygulamayarak farkına varmadan IMF'nin hatalı önerisiyle ortaya çıkabilecek sorunun önüne geçmiştir. Kazakistan yönetiminin IMF'nin bu tavsiyesini dinlemeyerek zarardan kâr ettiği söylenebilir (Hoffmann ve diğerleri, 2012, s. 58).

IMF ayrıca, Kazakistan'da uygulamaya konulan döviz kuru politikasının hatalı olduğu noktasında eleştirilmiştir. 1995 programında yer alan daraltıcı para politikasının bir sonucu olarak; döviz kurlarında aşırı değerlenme kaydedilmiş olup, sistem sayesinde enflasyonda düşüş görülmüştür. Ancak, uygulanan politikanın negatif çıktısı olarak reel sektör ve imalatçıların ekonomik aktivitelerinde önemli bir daralma gerçekleşmiştir (Hoffmann ve diğerleri, 2012, s. 65). Döviz kuru sisteminde, Rusya para birimi ile ABD dolarına ilişkin faiz oranları ve ülkenin enflasyon verileri dikkate alınarak yerel paranın devalüe edilmesine izin verilen bir kur rejiminin devreye alınmasının daha doğru olacağı söylenebilir.

Kazakistan bu dönemde tasarruf illüzyonuna kapılmıştır. Yüksek reel faizlerin tasarrufları artıracığı, dolayısıyla oluşacak tasarruf birikiminin yatırımları ve büyümeyi teşvik edeceği beklentisi doğru sonuç vermemiş, reel sektör gerekli yatırımları yapabilecek kredi ve faiz ortamını bulamadığı için büyüme gecikmiştir (Hoffmann ve diğerleri, 2012, ss. 51-69). Ülkenin hızlı yatırım ortamına ihtiyaç duyduğu bir dönemde, karşılanması gereken talepler için hızlı üretim sürecine girilmesi gerekirken, parasal ve mali sıkılaştırma tedbirlerinin hayata geçirilmesinin istenmesi IMF'nin hatalı tercihleri olarak kabul edilebilir.

IMF'nin ayrıca bu dönemde teknik hatalar da yaptığı görülmüştür. Örneğin; 1995 yılında %40 olarak gerçekleşen enflasyonun %30 düzeyine indirilebilmesi için para arzındaki

artışın da %30 düzeyinde tutulması gerektiği konusunda ısrarcı davranmıştır. Hâlbuki bu basit hesaplamada; Kazakistan gibi geçiş ekonomilerinde paranın dolaşım hızının, yani para talebinin sabit olamayacağı hususu gözden kaçmıştır (Hoffmann ve diğerleri, 2012, ss. 51-69).

Para talebinin sabit olacağını kabul etmek ancak teoride dikkate alınabilecek bir varsayımdır. Yapılan bir çalışmaya göre; hızlı bir geçiş sürecinde olan Kazakistan ekonomisinde insanların parayı ellerinde tutma güdüsü sürekli değişebilmekte, dolayısıyla paranın dolaşım hızı bir hayli değişken durum arz etmekteydi (Hoffmann ve diğerleri, 2012, s. 88). Nitekim 1998 Rusya krizi süreci, geçmişteki para talebi verilerinden tahmin oluşturmayı imkânsız kılmıştır. Kısacası IMF, Kazakistan ekonomisini Kazakistan gerçeğine uygun olmayan bir varsayım üzerine şekillendirmiştir.

Mikro ekonomik reformlar konusunda da IMF'nin, Kazakistan gerçeğini anlayamadığından bahsedilebilir. Reel sektör için iflas yasasının olmamasından kaynaklanan şirket sahiplerinin sorumluluklarının farkındalığı problemini çözmek için iflas yasasının çıkarılmasını şart koşan IMF, bunun aynı zamanda kamu bankaları tarafından kullanılan kötü kredilerin de önüne geçebileceğini öngörmüştür. Ancak gözden kaçırılan husus, kamu bankalarının tek sorununun kredi politikası olmadığıdır. Kamu bankaları modern bankacılık yapma konusunda yetersiz kalıyordu (Hoffmann ve diğerleri 2012, ss. 102-129). Modernizasyon sorununu özelleştirmeye kestirme yoldan çözmeye çalışan IMF'nin, Kazakistan'da iflas yasasını önceliğe koyması, ülkede yatırım iştahının artmasında engel bir unsur olmuştur.

IMF kamu bankaları aracılığıyla özel sektörü finanse eden Kazakistan Merkez Bankası'nın bu faaliyetini kısıtlamayı temel şartlardan biri olarak koşmuştur (Hoffmann ve diğerleri 2012, s. 140). Neoliberal ekonominin önemli argümanlarından kamunun küçültülmesi gerekliliği Kazakistan'da olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Temel iktisadi yaklaşımlara göre, ceteris paribus iki kişiden oluşan bir ekonomide bir kişinin harcaması diğer kişinin tasarrufunu oluşturmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle, kamu harcamaları kesildiğinde, diğer ekonomik birimlerin gelirinde de kesinti ortaya çıkacaktır. Bir firma veya gelir üreten bir birimin faaliyetlerindeki verimsizlik onun "istenmeyen" olarak kabul edilmesini gerektirmemelidir. Nitekim, verimsizliğin nedeni yatırımın kendisi olabileceği gibi, ölçekteki verimsizlik de faaliyetlerdeki zararın nedeni olabilmektedir.

Bu hâlde devletin toptancı bir yaklaşımla kamu bankalarının reel sektöre kullandığı kredilerde kesintiye gitmesi; yatırım yapan, gelecekte kâr edip üretime katma değer sağlayacak kişi ve kurumlara da olumsuz etkide bulunabilecektir. Dolayısıyla; detaylı analiz yapmaksızın, sektörel bazda seçici davranmadan devleti küçültmek, o ülkenin istikrarlı büyüme oranlarına ulaşmasına engel olabilecektir. 1995-2000 yılları arasındaki dönemde Kazakistan'da yaşanan gelişmeler tam olarak bu durumu yansıtmaktadır (Hoffmann ve diğerleri 2012, s. 102-129).

Kamunun ekonomideki sermaye kaynağını kesmesi, mali bünyesi sağlıklı firmaların işleyişine de zarar vermiştir. Diğer yandan, devletin finanse edemediği şirketler birbirleriyle borç ilişkisine girmiş, bu borçların temerrüde düşmesi veya çevrilememesi ekonomik durgunluğu artırıcı bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Doğal olarak, işletmelerin faaliyetleri sonucunda kâr edememesi, devletin vergi gelirinin azalmasına neden olmuştur.

IMF'nin Kazakistan'daki programda başka bir teknik hatası, yeterli istatistiki veri olmaksızın parasal hedeflemeye geçişi önermesi olmuştur. Paranın dolaşım hızı dâhil pek çok iktisadi veriye ihtiyaç duyulan ve kayıt dışının bir hayli fazla olduğu bir ekonomide parasal hedeflemenin başarısızlığa uğraması kaçınılmaz olacaktır. Nitekim bu dönemde; döviz kuru rejiminde, vergi oranlarında, nominal faiz oranlarında ve nominal ücretlerde yürürlüğe konulan politikalar hatalı çıktılarını doğurmuştur (Hoffmann ve diğerleri 2012, ss. 102-129).

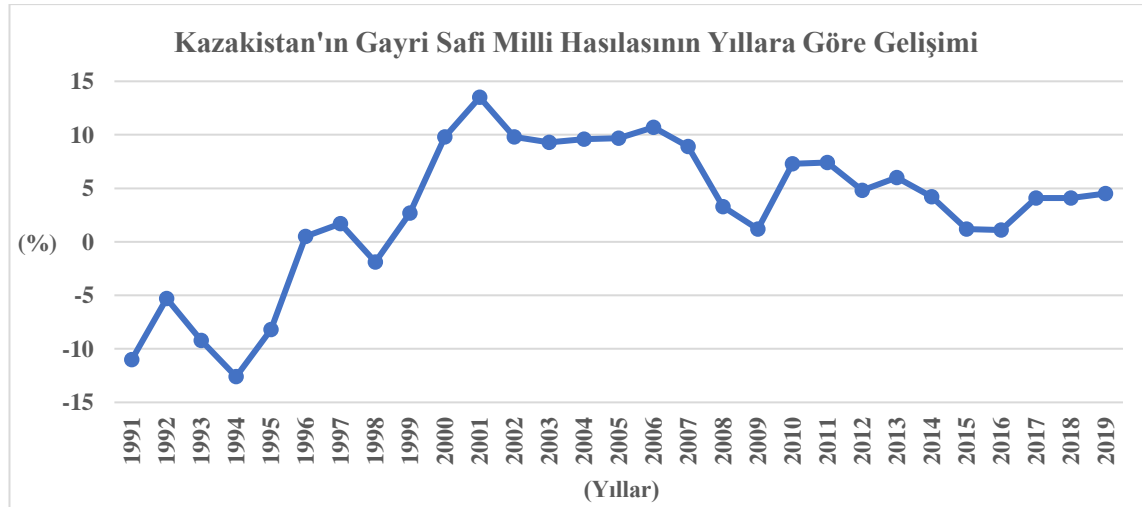
IMF, liberal iktisadi yaklaşımın ekonominin arz tarafına yapılan müdahalelerin yapısal sorunlara çözüm olacağı yönündeki önermesini sahiplenmiştir. Bu bağlamda, Kazakistan ve Türkiye açısından para arzının kontrolüyle enflasyonla mücadele edilebileceği, üretici ve tacirlerin bu politika ile zarar görmeyeceği varsayılmıştır (Joyce, 2012, ss. 132-149). Ancak para talebi bir yana; yatırım ve tüketim talebi ile bunları etkileyen parametreler dikkate alınmaksızın, gerekli teşvik mekanizmaları kurulmadan uygulamaya alınan programların başarısızlığa uğrama ihtimali yüksektir.

Diğer yandan, Güney Kore ve Japonya; bir ülkenin mikro ekonomik gerçekleri göz önünde bulundurularak yapılan programların başarısı açısından önemli örnekler olarak verilebilir. Bu ülkelerde, devletin gerekli teşvik mekanizmasını hayata geçirmesi neticesinde, toplum refahının artışıyla sonuçlanan bir süreç yaşanmıştır. Vergi sistemini

yatırımcılar lehine dizayn eden, doğru teşvik sistemini kuran, etkin bir raporlama ve denetim mekanizmasıyla sistemi bozmaya çalışan kötü niyetli firmaları ayıklayan Çin ise; liberal olmamakla ve özelleştirme yapmamakla birlikte, doğru mikro ekonomik politikalarla kalkınan ülkelere örnek oluşturmaktadır.

Neticede Kazakistan, geçirdiği kötü IMF tecrübesinden sonra 2002 yılında borç geri ödemelerini tamamlayıp IMF ile kredi ilişkisini sonlandırmıştır. Kazakistan, 2002 sonrasında yabancı yatırımcı nezdinde olumlu algı oluşturmak için IMF ile iş birliğini sürdürerek istikrar bakımından çıpa sağlamak amacını gütmektedir. Ancak neoliberal bir ekonomik düzene yatkınlığın hakimiyetini sürdürdüğü bu ülkede, IMF'ye ihtiyacın doğması teknik olarak imkânsız görünmemektedir.

Kazakistan son 15 yılda IMF'ye bağlı olmayan, ancak doğalgaz ve petrol gelirlerine dayalı ekonomisiyle 1990'lardaki bunalımlı günlerini geride bırakmıştır. Geçiş sürecindeki sancılardan sonra; finansal serbestleşme, ticaret engellerinin azaltılması ve devletin elindeki işletmelerin özelleştirilerek sağlıklı teşvik sisteminin kurulması olumlu sonuçlar vermiştir. Finansal sistemin 1990'ların sonlarına doğru güçlenmesi, taşra ve kırsal kesimin altyapısının gelişmesi özel sektördeki yatırımlarda artışa neden olmuştur. Ülkenin büyüme gelişimini gösteren izleyen grafik bunu ispatlamaktadır.

Grafik 19: Kazakistan'ın Gayri Safi Milli Hasılasının Yıllara Göre Gelişimi (<https://www.tradingeconomics.com>)

Yukarıdaki grafikten de görüleceği üzere; Kazakistan 1995 yılında ekonomik reformlarla toparlanma sürecine girmiştir. 1998 yılında Rusya kaynaklı ekonomik kriz sebebiyle ülkenin büyüme oranlarında geçici bir küçülme gerçekleşmiştir. 1999-2008 yılları

arasındaki dönemde yüksek büyüme oranlarıyla Kazakistan dünyanın önde gelen ekonomileri arasında yerini almıştır.

Aralarındaki kredi ilişkisi bitmesine karşın, IMF ve Kazakistan arasındaki iş birliği ve bilgi paylaşımı devam etmektedir. IMF, Kazakistan'ın yapısal reformlarını ve mali verilerini yakından takip etmekte, Kazakistan ekonomik otoriteleri ve IMF arasındaki fikir alışverişini sürmektedir. IMF'nin 2020 yılının Kasım ayında gerçekleştirdiği son ziyaretinde ülke ekonomisine yönelik pek çok değerlendirmesi olmuştur (IMF, 2020, s. 1). Bu değerlendirmeler tavsiye nitelikli sonuçlara bağlanmıştır. Bu kapsamda; özel sektör rekabetinin artırılması, devletin kamu hizmetlerinde verimliliğinin artırılması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi, tabana yayılan ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması, Covid-19 salgını sonrasında özellikle daralan istihdam hacminin iyileştirilmesi hususlarında muhtelif önerilerde bulunulmuştur (IMF, 2020, s. 1).

Sonuç itibarıyla; ekonomik göstergeler analiz edildiğinde, Kazakistan açısından IMF'siz bir ekonomi politikasının daha sağlıklı ve başarılı olduğu söylenebilir. Buna karşın ekonomik büyümeyi engelleyen tek sorunun IMF olup olmadığı veya IMF sonrasında ekonomideki gelişmelerin nedenlerinin IMF'nin önerdiği politikalar olup olmadığı hususları tartışma konusudur. İzleyen bölümde bu soruya Kazakistan siyasi yapısıyla ilişki kurularak cevap aranmıştır.

3.3. KAZAKİSTAN'IN YAKIN GEÇMİŞİ VE YAKIN GELECEĞİ

Batı'nın SSCB sonrasında şekillenen dünyadaki nüfuzu azalsa da Kazakistan'da etkisini göstermektedir. Bu nüfuz sonucunda ülkelere doğrudan veya dolaylı olarak yapılan müdahalelerin, uluslararası güvenliği tehdit etmesi ve toplumları istikrarsızlaştırması gibi geniş sonuçları bulunmaktadır. Özellikle ABD'nin, Kazakistan'da demokrasi ve insan haklarının tesisinden ziyade ülkenin zengin doğal kaynaklarına ulaşmaya yönelik politika izlediği, bu durumun da Kazakistan'ın istikrarsızlığına sebebiyet verdiği söylenebilir (Yeager, 2012 s. 446).

Petrol zengini olan ülkelerde demokratik reformların hayata geçirilmesinde yetersiz kaldığı görülmektedir (Spechler, 2007, s. 197). Zengin petrol kaynaklarına sahip olan ülkelerdeki yolsuzluk, rüşvet ve aşırı kâr hırsı; petrol üreten ülkelerin bürokrasisinin ve

toplumsal yapısının ortak özelliği hâline gelmiştir. Kazakistan açısından devlet başkanı Nazarbayev'in ve sonrasındaki Tokayev hükümetinin siyaseti ve ekonomiyi komşularına göre nispeten iyi yönettiği söylenebilir. Bu nedenle Kazakistan'ın, diğer Türk dünyası ülkelerinden daha düşük düzeyde işsizlik oranlarına, daha yüksek oranlı kişi başına düşen GSYİH'ye, daha düşük düzeyli gelir dağılımı adaletsizliğine ve daha fazla siyasi özgürlüğe ulaştığı görülmektedir⁷. Nitekim bundan 10 sene önce bölgenin lideri olarak Özbekistan görülürken, bugün Kazakistan'ın gerçekleştirdiği yapısal reformlardan dolayı bölgeye liderlik edebilecek ekonomi ve bilgi birikiminden bahsedilmektedir (Carnegie, 2018).

Petrol ve doğalgaz gelirleri bir ülke için önemli bir finansman kaynağı olduğu kadar, o ülkedeki istikrarı tehdit eden unsurların da sebebidir. Buna karşın Kazakistan'ın; özellikle IMF ile olan ilişkilerini sınırlandırdıktan sonra demokrasi, insan hakları ve ekonomik istikrar konularında başarılı bir gelişim gösterdiği söylenebilir.

Kazakistan'ın 2008 yılına kadar olan dönemde elde ettiği ekonomik kalkınmaya karşın, ülke yönetiminin bu dönemden sonra liberal ekonomik yaklaşımını gözden geçirdiği, devletin nüfuzunu daha fazla hissettirdiği bir piyasa yapısına geçildiği ifade edilebilir. Kazakistan'da, ülkeye yatırım için gelecek yabancı kaynaklardan daha etkin yararlanabilmek için iki varlık fonu kurulmuştur. Kazakistan Ulusal Fonu ve Samruk Kazyna Devlet Varlık Fonu isimli bu kuruluşların; Kazakistan'ın kaynaklarında yoğunlaşmanın önüne geçerek ve kaynak çeşitliliğini sağlayarak, siyasi ve sosyo-kültürel istikrarı tesis etmek gibi misyonları mevcuttur. Bu fonlar; servetin korunması, dış kaynak bağımlılığının azaltılması ve Kazakistan ekonomisinin endüstrileşmesinin tamamlanması amaçlarına hizmet etmektedir (Kempe, 2012, ss. 11-12).

Anılan fonların Kazakistan milli hasılasının yaklaşık %30'luk kısmına tekabül ettiği hususu dikkate alındığında Kazakistan'ın ekonomi politikasında radikal bir değişikliğe gidildiği çıkarımı yapılabilecektir. Fonlara ilişkin yasal düzenlemeyle bunlara özerklik kazandırılrsa da uygulanacak politikaların Kazakistan hükümetinin tercihleriyle

---

⁷ Kazakistan'da günlük 2 ABD dolarından az kazananlar toplam nüfusun yalnızca %8,5'ini oluşturmaktadır. Bu, Kırgızistan (%27,2) ve Özbekistan (%77,5) ile karşılaştırıldığında oldukça iyi bir orandır. Keza işsizlik oranı çevre ülkelere göre oldukça iyi düzeydedir.

uyumsuzluk göstermesini beklemek hatalı olacaktır. Varlık fonlarının günümüzde sahip olduğu firma sayısı 600'e yaklaşmıştır. Bu şirketler; petrol, gaz, madencilik, ulaşım, enerji, telekomünikasyon, nükleer enerji, finansal servisler ve posta dağıtım alanında faaliyet göstermekte olup, statüleri faaliyetlerin konu ve niteliğine göre monopol veya oligopol olabilmektedir (Kemme, 2011, s. 8).

Kazakistan'da serbest piyasa dinamiklerine aykırı olabilecek şekilde; ulusal fonların sahip olduğu şirketlerin, imalatta milli hasıla içinde önemli bir paya ulaşması, tarımdaki verimliliğinin bu şirketler yoluyla sağlanması ve ülkenin teknolojik altyapısındaki gelişimin yine bu firmalar aracılığıyla merkeziyetçi bir bakış açısıyla desteklenmesi uzun vadede sağlıklı bulunmamaktadır (Sakuyov, 2015, s. 3).

Ülkede bulunan bahse konu fonların ulusal ekonominin desteklenmesi ve finanse edilmesi konusunda neoliberal iktisada karşı atılmış bir adım olduğu iddia edilebilir. Günümüzde; fonlar nedeniyle devletin özel sektörü dışladığı, özellikle küçük ve orta boy işletmelerin daha olumsuz etkilendiği, kamu işletmelerinin piyasanın en önemli alıcı ve satıcıları konumunda olduğu hususu dile getirilmektedir. Kazakistan bankacılık sisteminin ağırlıklı olarak kamu iktisadi teşebbüslerini fonlamaya odaklanması nedeniyle, KOBİ'lerin ve girişimcilerin ihtiyacı olan kaynağa ulaşmakta zorlandığı ve bunun Kazakistan finansal sistemini istikrarsızlığa sürüklediği iddiası bir diğer yaygın görüştür (Davis ve Abdiyeva, 2012, s. 8). Diğer yandan Kazakistan, petrolün nihai ürün hâline getirilmesi sürecinde teknoloji ve yabancı yatırım çekme noktasında hala Batı'ya bağımlı durumdadır.

Önceki Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, bir yandan otokratik eğilimleriyle eleştirilen, bir yandan da halkın refahı konusunda oldukça pragmatik davranan bir lider olarak görülmektedir. Belki de bu çelişkisi sayesinde Orta Asya'da potansiyelini en iyi şekilde kullanmayı başaran bir ülkenin lideri olmuştur (Roberts, 2016, s. 74). Nazarbayev sonrasında Tokayev açısından da durum farksız değildir. Bu açıdan, neoliberal sistemlerin geçmişteki başarısızlıklarıyla getirdiği adaletsizliklerin ülkelerde Batı'ya karşı radikalleşmeyi artırıcı bir unsur olduğu söylenebilir.

Nazarbayev radikalleşmeye açıkça karşı durmamakla birlikte, demokrasiyi ülke kalkınmasında önkoşul olarak görmemektedir. Ancak, ona göre demokrasi olmadan ekonomik kalkınmanın sağlanması mümkün değildir. Nazarbayev sonrasında yeni

Tokayev yönetiminin ülkede Nazarbayev'in icraatlarına devam edeceği varsayılmaktadır. Yakın gelecekte Kazakistan'ın ekonomik reformlara ve demokratik gelişime yönelik adımlara devam edeceği beklenmektedir.

Kazakistan'ın geleceğinde; ekonomik değişkenlerin yanında siyasi hususlar da büyük önem taşımaktadır. Halihazırda Kazakistan, Türkiye için olduğu kadar Rusya, Çin ve ABD açısından çok değerli ve kaybedilmemesi gereken stratejik bir ortak konumundadır. Uluslararası ilişkilerde güç merkezi konumunda olmayan ülkeler açısından en doğru strateji, çoğu zaman en fazla menfaat sağlanabilecek ortakla daha yakın ilişkiler kurmaktan geçmektedir.

Bu açıdan Nazarbayev'in bir yandan "Tek Kuşak Tek Yol" projesi kapsamında Çin ile yakın ilişkiler geliştirdiği, bir yandan önceki ABD Başkanı Donald Trump ile samimi görüşmeler yaptığı, bir yandan da Rusya'nın en değerli ortağı olarak kalmaya çalıştığı bilinmektedir (Beltandroadnews, 2019). Bu kapsamda Kazakistan'ın neoliberal politikaların olumsuz etkisinden dolayı da olsa kurtulduğu, ancak küresel kapitalizmin yeni oyuncularını için değerli bir varlık haline geldiği söylenebilir.

4. BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN SONU (MU)?

4.1. KÜRESELLEŞMENİN SONU-POST GLOBALİZASYON

Kapitalizm öncesi dönemde imparatorluklar komşu ülkelerin topraklarını, servetlerini ilhak ederek genişlemekteydi. Kapitalizmin ortaya çıkışıyla, bilinmeyen yeni toprak ve kaynaklar ile yollar keşfedilerek imparatorluklar genişlemiştir. Örneğin Batı'da bir mülkiyet imparatorluğu olan Roma, geliştikçe cumhuriyetçi ve demokratik özelliklerini kaybetmeye başlamıştı. Doğu'da ise Çin benzer özellikte bir ülkeydi. Ekonomik kazanımlar, artık toprak mülkiyetinden yararlanılarak elde ediliyordu. Savaşlar hem toprak edinimi hem de köle tedarik sürecinin birer parçasıydı. Sömürgeleşme ve toprağa el koyma imparatorluklar döneminin sonunda ortaya çıkan yeni bir yöntemdi.

Öncelikle, toprak eğer kullanılmıyorsa, kişilerin o toprak üzerinde mülkiyet hakkının kalmadığı savıyla keşiflerle topraklara el konulması süreci yaşandı. 150 yıl sonra tüm bu sürecin benzerinin, küreselleşme kavramıyla form değiştirerek insanlığın karşısına çıktığı ifade edilebilir (Albritton ve diğerleri, 2010, ss. 7-24). Küresel kapitalizm verimli kullanılmadığı gerekçesiyle, varlıkların devletler tarafından yok pahasına özelleştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu yönüyle, sömürge mekanizmasının evrim geçirdiği, ancak aynı dinamiklerde yaşam alanı bulduğu söylenebilir.

Küreselleşme; “insanlar, sermaye, ürünler ve fikirlerin serbest dolaşımı yoluyla bunları birbirine yakınlaştırırken”, ulus devletlerin yabancılara entegre olma kapasitesini azaltmaktadır. Ulus devlet, “üzerinde hakimiyet sağlayabileceği son kültürel kaynak olarak etnik kimlik kurmacasına” indirgenmiştir. Piyasa ekonomisi ve internet, bireylerin seçme şansını artırmak için güçlü araçlar olmuşlar ancak, Batı toplumunun sosyal uyumunu da bozmuşlardır. Zira bu araçlar aslında sadece kişilerin kendi doğal tercihlerini tatmin etmesine yardımcı olmuştur (Geiselberger, 2017, s. 17).

Dolayısıyla küreselleşme olgusu insanların sadece kendilerine benzeyen insanlarla iletişim kurmasına ve yabancılardan uzak durmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin bu tartışılan son evresinde demokrasi kavramı azınlıkların özgürleşmesini savunan bir

rejim olmaktan çıkıp, çoğunluğun gücünü savunan siyasi bir rejim hâline dönüşmesine neden olmuştur.

Küreselleşmenin kaderine ilişkin olarak yapılan bir çalışmada öngörülen senaryolara göre; ülkeler, uluslararası piyasada rekabet edebilmek için demokrasiyi sınırlandırabilmeli, bir ülkede demokrasiyi meşru tutabilmek için küreselleşme sınırlandırabilmeli veya ulusal bağlardan vazgeçerek demokrasi küresel hâle getirilebilmelidir (Rodrik, 2011, ss. 60-61).

2008 ekonomik krizi küreselleşmenin kaderini derinden etkilemiştir. 2008 yılında yaşanan büyük kriz neticesinde özetle anlaşıldı ki; düşük faiz oranları ile istikrarlı ve düşük enflasyon yatırımcıları daha çok risk almaya teşvik etmiş, daha çok risk daha çok finansallaşmaya, daha çok finansallaşma ise ülke, kişi ve kurumları daha çok finansal istikrarsızlığa maruz bırakmıştır. Geçmiş krizlerden farklı olarak söz konusu krizde; tüm pencerelerin açık olduğu, dünyanın herhangi bir yerindeki bir evde yaşanan ekonomik hadiseden, dünyanın başka bir ucundaki ülkenin vatandaşının da sorumlu olduğu fark edilmiştir. Herkes aniden penceresini kapatmaya yani riskleri bertaraf etmeye çalışınca, dışarıda kalan pek çok kişi bu ani eylemden olumsuz etkilenmiştir. Anılan krizin yaklaşık 10 yıl öncesinde Güneydoğu Asya’da ortaya çıkan kriz sonucunda benzeri yayılmanın olumsuz etkisinin tüm dünyada tecrübe edilmesine karşın, 2008’de daha farklı ve şiddetli hâlde yeni şoklara maruz kalındığını söylemek mümkündür.

2008 ekonomik kriziyle insanlar, dünya nüfusunun en zengin %1’inin gelirin büyük kısmını uhdesinde bulundurduğunun farkına varmışlar, göçmenlere olan yaklaşımın ve onların koşullarının her geçen gün daha da olumsuzlaştığını düşünmeye başlamışlardır. Göçmenlik; sadece ABD veya Avrupa’da değil, küreselleşmeye uyum sağlamaya çalışan her ülke için önemli bir sorun, adeta küreselleşmenin bir “teknik işlev bozukluğu” olarak görülmektedir. Batı Avrupa ve Japonya’da emeklilerin yaş ortalamasının yüksekliği nedeniyle bu kişilerin gelecekte ekonomilerinde oluşturacağı maliyet tartışılmakta, bir yandan gençlerin eğitim kalitesi ve gelecekle ilgili kaygı ve talepleri yerine getirilmeye çalışılmaktadır (Danış, 2016, s. 3).

Diğer yandan, İtalya ve İspanya artık büyük ülke statüsünde kabul edilmemektedir. Bu ülkeler, kriz sonrasında artan işsizlikle mücadelede yalnız kalmışlar, AB’den yeterli desteği almakta zorlanmışlardır. Dolayısıyla 2008 küresel ekonomik krizi; küresel

piyasalar ve aktörlerle, ulusların, devletlerin ve devlet dışı aktörlerin çıkarlarında temel farklılıklar olduğuyla ilgili çok önemli bir gerçeği ortaya çıkarmıştır. Anılan kriz sonrasında ortaya çıkan gelişmeler göstermiştir ki, ülkelerin “hiper küreselleşme, demokrasi ve kendi kaderini tayin koşullarını aynı anda sağlamaları” olanaksızdır (Geiselberger, 2017, s. 143). O yüzden Bolivya’da Morales, Ekvador’da Correa, İngiltere’de UKIP gibi demokrasi konusunda şüpheli, korumacı ve yalnızlaşma yanlısı popülistler yükselişe geçmiştir.

Kapitalizmin değişmeyen krizlerdir ve 2008 ekonomik krizi de bu gerçeği tekrar ortaya koymuştur. Kapitalizm tarihi ekonomik krizlerle doludur; zira kapitalist üretim tarzı, kârlı/verimli olarak kullanılmayan üretim çıktısı yaratmaktadır. Bu çıktılar; fazla nüfus, satılmayan fazla mallar veya atıl hâldeki fazla sermaye olarak sıralanabilir. Bu nedenle fazlanın değerlendirilebileceği Afrika, Hindistan, Amerika kıtası gibi yeni alanlar kapitalistlerin dikkatini çekmeye başlamış olup, bu ülkeleri küreselleşmeye adapte eğilimi doğmuştur. Geçmişte gerek imparatorluklar gerekse sömürgeler döneminde, hegemonyanın karşısında bir direniş oluştuğunda, bu direniş şiddet kullanılarak bastırılırken, günümüzde şiddetin yerine ekonomi ve finans alanındaki araçlar sayesinde ortaya çıkacak direnişlerin bastırılabilmesini söylemek mümkündür.

Bir başka ifadeyle; kapitalist ekonomi modelinde “fazla”lar oluşmakta, oluşan “fazla”ların değerlendirilmesi amacıyla yönelik olarak bazı yöntemler uygulamaya alınmakta, bunun için de hukuki altyapı tesis edilerek ideolojik çerçeve şekillendirilmektedir. Küreselleşme 2008 ekonomik krize kadar olan dönemde, hiçbir siyasetçinin küresel boyuttaki ekonomik gelişmelere direnemediğini göstermiştir. Fransa’da Sarkozy, İngiltere’de Tony Blair ve Yunanistan’da Karamanlis gibi siyasetçiler buna örnek olarak gösterilebilir. Kapitalizm kendi iç çelişkileriyle krizi doğurmaktadır, zira eskiyen teknolojileri ve krize uyum sağlamayı geciktiren verimsiz parçaların yenilenmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme öncesindeki dönemin aksine kapitalizm küreselleşme sayesinde her yeni krizden güçlenerek çıkmayı başarabilmiştir. Küreselleşme, kriz sorunlarını sermayeyi mekâna kaçırmaya ya da zamana yayarak, yani borçlanarak çözmekteydi. 2008 ekonomik krizinden sonra benzer sarmalın artık yeterli olmadığı hususu yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (Geiselberger, 2017, s. 49). Gelişmiş ülkeler ve uluslararası kuruluşlar

sermaye hareketliliğinin aşırı bir şekilde artışının gerçekleştiği bu yeni kriz dönemlerinde çözüm noktasında yetersiz kalmışlardır.

Devletlerin piyasaya ve ekonomiye müdahalesinin azaltılarak, piyasa işleyişini bozucu nitelikteki devlet müdahalelerine son verilmesini savunan yaklaşıma göre; bu tabloda mali kriz olasılığının giderek azalması ve iş çevrimlerinin denetim altına alınacağı bir mekanizmayla küresel refah artışının sağlanması mümkün görülmüştür (Geiselberger 2017, ss. 37-38). Ancak geride bırakılan asırda yaşanan krizlerin sonuncusu olan 2008 ekonomik krizi hem bu yaklaşımın işlerliğini sorgulatmış hem de nitelik ve etki bakımından oldukça farklı bir yapı arz etmiştir. Kriz nedeniyle yaşanan resesyon, gelir adaletsizliğinin artan bir şekilde yaşanmaya devam ettiğini ortaya koymuştur.

Söz konusu kriz, küreselleşmenin jeopolitik önemi ortadan kaldıracak iddiasının da çökmesine neden olmuştur. Küreselleşmenin geleceği ABD eylemlerinin başarısına endekslenirken, Çin ve Rusya'nın da rol aldığı çok kutuplu yeni bir küreselleşme anlayışı ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ve Türk dünyası ülkelerinde küreselleşme etkisi; dış ticaret hacmi, özelleştirmeler dâhil olmak üzere birleşme ve devralmalar veya doğrudan yabancı yatırım gibi kalemlerde görülen artıştan ziyade, finans piyasalarının gelişmesinde kendisini göstermiştir. Küreselleşmenin normal sürecinde kârlılığı yüksek alanlardaki faaliyetlere odaklanan sermaye; ekonomik krizin ortaya çıktığı ve şirketlerin getirisinin düşüş gösterdiği dönemlerde, üretime odaklı sektörler yerine finansal piyasalara yoğunlaşmaktadır. 2008 ekonomik krizinde de bahse konu hususun teyit edildiği görülmektedir.

Teoride küreselleşme, insanlığa devlet tüzel kişiliğinin etkisinin azaldığı bir ortam sunmaktadır. Buna ilaveten; devletlerin ekonomiye müdahalesinin azaldığı, sermaye hareketlerinin serbestliğinin sağlandığı ve küresel çaptaki serbestleşen diğer sermaye unsurlarının önünün açıldığı bir ortamda mali kriz olasılığının düşmesi gerekmektedir (Albritton ve diğerleri 2010, ss. 7-24). 2008 yılında yaşanan ekonomik krizde bu beklentilerin tamamen rafa kaldırıldığı bir sonuç ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin bir tüketim sınıfı oluşturmayı başardığını, insanların daha fazla ve kaliteli ürün/hizmet tüketim imkânına kavuştuğunu söylemek mümkündür. Ancak, 1,3 milyar civarındaki dünya nüfusunun günde 1 ABD dolarından daha düşük seviyede bir kazanç elde ettiği,

yaklaşık 1,1 milyar insanın temiz suya ulaşamadığı bir ortamın varlığı hususları da önemli birer gerçek olarak karşımızda durmaktadır (Başkaya, 2018, s. 1).

Dünya nüfusunun yaklaşık %8'i dünya toplam servetinin %84,6'sını elinde bulundurmaktadır (Euronews, 2017). Tüm bu hususlar dünyada küreselleşme sonrası yeni bir döneme işaret eden post akımların, düşünce yapılarının, popülist ve otoriter liderlerin döneminin başlangıcına da işaret etmektedir. Şüphesiz ABD'de Donald Trump'un 45. Başkan olarak seçilmesi bu dönemin başlangıcı olarak gösterilemeyecektir. Ancak küreselleşmenin çok önemli bir aktörü konumundaki ABD'nin lideri olması itibarıyla Trump'un başkanlığa gelişi küreselleşme yaklaşımları açısından bir değişimin simgesi şeklinde kabul edilebilir. "Küreselleşmeye karşı artan tepkiler, artan uluslararası çatışmalar, uluslararası terör eylemleri ve benzeri sebepler hem ABD'yi hem de Avrupa'yı" derinden etkilemektedir. Donald Trump Dönemi, bu çalkantının merkez ve değişim hızının belirleyicisi olmuştur.

"1980'li yıllardan itibaren finansallaşmanın artması ve serbestleşmesi, artan dış kaynak kullanımı, mal ve sermayenin liberalizasyonu, mavi yaka işçi sendikalarının erozyonu, neoliberal kemer sıkma politikaları", bilgi ekonomisinin büyümesi ve demokratik hükümetlerin kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle, çok uluslu şirketler tarafından yatırım kararlarını düzenlemek ya da göç akışlarını azaltmak ekonomik eşitsizlikleri daha da kötüleştirmiştir" (Sakir, 2016, s. 1). Bu nedenle siyasal ve iktisadi adalete olan güven sarsılmış, toplumlar mevcut düzene tepki koymaya başlamış, popülist partiler de böyle bir ortamda yükseliş göstermiştir (Sakir, 2016, s. 1). Adaletsizlik inancı grup içi dayanışmaya ve yabancıların reddine elverişli bir ortam yaratmıştır. Tehdit hisseden gruplar, piyasa ve "görünmez el"i reddederek, güçlü ve otoriter liderlere yönelmiştir.

Küreselleşme süreci ulus devletlerin pek çok görevini yapmasına engel olmuştur. "Bu görevlerin başında, sermayesine güvenli bir pazar ve ekonominin büyümesini gerçekleştirecek ortamı yaratmak; ekonomik yaşamı yürüten parasal mekanizmayı kolaylaştırmak ve kesinleştirmek için para arzını ve para kurumlarını düzenlemek, finansal istikrarı sağlamak; gerekli hukuk düzenini yürürlükte tutmak, vatandaşlarının çalışma imkânlarını ve refahını, eğitim-kültür ve sağlık düzeyinin artmasını güvence altına almak" gelmektedir (Uzuner, 2019, s. 4). Bunların zayıflaması, ulus devletin farklı sosyal grupları bir arada tutan birleştiricilik fonksiyonu da azalmaktadır. Alt kimlikler

böyle bir fakirleşme ve marjinalleşme sürecinde ortaya çıkarak iç tartışmalara konu olmaktadır. Devletin vatandaşın refahını artırma yönündeki görevlerini yerine getirme kapasitesinde yetersizlik ortaya çıkması ve bunun baş sorumlusunun uluslararası sermaye faaliyetleri olması durumunda, devlet birleştirici özelliğini kaybedecektir. Bu durumda, popülist alternatiflerin ön plana çıkması kaçınılmaz olacaktır.

“Yoksullaşma ve marjinalleşme karşısında dayanışma ihtiyacının artmasıyla birlikte alt-kimlikler öne çıkmaya başlamakta, bunun sonucundaysa toplumda iç tartışmalar çıkabilmektedir. Farklı etnik-dinsel kimlikli gruplar bir ulusal pazarın varlığı ve sosyal devletin sunduğu hizmetler aracılığıyla refahını daha güvende görüyorsa, ulus devlet çerçevesinde etnik/dinsel alt-kimlik öne çıkmayabilmektedir.” (Kazgan, 2015, s. 300) Diğer yandan küreselleşme; serbest ticaret, vergilerin düşürülmesi, özelleştirmeler ve finansallaşma yoluyla dünyadaki gelir adaletsizliğinin artmasına neden olmuş, işsizliğin artışı ve reel ücretlerin düşüşünün yanı sıra bu sonuca direnecek sendikalaşmanın da önünde önemli bir engel konuma gelmiştir. Güçlü birer sosyal devlet mekanizmasına sahip bazı Batı hükümetleri dahi, bu gelişme karşısında önemli bir direnç gösterememiş olup, bu nedenle ortaya çıkan boşluğun aşırı sağcı, popülist ve bazen ırkçı söylemleri yükselten bir kesimin etkin hale gelmesi suretiyle doldurulduğu müşahede edilmiştir.

Farklı eleştirilere rağmen, neoliberalizm uygulamada sorunları olsa da demokrasi ve evrensel hukuk gibi “ideal” kavramları hayatımıza kazandırmada yardımcı olmuştur. Neoliberalizmin dünyada ciddi bir yapısal dönüşümü başardığı söylenebilir. Bu dönüşüm başlıkları aşağıda sıralanmıştır:

- 1- İmalat sanayilerinin başka ülkelere taşınarak, büyük şirketlerin daha küçük şirketlerden oluşan değer zinciri olarak yapılandırılması sağlanmıştır. Üretim sanayinin az gelişmiş ülkelere kayması, işçi maliyetlerini düşürmeyi sağlamakla birlikte toplumda “yer”in ve “kimlikler”in önemli olmadığı mesajını vermiştir.
- 2- Firmalar farklı kâr oranı üreten parçalar olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu vesileyle, çalışanlara sağlanan sosyal kulüp ve benzeri imkânlar kaldırılmıştır. Çalışanların hâlâ bir kantini veya kafeteryası olabilir ancak, bunlar dışarıdan bir firma ile işletilmeli ve kâr etmelidirler.
- 3- Devleti küçültmek için vergiler azaltılmış, artan oranlı vergilerin etkinliği sona erdirilmiştir. Zira ideolojik amaç, devleti küçültmektir. Buna karşın düşük vergiler

eşitsizliği artırmış, sosyal hareketliliği bastırmıştır. Refah devleti ve ücretsiz kamu hizmetleri kavramları çökmüştür.

- 4- Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi süreci hız kazanmıştır. Özelleştirme kâr getiren sermaye stokunu yenilemiş ve geç Keynesyen dönemde 1970 sonrası yaşanan kâr krizine deva olmuştur.
- 5- Günlük hayatın finansallaşması sağlanmıştır. Şirketler ve şahıslar yatırımlarını ve önceliklerini analistlere göre belirler hâle gelmiştir (Geiselberger, 2017, s. 173).

Bunun yanı sıra neoliberalizm ile GSMH'deki artış; ulusal güç ve zenginliğin tek ve değişmez ölçütü hâline gelmiştir. Bireysel özgürlükler tüketici seçimleriyle bir tutulmuştur. Piyasanın değerli mal ve hizmet sunması beklenirken devletin görevinin adil rekabet ortamı sağlanmaya indirildiği görülmektedir. Hâlbuki piyasaya endekslenen başarı, akademi dünyasına indirgenen bir hayalden ibaret kalmaya mahkumdur.

Küreselleşmenin sonunun tartışıldığı dönemde rasyonel çıkarların öncelenmesi beklentisinin aksine, ilkelere sadakatle bağlı kesim tüm anketleri ve mantığı bertaraf edebilmektedir. Toqueville, “Yeni Dünya”nın liyakatçi ve fırsat eşitliği vaatlerinin ölçsüz hırsla, kasvet ve kronik tatminsizliğe yol açacağından endişe duyduğunu ifade etmiştir (Tocqueville, 1945, s. 154). Bazı zamanlarda eşitlik arzusu; gazap seviyesine çıkarak insanların özgürlüklerinin kısıtlanmasına rıza gösterip, güçlü lider özlemi çekmesine yol açabilecektir (Tocqueville, 1945, s. 155). Yakın dönemde Tocqueville'nin öngörülerinin çoğunun gerçekleştiği söylenebilir.

Günümüzde geniş kesimlerce demokrasiye karşı dillendirilen bir isteksizlik hali ortaya çıkmıştır. Post globalizasyon olarak adlandırılacak bu dönemde ortaya çıkan söz konusu isteksizliğin başlıca nedenlerinin; internet ve sosyal medyanın toplumun birçok kesimine yayılması ve bu araçların propaganda yapabilme, kimlik oluşturma gibi imkânlar sunması, ulus devletlerin ekonomik bağımsızlığı koruma konusunda küreselleşme ile giriştiği savaşta mağlup olması sonucunda IMF gibi kurumlara da yenik düşmesi ve son olarak, insan hakları ideolojisinin yabancılara ve/veya göçmenlere nüfuz sağlaması olduğu söylenebilir.

Bu üç hususun bir araya gelmesi; demokrasinin her zaman ihtiyaç duyduğu hukuka uygunluk ve müzakereci akıl yürütme gibi unsurları rafa kaldırmış, siyasi sabra olan küresel tahammülsüzlüğü derinleştirmiştir. Buna küresel olarak artan ekonomik eşitsizlik,

sosyal güvenliğin zayıflaması ve panik hâlindeki ekonomi kavramları da eklenmiştir. İş imkânları, emekli maaşları ve gelirler azalmaya devam ettikçe; popülist olmayan alternatif siyasetçilerden gelir eşitsizliğinin düzeltilmesi, refah artışın sağlanması ve kamu kaynaklarını yeniden yapılandırılmasına dair ikna edici siyasi mesajlar gelmedikçe insanlığı, kısa vadeli çıkarların egemen olduğu bir dönemin beklediğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Küreselleşme sonrası dönemde yeniden gündeme gelmeyi bekleyen bir düşünce akımı ise “İleri Neoliberalizm” olarak görülmektedir. Post-Washington uzlaşısının bir kolu olarak kabul edilebilecek bu akım; sendikalaşmış sanayi işçileri, muhtelif azınlıklar ve şehirli orta sınıfların koalisyonu ile hareket eden, çok kültürlülüğü ve kadın haklarını benimseyen yeni toplumsal hareketlerden oluşan bir güç birliğini temsil etmektedir. Neoliberalizm öncesinde devlet eliyle yürütülen bir kapitalizm söz konusu olmuştur. Uzun vadeli hedefleri olan devletler, sürekli birikimi, özel şirketlerin kısa vadeli çıkarlarının önünde tutabilmişlerdir (Geiselberger, 2017, s. 180).

Küreselleşme özel yatırımcıların, hükümetleri ve kitleleri anlık çıkarlarına göre kontrol etmesine izin vermiştir. Bunun aksine, piyasaları ve sosyal güvence sistemini kontrol eden bu yeni yapı; eşlerinin maaşlarına bağımlılığının kurumsallaştığı kadınlardan, sosyal güvenlik mekanizmalarından dışlanan tarım/ev işçilerine kadar pek çok tepkili kesime dayanmaktadır.

Özgürlük savunucularının finansallaşma taraftarlarıyla yaptığı ittifak sonucu ilerici neoliberalizm doğmuştur (Worldpoliticsreview, 2019, s. 1). Hillary Clinton’un 45. ABD Başkanlık seçimini kazanması halinde bu düşünce akımının daha popüler bir hâle gelme ihtimalinin olduğu hususu tartışılmıştır. Donald Trump sonrası dönemde tekrar popüler hâle gelme potansiyeli taşısa da –Fransa’da Emmanuel Macron örneğinde olduğu gibi– popülizm ve “yeni aşırı sağ”ın toplumları daha derinden etkileyecek bir gelişmeyle gündeme kazındığı göz ardı edilmemelidir.

Ancak, son kertede küreselleşmenin bu gülen yüzü ABD’de Trump, Rusya’da Putin, Macaristan’da Orban ve Avusturya’da Kurz seçmeni tarafından reddedilmiştir. Kozmopolit dünyanın geriye bıraktığı kesim olan; sanayi işçileri, yöneticiler, küçük ve orta işletme sahipleri, işsizlik veya uyuşturucuyla mahvolmuş kırsal nüfus bu reddin arka planındaki önemli güç olarak görünmektedir (Chacko ve Jayasuriya, 2017, s. 123). Bu

kesimin, liberalizmin özgürleştirici tarafından ziyade öfke ve acıyla bağlantılı diğer tarafla yüzleşmek durumunda kalınca popülizme meylettiği söylenebilir.

Küreselleşme deneyiminden sonra; yabancı veya göçmen nüfusu tehdidiyle karşı karşıya olduğunu düşünen, ulusal değerleri ve kültürel normlarının geleceği konusunda endişeye kapılan ve bunlar konusunda yüksek hassasiyete sahip kitleler, dünyanın pek çok ülkesinde önemli bir güç hâline gelmektedir. Bu kitleler, yabancıların ülkelerini ele geçireceğinden ve hayat tarzlarını tehlikeye düşeceğinden endişe etmektedirler (The Guardian, 2019). Gelecekte, kendi ülkelerinde para kazanmaya çalışırken yabancı sermayenin onları dışlayacağı korkusu taşıyan bu çoğunluğa ilişkin ilginç olan husus, bu korkunun milliyetçilik akımının etkisinden ziyade demografik ve teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı bir sonuç olmasıdır.

Küreselleşmenin bu son evresinde siyasi sonuçlar anlamında önemli tecrübeler yaşanmaktadır. Bu sistemde insanların kendini daha özgür ancak daha güçsüz hissetmesi söz konusudur (Chomsky, 1999, s. 108). Bu yüzden popülist yeni siyasi yaklaşımların muğlak olmayan kesin “zaferler” vadetmeleri onları cazibeli hale getirmiştir. Bu konudaki vaatlerin önemli başlıkları oldukça soyut kabul edilebilecek nitelikte, tam bağımsızlığın tesisi ve ülkelerin göçmenlerden arındırılarak sosyal refahın artırılacağı gibi unsurları içermektedir.

Yeni siyasi yaklaşım, neoliberal görüşleri benimseyen siyasi yaklaşımların aksine, güçler ayrılığını iktidarların hesap vermesini sağlayacak bir düzen olarak değil, seçkinlerin seçim vaatlerini yerine getirmekten kaçınacakları bir bahane olarak görmektedir. Dolayısıyla iktidardaki popülistler; mütemadiyen güçler ayrılığını yıkmaya çalışarak mahkemeler, medya ve sivil toplum örgütleri gibi bağımsız kurumları kendi egemenliği altına almak istemektedir (The Atlantics, 2018). Bu minvalde popülistler, “küreselleşme sürecinin yalnızca acımasız galipleri değil, aynı zamanda edepsiz mağlupları”dır.

Popülistlerle neoliberallerin ayrıldığı bir diğer nokta da daraltıcı maliye politikalarında ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme ve neoliberalizm, daraltıcı maliye politikasıyla ülke vatandaşlarının gelirinde ortaya çıkacak düşüşün büyümeye kötü etkide bulunduğunu ve ekonomik kriz ortamını çözmede yetersiz kaldığını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Stiglitz, Piketty ve Rodrik gibi ünlü ekonomistler devletin rolü bakımından; ekonomik gelişim için adil bir gelir dağılımının önemini ve uluslararası aşırı rekabetin büyümeyi

engelleyen yönünü öne çıkarmışlardır (Jacques, 2016, s. 1). Hâlihazırda insanların 30 yıllık neoliberal küreselleşmenin bedelini ödemekte olduğu iddia edilmektedir. Ancak buna karşı ileri sürülen hususları içeren bir çalışmada, 2008 ekonomik krizinin olağan dışı bir oluşum ve algı ortaya çıkarıp çıkarmadığı tartışılmıştır. Buna göre; 40 yaşın altındaki Meksikalılar ve Kolombiyalılar'ın ömürleri boyunca, ekonomik kriz ve siyasal çürümeden başka bir şey görmedikleri savunulmuştur (Jacques, 2016., s. 1).

2008 ekonomik krizi öncesi ve sonrasındaki dönemde, gelir dağılımındaki eşitsizliğe ve yolsuzluğa bakış açısının pek değişmediğini söylemek mümkündür. Uluslararası aşırı bağımlılık ve deregülasyon süreci nedeniyle oluşan mali çöküşün bedeli yine kamu tarafından ödenmiştir (Forbes, 2018). Bir diğer ifade ile, 2008 ekonomik krizi sonrasında; artan ırkçılık, yükselen yabancı düşmanlığı, emek piyasalarının esnekliğinin kaybolması sonucu oluşan sosyal güvenlik zafiyeti, bölgelerarası ve ülke içi gelir dağılımındaki eşitsizliğin artışı gibi hususlar tartışmaya açılrsa da ortaya çıkan sorunların çözümü yine halkın kendisine bırakılmaktadır. Şüphesiz anılan kriz dönemi ve sonrasında bu durumun en sert ve acı şekilde tecrübe edildiği ülke Yunanistan olmuştur.

ABD eksenli küreselleşme doğrultusundaki neoliberal politikalar ekonomik krizde gelir dağılımındaki bozulmanın daha fazla artışına neden olmuştur. Kriz nedeniyle devasa boyuttaki varlıklarının değeri düşen zengin kesimlerle büyük finansal kuruluşların, ödeyecekleri borç miktarında da azalış gerçekleşmiştir (Bertoni, 2011, s. 61). Keza, mali disiplin konusunda diğer ülkelere tavizsiz duruşuyla bilinen ABD'nin, yaşanan kriz sonrasında genel yaklaşımına tezat oluşturacak şekilde inanılmaz düzeyde bir parasal genişleme sürecine girerek büyük finansal kuruluşlara menfaat sağlaması eleştiri konusu olmuştur (BBC, 2019). Borçlarını ödemekte zorlanan kesime bir yandan borçlarını ödemesi konusunda baskı yapılırken, krizin esas sorumlusu kabul edilebilecek kesime maliyetsiz sayılabilecek şekilde finansman imkânı sunulması ahlaki ve vicdani bakımdan sorunlu bulunmuştur (Bertoni, 2011, s. 61). Popülizm buna benzer uygulamalara tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Popülizmin günümüzde küreselleşmeyi sorgulayan en etkili akım olduğu söylenebilir.

Küreselleşmenin yararlı görülen bir başka projesi de AB olarak görülmektedir. AB'nin, toplumlarda siyasi ve kültürel çatışmaları ortadan kaldırmaya ve ticari hakların sağlıklı bir şekilde tesisi için dayanışmayı esas alan bir proje olduğu hususu savunulmaktadır

(Eray, 2017, s. 248). AB teorisi, ortak ekonomik çıkarların kimlik çatışmalarını aşmaya yardımcı olabileceğini ileri sürmektedir. 1970’lerde refah devleti anlayışıyla birlikte şekillenmeye başlayan bu teorinin 40 yıl boyunca başarılı bir şekilde uygulama alanı bulunduğunu söylemek mümkündür (Eray, 2017, s. 250). Bu yapı, SSCB yayılmasına karşı ABD ile iş birliği yaparak önemli bir dalgakıran olmuştur (Savran, 2008, s. 118). Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde neoliberal yaklaşımın etkisiyle refah devletinin daha fazla düzeyde sorgulanmaya başlandığı evrede AB’nin, ortak para birimine geçmesi bahse konu projenin zarar görmesine neden olmuştur. Daha adil post kapitalist bir küreselleşme politikası geliştirmeyen AB’nin, küreselleşme sonucunda zarar görenler arasına dâhil olduğu söylenebilir.

Küreselleşmenin 2008 ekonomik krizi sonrasında zayıflamasından sonra ortaya çıkan yeni bir düşünce türü de devlet kapitalizmidir. Devlet kapitalizmi; serbest piyasayı savunan ancak, kâr güdüsünün önemli bir unsur olarak varlığını sürdürdüğü ve sosyalizmden ayrılan bir kapitalist sistemdir (Pollack, 2001, s. 4). Geçmişte; ABD’de Roosevelt tarafından uygulamaya konulan “New Deal” isimli kalkınma planı ile Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerin ithal ikameci korumacı politikaları devlet kapitalizmi kapsamında nitelendirilebilir. Kısacası, devlet kapitalizminin ulusal ekonomiyi koruma yönündeki politikalar bütünü olduğunu söylemek mümkündür.

Küresel ekonomide var olma hedefiyle küresel kapitalizme eklenmiş olan bu sistem, 2008 sonrasındaki dönemde devletin ekonomik aktivite dışında tutulmasını, özel sektörün verimsizliğinin ve özelleştirmelerdeki başarısızlıkların yol açtığı sorunların devlet müdahalesiyle giderilmesini gerekli görmektedir. Bu bakımdan, zorunlu hallerde devlet müdahalesi devlet kapitalizminin savunduğu asli unsurlardandır (Şimşek, 2017, ss. 40-44). Minimal devletten piyasa dostu devlete dönüşen devlet eliyle yürütülen neoliberal kapitalist yaklaşım 2008 ekonomik krizi sonrasında yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu dönemde, gelişmekte olan çoğu ülkedeki batık şirketler devlet imkanlarıyla kurtarılmaya çalışılmıştır. Anılan husus, geçmişte ABD gibi gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere uygulamaya aldıkları politikalara tezat teşkil etmiştir (Şimşek, 2017, s. 46).

Bu yeni dönemde Çin, Rusya Norveç ve bazı Körfez ülkelerinin ulusal fonları çok kutuplu bir devlet kapitalizminin önemli oyuncularına konumuna gelmiştir. Bu oluşumlar, serbest

piyasa kapitalizminin temel öğretilerini benimseyerek küresel kapitalizme eklemlenmiştir. Ayrıca, benzeri ülkelerdeki finans endüstrisi belirli ölçüde devlet kontrolüne alınmış durumdadır (Şimşek, 2017, s. 51). Devletin bir ülkenin sanayisinden finansına kadar önemli alanlarını yönettiği, kontrol altına aldığı veya bir şekilde bu alanlarda nüfuz oluşturduğu bir ekonomik modelin benzeri; küreselleşme sonrası dönemde Brezilya, Rusya, Çin ve Hindistan gibi ülkelerde kendini göstermeye başlamıştır (Rickards, 2015, s. 60). Sosyalizmin devlet formunu almasından dolayı hibrit bir sistem sunan devlet kapitalizmi, merkantilizmin yeni bir hali olarak da nitelendirilebilir (Rickards, 2015, s. 82).

Diğer yandan, devlet kapitalizminin küreselleşmeye karşı olduğunu ve küreselleşmenin yerini alacağını iddia etmek doğru olmayacaktır. Devlet kapitalizminin küreselleşmeyle sorunu yoktur. Devlet mülkiyetinde oluşan güçlü şirketler ve varlık fonları küresel şirketlere yatırım yapabilmekte, bu şirketlerle iş birliği yaparak büyük projeleri devam ettirebilmektedir. Yalnızca çıkar dağılımının rekabetten dolayı bir ölçüde değiştiği iddia edilebilir. Keza devlet mülkiyetli şirketlerin yönetimi özel hukuk tüzel kişi ve kuruluşlarında olduğu gibi profesyonel yöneticiler eliyle gerçekleştirilmekte, yönetimde bürokrat etkinliği bulunmamaktadır. Devlet kapitalizmi, piyasa belirsizlikleri nedeniyle oluşan krizlerin çözümünün ekonomide devletçi ölçütlerin hayata geçirilmesinde olduğunu savunur. Bu ölçütler ülkelere göre farklılık arz etmekle birlikte, her ülkenin de kendine has sistemi bulunmaktadır. Rusya, Çin, Brezilya ve Körfez ülkeleri devlet kapitalizminin benimsendiği ülkelere örnek olarak verilebilir (Şimşek, 2017, s. 64).

Özetle, üretimin merkezsizleştiği; kişi, kurum ve kuruluşları birbirine bağımlı hale getiren küreselleşmenin son döneminde, kapitalizm ciddi bir değişim geçirmiş ve üretim ve ticarete devlet etkinliği yükseliş trendine girmiştir. Ulus ötesi kapitalizmin bu yeni aşamasında; ulus devletler, ulus ötesi düzenleyici kurumlar ve ulus ötesi şirketler üçlü bir anagram oluşturacaktır. Küreselleşme sonrası dönemi Michael Walzer'ın 30 yıl önce söylediği sözle özetlemek mümkündür.

Eğer devletler büyük mahallelere dönüşürse, muhtemelen mahalleler küçük devletlere dönüşecektir (Walzer, 1983, s. 30).

4.2. TRUMP FAKTÖRÜ

2016 yılında ABD’de yapılan seçimlerle iktidara gelen Donald Trump’un “Önce Amerika” ve “Yeniden Büyük Amerika” sloganlarıyla yürüttüğü Başkanlık döneminde sergilediği politikaların etkisine genel olarak Trump Faktörü denilmektedir (Dinç ve Karataş, 2018, s. 61). Bununla birlikte benzeri sağ popülist liderlerin izlediği politikalar da aynı sonuçları doğurma potansiyeli taşıdığından bunlar da Trump faktörü kapsamında değerlendirilmektedir.

Küreselleşme sonrası dönemde Trump dâhil otoriter popülist liderler; uluslararası sermayeyi, işçi hareketliliğini ve sermayeye bağımlı hale gelen ulusal ekonomilerini kontrol edemeyeceklerinin farkına varmışlardır. Bu itibarla, bu liderler ülkelerini kültürel arınma yoluyla küresel siyasi bir güce dönüştüreceklerini vaat etmektedirler. Yumuşak gücü sert güce çevirmeleri, azınlıklar ve muhalifler üzerinde baskı kurmaktan, ifade özgürlüğünü sınırlamaktan ya da hukuku rakiplerine karşı kullanmaktan çekinmemeleri popülistlerin genel özellikleridir (Geiselberger 2017, s. 12).

Neoliberalizmin düşüşte olduğu bir dönemde popülizmin yükselişe geçmesi olağandır. Zira popülizm; büyük iş sahipleri, büyük bankalar, çok uluslu şirketler, güçlü politikacılar, entelektüeller ile kibirli zengin kesimin diğer insanları hor görmesine ve alaycılığına karşı bir isyandır (Müller, 2016, ss. 24-25). Bu itibarla “Washington’un politikasına yabancı olduğu iddiasında bulunan; yolsuzluk yapan kuruluşlar, beceriksiz politikacılar, dürüst olmayan Wall Street spekülörleri, kibirli entelektüeller ve siyasi açıdan doğru liberallerden tiksinen sıradan Amerikalılar adına isyancı bir hareket başlatan” Donald Trump, bu isyan sayesinde iktidara gelmiştir (Gökkurt, 2018, s. 142). Ancak, otoriter popülizmin Trump ile ortaya çıkan bir proje olduğu düşüncesi hatalı olacaktır.

Devlet içinde otoriter eğilimlerin artması ve yürütmenin güçlenmesi, anayasa ve kanunlardan sapma sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Popülizm bunların yanı sıra, neoliberalizmin zayıfladığı bir dönemde ortaya çıkma imkânı yakalamıştır. Popülizm haricinde; Trump ve benzerleri şeklinde addedilebilecek Fransa’da Maria La Pen, İsviçre’de Halkçı Parti, Macaristan’da Orban, Britanya’da UKIP, Polonya’da Yeni Sağ

Kongre, Hindistan’da Modi ve hatta Rusya’da Vladimir Putin gibi oluşumların ortak özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Kapitalizm karşıtlığı anlamına gelmeyen lakin seçkinlerin gücüne, finansal krizlere ve neoliberal tahribata işaret eden bir hiddet barındırmaktadırlar.
- Kamusal araştırma ve tartışmalar ışığında vatandaşların yaşam koşullarının iyileştirilmesi yerine meselelerin basitleştirilerek güçlü liderin ağzından çıkacak cümlelerle çözülebileceği inancı taşınmaktadır.
- Üretim ve emeği yok sayarak yalnızca piyasayla ilgilenen neoliberalizmin aksine toplumun yaşam tarzı üzerine yoğunlaşmaktadır.
- Neoliberalizm bireyi merkeze alarak toplumu yok saymaktadır. Trump ve diğerleri bireyi temel alma takıntısından vazgeçmezken, evrensel vatandaşlık ilkesini, homojenleştirici, farklılıkları bastırıcı bir etken olarak görmektedir. Evrensel vatandaşlık ilkesine ikame olarak etnik, dinsel, cinsel farklılardan kaynaklanan kimlikler öne çıkarılmaktadır. Daha doğrudan ve somut bir şekilde “ötekini” dışlayan, “aşiret” tarzı; etnik, dini, yerel kimliklere sığınmaya başlayan bir düşünceye zerk olmuşlardır.
- Toplumsal eşitsizliklerin ve sefaletin kaynağını küresel seçkinler ve göçmenler olarak görüp, ırkçı söylem ve eylemlerle vatandaşın sempatisini kazanmaya çalışmaktadırlar.
- Zengin ve muktedirlerin gelir eşitsizliğinin sebebi olduğu öne sürülerek, gerektiğinde bunlarla çatışma çıkarılarak emekçilere hoşnut görünme çabası içindedirler.
- Dünya ekonomisinde çok taraflı anlaşmaların rafa kalktığı, ticari serbestliğin zarar gördüğü ve iki taraflı ticaret anlaşmalarının daha ön plana çıktığı bir ortam oluşturulması inancındadırlar (Güngen, 2017, s. 1).

Trump, yetmiş yılı aşkın süredir devam eden küresel dünya yaratma ısrarına karşı bir isyandır. Trump ve çevresi tarafından; küreselleşmenin dış ticarete getirdiği özgürlüklerin zarara neden olduğu gerekçesiyle Meksika, Çin ve Transatlantik ülkeleriyle olan ticaret serbestliğinin sona erdirilmesine yönelik adımlar atılmıştır (Stiglitz, 2018, s. 4). DTÖ’nün

ticaretin her iki tarafına mutlak pozitif katkı sağlamadığına olan inanç, günümüzde küreselleşmenin geldiği noktayı sorgulatmaktadır.

Geçmiş ABD Başkanları'nın imzaladığı birçok uluslararası sözleşmenin ani bir şekilde ortadan kaldırılması girişimi agresif bir tavır olarak ifade edilebilir. Hizmet ticaretinde dış fazla veren ABD'nin mal ticaretinde ise dış açığı söz konusudur. Trump tarafından ülke açığı doğrultusunda ikili ticaret anlaşmalarının sadece mal ticaretiyle ilgili kısımlarına tepki verilmesi önemli bir çelişki olarak göze çarpmaktadır. Ayrı bir ironi ise geçmişte ticaret anlaşmaları ve ikili müzakerelerde baskın rol üstlenen ABD'nin, günümüzde bunlara karşı çıkmasıdır.

Trump'un ABD'nin ticaretten zararlı çıktığı yönünde ileri sürdüğü iddiasından daha önemli bir mesele ise, konunun hukukilik boyutudur (Nytimes, 2018). Bu itibarla, bu yaklaşıma karşı DTÖ'nün veya gelişmiş ülkelerin ABD'ye yaptırım uygulaması hâlinde Trump'un agresifliğinin hukuk dışına çıkılan bir ortama neden olup olmayacağı endişesi taşınmıştır. Trump tarafından ticaret savaşları, ABD'nin ulusal güvenlik stratejisi belgesine dâhil edilecek derecede ciddi bir sorun haline getirilmiştir (Fajgelbaum ve Khandelwal, 2016, s. 1115). Bunun başlıca nedeninin artan işsizlik olduğu savunulmaktadır. Trump tarafından, ithalatın ihracatı aşması nedeniyle toplam talebin kısıldığı ve bunun işsizliğe neden olduğu hususu düzenli olarak dile getirilmiştir (Nytimes, 2018).

Trump'un başka bir takıntısı da döviz kurları üzerinedir. Döviz kurlarının değerli olmasını işsizliğin alamet-i farikası olarak görmüştür (Layne, 2019, s. 1). Uzun vadede bir ülkenin rekabetçi üretim yapısı; iş gücü ve yükseköğretimdeki kalite artışının yanı sıra, teknoloji ve araştırma-geliştirme yatırımlarındaki artış ile sağlanabilecektir. Buna rağmen, popülist bir lider olarak Trump, ABD'nin rekabetçi üretim yapısına kısa vadede avantajlı döviz kurları ile ulaşabileceğini iddia etmiştir (Stiglitz, 2018, s. 6). Oysa; diğer değişkenler dikkate alınmaksızın salt bu yaklaşımla uygulanan politikaların başarısızlığı, yıllar önce IMF tarafından uygulamaya alınan programlarla ispatlanmıştır.

Trump'un ABD'yi Trans Pasifik Ortaklığı'ndan (Ticaret Anlaşması) çekmesi korumacı politikaların ilk aşamasını oluşturmuştur. Bunun Çin'in "Tek Kemer, Tek Yol" kavramı kapsamındaki "İpek Yolu" projesine daha fazla jeo-stratejik önem atfetmesine neden olacağı, bu bakımdan Türk dünyası ülkeleri ve dolaylı olarak Türkiye için bir etki

doğuracağı düşünülmektedir. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla, 2008 ekonomik krizinin yaşandığı dönem arasındaki sürede ABD egemenliğindeki neoliberal yaklaşım dünyadaki konumunu sağlamlaştıramazken, Çin büyük güç olma yolunda önemli yol kat etmiştir (Lakner ve Milanovic, 2013, s. 65). Dolayısıyla, bundan sonraki sürece yönelik olarak önemli bir hazırlık içinde bulunan Çin'in Türk dünyası ülkelerini içine alan bölgesel planlamaları Türkiye ve Türk dünyası ülkeleri arasındaki birlikteliğin gelişmesine engel teşkil edebilecektir.

Trump'un ABD başkanlığına seçilmesi sonrasında sonra Orta Asya açısından görülen en önemli değişiklik Çin ile başlatılan ticaret savaşlarıdır (Layne, 2019, s. 1). Ekonomik bakımdan Çin'i ciddi bir tehdit olarak gören Trump idaresinin Orta Asya politikaları dolaylı olarak Türk dünyası ülkelerini etkilemiştir. Dolayısıyla bu dönemde ABD'nin, Orta Asya'daki Çin nüfuzunu kırmanın yanı sıra zengin enerji ve maden rezervlerine sahip bir bölgeyi de kontrol altına alma çabasına girdiğinden söz edilebilir (Avcı, 2018, s. 2).

Trump'un küreselleşmeye yaklaşımını da değerlendirmek gerekmektedir. Trump 2018 yılında yaptığı bir konuşmada "Amerika, Amerikalılar tarafından yönetilir. Küreselleşme ideolojisini reddediyoruz ve yurtseverlik öğretisini benimsiyoruz." demiştir (The Guardian, 2018). Bu açıklamadan, Trump'un küreselleşme karşıtı olduğundan ziyade, küreselleşmeyi kendi ideolojisine göre yorumladığı anlamı çıkarılabilir. Trump'un küreselleşmeye yaklaşımında öne çıkan hususlar aşağıda sıralanmaktadır.

İlk olarak; bu yaklaşım, her ülkenin kendi güvenliğini korumak için önlem alma hakkına sahip olduğunu savunur. Güvenlik kavramının içinde ekonomi ve siber kapasite gibi kavramlar da yer almaktadır. Bunun yanı sıra, yasa dışı göçün suçların örgütlenerek artmasına sebep olduğunu ve ciddi bir güvenlik problemi oluşturduğunu savunan Trump, göçmenlere ait hakların uluslararası mevzuat veya kurumlar vasıtasıyla güçlendirilmesine sert bir şekilde karşı çıkmaktadır (Başkı, 2017, s. 2). Küreselleşmenin ortaya çıkardığı uluslararası kuruluşlara taraf olmamak, anti-küreselleşme kapsamında bir eylem olarak kabul edilse bile bunun muhalif olma hedefinden ziyade belirli konularda hesap verebilirlikten kaçınma gayesi taşıdığı anlaşılmaktadır.

Diğer yandan, bu yaklaşımda DTÖ ve ilkelerine karşı bir eleştiri söz konusudur. Bu nedenle, Çin başta olmak üzere bazı ülkelerin haksız rekabetle ürettiği iddia edilen

malların ABD gibi büyük bir pazarda satılarak aleyhe bir durum oluşmasına radikal bir şekilde karşı çıkan Trump, bu konuda çok kısa sürede aksiyon almıştır (Bown ve Irvin, 2018, s. 1). Trump'un küreselleşmeye ilişkin yaklaşımına ilişkin bir başka görüşe göre; küreselleşmenin henüz sona ermediği, form değiştirerek görünürlüğünün azaldığı iddia edilmektedir (Girgin, 2018, s. 3).

Trump'un; insan hakları, göç ve ticaret konularında küreselleşmeye karşı olduğu söylene de esasen Trump, küreselleşmenin bir alt bileşeni olan kozmopolitanizme karşı çıkmaktadır (Project Syndicate, 2017, s. 1). Kozmopolitanizm; "bireyin insanlık adı verilen büyük topluma aitliğini savunan, yerel nitelikteki bağlılığın yerini evrensel bağlılığın aldığı, evrensel düşüncelerin benimsendiği, tüm dünyanın ülke ya da vatan olarak görüldüğü bir düşünce tarzı" olup, II. Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası kurumların temelini oluşturmaktadır. Bu hâliyle Trump'un; iklim değişikliği, göçmen ve mülteci haklarının korunması, küresel adalet ve insan hakları gibi kavramların evrensel ortak bir değerde harmanlanmasının imkânsız olduğunu, bunun ulus üstü kurumlarla çözülemeyeceğini düşünen bir ideolojiye sahip olduğu görülmektedir. Trump sonrası göreve gelen ABD Başkanı Biden döneminde bahse konu hususlara ilişkin olarak ABD politikalarında önemli oranda bir esneme beklenmektedir.

Trump yerine küreselleşmeden olumsuz anlamda etkilenen Türkiye ve Kazakistan gibi ülkelerin penceresinden bakıldığında; eşitlik ve haklar gibi evrensel ancak, soyut nitelikteki ahlaki ve siyasal değerlerin üstünlüğüne yaslanan kozmopolitanizmin, ülkelere eşit imkanlar sunup sunmadığının tartışmalı olduğu görülecektir. Son 50 yıllık dönemde ülkeler arasında oluşan gelir dağılımı adaletsizliğinin temel sorumlusunun küreselleşme ve kozmopolitanizm gibi kavramların olduğu dile getirilmektedir. Özetle, Trump öncesi dönemdeki ABD başkanlarının uyguladığı politikaların ahlakilik ve erdem gibi unsurları hedefleyen insan hakları ve demokrasi temelli uygulamalar olduğu iddiasının karşısında, Trump'un eylemlerinin de iyi ile kötü arasındaki ayrımın ahlaksızca yapılmasına karşı bir tepki barındırdığı iddiası durmaktadır.

Trump ve benzeri popülist liderler, en somut hedefin halkın çıkarlarının korunması olduğunu öne sürmektedir. Herkesin kendi ülkesinin egemenliği ile ulusal güvenliğinin ve çıkarlarının temsilcisi olduğunu iddia ettiği bir küresel yapıda, uluslararası kurumlara ve düzene karşı pekâlâ ahlaki bir karalama kampanyası sürdürülebilir. Trump'a göre

dünyadaki ideal adalet anlayışının, evrensellik ve insan hakları gibi kavramların önemi yoktur. Bu kavramlar ABD'nin çıkarlarına hizmet etmediği takdirde ABD, kendini güvenceye alma adına gerekli önlemleri almalıdır.

Bu bakış açısında, neoliberal kapitalizm ancak ABD çıkarlarına hizmet ettiği sürece anlamlıdır. Bu bakış açısı kendi içinde bazı çelişkiler taşımaktadır. Nitekim, başka ülkelerin fayda ve zararına bakılmaksızın salt kendi ülkesinin faydasını ençoklaştırmaya yönelik bencilce eylemlerinin yurtseverlik bağlamında değerlendirilmesi yanlış olacaktır. Hannah Arendt, benzer yaklaşımla yurtseverlik ile ilgili olarak yıllar önce şu teşhisi koymuştur: “Kendi çıkarlarından bu kadar emin ve kendisini sorgulamayan, olduğu yerden öteye bir adım bile atmak istemeyen bir düşünceye yurtseverlik denebilir mi?” (Arendt, 2014, s. 52). Bunların ışığında çalışma boyunca yapılan değerlendirmeler sonucunda literatüre katacağımız terim “asimetrik yurtseverlik” olacaktır.

Asimetrik yurtseverlik; küreselleşmenin ve neoliberal iktisadın toplum menfaatlerine olumsuz etkide bulunan politikalarını benimseyen, gelir dağılımındaki adaletsizliği arka plana atarak sadece verimlilik ve kâr gibi unsurları önceleyen, buna karşın çelişkili biçimde -belki de popülizmin bunu gerektirmesi sebebiyle- salt ülke vatandaşının menfaatine olan serbest piyasa ekonomisi karşıtı müdahaleleri temele alan düşünce biçimidir. Bu düşünce biçiminde emek mobilitesi, göçmen hakları ve dış ticaret serbestliği gibi konularda devlet müdahalelerine karşı duruş söz konusu değildir.

Trump dönemiyle birlikte korumacı uygulamalarla ABD'ye giren doğrudan yabancı yatırım akışının devamlılığı sağlanmış olup, 2008 ekonomik kriziyle azalan yabancı sermaye girişinin olumsuz etkisinin bertaraf edildiği, bu nedenle ABD ekonomisi açısından Trump döneminde fiili durumda önemli bir değişiklik gerçekleşmediği iddia edilmektedir (Girgin, 2018, s. 4). Emek, çevre ve telif hakları konusunda bazı yeni standartların yürürlüğe konulmasının, ülkenin Trans Pasifik İş Birliği Anlaşması'ndan çekilmesinin ve diğer aksiyonların alınmasının küresel ticarete müdahaleciliği ve stresi artıracak değerlendirilse de bunun 2008 ekonomik krizine dayalı olmadığı iddia edilmiştir (Foreign Affairs, 2018, s. 1).

Trump'un ABD egemenliğini dünyaya hâkim kılma arzusu, şiddetin artacağı ve sonucunda savaşların tetiklenebileceği yönünde endişelere neden olmuştur. Trump'un ABD'de oluşturduğu askeri yapının Keynesçi olduğu ifade edilebilir. Buna göre; bir

ülkenin askeri harcamalarındaki aşırı derecedeki artış, savaş riskini de doğal olarak artıracaktır. Gerçi ABD açısından, Trump'tan önceki Başkan Barack Obama döneminden bu yana askeri harcamalarda ciddi oranda bir artış kaydedildiği görülmektedir (Lebow ve Reich, 2013, s. 20). Obama'nın savaşa yaklaşımı pasifist olsa da gizli insansız hava uçağı projesi başta olmak üzere, o dönemde hayata geçirilen çeşitli proje ve programların uygulanmasına Trump döneminde devam edilmiş, bu durum ülkeler arasında ortaya çıkan sorunların küresel mekanizmalarla çözülemeyeceği yönündeki inancın pekişmesine neden olmuştur (Chacko ve Jayasuriya, 2017, s. 125).

Trump'un bu süreçte farkı şüphesiz agresifliğidir. Asya kıtasını yakından ilgilendiren Asya-Pasifik donanmasının genişletilmesi kararı ve seçim kampanyasındaki askeri güç vaatleri ABD'nin azalan hegemonyasının yeniden tesisine yönelik bir adım olarak yorumlanmıştır. Ekonomik zorluklardan geçen ve pek çok dengesizliği içinde barındıran Asya'nın, "Amerika'yı Yeniden Büyük Yap" sloganını kullanan Trump'un başkanlığı döneminde ABD ile ilişkilerinde daha ihtiyatlı bir tutum sergilediğinden bahsedilebilir. Trump, Asya-Pasifik'te donanmanın genişletilmesi yoluyla açık askeri güce odaklanma sözü vermiştir. Bu yaklaşım ve söylemleriyle Trump'un, gerektiğinde yeni bir savaş ortamı oluşturmaktan çekinmeyeceği gibi beklentiler oluşmuştur.

Trump'un gizli bir kampanya notunun açıkça ortaya koyduğu gibi; Askeri Keynesçilik, - ABD'nin düşüşünün baharında- ABD'nin hegemonyasını yeniden düzenleyerek ve iş üreterek, Trump'un "Amerika'yı Yeniden Büyük Yap" sloganıyla yaşamasına yardımcı olmak için en önemli araçlardan biri olarak görülmüştür (Chacko ve Jayasuriya, 2017, s. 126). Askeri Keynesçilik kamu harcamalarının artışında savunma harcamalarını ön plana çıkaran ve bu şekilde durgunluğun önüne geçilebileceğini iddia eden bir tezdir (Chacko ve Jayasuriya, 2017, s. 126). Askeri harcamaların, talep tarafında artan devlet harcamaları yoluyla; arz tarafında ise, ordu tarafından desteklenen araştırma ve geliştirme yönündeki çalışmalar ile eğitim faaliyetleri ve nüfusun hareketliliğinin pozitif etkisiyle ekonomiyi canlandırıcı etkisinin olacağı varsayılmaktadır. Ancak, yıllar sonra yeniden Askeri Keynesçilik'in benimsenerek bu yönde eylemlere girişilmesinin; daha büyük ekonomik sorunlara neden olacağı, borçlanma kaynaklı kısa vadeli çözümler sunabileceği, bölgedeki diğer ülkelerin de takiple askeri harcamalarını artırmasıyla bölgesel dengesizlikleri artırabileceği düşünülmektedir.

Donald Trump Kasım 2020 seçimleriyle yeniden ABD Başkanı olabilme imkânını kaybetmiş ve Joe Biden başkan olarak seçilmiştir. Joe Biden'in siyasi ideolojisi Trump'tan önemli düzeyde farklılık arz etse de Trumpizm, dünyada bazı ülkelerde etkin bir şekilde varlığını sürdürmekte ve küresel ekonomik düzeni etkilemektedir.

4.3. KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BOYUTUNDA IMF GİBİ KURUMLARIN DEĞİŞEN ROLÜ VE YAPISI

2000'li yıllardan sonra küresel piyasalarda oluşan düşük faiz ortamı sebebiyle ABD ve AB sayesinde bollaşan likidite dünyanın dört bir yanına dağılmış ve ülkelere likidite ihtiyaçlarını IMF'ye başvurmaksızın başka kurumlardan karşılama imkânı sağlamıştır (Chen ve diğerleri, 2019, s. 85). IMF bu sürede kredi vermeye devam etmiştir ancak, koşulluluk ilkesine dayalı büyük montanlı krediler sağlamamıştır (Chen ve diğerleri, 2019, ss. 92-106). IMF'nin diğer fonksiyonu olan gözetim konusunda görevini eksik yaptığı iddia edilmektedir. Zira, krize ilişkin olarak herhangi bir erken uyarı sistemini devreye almamış olup, bu nedenle IMF'nin fonksiyonu sorgulanır hâle gelmiştir. GATT ise neoliberal yaklaşım etkisini yoğun olarak hissettirdiği bu dönemde dış ticaret rejimlerini düzenli olarak gözetlemeye devam etmiştir.

Washington uzlaşısına dayalı 1980-2000 yılları arasındaki IMF politikaları; gelişmekte olan ülkelere, Afrika ve diğer Latin Amerika ülkelerine düşük büyüme oranı ve daha fazla ödemeler dengesi açığı getirmiştir. Ayrıca halkların daha fakirleştiği, gelir dağılımı adaletinin giderek bozulduğu, fakir kesim için kamu tarafından yapılan harcamaların kısıldığı bir yapı ortaya çıkmış, bu sebeple dünyada IMF'ye şiddetle karşı çıkan bir kitlenin varlığı söz konusu olmuştur (Hibben, 2016, ss. 122-124).

IMF'nin Washington uzlaşısı temelli uygulamaları, geçiş ekonomileri için de benzer sonuçlara neden olmuştur. Komünizmden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde IMF'ye müracaat eden Türk dünyası ülkeleri ve diğer yeni ülkeler IMF'nin şok terapisini hayata geçirmek zorunda kalmışlardır. Bu ülkeler bu dönemde artan ekonomik sorunlar ile yüksek ve sürdürülemez borç seviyeleriyle mücadele etmek durumunda kalmışlardır (Boughton, 2012, 255; Roaf ve diğerleri, 2012, ss. 13–28).

2008 ekonomik krizi sonrasında kaynak kıtlığı yaşayan ülkelerin yeniden IMF'ye başvurduğu bir döneme girilmiştir. Kriz öncesi dönemde IMF ile SBA imzalayan ülke sayısı önemli ölçüde azalmış iken, kriz sonrasında pek çok ülke ile yeniden anlaşma yapılmıştır (Artan & Hayaloğlu, 2014, ss. 18-20). İroniktir ki, krizden önce IMF'nin küresel ekonomik ve mali sistemin gözetimi konusundaki başarısızlığı tartışılmaktaydı. IMF uluslararası finans sistemini koruma görevini yerine getirmemekle suçlanırken, krizle birlikte "IMF merkezli" uluslararası finans sistemi yeniden şekillendirilmiştir (Truman, 2009, s. 4). Buna karşın 2008 ekonomik krizinden sonra G-20 ülkeleri tarafından, IMF başta olmak üzere uluslararası kuruluşlara yeni görevler verilmiştir. Bu görevlere karşın küresel düzenin maruz kaldığı riskler diğer kurum ve kuruluşlar gibi IMF'nin de geleceğini tehdit etmektedir.

Çok boyutlu olduğu söylenebilecek liberalizm ile kuruluşu 70 yıl öncesine dayanan IMF'nin korumacılık ve aşırı milliyetçilik kaynaklı tehditlere maruz kaldığı iddia edilse de dünyadaki algı bunun ABD'nin egemenlik mücadelesinin evrimi olduğu şeklindedir. Çok kutuplu dünyada diğer kutuplar olarak addedilebilecek yeni güçlerin güçlendiği ve uluslararası ilişkilerde söz sahibi olmaya başladıkları da bilinen bir gerçektir. Diğer yandan; ABD'de Donald Trump, İngiltere'de UKIP, Fransa'da Le Pen ve benzerlerine yönelik ilginin yükseliyor olması onlara nüfuz kazandırmakta, bu durum IMF gibi kuruluşların gelecekteki fonksiyonlarını kaybedecekleri yorumuna neden olmaktadır. Popüler sol hükümetlerin yükselişi, ülke merkez bankalarının IMF ile yeni süreçlere girişmemek için rezervlerine tampon koymaya başlaması gibi gelişmelerin yanı sıra, 2002-2008 yılları arasındaki dönemde IMF'ye olan ihtiyacın küresel anlamda azalış göstermesi gibi hususlar geçmişteki IMF gereksiniminin tek başına yerel faktörlerle açıklanamayacağını kanıtlamaktadır.

Bu nedenle; IMF'nin yapısında ve işleyişinde ciddi bir reforma gidilmesinin gerekliliği, değişen dünya düzenine uyum sağlayarak hatalarını telafi edebilmesine imkân verilmesi konusu üzerinde durulmalıdır. IMF'ye getirilen en yapıcı eleştiri muhakkak ki koşulluluk ilkesi çerçevesinde verdiği krediler üzerinedir. 1950'lerden bu yana işsizlik problemine daha az odaklanarak enflasyonun kontrolünü önceleyen IMF'nin; ödemeler dengesi problemi yaşayan ülkeleri, yaşadıkları zorlukları göz ardı ederek salt geri ödeme kapasitesini artırabilmek için ilave taahhüt vermeye zorlaması gibi konular,

toplumlardaki radikalleşmeyi artıracığı gibi benzer süreçler değişen dünyada artık kendine yer bulamayacaktır (Momani ve Himmen 2017 ss. 69-95).

IMF'nin 1950-1980 yılları arasındaki politika yöneticisi Jacques Polak tarafından yapılan bir çalışmaya göre; özel sektör ve kamu kesimine kullandırılan kredilerdeki genişleme ile para arzındaki artış enflasyona ve ödemeler dengesinde açığa neden olmaktadır. Polak modeline dayanarak 1980'li yıllara kadar olan dönemde IMF tarafından kredi sağlanan ülkelere; vergi artışı yapılması, kamu harcamalarının kısılması ve para arzının sıkılaştırmaya gidilmesi konusunda ısrarcı olunmuştur (Momani ve Himmen 2017 ss. 15-16). Bu da toplumların, vatandaşların ve özellikle gençlerin IMF'ye karşı bir tutum içerisine girmesine neden olmuştur.

Klasik Keynesyen düşünceden uzaklaşarak neoklasik yaklaşım sentezli bir politikanın benimsenmesi ve bu politikaların odağında piyasadaki işsizlik ve büyüme gibi ciddi sorunların bulunmaması, IMF tarafından uzun vadede ilgili ekonomilerin kendi kendine dengeye ulaşacağı yönünde bir beklentiye girilmesi kritik bir hata olmuştur (Momani ve Himmen, 2017, ss. 16-17). Sermaye kontrolü gibi, ülkeleri pek çok tehlikeye karşı savunmasız bırakan politika önerileri; kriz dönemlerinde yoksullaşan halka daha çok sıkılaştırma uygulayarak sorunu büyüten uygulamalar, IMF'nin değişen dünyadaki etkinliğini sürdürebilmesi imkânını kısıtlamıştır.

2008 yılından sonra G-20 ve Bilderberg toplantılarında IMF'nin yeniden yapılandırılması ve toplam borçlanma kapasitesinin artırılması noktasında kararlar alınmıştır (Marshall, 2009, s. 1). 329 milyar ABD dolarından 1,2 trilyon ABD dolarına çıkarılan kredi kapasitesinden daha önemlisi, gelişmiş ülkelerin de IMF'den kredi kullanabilmelerinin yolunun açılması olmuştur (Marshall, 2009). 30 yıldır IMF'ye müracaat etmeyen Kuzey ülkeleri yaşanan büyük ekonomik kriz nedeniyle yeniden IMF ile çalışmaya başlamıştır. Bu yöndeki kararın alınmasında Güneydoğu Asya başarısızlığından sonra güçlenen muhalif görüşün etkisinin yattığı görülmektedir.

Ancak, Türk dünyası ülkeleri dâhil geçmişte kredi kullanan diğer ülkelere uygulanan koşullardan bu ülkelerin muaf tutulması eleştirilmiştir. Zira, esnek Keynesyen olarak tanımlanan bu görüşe göre; IMF'nin yeniden daha adil bir mekanizma benimsemesi, sosyal problemlere karşı duyarlılığının daha belirgin hale getirilmesi beklenmektedir. Nitekim, BM İnsan Hakları Konseyi, IMF'yi gelir dağılımındaki kötüleşmeden ve

fakirlerin daha da fakirleşmesinden sorumlu tutmaktadır (UN Human Rights Council, 2016, s. 16). Ayrıca, IMF'nin karar alma sürecinin daha demokratik ve çoğulcu bir yapıya dönüştürülerek IMF'deki ABD etkinliğinin azaltılması gerektiği savunulmaktadır (Marshall, 2009). Bu fikir, IMF'de 30 yılı aşkın süreden beri egemen olan muhafazakâr görüşle çatışma hâlidir. Ancak, başarısızlığa rağmen bu çatışmada üstünlüğün hâlâ muhafazakarlarda olduğu onlarda olduğu söylenebilir. (Momani ve Himmen, 2017 s. 15-17).

2008 ekonomik krizinin üzerinden 10 yılı aşkın bir süre geçmiş olup, bu süre zarfında dünya tek kutupluluktan çok kutuplu bir ekonomik modele yönelmiştir. Çok kutuplu yeni modelde geçmişe nazaran dünyaya daha çok katkı sunuyor olmalarına rağmen, gelişmekte olan ülkelerin tüm dünyayı ilgilendiren önemli karar ve eylemlerde aynı düzeydeki etkinliğinden söz etmek mümkün değildir. IMF'nin oy dağılımından gözle görülebilecek bu tabloda, G-7 ülkeleri ve AB'nin ekonomik etkinliğindeki azalışa karşın temsil ettikleri yaklaşık %45'lik oy hakkının gerekçesi açıklanamamaktadır. BRICS ülkeleri bu tablodan elbette memnun değildir. Ayrıca, Asya krizine maruz kalmış ülkeler IMF'nin geç kalışının yanı sıra sunduğu çözümlerin başarısızlığının travmasını hâlâ atlatabamışlardır.

Bu halde, özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından alternatif bir IMF'nin gerekliliği aktif bir şekilde tartışılmakta, BRICS Kalkınma Bankası gibi bir oluşum önemsenmektedir (DW. 2019). Zira kredi talep edenlerin kötü durumları, kredi verenler tarafından ileri sürülen koşullara riayet konusunda bir zorunluluğa gidilmesi sonucunu doğurmakta, bunun da bir çıkar çatışması oluşturacağı iddia edilmektedir. IMF tarafından ülkelere kendine özgü koşullarını dikkate alma konusunda daha toleranslı olunmadıkça ve gelir dağılımı adaletsizliğine maruz kesime daha fazla önem verilmedikçe bu tablo tartışılmaya devam edecektir. IMF, 2008 ekonomik krizi öncesinde gelişmekte olan ülkelerde veya yükselen piyasalarda; kriz, konjonktürel dalgalanma gibi konularda gözetim faaliyetlerinde bulunurken, gelişmiş ülkelere kaynaklanabilecek bir soruna odaklanmamıştır. Bu, IMF'nin sistemik riski göz ardı ettiğini ve faaliyetlerinde başarısız olduğunu gösteren bir değerlendirmedir (Moschella, 2011, s. 125).

IMF'nin geçmişte layıkıyla yerine getirmedeği gözetim faaliyetleri, krizlerde erken uyarı fonksiyonu olarak işlev görmediği için de başarısızlıktan söz edilebilir. 2008 ekonomik krizinden sonra IMF'nin gözetim faaliyetini yürüttüğü programlarda önemli çalışmaların yapıldığı belirtilse de bunların kapasite ve yeterliliğini zaman içinde yapılacak yeni çalışmalar gösterecektir.

Diğer yandan, 2008 yılından sonraki dönemde ortaya çıkan gelişmelere IMF ve DB açısından bakıldığında Trump ve benzeri liderlerin küreselleşmenin finansal ayağıyla sorunlarının olmadığı görülecektir. Anılan kurumlarda 2008 ekonomik krizinden sonra farklı çevrelerden gelen yoğun eleştiriler doğrultusunda gerçekleştirilen yeniden yapılandırma ve reformların, bu kurumların asıl fonksiyonlarına etki eden verimli değişimler niteliğinde olmadığı anlaşılmıştır. Küreselleşmenin en önemli boyutunun finansal serbestleşme olmasına rağmen, atılan reform adımlarında bunun gündeme getirilmemesi dikkat çekicidir.

Küreselleşmenin yatırım ve ticaret başlıklı diğer sacayaklarında; Trump ve benzerlerinin yeni bir yön arayışında olduğu görülse de dönüşümlerin yürütücüsü ve karar vericisi konumundaki İngiltere ve ABD'nin IMF ve DB konusunda önemli bir değişimi sağlamadıkları söylenebilir. Trump'un ABD'de idareye gelmesi ve İngiltere'nin AB'den ayrılığa karar vermesinin küreselleşmeye büyük darbe vuran iki önemli faktör olarak göze çarptığı bu tabloda, IMF ve DB konusunda pasif davranılması şaşırtıcıdır.

Neticede, yeni dünya modelinde IMF'nin varlık ve etkinliğini sürdürmesi öngörülüyorsa, ona ihtiyaç duyan ülkelerin kısa vadeli sermaye hareketlerinden olumsuz etkilenmesine yol açacak tabloların ortadan kaldırılmasına yönelik bir yapının ihdas edilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Ayrıca, ABD'nin IMF nezdindeki defacto veto oy hakkına ilişkin konumu sorgulanmalı, odadaki fil dışarı çıkarılarak ülkelerin demokratik ortamlarının geliştirilmesine yönelik adımlar IMF iç yapısında da etkin hale getirilmelidir. Aksi halde, ABD'nin mali yardımda bulunduğu ya da kredi verdiği ülkelere IMF tarafından daha çok kredi sağlandığı yönündeki eleştiriler dillendirilmeye devam edecektir.

IMF'nin varlığını sürdürmesi halinde; gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, ülkelerdeki sosyal ve cinsiyet adaletsizliklerinin çözümü, özellikle gençler arasındaki olmak üzere işsizliğin azaltılması ve küresel sürdürülebilirliğin sağlanması yönündeki politikalara daha fazla destek vermesi gerekmektedir.

Öğretide, uluslararası örgütlerin merkezi bir otoriteymiş gibi hareket etmelerinin küresel imparatorluğun inşa sürecinde en önemli adımlardan biri olduğu ifade edilmektedir (Hardt ve Negri, 2001, s. 31). Trump dönemindeki ABD'nin, kısa vadeli çıkarlarının öncelenmesi doğrultusunda uluslararası örgütlerin eski dönemdeki rollerini sürdürmesi konusunda uğraş içinde olduğu söylenebilir. Küreselleşmenin uluslararası kuruluşlara sağladığı avantajlı konum, diğer ülkelerin de güç dengesi konusunda pazarlık yapan bir aktör konumunu elde etme çabasına girdiği bir ortama neden olmaktadır. Çatışmaları, sorunları ve krizleri çözmek için kurulan mekanizmalar yerine, bölgesel güçler ve ülkeler artık ikili ilişkilerle ve müzakerelerle bunları gidermeyi tercih etmeye başlamıştır.

Geçmişte bölgesel sorunlar BM karar ve aksiyonlarıyla giderilmekte iken günümüzde BM etkinliği azalmış olup, ülkeler kendi sorunlarını kendileri çözmeye odaklanmışlardır. Bu durumun benzerinin IMF nezdinde ortaya çıkmasını engelleyen önemli unsurun, G-20 ülkeleri tarafından IMF'nin yeniden yapılandırılması konusunda adımlar karşısında IMF'nin değişime direnmeyeceği sinyalini vermesi olduğu söylenebilir. Büyük ekonomik krize karşı dünya imparatorluğunun verdiği tepki, piyasadaki serbestliğin artırılması ve devlet egemenliğindeki azalış yönünde değil, ayrışma ve korumacılığın artırılması yönünde olmuştur. Günümüzde pek çok ülke tarafından IMF yerine, Asya Kalkınma Bankası ve Çin tarafından sağlanan yardım ve krediler tercih edilmektedir.

Ticarette korumacılığın aşırı etkin olduğu, dolayısıyla DTÖ'nün etkinliğinin azaldığı bir ortamda bölgesel iş birlikleri her zamankinden daha fazla önemli hale gelmiştir. Enerji güvenliği, gümrük birliği gibi konularda bölgesel anlaşmaların veya örgütlerin; hem daha esnek bir mekanizma geliştirdiği, hem de ülke menfaatlerine zarar vermeden çözüm sunabildiği görülmektedir. Ekonomik alanın güvenli hâle getirilmesi, yaşanabilecek ekonomik krizlerde ülkelere daha rahat hareket alanı sunabilecektir.

4.4. POST GLOBALİZASYON SÜRECİNDE TÜRKİYE, KAZAKİSTAN VE TÜRK DÜNYASI İLİŞKİLERİ

Orta Asya bölgesi, 25 yıl öncesine kadar Rusya Federasyonu'nun nüfuzundayken; sonrasında Çin, ABD ve Rusya'nın ilgisini çekmiş stratejik bir bölge haline gelmiştir. Bu ülkelerde ham madde kaynak ve pazarı konusunda küreselleşme ve geçiş sürecinin

etkisiyle diğer ülkelerin ekonomik planları nedeniyle verimli bir aktivite sağlanamamıştır. Türkiye'nin iç siyasi ve iktisadi sorunlarının büyüklüğü bu ülkelerle olan ilişkilerde istenen verimliliğe ulaşılmasını engellemiştir.

Türkiye, Kazakistan ve diğer Türk dünyası ülkeleri ortak geçmişe sahip olan, farklı coğrafi konumlarına rağmen küreselleşme nedeniyle neoliberal düzenin etkilerine birlikte maruz kalan ülkelerdir. Bu bağımsız devletlerin kuruluş sürecindeki ilk kaygıları ekonomik bağımsızlıklarının tesisi olmakla birlikte; vatandaşının geçimini temin ederek refah düzeyini artırmak, krizlerden kurtulmak ve kalkınabilmek için bu ülkeler uluslararası düzenin tavsiye ettiği değişimleri hayata geçirmişlerdir. Bu değişimlere maruz kalmalarının en önemli sebebi jeopolitik konumları olmuştur. Diğer yandan, her ne kadar Türkiye ve Türk dünyası ülkeleri en geç 2000'li yılların ilk yarısında IMF ile ilişkilerini sınırlandırsalar da, bunların dış etkiler nedeniyle maruz kalacakları bir kriz ülke ekonomilerini olumsuz şekilde etkileyecektir.

Küreselleşme sonrasında ortaya çıkan yeni dünya düzeni güçlü liderler ve konjonktür gibi faktörlerin etkisiyle farklı evrimler geçirmiştir. Ancak, sonuçta bir ülkenin çıkarını yine en çok o ülkenin kendisinin gözeticeği hususu bir gerçektir. Jeopolitik anlamda birbirinden farklı konumlarda olsalar da çok kritik yerlerde bulunan Kazakistan, Türkiye ve diğer Türk dünyası ülkeleri açısından geleceğe yönelik çıkarılacak ciddi dersler bulunmaktadır. Devletin egemenliğinin devamı, devleti oluşturan vatandaşların sefaletinin önlenmesine bağlıdır. Bu anlamda, ülkenin kaderinin, kendi dinamiğini bilmeyen kişi ve kurumlara veya düşünce ekollerine bırakılmaması için ülkelerin kendi ekonomik alanlarındaki müdahalelerin kendilerince uygulamaya alınması gerekmektedir.

Burada kastedilen, piyasa çıkarlarının göz ardı edilmesi olmadığı gibi devletin kendi egemenliğinin tesisi gerekçesiyle kapalı bir ekonomik modele geçmesi de değildir. Bu bir optimizasyon problemidir. Bu minvalde dış ticaretin ne kapatılması ne de yüksek vergilerle caydırılması önerilmemektedir. Yapılması gereken, bölgesel anlamda ortak çıkarları birbiriyle uyumlu ülkelerle iş birliklerinin çeşitlendirilmesidir. Ortak bir geçmişe sahip olan Türk dünyası ülkelerinin kendi aralarındaki iş birliğinin daha yapıcı bir şekilde geliştirilmesi büyük önem kazanacaktır.

Dünyanın pek çok gelişmiş ülkesi kaynaklarını ve şirketlerindeki know-how'u koruyabilmek için büyük çaba harcamakta, bu doğrultuda belli başlı düzenlemelere

gitmektedir. Nitekim, bir ülkenin kaynaklarını korunma amacıyla bazı önlemler alması piyasa karşıtı bir eylem sayılmamalıdır. Ekonomik büyüme hızları ve kalkınmışlık düzeyleri incelendiğinde potansiyellerini kullanamayan bu ülkeler için birlikte hareket etmenin avantajı önemlidir (Tunay, 2017, ss. 180-184). Klasik anlamdaki siyasi veya ekonomik yöndeki birliktelik elbette küresel güç dengesinin olumsuz etkisini kırmada etkili olacaktır. Ayrıca, teknolojik alanlardaki ve beşerî anlamdaki bir birliktelik yüksek verimlilik potansiyeli taşımaktadır.

ABD egemenliğinin hissedildiği liberal ekonomik düzenin aşınma sebebinin, yaşanan ekonomik krizden ziyade yeni güç ve otoritelerin yükselişinden olduğu iddia edilmektedir (Ikenberry, 2011, s. 58). Aslında bu; Kazakistan, Türkiye ve gelişmekte olan bazı ülkelerin yararlandığı bir tabloya işaret etmektedir. Stratejik olarak çok kritik bölgelerde konuşlanan bu ülkeler açısından yeni çok kutuplu dünyada farklı kutuplardan çıkarını maksimize etme sanatı popüler bir icraattır. Bu icraatı başarılı bir şekilde yerine getirenlerin başında Kazakistan önceki başkanı Nazarbayev gelmektedir. Nazarbayev'in diplomasi konusundaki başarılarına karşın, ekonomiyi çeşitlendirme meselesinde yeterince başarılı olamadığı söylenebilir. Söz konusu başarısızlık Türkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkileri daha ileri düzeylere taşıyabilmek için bir fırsat olarak görülebilir. Bu kapsamda Kazakistan'da Tokayev ile başlayan yeni dönem bu fırsatı hayata geçirebilmek için potansiyel taşımaktadır.

Öte yandan, pek çok Orta Asya ülkesinin üye veya katılımcısı olduğu Şangay İş Birliği Örgütü de bölgesel iş birlikleri için bir alternatif olarak kabul edilebilir. Bölgesel güvenliğin tesisi amacıyla kurulmuş olan; daha sonra ekonomi, ticaret ve enerji alanlarında iş birliği içeren bir organizasyona dönüşen bahse konu örgüt, IMF gibi uluslararası örgütlere alternatif bir yapı olarak değerlendirilebilir. Bunların arkasında, çok kutuplu dünya düzeninin farklı kutupları olan Çin ve Rusya'nın bulunması nedeniyle Türkiye ve Kazakistan'ın çıkarlarını tam olarak kapsayacak bir yapı arz etmedikleri düşünülmektedir.

Bunun yanı sıra Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan ve Türk dünyası ülkelerinin dâhil olduğu Ekonomik İş Birliği Teşkilatı; bir yandan bölgesel ticaretin ekonomik faydalarını artırmak için, bir yandan da ülkelerin kalkınmasına olumlu katkı sağlamak için istifade edilebilecek oluşumlar arasındadır. İran'ın geçici, konjonktürel problemlerinin bazı iş

birliği teŝkilatlarının başarısı üzerinde olumsuz etkide bulunması hususu da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye-Türkistan bütünleşmesini sağlayacak iş birliklerinin kaçınılmaz olduğu görülecektir.

Diğer taraftan, konuyla ilgili bir başka öneri İpek Yolu güzergahının bir sosyo-ekonomik yapı şeklinde yeniden tasarlanmasıdır. Buna ilişkin kurulacak bir uluslararası yapı için Türkiye ve ilgili Türk dünyası ülkeleri tarafından kaynak tahsis edilmesi, ülkeler arasında serbest ticaret koridoru uygulamasına geçilmesi ve ulaşım alt yapısının iyileştirilmesi, ülke vatandaşlarına serbest dolaşım hakkı tanınması, beşerî sermayeye ve teknolojiye yatırım yapılması ile ülkeler arasında ortak projelerin geliştirilmesi yeni düzende etkili olabilecek alternatifler arasında sayılmaktadır (Yereli, 2009, ss. 228-230). Buna karşın, Çin önderliğindeki “Tek Kuşak Tek Yol” İpek Yolu projesi, Türkiye’nin bu projedeki dâhilini ve nüfuzunu zayıflatmaktadır. İpek Yolu kapsamında Çin, Kazakistan’ı ve bölge ülkelerini hegemonyası altına almaya çalışan bir kutup olarak hâliyle Türkiye’nin bir rakibidir.

Orta Asya ülkelerinin Çin’in bu yaklaŝımından memnun olmadığını söylemek mümkündür. Sermaye, teknoloji ve nitelikli personel girişi ülkelerin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Buna karşın Çinli ucuz iş gücünün bu ülkelere akması ve Uygur sorununun verdiği tedirginlik popülist yaklaşımların ve karşıt protestoların artmasına neden olmaktadır (World Politics Reviews, 2019, s. 1). Bu güçlü ve zayıf yanları değerlendirerek etkili bir konum alabilmesi, şüphesiz Türkiye’nin başarılı bir uluslararası ilişkiler politikası gütmesine bağlıdır.

ABD’de Trump’un seğıilmesiyle popülist politikaların küresel düzende daha çok korumacılık getireceği beklentisi oluşmuştur. Söz konusu korumacılığı agresif anlamda iktisadi çıkarları maksimize etme yolunda kullanmak, diplomasinin ve iktisadiliğin doğasına aykırı olup, başarısız olmaya mahkumdur. Bu halde Türkiye veya diğer Türk dünyası ülkeleri ağıısından ölçülü olarak yapılabilecek en makul eylem, bölgesel iş birliğini söz konusu gelişmeler kapsamında uyarlamak olacaktır. Bununla birlikte Trump sonrası Biden’in Orta Asya ve Türk dünyası ülkeleri kapsamında izleyeceği politikada bu hususun önemli bir parametre olarak dikkate alınacağı beklenebilir.

Literatürde küresel kapitalizmin alternatifi ulus devlet olarak görülmekte ve buna dair teoriler önemli bir yekûn tutmaktadır. Ancak, kapitalizmin ulus devletlerle birlikte ortaya

çıkıldığı hususu ayrı bir gerçekliktir (Özkan, 2015, s. 1). Kapitalizmin bu denli hızlı yayılmasında Avrupa'daki ulus devletlerin yayılmacı politikaları etkili olmuştur (Mısır, 2002, s. 1). Ulus ötesi kuruluşların küreselleşmeyle dünyada önemli bir güç hâline gelmelerine karşın, günümüzde askeri güç konusunda ulus devletlere yaklaşamadıkları için, kalıcı ve istikrarlı güç düzeyine ulaşma açısından ülkeler arası iş birliklerinin zorunluluğu açıktır.

SONUÇ

Kazakistan, Türkiye ve diğer Türk dünyası ülkelerinin IMF'ye başvuru nedenleri teknik olarak her ülkeye özgü farklılıklar içermektedir. Ancak, özünde başvuruların birer zorunlulukla yapılması söz konusudur. Son kredi merci olarak IMF, ülkedeki temel sorunları çözebilmek için yardım etme konusunda gönüllü bir organizasyondan ziyade, kapitalizmin merkezi sayılabilecek gelişmiş ülkelerin yönettiği bir fonun temsilcisi konumundadır.

Gelişmiş ülkelerin mal ve hizmetlerine mutlak ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler veya az gelişmiş ülkeler, mutlaka bir dış ticaret açığı ve cari açık sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Cari açığın sürdürülebilir bir seviyede tutulması hedefine rağmen, kapitalizmin doğası gereği ortaya çıkan ekonomik krizler veya dalgalanmalar, bazen yabancı kaynağa aşırı ihtiyaç duyulmasına neden olabilmektedir. İşte bu gibi durumlarda müracaat edilen IMF, kredi sağlamadan önce ülkelere genellikle yerel paranın döviz karşısında devalüe edilmesini ve kamu kesimi harcamalarının veya plasmanlarının kısılmasını şart koşmaktadır. Bu standart reçete, yalnızca Kazakistan ve Türkiye için değil pek çok ülkenin programında yer almıştır.

IMF'nin ilkesi gereği söz konusu standart reçeteler kendisine kredi için başvuran, ciddi ekonomik darboğaz yaşayan yerel ekonomilerde uygulanmak zorundaydı. Ekonomik kriz içindeki ülke; üretimi, sanayisi, hatta temel gıda maddeleri için dahi tüm ihtiyaçlarını karşılamamak pahasına ithalatını kısımlamakta, yerel para biriminin değeri düşürülerek, gelişmiş ülkelerin o ülke menşeli mal ve hizmetleri daha ucuza satın almasının yolu açılarak, ihracat rakamlarının yükseltilmesi hedeflenmekteydi (Engdahl, 2004, ss. 263-264). Ancak, bu beklenti çoğunlukla gerçekleşmemiştir. Örneğin Meksika'da IMF önerisi doğrultusunda 1982-1986 yılları arasında ilaç, benzin rafinerisi gibi temel ihtiyaçları karşılayan kamu şirketleri özelleştirilmiştir. Ancak daha sonraki süreçte bu şirketlerin zarar ettiği gerekçesiyle kapanmasıyla, yurt dışından temin edilmeye başlanan ilaçların, yerel para da gerçekleştirilen devalüasyon nedeniyle temini zorlaşmış, Meksika'da bu nedenle artan bir yoksulluk süreci yaşanmıştır (Sancar, 2010, s. 320).

Benzer durum Arjantin, Brezilya, Peru, Afrika ve Orta Asya ile Güneydoğu Asya ülkelerinde de tekrar etmiştir. Uygulanan IMF politikaları sonucunda serbestleşmenin

arttığı piyasalarda izleyen dönemlerde yabancı finans kuruluşlarının etkinliği artmış, bu kuruluşların söz konusu piyasalardan elde ettiği kârlarda ciddi oranlarda artış görülmüştür. Bahse konu husus, şüphesiz arz fazlası olan küresel sermayenin yön arayışının olumlu bir sonucu olmuştur. Bu sebeple benzer konumdaki Türkiye ve Kazakistan'da yabancı yatırımcılar, özellikle finans kurumları; önemli derecede kâr elde ederken, yerel ülkenin sakinleri ise doğrudan yabancı yatırımın getirdiği refah nedeniyle geçici bir rahatlama dönemine şahit olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra IMF'nin etkin olduğu piyasalarda gerçekleştirilen reform basit olmasına karşın oldukça sert bir özellik taşımıştır. Buna göre; Türk dünyası ülkeleri dâhil tüm yeni ülkelerin Moskova'yla olan bağı koparılmış, IMF'nin heterodoks nitelikteki şok politikasıyla zayıf, istikrarsız, Batı sermayesine ve ABD dolarına bağlı bir ekonomik yapının kurulması sağlanmıştır (Yıldırım, 2018, s. 103). Bu sayede bir çeşit modern neokolonizm kurulduğundan bahsedilebilecektir. IMF reformları hem Türkiye'de hem Kazakistan'da; milli gelirin azalması, fakirler ile zenginler arasındaki uçurumun artması gibi ortak sonuçlar doğurmuştur.

Neoliberalizmin inşası sürecinde IMF'nin hayata geçirilmesini istediği programlar, bir yandan devlet mülkiyetinin uluslararası sermaye veya yerel oligopoller tarafından paylaşılmasına neden olurken, diğer yandan kamu yararı güdülmesi gereken yatırım ve hizmetlerin azaltılmasına yol açmıştır (Yıldırım, 2018, s. 112). Öte yandan; IMF politikalarının gerçekten Türkiye'de, Kazakistan'da veya benzeri diğer ülkelerde ekonomik büyümeye veya işsizliğe olumlu etkilerinin olup olmadığı konusunda, literatürde doğrudan veya dolaylı pek çok araştırma mevcuttur.

Stiglitz (2002, s. 40) IMF'nin uygulamaya aldığı tasarruf tedbirleriyle krizden çıkış arasında bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. IMF'nin söz konusu tedbirlerinin ekonomik krizi hafiflettiğine dair bir olguya rastlanmamıştır. Hatta 2011 yılında IMF tarafından yapılan bir çalışmada, çalışanlara yönelik uygulanan tasarruf tedbirlerinin daha büyük bir işsizlik problemine yol açtığı tespitine yer verilmiştir (Ball ve diğerleri, 2011, s. 12.). Pek çok araştırmacı tarafından, dış ticaret rejimine yönelik olarak IMF'nin koyduğu koşulların; gelişmekte olan ülkelerin pazarlarının gelişmiş ülkelere açılmasını, böylece bunların mal ve hizmetlerinin rahatlıkla arz edildiği bir ortamın yaratılmasını kolaylaştırdığı ifade edilmiştir (Hamway, 2005 s. 8; Rodrik, 2007, s. 1).

Barro ve Lee (2005, s. 10) IMF programlarının düşük büyümeye yol açtığını gösterirken, Jensen (2004, s. 1) Türkiye ve Kazakistan'ın da aralarında bulunduğu 68 ülkeyi baz alarak yaptığı araştırmayla IMF programları nedeniyle, daha az doğrudan yabancı sermayenin geldiğini ve dolayısıyla büyümeyi olumlu etkilemediğini tespit etmiştir. Kazakistan dâhil geçiş ekonomilerinin yer aldığı güncel bir araştırmada, IMF politikalarının kredi derecelendirmelerini olumsuz etkilediği, doğrudan yabancı yatırımın geçiş döneminde kısa vadede olumlu, orta ve uzun vadede ise ülke ekonomisine olumsuz etkisinin olduğu, dahası işsizliği artırdığı saptanmıştır (Bellos, 2016, s. 3). Ayrıca, geçiş ülkeleri bakımından, IMF'nin liberal politikalarıyla büyüme arasında olumsuz bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bordo and Schwartz (2000), aralarında 11 Latin Amerika ülkesi ve Türkiye'nin bulunduğu 13 Asya ülkesini kapsayan analizlerinde; IMF kredilerinin enflasyonu düşürmediğini, aksine artırdığına yönelik bulgu olduğunu kanıtlamıştır. Yine farklı çalışmalarda, IMF'nin şarta bağlı kredilerinin, kısa vadede büyümeye ve ekonomik aktiviteye zarar verdiği tespit edilmiştir (Barro ve Lee, 2005; Dreher ve Vaubel, 2004; Eichengreen, Gupta ve Mody, 2008; Hutchinson, 2003).

Bir çalışmada, Türkiye ve Kazakistan'ın içinde bulunduğu 17 ülke için finansal serbestleşme ve büyüme arasındaki ilişki, panel veri yöntemiyle 1995-2015 yılları arasında araştırılmış, ekonomik büyüme ile finansal veya ticari serbestleşme arasında bir ilişkiye rastlanamamıştır (Karwowski ve Stockhammer, 2017, s. 68). Araştırma sonucuna göre; devletler tarafından ekonomi politikaları belirlenirken ekonominin dışa açılması için teşvik mekanizmasının kurulması gerektiği, yeni teknolojiler ve yabancı yatırımcıların piyasaya girişinin sağlanması ile ekonomide verimlilik artışı sağlanabileceği, piyasanın dışa açılması içinse vergi yükümlülüklerinin hafifletilmesi sayesinde ihracat artışına katkı sunulabileceği hususları ileri sürülmüştür (Karwowski ve Stockhammer, 2017, s. 80)

Tüm ampirik çalışmaların ortaya koyduğu ve mutabık kalınan bulgu ise gelir dağılımına ilişkindir. Farklı ülkelerde 1970-2009 yılları arasındaki dönem için yapılan toplam 98 ülkeyi kapsayan bir çalışmada, IMF'nin sağladığı kredilerin gelir dağılımındaki eşitliği ve Gini katsayısını bozduğu, düşük ve orta gelirli vatandaşın daha yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kaldığı tespit edilmiştir (Garuda, 2000; Gilbert ve Unger, 2009).

IMF tipi istikrar ve yapısal uyum politikalarının en olumsuz yanı ise, sonuçlarının sosyal devlet uygulamalarında kendini göstermesidir. Eğitim ve sağlık alanındaki kamu harcamalarının kısılmasıyla vatandaşın bu hizmetlere erişiminde zorluklarla karşılaşmasının yanı sıra, gelir dağılımındaki adaletin bozulması söz konusudur (Berdabernig, 2013). Neoliberal politikaların bir sonucu olarak ücretin ulusal gelir içindeki payı azalırken, kâr ve rantın payı artmakta, dolayısıyla ücretle geçimini sağlayan gelir dağılımındaki düşük ve orta gelirli kitlelerin hayatları daha da zorlaşmaktadır. Keza sübvansiyonların azalmasının etkisi, sosyal planda, eğitim ve sağlık alanında kendini göstermektedir. Serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayacağı iddia edilen programlar ücretin ulusal gelir içindeki payını daraltırken, kâr ve rant payını genişletmiştir.

Sübvansiyonların azalmasına yönelik politikaların doğrudan olumsuz sonuçları Afrika’da kolaylıkla görülmektedir. Afrika’da, sinek kaynaklı sıtma sorunu için cibinlik üreten yerel bir işletmenin; üretim faaliyetlerini genişletmek yerine, alınan kredilerle yurt dışından ucuz cibinlik ithal etmeyi tercih etmesi neticesinde, üretim faaliyeti sonlandırılmış, işletmedeki çalışanlar işten çıkarılmıştır (Ottersen ve diğerleri, 2014, s. 645). Bu durum elbette ki işsizliği artırıcı bir etki yaratmış, işsiz kalan kişilerin ailelerinin yaşamları olumsuz etkilenmiştir. Elbette ki, ithalata dayalı bir yapıya geçilmesine rağmen kısa vadede ülkedeki sıtma sorunu çözülmüştür ancak, yapısal bir işsizlik sorunu ülkeye sirayet etmiştir. Bahse konu durum, IMF fonlarının etkisine ilişkin olarak klasikleşmiş bir örnek olarak gösterilmektedir (Ottersen ve diğerleri, 2014, s. 650).

Bu minvalde, IMF ve DB tarafından Afrika’ya yapılan 1970 ila 1998 yılları arasındaki trilyonlarca ABD doları değerindeki fon transferine rağmen, fakirlik oranının %11’den %60’lara yükselmesi eleştirinin yoksul ülkelere düşen kısmını oluşturmaktadır. Yeni düzenin köktenci, popülist politikalarının neoliberalizmin yarattığı sosyal denge tahribatına ve gelir adaletsizliğine etkin bir çözüm önerisi sunamadığı görülmektedir. IMF eksenli politikaların sonuçları dikkate alındığında geçmişteki hatalardan ders çıkarılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yeni ve değişen dünyada ise, IMF’nin aynı hatalı aksiyonları almadığı ancak benzer sonuçların oluşmasına engel olamadığı anlaşılmaktadır.

2008 ekonomik krizinden önceki dönemde neoliberal kapitalizmin geleceği Bourdieu’nun (1998) da dile getirdiği gibidir: “Neoliberal kusursuz ve eksiksiz bir piyasa

ütopyasına doğru meyleden hareket, finansal deregülasyon politikaları sayesinde mümkün olacaktır. Ve bu da kusursuz piyasa mantığına engel oluşturabilecek kolektif yapıların tümünü sorgulamayı amaçlayan bütün siyasi tedbirlerin dönüştürücü ve [...] yıkıcı etkisi vasıtasıyla başarılacaktır.” Bununla birlikte, 2008 küresel ekonomik krizi ve çevresindeki gelişmeler, kapitalizmin neoliberal ve küreselleşme yanlısı olma özelliğini oldukça sarsmıştır.

Türk dünyası ülkeleri SSCB sonrasında bir yandan özgürlüklerini kazanırken bir yandan ekonomik sistemlerini dünya düzenine adapte etmeye çalışmış, geçiş ekonomileri olarak oldukça zorlu bir süreç yaşamışlardır. Bu geçiş sürecinde söz konusu ülkelerin; istihdam ve emek piyasasında, sosyal politikalarında, üretim ve dış ticaret sisteminde, kamunun iktisadi hayattaki rolünde büyük değişiklikler görülmüştür. Benzer değişim, 24 Ocak kararlarıyla birlikte 1980 sonrası Türkiye’si için de geçerlidir. Şüphesiz bu değişimin itici gücü, IMF ve DB’nin kredi kullandırım öncesinde getirdiği yükümlülük ve koştuğu şartlar olmuştur.

ABD merkezli 2008 küresel ekonomik krizi, neoliberal iktisadi düzenin etkisi altında olan bütün dışa açık ekonomiler gibi Türk dünyası ülkelerini de çeşitli derecelerde etkilemiştir. Krizden sonra pek çok ülke korumacı önlemlere başvurmuştur. Bunun kaynağı ise bir paradigma değişikliğidir. Liberal iktisadi yapılarını bozmadan dış ticaret pozisyonlarını kuvvetlendirmeye odaklı bu korumacılık çabasının yanı sıra küresel düzenin yaşamlarını alt üst ettiğini savunan ve göçten yoksulluğa kadar pek çok farklı saiklerle popülizme meyleden bir kitle tüm dünyayı sarmış durumdadır.

Devletçi kapitalizmin nüfuzu altında şekillenen dünya yeni ekonomik modelinde uluslararası ekonomik kuruluşların küresel sisteme etkisinin eskisi gibi devam edip edemeyeceği hususuna yönelik olarak; bir sürecin post-küreselleşme olarak adlandırılabilmesi için, öncelikle neoliberalizmin sonunun geldiğinin tespiti gerektiği gibi, neoliberalizme başlı başına kapsamlı bir alternatifin de sunulmasının gerekliliğine vurgu yapılmalıdır. Politik olarak ise post-küreselleşmenin; “yirminci yüzyılın sonunda gelişen aşırı küreselleşme sürecine ve piyasa reformlarına eşlik eden, elitist ve teknokratik demokrasilere karşı bir tepki olduğu değerlendirilmektedir. Bu tepki bazı ülkelerde sağ, bazılarında ise sol tandanslı düşünce akımlarıyla vücut bularak kitlelerde karşılık bulmaktadır. 2008 ekonomik krizinden sonra yaşanan gelişmelerle Trump, Brexit ve

popülizm başlıkları küreselleşme ile değerlendirildiğinde, dört temel sonuca ulaşılacaktır:

1. Liberal demokrasi ve onun elit olarak algılanan politikacı savunucuları tarafından, pek çok vatandaş göz ardı edilerek, onların duygu ve düşünceleri hakir görülmüştür.
2. Ulusal ve yerel toplulukların temeli gelen yoğun göçle sarsılmış, hiper çeşitlilik denen bir girdap gelişmiş ülkeleri esir almıştır (The Times, 2018).
3. Ekonomik durumundan memnun olmayan halk kendi durumlarını başkalarıyla kıyaslayarak eleştirel bir şekilde popülist siyasetçilere ilgi duymaya başlamıştır (Project Syndicate, 2018).
4. Seçmen tercihlerinde görülen ciddi ayrışma, merkezi partilere olan ilginin dağılmasına neden olmuş, kutuplaşma iklimi popülizm ile entegre olmuştur (Financial Times, 2019, s. 1).

Türkiye ve Türk dünyası ülkelerinin bu yeni ekonomik modelde konumlarının nasıl şekillenmesi gerektiği, oluşan kutuplaşma ekseninde herhangi bir kutupta yer almanın gerekli olup olmadığı, diplomasinin tüm yönleriyle devreye alınarak optimum düzeyde bir dış politika hedefine ulaşma gayretinin anılan ülkeler için daha fazla fayda sağlayıp sağlamayacağı hususlarına bu noktada cevap bulunabilecektir.

Küreselleşme sonrası dönemde, gelişmekte olan ülkelerin kendi kabuğuna çekileceğini beklemek gibi bir yaklaşımın doğru olmayacağı açıktır. Ayrıca, dış ticaretin ve serbestleşmenin oluşturduğu pozitif dışsallıklar bu dönemde reddedilmeyecektir. Gelişmiş ülkeler sınıfında yer alan ülkelerin yöneticisi konumundakiler, bir yandan dış ticaret başta olmak üzere; uluslararası ekonominin liberalizasyonundan sağlanacak avantajların sonuna kadar kullanılması çabası içinde olurken, bir yandan da sistemin işleyişi nedeniyle ülke menfaatlerine zarar gelmesi ihtimali doğduğunda agresif bir tavır izleyebilmektedirler. Çalışmada asimetric yurtseverlik olarak adlandırılan bu tavır, popülizm ile donanmış devletçi kapitalizmin bir çıktısı olarak nitelendirilebilir. Asimetric yurtseverlik; IMF gibi uluslararası kuruluşların gelişmiş ekonomilerin çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde ayakta kalabileceklerini, aksi halde bunların pasifleşeceği hatta yok olabileceği anlamını taşıdığını gösteren bir tanımdır.

Mülteciler veya göçmenler sorunu olarak kabul edilebilecek olgunun önemli bir nedeninin, ülkeler tarafından uygulanan bazı katı ulusal politikalar olması hususu göz ardı edilerek; sorunun çözümüne odaklanmak yerine, mülteciler veya göçmenlerin düşmanlaştırılması yöntemi bazı siyasiler tarafından popülizm nedeniyle tercih edilebilmektedir. İnsanlığın ortak refahının tesisinden sorumlu olarak oluşturulan uluslararası kuruluşların bu insanların yaşam ve mülkiyet haklarının korunması ve gözetilmesi konusunda gerekli adımı atmada görece pasif kalması bir yana; “nitelikli” göçmenlerin vatandaşlığa kazandırılmasını sağlayarak, diğerlerinin ülkelerine gönderilmesi yönünde aksiyon alma eğilimine girmesi asimetrik yurtseverliğin yansımalarına örnek olarak verilebilir (Bernstein, 2018, s. 1).

Serbest ticaretin teşvik edilerek ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, sermaye hareketliliğinin sağlanarak ülkelere giriş çıkışının tam olarak serbestleştirilmesi ve ÇUŞ’ların faaliyetlerinin kolaylaştırılmasının sağlanması, kuruluşundan itibaren IMF tarafından savunulan temel hususlar olmuştur. Bahse konu hususlar sosyal refahın artırılmasında önemli unsurlar olarak kabul edilmiştir. Ancak bunun tam aksi yönde, asimetrik yurtseverler tutarsız denilebilecek bir tavır sergileyerek; küreselleşme sayesinde gelişmiş ülke sıfatına ulaşan ülkelerinin daha dezavantajlı konumdaki diğer ülkelere karşı olan yükümlülüklerini görmezden gelerek, küreselleşmenin yol açtığı ekonomik ve sosyal negatif dışsallıkları uluslararası bir mekanizma yerine bu ülkelerin kendi başlarına gidermelerini beklemektedirler (Goldberg, 2018, s. 1).

Diğer taraftan, örneğin devlet tarafından işletilen devasa şirketlerinin varlığı, reel sektöre sağlanan sübvansiyondaki yüksek hacim ve sermaye kontrollerinde tam serbestliğin reddi gibi hususlar nedeniyle küreselleşmeye aykırı tavır içinde bulunduğu iddia edilebilecek önemli bir ekonomik güç olan Çin, esasen kapitalizmin merkezinde bir oyuncu kabul edilmektedir (Elliot ve Wearden, 2017, s. 1). Nitekim, küreselleşmenin ekonomik fayda temininde lehine olan kısımlarını benimseyerek, fikri mülkiyet haklarında gerekli özeni göstermemek benzer devletçi kapitalist özellikleri haiz ülkelere mahsus bir özelliktir (Elliot ve Wearden, 2017, s. 1). Asimetrik yurtseverler, küreselleşmenin etkilerinin muazzam derecede hissedildiği günümüz ekonomik modelinde; işçilerin emek ve mental bakımdan sömürüldüğü yönünde oluşan yaygın görüşe karşı da bir duyarsızlık içindedirler.

Tam istihdam hedefine yaklaşan ve vatandaşına sundukları sosyal imkanları genişletme imkanına sahip gelişmiş ülkelerin; sermaye kontrollerinin esnetilmesi, nüfus hareketliliğinin yönetilmesi ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılması konusundaki isteksiz tavırlarının asimetrik yurtseverliğin yansıması olduğu düşünülmektedir. 2020’li yıllara girerken uluslararası ekonomik modelde, ülkelerin bireysel menfaatlerini koruması daha da zorlaşmıştır; zira devletçi kapitalizm, popülizm ve küreselleşme sonrası yeni ekonomik düzen gibi pek çok model, mevcut değişkenlere eklenmiş durumdadır.

Ekonomik krizlerin yanı sıra küresel düzeni etkileyen başka gelişmeler de bulunmaktadır. Son 20 yılda dünyada pek çok ülke önemli güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır. Hem bu tehditleri bertaraf etme hem de ülke çıkarlarını koruma saikleriyle ülkelerin bölgesel iş birliği seviyeleri ciddi düzeyde artış gösterme eğilimine girmiştir. Şangay Beşlisi, Güney Amerika’daki MERCOSUR, BRICS, Avrasya Birliği gibi oluşumlar, bu iş birliklerine verilebilecek ilk örneklerdendir. Türkiye’nin de benzer oluşumlara duyarsız kalması beklenmemelidir.

Türkiye açısından, ekonomik çıkarlara ilaveten ortak kültürel ve tarihsel geçmiş nedeniyle bu tarz iş birliklerinin daha fazla önemsenmesi bir gereklilik olarak görünmektedir. Buna dayalı olarak Türkistan’ın ekonomik bir düzen içinde yeniden yapılandırılması veya İpek Yolu stratejisi gelecek vaat eden önerilerdir (Daynews. kz, 2019). Söz konusu önerilere ilişkin olarak taraf ülkelerce ilişkilerin geliştirilmesi ve iş birliğinin artırılması konusunda iyi niyetli açıklamalar yapılmaktadır. Bu açıklamaların yakın gelecekte aksiyona dönüşerek verimli bir yapılanmanın temelini atılacağını beklemek hata olmayacaktır.

Türkiye ve Türk dünyası ülkelerinin IMF gibi kurumlara tekrar müracaat etmemesi için kurgulanması gereken stratejinin temel unsurlarının neler olacağı ve bölgesel iş birliklerinin etkinliğinin ulaşabileceği seviyenin tespitine yönelik olarak, geçmişte yapılan bazı hataları bertaraf eden yeni dünya ekonomik modeli önemli cevaplar barındırmaktadır. Türkiye ve diğer Türk dünyası ülkeleri geçmişte ciddi ekonomik ve sosyal travmalar yaşamıştır.

Neoliberalizm, sosyal demokrasi ve sosyalizm gibi unsurlar bu ülkelerin söz konusu travmalarını atlatması hususunda veya ülke gelişimi konularında gereken faydayı sağlamamıştır. Bu ülkelerde IMF politikalarının uygulanması düzenli bir şekilde

ekonomik krize neden olurken, sosyal demokrasi yokluklarla anılmak zorunda kalmıştır. Neoliberalizm bir nevi köktenci, katı yaklaşımıyla belli bir kesimi zengin ederken toplumun önemli bir çoğunluğunun fakirleşmesine neden olmuştur. Sosyal demokrasi ise toplumun genel olarak kalkınması konusunda bireylerin potansiyelini sınırlayarak ideal düşünce tarzının gelişimini engellemiştir.

Söz konusu yaklaşımların hedefe ulaşma konusundaki politika önerileri, somut araçlar sunamadıkları için çalışmaya konu ülkelere bir gelecek sağlayamamıştır. Piyasanın yarattığı eşitsizliklerden dolayı piyasayı ve küreselleşmeyi tam olarak reddetmek yerine devletin; bu eşitsizliklere müdahale ederek kurumların ve kişilerin faaliyetleri nedeniyle toplum ve devlet aleyhine oluşmasına sebebiyet verdikleri negatif dışsallıkları cezalandırırken, ortaya çıkacak pozitif dışsallıklar için ise ödüllendirme mekanizmasını hayata geçirmesi sosyal refahın artışı açısından bir gerekliliktir. Devletin rolünün artması; şüphesiz şeffaflık, açıklık ve yolsuzluk gibi sorunlar ile artan bürokrasiden kaynaklı düşen verimlilik sorununu gündeme getirmektedir.

Zaten şeffaflık ve hesap verilebilirlik sorunlarını aşan bir ulusal ekonomi yönetimi; hem uluslararası kurumlarla yaptığı anlaşmalar nedeniyle topluma zarar verecek konulara ilişkin tedbirlerini önceden alacak, hem de iç mekanizmalarında devletin işleyişinde aksaklığa neden olacak bir yönetim tarzından kaçınacaktır. Demokratik uygulamaların arttığı, siyasilerinin hesap verebilir olduğu, dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının, medyanın ve diğer baskı gruplarının özgürce faaliyet gösterebildiği bir ülkede, IMF gibi kurumlara bağımlılık en aza indirgenecektir.

Bu itibarla, jeopolitik çıkarları bakımından Türkiye ve Türk dünyası ülkeleri açısından ideal olan, “ilerici neoliberalizm ile gerici popülizm arasında seçim yapmayı” reddetmek olmalıdır. Gelişen kapsamlı toplumsal tedbirleri değerlendirip, “finansallaşmaya karşı sosyal güvenlik ittifakını kurmaya odaklanmak” yine ideal bir yöntem olacaktır. Tek hedefin GSMH artışı, ya da yükselen borsa endeksleri ve şirket kazançları olmadığı bir gelecek tasarlamak da bu ülke yönetimlerinin görevi olmalıdır. Hedefin toplumdaki her bireyin daha kaliteli ve müreffeh bir hayat standardına ulaşmak olduğu modelde bölgesel ittifaklar önemli kazanımlar getirecektir.

Keza bu ülkelerin; eşitsizliğin giderilerek, teknolojik gelişme sayesinde sağlanan ilerlemenin getirdiği kazancın genç kesime ve işsizlere adil bir şekilde dağıtılmasını

sağlayacak mekanizmalar kurması gerekmektedir. Üretimi ve istihdamı artırmaya yönelik sanayi politikaları oluşturma, şirket ve kurumları “somut ve belirli dezavantajlı insan gruplarına karşı sorumluluklarını kabul etmeye” zorlama, önemli kamu hizmetlerini sunan sektörlerde faaliyet gösteren şirketleri gerekirse millileştirme ve sunulan hizmetleri ucuz ve erişilebilir kılma, off-shore vergi yapılarına ve vergi kaçırmaya teşvik eden bankacılık sistemini değiştirme, ekonominin finansallaşmasındaki işleyişi tersine döndürme, özellikle bireylerin kredi bağımlılığını azaltma gibi hususlar yeni küresel modelde Türkiye ve Türk dünyası ülkeleri açısından başarıyı getirecek başlıca politika önerileri olarak sıralanabilir.

Son olarak, çalışmada; küreselleşme sonrasındaki sürece ilişkin olarak popülist sağ politikalar, neoliberal politikalar ve IMF'nin olumlu-olumsuz etkileri ele alınmıştır. Şüphesiz bu etkileri ve süreci salt politik bir yaklaşımla ele almak doğru olmayacaktır. Zira teknolojik yenilikler baş döndürücü bir hızda ilerleme göstermektedir. Ülkeler belli konularda hakimiyet kurmak ve zenginliklerini artırmak için uluslararası kurumları kendi lehine kullanmaya çalışmakla birlikte, teknolojiye ve özellikle “veri”ye özel önem atfetmektedirler. Teknoloji, verinin gücü ve Endüstri 4.0 Devrimi⁸ küreselleşme politikalarının yeni yönünü oluşturmaktadır. Yüzyıllardır devam eden güç mücadelelerinin oyun alanı değişim göstermekte olup, yeni araştırmalar için çalışmanın bir sonraki durağı olarak bu değişim süreci işaret edilebilecektir.

---

⁸ 4.0 Devrimi kavramı ilk defa 2011 yılında Almanya'nın Hannover kentinde yapılan bir fuarda kullanılmıştır. 4. Sanayi Devrimi olarak da isimlendirilen 4.0 Devrimi; bir süreci ifade etmekte olup, otomasyonun bir üst düzeyine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aimaiti, K. (2007). *Ekonomik Küreselleşme Sürecinde Çin Finansal Sistemi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.*
- Aitzhanova, A. (2014). *Kazakhstan 2050: Toward a Modern Society for all.* S. Katsu, J. F. Linn, & V. Yezhov (Eds.). New Delhi: Oxford University Press.
- Akalın, G. ve Uçak, A. (2007). IMF Politikaları Üzerine Bir Kritik. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XXII.
- Akbaş, A. (2011). *Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'da Sosyal ve Ekonomik Dönüşümü.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi. Edirne.
- Alpago, H. (2002). *IMF-Türkiye ilişkileri* (Kültür Serisi: 215). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Alsancak, S., Altınkaynak, H., Özgöncü, N., Kuru, M., Yaşar, G. Y. ve Uğurluoğlu, E. (2010). Neoliberalizm, Küreselleşme ve Sağlık. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 9(1). 1-10.
- Al-Rodhan, N. R. ve Stoudmann, G. (2006). Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition. *Program on the Geopolitical Implications of Globalization and Transnational Security*, 6 (1-21).
- Albritton, R. Jessop, B. ve Westra, R. (Eds.). (2010). *Political Economy and Global Capitalism: the 21st century, Present and Future.* Londra: Anthem Press.
- Aksel, E. (2018). Türk Cumhuriyetleri'nin Piyasa Ekonomisine Geçişi ve Türkiye ile Olan Ekonomik İlişkileri. *Ayrıntı Dergisi*, 6 (62).
- Arendt, H. (2014). *Totaliterizmin Kaynakları*, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Argyrou, M. G., & Tsoukalas, J. D. (2011). The Greek Debt Crisis: Likely Causes, Mechanics and Outcomes. *The World Economy*, 34(2), 173-191.
- Arslan, A. (2012). Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim. *Maliye Dergisi*, 140(2). 1-14.

- Artan, S. , & Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 1-22.
- Atasoy F. (2003). *Küreselleşme Karşısında Milliyetçilik ve Etnisite Problemi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Avcı E. (2018). Donald Trump Dönemi ABD'nin Orta Asya Politikaları, *Bilge-Sam Analiz*, Orta Asya Özel Sayısı.
- Aybar, S. , & Lapavitsas, C. (2001). Financial System Design and the Post-Washington Consensus. *Development Policy in the Twenty-First Century: Beyond the Post-Washington Consensus*, ss. 28-51.
- Aysan, M. A. (2019). Türkiye Ekonomisinde Küreselleşme ve Muhasebe. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), ss. 17-27.
- Babayev, R. (2010). *Rusya Finansal Piyasalarında Serbestleşme ve Derinleşme, Bankacılık Sektörünün Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Barisitz, S. , Holzhacker, H., Lytvyn, O., & Sabyrova, L. (2010). Crisis Response Policies in Russia, Ukraine, Kazakhstan and Belarus—Stock-taking and Comparative Assessment. *Focus on European Economic Integration*, Q, 4, 48-77.
- Barisitz, S. , & Lahnsteiner, M. (2010). From Stormy Expansion to Riding out the Storm: Banking Development in Kazakhstan. *Financial Stability Report*, 19, 64-73.
- Bal, H. (2004). Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk Kayıtdışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 19(219). 72-92.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2008). *Kavşagında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bal, H. Algan, N. ve Manga, M. (2015). Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme Farklılıkları. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1).
- Ball, L. Leigh, D. ve Loungani, P. (2011). Painful Medicine. *Finance ve Development*, September 2011.

- Bardhan, P. (2001). Social Justice In The Global Economy. *Economic and Political Weekly*, 467-480.
- Barro, R. J. Lee, W. (2005). IMF Programs: Who is Chosen and What are the Effects? *Journal of Monetary Economics*, 52(7). s 1245-1269.
- Bas, M. A., & Stone, R. W. (2014). Adverse Selection and Growth Under IMF Programs. *The Review of International Organizations*, 9(1), 1-28.
- Başkır, Ü. D. (2017). Küreselleşme İdeolojisi: Donald Trump Neye Karşı Çıkıyor? *Birikim Dergisi*, Güncel Yazılar.
- Bayliss, K. (2002). Privatization and Poverty: The Distributional Impact of Utility Privatization. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 73(4), 603-625.
- Beeson, M. ve Broome, A. (2008). Watching From the Sidelines? The Decline of the IMF's Crisis Management Role. *Contemporary Politics*, 14(4). 393-409.
- Bellos, S. K. (2016). IMF Programs and Policies Assessment in the Transition Economies During the Transition and The Post-Transition Period. *Journal of Heterodox Economics*, 3(2). 102-127.
- Bentley, J. H. (2005). Myths, Wagers, and Some Moral İmplications of World History. *Journal of World History*, 51-82.
- Bertoni, S. (2011). The Rich are Now Richer Than Before the 2008 Credit Meltdown. *Forbes*, 12.07.2011.
- Bessma, M. ve Mark R. H. (2017). *What's Wrong With the IMF and How to Fix It*, Medford: Wiley.
- Bilgili, F. Tülüce, N. S. H. ve Doğan, İ. (2012). The Determinants of FDI in Turkey: A Markov Regime-Switching Asroach. *Economic Modelling*, 29(4). 1161-1169.
- Bingöl, Ö. (2011). *Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Yarattığı Dış Borç Sorunları: Türkiye Örneği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bleaney, M., & Fielding, D. (2002). Exchange Rate Regimes, İnflation and Output Volatility in Developing Countries. *Journal of Development Economics*, 68(1), 233-245.

- Blyth, M. (2013). *Austerity: The History of a Dangerous Idea*. Oxford: Oxford University Press.
- Boratav, K. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2016). IMF: Dün ve Bugün. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1).
- Bourdieu, P., 1998. The Essence of Neoliberalism, Erişim tarihi: 05.01.2019, <http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu>
- Broome, A. (2010). *The Currency of Power: The IMF and Monetary Reform in Central Asia*. Londra: Springer.
- Bulut, R. (2018). Tacikistan Cumhuriyeti ve Ekonomisi. *Ayrıntı Dergisi*, 6 (61).
- Carroll, T. (2010). *Delusions of Development: The World Bank and the Post-Washington Consensus in Southeast Asia*. Newyork: Springer.
- Castells, M. (1997). *Power of identity: The Information age: Economy, Society, and Culture*. Newyork: Blackwell Publishers.
- Castells, M. (2005). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. İstanbul: İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chossudovsky, M. (1993). Russia Under IMF Rule. *Economic and Political Weekly*, 623-626.
- Chacko, P. ve Jayasuriya, K. (2017). Trump, The Authoritarian Populist Revolt and The Future of the Rules-Based Order in Asia. *Australian Journal of International Affairs*, 71(2). 121-127.
- Chen, M. W., Mrkaic, M. M., & Nabar, M. M. S. (2019). *The Global Economic Recovery 10 Years After the 2008 Financial Crisis*. International Monetary Fund.
- Chomsky, N. (1999). *Profit Over People: Neoliberalism and Global Order*. Newyork: Seven Stories Press.
- Chorev, N., ve Babb, S. (2009). The Crisis of Neoliberalism and the Future of International Institutions: A Comparison of the IMF and the WTO. *Theory and Society*, 38(5), 459-484.

- Chowdhury, A. ve Mavrotas, G. (2006). FDI and Growth: What Causes What? *World Economy*, 29(1). 9-19.
- Clark, G. L., & Monk, A. H. (2010). Nation-state Legitimacy, Trade, and the China Investment Corporation. *Trade, and the China Investment Corporation*.
- Cohn, W. A. (2009). How Free are Free Markets?. *The New Presence*, (1), 23-28.
- Coronel, A. L. (2011). Republic of Kazakhstan: *Selected Issues*. *International Monetary Fund*.
- Çetin, B. (2016). Küresel Şirketlerin Jeopolitik Etkisi, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19, 34-73
- Çomu, T. (2009). *IMF Tanımlı Merkez Bankası Stand-By Bilançosu ve Para Politikalarının Ekonomik Analizi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Cook, P. ve Kirkpatrick, C. (2003). *Assessing the Impact of Privatization in Developing Countries*. Newyork: International Handbook on Privatization.
- Çiçek, S. (2009). *Küreselleşme ve Enflasyon, Küresel Çıktı Açığı Hipotezi. Türkiye Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Danaher, K. ve Doğan, B. (2005). *IMF ve Dünya Bankası'na Karşı 10 Neden*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Danış, D. (2016). Demografi: Nüfus Meselelerine Sosyolojik Bir Bakış. *Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü*, Ders, 13, 3.
- Davis, P. ve Abdiyeva F. (2012). Self-Employment in a Post-Soviet Economy: Entrepreneurship and Gender Differences in Kazakhstan. *Central Asia: Regionalization vs. Globalization, IX KIMEP International Research Conference (KIRC -2012)*, April.
- Demircioglu, T. ve Karagoz, M. (2016). IMF Stabilization Programs and Their Effects on The World Economic Crises. *Procedia Economics and Finance*, 38, 396-407.
- Derman, G. S. (2016). Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paradigmaları. *Gazi Akademik Bakış*, 10(19), 283-295.

- Dinç M. (2013). *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Sonrası Türkiye – Türki Cumhuriyetler İlişkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Dinç, C. ve Karataş, B. (2018). Amerikan Karşıtlığında Güncel Küresel Eğilimler ve Trump Etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16). 61-61.
- Dinler, D. (2003). Geçiş Süreci: Piyasa Yoluyla Demokrasi mi? Otoriter Kapitalist Dönüşümle Gerçekleşen Mülksüzleşme mi? *Paraksis, (Kapitalizm ve Demokrasi)* Yaz-Güz, Sayı 10, s. 367–374.
- Dreher, A., & Vaubel, R. (2004). The Causes and Consequences of IMF Conditionality. *Emerging Markets Finance and Trade*, 40(3), 26-54
- Dunkley, G. (2000). *The Free Trade Adventure: The WTO, the Uruguay Round and Globalism--a Critique*. London: Zed Books.
- Dura, C. ve Kılıçarslan, Z. (2011). Ulusötesi Şirketler ve Ulus Devlet: Güç Kayması Üzerine Bir Araştırma, http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/2011-2/5-%20_85-111.%20syf_.pdf.
- Easterly, W. Islam, R. ve Stiglitz, J. E. (2001). Shaken and Stirred: Explaining Growth Volatility. *In Annual World Bank Conference on Development Economics*. ss. 191-211.
- Ekren, G. (2008). *İktisadi Küreselleşme Süreci İçinde Ülkelerarası Kaynak Aktarım Mekanizmalarının Analizi; Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Engdahl, W. (2004). *A Century of War: Anglo-American Oil Politics and The New World Order* (s. 263-264). London: Pluto Press.
- Eray, A. (2017). Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1). 248-263.
- Erdem, N. ve Atbaşı, F. D. (2011). Finans Sermayenin Kriz Döngüsü: Merkez–Çevre Yakınsaması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(04). 33-66.

- Fajgelbaum, P. D. ve Khandelwal, A. K. (2016). Measuring the Unequal Gains from Trade. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(3). 1113-1180.
- Floro, M. ve Dymiski, G. (2000). Financial Crisis, Gender, and Power: An Analytical Framework. *World Development*, 28(7). 1269-1283.
- Friedman, T. (2000). *Lexus ve Zeytin Ağacı: Küreselleşmenin Geleceği*. (çev. Elif Özsayar). İstanbul: Boyner Yayınları.
- Fukuyama, F. (2006). *The End of History and The Last Man*. Newyork: Simon and Schuster.
- Gahramanov, E. F., & Fan, L. (2002). The “Dutch disease” in Caspian Region: The Case of Azerbaijan Republic. *Economic Studies*, 5(10), 9-30.
- Garuda, G. (2000). The Distributional Effects of IMF Programs: A Cross-Country Analysis. *World Development*, 28(6), 1031-1051.
- Geiselberger, H. (Ed.). (2017). *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Halı Üstüne Uluslararası Bir Tartışma*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (1991). *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Gilbert, N., & Unger, B. (2009). Do Loans Harm? The Effect of IMF Programs on Inequality. *Discussion Paper Series/Tjalling C. Koopmans Research Institute*, 9(26).
- Girgin, O. (2018). Modernliği Savunurken: Habermas, Touraine ve Giddens. *Electronic Turkish Studies*, 118.
- Gould-Davies, N., & Woods, N. (2002). Russia and the IMF. *International Affairs*, 75(1), 1-21.
- Goncharuk, A. G. (2006). Economic Efficiency in Transition: The Case of Ukraine. *Managing Global Transitions*, 129-141.
- Gökkurt. A. S. (2018). *Neoliberal Küreselleşme ve Popülist Eğilimler: 2007-2009 Küresel Finans Krizi Bağlamında Bir Değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi, İstanbul.

- Grusky, S. (2001). Privatization Tidal Wave: IMF/World Bank Water Policies and The Price Paid by the Poor. *Multinational Monitor*, 22(9), ss. 15-16.
- Griesgraber, J. M. (2009). Reforms for Major New Roles of the International Monetary Fund? The IMF Post-G-20 Summit. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 15(2). ss. 179-185.
- Gök, A. (2006). Alternatif Döviz Kuru Sistemleri, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: XXI, Sayı: 1, ss. 131-145.
- Gurbanov, S. (2005). *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan'ın Yaşadığı İktisadi Dönüşüm Süreci ve Bugün Varılan Nokta*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Güler, E. (2012). Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş Sürecinde Rusya: Nasıl Bir Kapitalizm? *Business ve Economics Research Journal*, 3(3).
- Günel, M. (2001). *Merkez Bankasının Değişen Rolü ve Para Politikası Uygulamaları*, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları.
- Güneş, S. (2008). *IMF Anlaşmalarının İstikrar Programlarının Güvenilirliğini Artırmadaki Rolü: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Güney, P. Ö. (2006). İstikrar Politikaları, Hedefleme Stratejileri ve Türkiye Örneği, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:24, Sayı:1.
- Güven, A. B. (2013). *IMF, Dünya Bankası ve Küresel Kriz: Yeni Dengeler, Eski Yönelimler*. Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen, Editör: Fikret Şenses, Ziya Öniş ve Caner Bakır. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 1-65.
- Hamway, R. M. 2005. Expanding National Policy Space for Development: Why the Multilateral Trading System Must Change, *South Centre T.R.A.D.E Working Paper*, No 25.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2001). *Empire*. Boston: Harvard University Press.
- Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2007). *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler: Tarihçe, Organlar, Belgeler, Politikalar*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Held, D. (2004). *A Globalizing World? Culture, Economics, Politics*. Newyork: Routledge.
- Hibben, M. (2016). *The IMF, LIDC Reform, and the Post-Washington Consensus. In Poor States, Power and the Politics of IMF Reform*, London: Palgrave Macmillan. ss. 1-127.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (2007). *Küreselleşme Sorgulanıyor* (Erdem Ç. ve Yücel E. Çev.) Ankara: Dost Kitapevi.
- Hoffmann, L. Bofinger, P. Flassbeck, H. ve Steinherr, A. (2012). *Kazakhstan 1993–2000: Independent Advisors and the IMF*. Springer Science ve Business Media.
- Huntington, S. P. (1997). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Newdelhi: Penguin Books.
- Ikenberry, G. J. (2011). The Future of the Liberal World Order: Internationalism after America. *Foreign Affairs*, ss. 56-68.
- IMF. (2020). *Kazakhstan: Staff Concluding Statement of an IMF Staff Visit, IMF Mission Concluding Statements*.
- İnsel, A. (2013). *Neo-liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jantsan, S. (2013). *Geçiş Ekonomilerinde Reform Sürecinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Joyce, J. P. (2012). *The IMF and Global Financial Crises: Phoenix Rising?* Newyork: Cambridge University Press.
- Kara, A. H. ve Orak, M. (2008). *Enflasyon Hedeflemesi: Krizler, Para ve İktisatçılar*, Ed. Ercan Kumcu, İstanbul: Remzi Kitabevi, ss. 81-157.
- Karaca, N. (2003). GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. *Maliye Dergisi*, 144, ss. 84-99.
- Karibayeva, D. (2006). *Kazakistan'ın Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Dış Ticaretinde Meydana Gelen Gelişmeler*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Karluk, R. (2001). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı*, TCMB Eğitim Müdürlüğü, Ankara.

- Karluk, S. R. (2014). *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar*. Beta: Ankara.
- Karwowski, E. ve Stockhammer, E. (2017). Financialisation in Emerging Economies: A Systematic Overview and Comparison with Anglo-Saxon Economies. *Economic and Political Studies*, 5(1). 60-86.
- Kaya, A. (2012). SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği. *Alternatif Politika*, 4(3), 354-378.
- Kaypak, S. ve Bimay, M. (2019). Küreselleşme Sürecinde Kamu Politikalarında Yaşanan Değişimler. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(15), 24-40.
- Kazgan, G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Krizler, 1929-2001. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazibekova, G. (2013) *Sovyetler Birliği Sonrası Türkiye Kazakistan Ekonomik İlişkilerinde Yaşanan Gelişmeler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Keleş, C. (2012). *Finansal Krizlerde IMF Politikalarının Rolü ve IMF'de Reform Hareketleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Üniversitesi, Bilecik.
- Kemme, D. (2012). Sovereign Wealth Fund Issues and the National Fund (s) of Kazakhstan. *William Davidson Institute Working Paper*, No. 1036
- Kennedy, D. (2002). Regulatory Reform and Market Development in Power Sectors of Transition Economies: The Case of Kazakhstan. *Energy Policy*, 30(3), 219-233.
- Kentikelenis, A. E. Stubbs, T. H. ve King, L. P. (2016). IMF Conditionality and Development Policy Space, 1985–2014. *Review of International Political Economy*, 23(4). 543-582.
- Kovusova, S. (2018). Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Türkmenistan Cumhuriyeti ve Makroekonomik Yapısı. *Ayrıntı Dergisi*, ss. 1-58.
- Kotz, D. M. (2009). The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism. *Review of Radical Political Economics*, 41(3). ss. 305-317.
- Kunduracı, N. F. (2008). *Küreselleşme Çağında Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Sorunu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Krugman, P. R. Obstfeld, M. ve Melitz, M. (2012). *International Economics: Trade and Policy*. London: Pearson Series 9th edition.
- Kutlu, M. S. ve Demirci R. (2001). Stand-By Anlaşmaları Açısından Türkiye-IMF İlişkileri, *Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi* No:3, Ankara.
- Küçükkalay, A. M. (2014). *Dünya İktisat Tarihi*. Ankara: Beta Yayınları.
- Lakner, C. ve Milanovic, B. (2013). *Global Income Distribution: From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession*. Washington: The World Bank.
- Larsson, J. (2010). The Transition in Kazakhstan: From Command to Market Economy. *Department of Economics at the University of Lund, Minor Field Study Series*, (199).
- Lebow, R. N. ve Reich, S. (2013) Nüfuz ve Hegemonya: Dünya Siyasetinde Maddi ve Sosyal Gücün Değişen Örüntüleri. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 6(1). 17-47.
- Li, X. ve Liu, X. (2005). Foreign Direct Investment and Economic Growth: an Increasingly Endogenous Relationship. *World Development*, 33(3). 393-407.
- Meesook, K. Tamirisa, N. T. Khatri, Y. Lee, I. H. Liu, O. Moore, M. ve Krysl, M. H. (2001). Malaysia: From Crisis To Recovery (Vol. 207). *International Monetary Fund*.
- Mangır, F. ve Ertem, C. (2016). Alternatif Para Politikası Stratejisi Olarak Nominal GSYİH Hedeflemesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31). 162-185.
- MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu. (2001). IMF Politikalarının Çeşitli Ülkelerdeki Sonuçları. Erişim Tarihi: 15.12.2018, <http://www.antimai.org/blt/enrjiyapiyolsen.htm>.
- Mau, V. (2015). Economic Crises in Post-Communist Russia. *Economic Policy*, 2, ss. 7-19.
- Marangos, J. (2012). The Post Keynesian Retort to "After the Washington Consensus". *Journal of Post Keynesian Economics*, 34(4). ss. 583-610.
- McNally, D. (2017). From Financial Crisis to World Slump: Accumulation,

- Financialization, and the Global Slowdown. *In Karl Marx* (ss. 133-154). Routledge.
- Mehlum, H., Moene, K., & Torvik, R. (2006). Institutions and the Resource Curse. *The Economic Journal*, 116(508), ss. 1-20.
- Mikesell, R. (2000). *Bretton Woods - Original Intentions and Current Problems*, *Contemporary Economic Policy*, 18(4), 404-414. doi:10.1111/j.1465-7287.2000.tb00037.x
- Mishkin, F. S. (2000). Inflation Targeting in Emerging-Market Countries. *American Economic Review*, 90(2), ss. 105-109.
- Modelski, G. (1968). Communism and the Globalization of Politics. *International Studies Quarterly*, 12(4), ss. 380-393.
- Momani, B. ve Himmen M. (2017). *What's Wrong with the IMF and How to Fix It*, Medford: Polity Press.
- Moschella, M. (2011). Lagged Learning and The Response to Equilibrium Shock: The Global Financial Crisis and IMF Surveillance. *Journal of Public Policy*, 31(2). 121-141.
- Morgan, J. (2003). The Global Power of Orthodox Economics. *Journal of Critical Realism*, 1(2). ss. 7-34.
- Mueller, H. (2007). *Why Russia to Follow Poland: Lessons for Economists*. STICERD. London.
- Müller, J. W. (2016). *Popülizm Nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ness, I. (2016). *Southern Insurgency: The Coming of the Global Working Class*. London: Pluto Press.
- Nogayeva, A. (2019). Geçmişten Günümüze Kazakistan. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), ss. 347-354.
- Nurgozhayeva, R. (2016). *State Ownership in Terms of Transition: Curse or Blessing, the Cases of Kazakhstan and China*. Newyork: Cornell University.
- Oatley, T. ve Yackee, J. (2004). American Interests and IMF Lending. *International Politics*, 41(3). ss. 415-429.

- Olcott, M. B. (2002). Reforming Russia's Tycoons. *Foreign Policy*, ss. 66-75.
- O'rouke, K. H. (2002). Globalization and Inequality: Historical Trends. *In Annual World Bank Conference on Development Economics* ss. 39-67.
- O'rouke, K. H. ve Williamson, J. G. (2002). When Did Globalisation Begin? *European Review of Economic History*, 6(1). ss. 23-50.
- Orynbayev, Y. (2006). Kazakhstan's Greater Competitiveness as a Prerequisite of Development and a New Quality of Life. *American Foreign Policy Interests*, 28(5), ss. 393-397.
- Ottersen, O. P., Dasgupta, J., Blouin, C., Buss, P., Chongsuvivatwong, V., Frenk, J., ve Leaning, J. (2014). The Political Origins of Health Inequity: Prospects For Change. *The Lancet*, 383(9917), ss. 630-667.
- Öğüt, K. (2014). Uluslararası Sistemde Kriz ve Güneydoğu Asya Krizinde IMF Politikaları Örneği. *Aydınlanma* 1923, 36(36), ss. 19-29.
- Özdil, T. ve Turdalieva, A. (2015). Kazakistan Ekonomisinde Ekonomik Büyümenin Kaynakları: Girdi-Çıktı Bir İnceleme Analizi Yaklaşımıyla Bir İnceleme. *International Conference on Eurasian Economies*.
- Özdemir, D. (2002). Küreselleşme, Ekonomik Büyüme ve Çokuluslu Şirketler. *Doğu Batı*, 18, s. 244.
- Özlük, D. (2018). Gatt ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Uluslararası Politik Ekonomideki Rolü. *Electronic Turkish Studies*, 13(7).
- Öztürk, I. (2007). Foreign Direct Investment-Growth Nexus: A Review of the Recent Literature. *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, 4(2).
- Öztürk, N. ve Bayraktar, Y. (2010). *IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Parker, D. ve Saal, D. S. (2003). *International Handbook on Privatization*. Edward Elgar Publishing.
- Pena, J., Guasch, J. L. ve Escibano, A. (2000). *Reforming Public Institutions and Strengthening Governance: A World Bank Strategy*. The World Bank.

- Peyrouse, S. (2004). Martha Brill Olcott, Kazakhstan: unfulfilled promise. *Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace*, 2002; 321 s. Cahiers d'Asie centrale, (11/12), ss. 350-352.
- Pirinççi, F. (2008). Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(01). ss. 207-235.
- Pomfret, R. (2001). Turkmenistan: From Communism to Nationalism by Gradual Economic reform. *Economic Policy in Transitional Economies*, 11(2). ss. 165-176.
- Ramazanoğlu, G. ve Acar, İ. A. (2006). Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Kırgızistan: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yaklaşımlar. *Review of Social, Economic and Business Studies*, 7(8). ss. 385-402.
- Rickards, J. (2015). *Kur Savaşları: Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Roaf, M. J., Atoyan, R., Joshi, B., & Krogulski, M. K. (2014). *Regional Economic Issues-Special Report 25 Years of Transition: Post-Communist Europe and the IMF*. Washington: International Monetary Fund.
- Roberts, R. S. (2016). The Perils of the Autocratic Developmental State: Leadership and Presidential Succession in Kazakhstan. *Georgetown Journal of Asian Affairs*, (73), ss. 72-81.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. (Vol. 16). London: Sage.
- Robinson, W.I. (2004). *A Theory of Global Capitalism: Production, Class And State In A Transnational World*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Robinson, W. I. (2007). *Theories of Globalization*. West Sussex: The Blackwell Companion to Globalization, Wiley.
- Robinson, W. (2010). *The Crisis of Global Capitalism*. The Great Credit Crash, Newyork: Cambridge University Press.
- Rodan, G. (2006). *Neo-Liberalism and Transparency: Political versus Economic Liberalism*. In *The Neo-Liberal Revolution*, Palgrave Macmillan, London.
- Rodrik, D. 2007. The Cheerleaders Threat to Global Trade, *Financial Times*, Erişim

Tarihi: 26 Mart 2019, <https://www.ft.com/content/1b13320e-dbb5-11db-9233-000b5df10621>

- Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. Newyork ve London: WW Norton ve Company.
- Roy, A. G. ve Van den Berg, H. F. (2006). Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Time-Series Approach. *Global Economy Journal*, 6(1).
- Ruziyev, K. Ghosh, D. ve Dow, S. C. (2007). The Uzbek Puzzle Revisited: An Analysis Of Economic Performance in Uzbekistan since 1991. *Central Asian Survey*, 26(1), ss. 7-30.
- Sakuyov, N. (2015). Podderzhka Otechestvennogo Businessa V Usloviyakh. *WTO*. In Russian. Retrieved from the web-portal of the National Chamber of Entrepreneurship. <http://palata.kz/ru/articles/19018>.
- Sancar, C. (2010). *Finansal Serbestleşme Sonrasında Latin Amerika, Meksika, Güney Doğu Asya ve Türkiye'de Yaşanan Krizler, Nedenleri ve Uygulanan IMF Tipi İstikrar Programlarının Sonuçları*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Santaella, J. A. (1996). Stylized Facts Before IMF-Supported Macroeconomic Adjustment. *Staff Papers, IMF*, 43(3), ss. 502-544.
- Sarılioğlu, H. (2017). *Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Ticari İlişkilerinin Analizi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Saygın, E. (2009). *Bir Küresel Kamu Malı Olarak Küresel Finansal İstikrarın Sağlanmasında IMF'nin Rolü ve Yeniden Yapılandırılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul, İstanbul Üniversitesi.
- Selen, U. (2002). Küreselleşme ve Devlet Etkileşimi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2).
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası Para Sistemi*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Siddiqui, K. ve Armstrong, P. (2018). Capital Control Reconsidered: Financialisation and economic Policy. *International Review of Applied Economics*, 32(6), ss. 713-731.
- Sklair, L. (1999). Competing Conceptions of Globalization. *Journal of World-Systems*

- Research*, 5(2). ss. 142-163.
- Spechler, M. C. (2007). Authoritarian Politics and Economic Reform in Uzbekistan: Past, Present and Prospects. *Central Asian Survey*, ss. 185-202.
- Spykman, N. J. (2017). *America's Strategy in World Politics: The United States and The Balance Of Power*. Newyork: Routledge.
- Somuncuoğlu, A. (2001). *Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri Geçiş ve Büyüme Stratejileri*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Soyak, A. ve Nesirova, Z. (2003). The Consequences of IMF's Policies in the Globalization Process: The Case of Azerbaijan. *Munich Personal RePEc Archive*.
- Steger, M. B. (2017). *Globalization: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, (A. Taşçıoğlu ve D. Vural Çev.). İstanbul: Plan B Yayınları.
- Stiglitz, J. E. (2018). Trump and Globalization. *Journal of Policy Modeling*, 16.
- Subaşat, T. (2010). *Türkiye Arjantin'den Ne Öğrenebilir?* T. Subaşat ve H. Yetkiner (Ed.) Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı, İstanbul: Efil Yayınevi.
- Savran, S. (2008). *Kod Adı Küreselleşme* (Vol. 52). İstanbul: Yordam Kitap.
- Sullivan, W. C. (2012). *Purchasing Power: The Effects of Foreign Investment on Political Development in Kazakhstan*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Arkansas, ABD.
- Sungur, O. (2015). 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 9(19), ss. 243-270.
- Şen, B. (2008). *Türkiye'de Küreselleşme Tartışmaları ve Sonuçları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şenel, S. (2012). *IMF-Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Şimşek, O. (2017). *Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi*. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları.
- Tandırcıoğlu, H. (2003). Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4.
- Tekgül, Y. ve Cin, M. F. (2015). Neoklasik Paradigma Olarak Washington/Post Washington Uzlaşısının Yükselişi ve Düşüşü: Post-Keynezyen Alternatif Yaklaşım. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2). ss. 247-262.
- Telatar, E. ve Telatar, F. (2004). Standart IMF İstikrar Politikaları: Politik İstikrarsızlığa Yol Açan Bir Kanal. *İktisat İşletme ve Finans*, 19(215), ss. 53-65.
- Thacker, S. C. (1999). The High Politics of IMF Lending. *World Politics*, 52(1), ss. 38-75.
- Tocqueville, A. (1945). *Democracy in America*, ed. Phillips Bradley. New York: Knopf, 2, ss. 154-157.
- Turan, G. (2006). *Sovyet Sonrası Orta Asya: Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş*. Ankara: Tasam Yayınları.
- Togay, S. (2009). Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü. *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, ss. 208-240.
- Truman, E. M. (2009). The IMF and the Global Crisis: Role and Reform. *Remarks Delivered to the Tulsa Committee on Foreign Relations*, IMF Paper Series.
- Tunay, K. B. (2017). Yükselen Ekonomilerde Makro Ekonomik Dengesizliklerin Etkileşimi: Türk Cumhuriyetleri Örneği. *Bilig*, 83, ss. 171-199.
- US House of Representatives. (1999). H.R. 1152, "Silk Road Strategy Act of 1999," 106th Congress.
- Uysal, S. (2016). Neo-Liberal ve Heterodoks Politikalar Kapsamında Arjantin Ekonomisi. *The Journal of Academic Social Sciences*. 30. ss. 549-549.
- Valentinova, L. (2012). Zhit' po sredstvam. Promyshlennost, 3(72). In Russian.
- Van Der Leeuw, C. (2000). *Oil and Gas in the Caucasus & Caspian: A History*. Londra:

Macmillan.

- Varlık, A. B. (2009). *Küreselleşme ve Küreselleşmenin Ortadoğuya Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wade, R. ve Veneroso, F. (1998). The Asian Crisis: The High Debt Model Versus The Wall Street-Treasury-IMF Complex. *New Left Review*, ss. 3-24.
- Walker, T., ve Corzine, R. (1997). China to Pay \$4.3 bn for Kazakh Oil Stake. *Financial Times*, 16.
- Wallerstein, I. (2000). Globalization or the Age O-of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World-System. *International Sociology*, 15(2), ss. 249-265.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*. (E. Abadoğlu, N. Ersoy Çev.). İstanbul: BGST Yayınları.
- Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice*. New York: Basic Book.
- Willett, T. D. (2007). Why The Middle is Unstable: The Political Economy of Exchange Rate Regimes and Currency Crises. *World Economy*, 30(5), s. 709-732.
- Williamson, J. (2000). What should the World Bank think about the Washington Consensus? *The World Bank Research Observer*, 15(2). ss. 251-264.
- Wood, D. M. (2012). *Globalization and Surveillance*. Newyork: Routledge Handbook of Surveillance Studies, 333.
- Woodford, M. (2012). Inflation Targeting and Financial Stability. *National Bureau of Economic Research*, No. w17967.
- Woods, N. (2014). *The Globalizers: The IMF, the World Bank, and Their Borrowers*. Newyork: Cornell University Press.
- Yaşar, E. (2011). Finansal Liberalizasyon ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Global Trendi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29).
- Yeager, M. G. (2012). The CIA Made Me Do It: Understanding the Political Economy of Corruption in Kazakhstan. *Crime, Law and Social Change*, 57, ss. 441-457.
- Yereli, A.B. (2009). Küresel Mali Kriz Sonrasında Türkiye ile Türk Dünyası Arasındaki

Ekonomik ve Mali İlişkiler Nasıl Şekillenecek? 9. Türk Dünyası Ekonomi, Bilişim ve Kültür Forumu: Küresel Krizde Türk Dünyası Ekonomileri ve Kültürel Destekler, 11-13 Aralık 2009, İstanbul; Bildiriler Kitabı, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Ankara 2010, ss. 223-231.

Yıldırım, E. (2018). The Political Economy of the Transformation of the Russian State from 1990s to 2000s: Towards A Neo-Authoritarian Regulative State Model. *Fiscaoeconomia*, 2(1). ss. 103-140.

Yıldırım, M. (2013). Kamu Yönetiminin Kadim Paradoksu: Nepotizm ve Meritokrasi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), ss. 353-380.

Yüksel, H. (2014). Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politika Dinamikleri Üzerinde Neden Olduğu Değişimin Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), ss. 127-151.

Zinnes, C. Eilat, Y. ve Sachs, J. (2001). The Gains from Privatization in Transition Economies: is “Change Of Ownership” Enough? *IMF Staff Papers*, 48(1). ss. 146-170.

Zortuk, M. ve Beşer, B. (2014). Dışa Açıklık ve Demokratik Yapının Kamu Kesimi Büyüklüğü Üzerindeki Etkisi: Rodrik Hipotezine Geçiş Ekonomilerinden Kanıt. *Ege Academic Review*, 14(3).

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Acartürk E. ve Arslaner, H. (2004). Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomideki Rolü Yabancı Sermaye ve Özelleştirme: Kırgızistan Örneği. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, I. Maliye s. 12 Konferansı*,
<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ertugrulhakan.doc> adresinden 20.01.2019 tarihinde erişildi.

Arora, V. (2016) Five Lessons from a Review of Recent Crises Programme, <https://blog-imfdirect.imf.org/2016/07/11/five-lessons-from-a-review-of-recent-crisis-programs> adresinden 10.01.2019 tarihinde erişildi.

- Başkaya F. (2018), Burjuva Toplumunun Afyonu: Büyüme, Birgün Pazar, <https://www.birgun.net/haber-detay/burjuva-toplumunun-afyonu-buyume-191203.html> adresinden 20.05.2020 tarihinde erişildi.
- Bernstein, R. (2018). The Illumination of Hannah Arendt, <https://www.nytimes.com/2018/06/20/opinion/why-read-hannah-arendt-now.html> adresinden 25.05.2019 tarihinde erişildi.
- Bown. C., ve Irvin D. (2018). Trump's Assault on the Global Trading System. <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2019-08-12/trumps-assault-global-trading-system> adresinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.
- BP. (2018). Statistical Review of World Energy. Retrieved from <https://www.bp.com/content/dam/bp/businesssites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf> adresinden 19.11.2019 tarihinde erişildi.
- Carnegiendowment (2018). <https://carnegieendowment.org/2018/11/20/on-central-asia-s-big-questions-pub-77766> adresinden 01.12.2018 tarihinde erişildi.
- Coppola F. (2018). The Terrible Human Cost of Greeces. Erişim: 15.11.2019 <https://www.forbes.com/sites/francescoppola/2018/08/31/the-terrible-human-cost-of-greeces-bailouts/#47a56d714b31> adresinden 27.02.2020 tarihinde erişildi.
- Çatalbaş, N. Ö. Tonus ve R. Karluk, (2010). Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye, <http://www.econturk.org/tonus.pdf> adresinden 05.11.2018 tarihinde erişildi.
- Daynews. (2019). Turkey, Kazakhstan Should Walk Together to Future. <https://daynews.kz/en/news-of-kazakhstan/3140-turkey-kazakhstan-should-walk-together-to-future.html> adresinden 25.05.2019 tarihinde erişildi.
- Diken, (2018), Oger'in Borcu: Krediyi Veren Bankalar Türk Telekom'un Yüzde 55'ini Devralıyor. <http://www.diken.com.tr/ogerin-borcu-krediyi-veren-bankalar-turk-telekomun-yuzde-55ini-devraliyor/> adresinden 02.01.2019 tarihinde erişildi.
- DW. (2019). BRICS — Still an alternative power bloc? <https://www.dw.com/en/brics-still-an-alternative-power-bloc/a-51279559> adresinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.

- Elçin, A. B. (2012). Küreselleşmenin Tarihçesi, <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf> adresinden 24.11.2019 tarihinde erişildi.
- Eğilmez, M. (2012). Özetle IMF ve Türkiye, www.mahfiegilmez.com/2012/07/ozetle-imf-ve-turkiye.html adresinden 07.12.2019 tarihinde erişildi.
- Elliot, L ve Wearden G. (2018). Xi Jinping Signals China Will Champion Free Trade if Trump Builds Barriers. <https://www.theguardian.com/business/2017/jan/17/china-xi-jinping-china-free-trade-trump-globalisation-wef-davos> adresinden 25.05.2019 tarihinde erişildi.
- Ernst and Young. (2012). Kazakhstan attractiveness survey. Bridging the perception gap, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/2012_Kazakhstan_Attractiveness_Survey/\\$FILE/Kz_attractiveness_E.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/2012_Kazakhstan_Attractiveness_Survey/$FILE/Kz_attractiveness_E.pdf) adresinden 19.11.2019 tarihinde erişildi.
- Euronews (2017). 8 Kişinin Serveti Dünya Nüfusunun Yarısının Gelirinden Fazla, <https://tr.euronews.com/2017/01/16/8-kisinin-serveti-dunya-nufusunun-yarisinin-gelirinden-fazla> adresinden 20.08.2020 tarihinde erişildi.
- Financial Times (2019). Populism and Polarization, <https://www.ft.com/content/946aaa76-b1da-11e8-99ca-68cf89602132> adresinden 25.05.2019 tarihinde erişildi.
- Forbes (2011). Residual Effects, https://forbes.kz/stats/ostatochnyie_yavleniya adresinden 15.03.2020 tarihinde erişildi.
- Fortune (2016). Global 500 Raporu, <http://beta.fortune.com/Global500/> adresinden 15.10.2018 tarihinde erişildi.
- Grunstein J. (2019). Macron Gambles on Centrist Populism in His Campaign for EU ‘Renewal’. <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/27578/macron-gambles-on-centrist-populism-in-his-campaign-for-eu-renewal> adresinden 29.01.2020 tarihinde erişildi.
- Goldberg J. (2018). The Problem with Trump’s ‘Doctrine of Patriotism’ . <https://www.sfchronicle.com/opinion/article/The-problem-with-Trump-s-doctrine-of-13264785.php> adresinden 25.05.2019 tarihinde erişildi.
- Güngen A.R. (2017). Sağ Popülizm Ekonomide Ne Vaat Ediyor? *Birgün Pazar*,

<https://www.birgun.net/haber/sag-populizm-ekonomide-ne-vaat-ediyor-150506> adresinden 19.10.2019 tarihinde erişildi.

Heritage Foundation. (2018). <http://www.heritage.org/index/book/chapter-5> adresinden 02.12.2019 tarihinde erişildi.

IMF (2008). History of Lending Agreements, <https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=980&date1key=2008-03-31> adresinden 10.10.2018 tarihinde erişildi.

IMF (2009). IMF Hakkında Özet Bilgiler, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/glancet.pdf> adresinden 04.01.2019 tarihinde erişildi.

IMF (2009b). IMF 2009 Yıllık Raporu Genel Tablo. International Monetary Fund. https://www.imf.org/external/lang/turkish/pubs/ft/ar/2009/pdf/ar09_tur.pdf adresinden 04.01.2019 tarihinde erişildi.

IMF (2012). Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects, <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/110300.htm> adresinden 20.11.2018 tarihinde erişildi.

IMF (2018). IMF Kredileri, <https://www.imf.org/external/country/tur/rr/2012/022712e.pdf> adresinden 18.12.2018 tarihinde erişildi.

Jacques M. (2016). The Death of Neoliberalism and the Crisis in Western Politics, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/aug/21/death-of-neoliberalism-crisis-in-western-politics> adresinden 11.01.2019 tarihinde erişildi.

Layne R. (2019). Trump trade war with China has cost 300,000 U.S. jobs, Moody's estimates, <https://www.cbsnews.com/news/trumps-trade-war-squashed-an-estimated-300000-jobs-so-far-moodys-estimates/> adresinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.

Marshall A. (2009). The Bilderberg Plan for 2009: Remaking the Global Political Economy, https://www.voltairenet.org/article160454.html?_ adresinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.

- Mehta S. (2019). Immigration Panic: How The West Fell For Manufactured Rage, <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/aug/27/immigration-panic-how-the-west-fell-for-manufactured-rage> adresinden 29.01.2020 tarihinde erişildi.
- MısıR M. B. (2002). İmparatorluk, Ulus Devletler ve Egemenlik, <https://bianet.org/bianet/siyaset/13455-impatorluk-ulus-devletler-ve-egemenlik> adresinden 11.12.2018 tarihinde erişildi.
- Mounk Y., Kyle J. (2018). What Populists do the democracies? <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2018/12/hard-data-populism-bolsonaro-trump/578878/> adresinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.
- Özkan, İ. C. (2015). Ulus devlet kapitalist sistem için gerekliydi, <https://www.acikgazete.com/ulus-devlet-kapitalist-sistem-iin-gerekliydi/> adresinden 28.12.2019 tarihinde erişildi.
- Project Syndicate (2017). Trump and the Cosmopolitans, <https://www.project-syndicate.org/commentary/stephen-miller-cosmopolitan-ignorance-by-ian-buruma-2017-08?barrier=accesspaylog> adresinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.
- Project Syndicate (2018). The Economic Crisis is Over Populism is Forever, <https://foreignpolicy.com/2018/10/31/the-economic-crisis-is-over-populism-is-forever/> adresinden 22.05.2019 tarihinde erişildi.
- Qui L. (2018). Trump Claims the U.S. Would Save Money Without Trade. That's Not What a Trade Deficit Represents, <https://www.nytimes.com/2018/07/26/us/politics/trump-trade-deficit-fact-check.html> adresinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.
- Sakir, S. (2016). Neoliberalism And The Rise Of Right-Wing Politics. *Huffingtonpost*, http://www.huffingtonpost.ca/salman-sakir/rise-of-right-wing-politics_b_13096590.html adresinden 15.01.2019 tarihinde erişildi.
- Sherman N. (2019). Why is the Fed Pumping Money into the Banking System? <https://www.bbc.com/news/business-49760502> adresinden 16.12.2019 tarihinde erişildi.
- Stiglitz, J. E. (2007). Is There a Post Washington Consensus?, (Working Paper No. 128), <http://policydialogue.org/publications/working-papers/is-there-a-post-washington->

consensus/ adresinden 15.12.2018 tarihinde erişildi.

The Guardian. (2019). Trump urges world to reject globalism in UN speech that draws mocking laughter, <https://www.theguardian.com/us-news/2018/sep/25/trump-united-nations-general-assembly-speech-globalism-america> adresinden 11.12.2020 tarihinde erişildi.

The Times. (2018). Why is populism on the rise? How Brexit and Donald Trump gained support. <https://www.thetimes.co.uk/article/why-is-populism-on-the-rise-how-brexit-donald-trump-gained-support-5vw5dbrj0> adresinden 22.05.2019 tarihinde erişildi.

Trump Takes Aim at Chinas. (2019). <https://www.beltandroad.news/2019/10/23/trump-takes-aim-at-chinas-belt-road-lending/> adresinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.

Uzuner, M. İ. (2019). Türk İşçi Göçünde Marjinalleşen Kuşaklar ve Artan Yabancı Düşmanlığı, https://www.academia.edu/TÜRK_İŞÇİ_GÖÇÜNDE_MARJİNALLEŞEN_KUŞAKLAR_VE_ARTAN_YABANCI_DÜŞMANLIĞI adresinden 15.01.2020 tarihinde erişildi.

Worldpoliticsreview. (2019). <https://www.worldpoliticsreview.com/trend-lines/27961/protests-against-kazakhstan-s-stage-managed-election-test-tokayev-s-legitimacy> adresinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.

Zovatto D. (2019). Latin America Political Change, <https://www.idea.int/news-media/news/latin-america-political-change-volatile-and-uncertain-times> adresinden 26.01.2020 tarihinde erişildi.

VERİ KAYNAKLARI

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=AZ>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=KG>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=KZ>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TM>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TR>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UZ>

<https://www.imf.org/en/Data>

<https://www.imf.org/external/country/AZE/index.htm>

<https://www.imf.org/external/country/KAZ/index.htm>

<https://www.imf.org/external/country/KGZ/index.htm>

<https://www.imf.org/external/country/TKM/index.htm>

<https://www.imf.org/external/country/TUR/index.htm>

<https://www.imf.org/external/country/UZB/index.htm>

<https://www.ebrd.com/downloads/research/economics/>

https://store.eiu.com/country/KZ.html?ref=lef_nav

<https://www.nationalbank.kz/?docid=158>

<https://www.tradingeconomics.com>

EK 1. ETİK MUAFİYET FORMU

 <div style="display: inline-block; vertical-align: middle; text-align: center;"> <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p> </div>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
<p>Tarih: 22/02/2021</p>
<p>Tez Başlığı / Konusu: KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK DÜNYASINDA IMF POLİTİKALARININ EKONOMİK ANALİZİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p>Tarih ve İmza</p>
<p>Adı Soyadı: MUSTAFA ŞAVLUK</p> <p>Öğrenci No: N14148037</p> <p>Anabilim Dalı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI</p> <p>Programı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DOKTORA PROGRAMI</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p>
<p>_____   PROF. DR. EVGENIA KERMELİ ÜNAL</p>
<p>Telefon: 0-312-2976771 Faks: 0-3122977171 E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr</p>

EK 2. ORJİNALLİK RAPORU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 22/02/2021

Tez Başlığı / Konusu: KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK DÜNYASINDA IMF POLİTİKALARININ EKONOMİK ANALİZİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 178 sayfalık kısmına ilişkin, 15/02/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %4'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: MUSTAFA ŞAVLUK

Öğrenci No: N14148037

Anabilim Dalı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI

Programı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DOKTORA PROGRAMI

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

PROF. DR. EVGENİA KERMELİ ÜNAL

EK 3. TURNİTİN BENZERLİK İNDEKSİ

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK DÜNYASINDA IMF POLİTİKALARININ EKONOMİK ANALİZİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ

ORJİNALLİK RAPORU

% 4	% 3	% 1	% 1
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	readgur.com İnternet Kaynağı	% 1
2	idoc.pub İnternet Kaynağı	<% 1
3	cahituyanik.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
4	www.tika.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
5	dosya.marmara.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
6	acikerisim.deu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
7	www.medeniyetufku.com İnternet Kaynağı	<% 1
8	www.birgun.net İnternet Kaynağı	<% 1